ماشاء الله لا قوة الا بالله

الحمد لله

که درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب نادر الوجود

مسمّی به

شرح زلیخا

مصنفه

مولانا محمد گلهوی

حسب فرمایش

شیخ الٰهی بخش و محمد جلال الدین تاجران کتب

لاهور

مطبوعه رفاه عام پریس لاهور

رحمت علی

لوح نویس و کاتب

فہرست کتب خاص مطبوعہ خود ہ

جو ہم نے خود بہت ہی عمدہ خوشخط کر کے طبع کی اور ان کی قیمت خاص رعایت [illegible] گئی ہے اس کو ضروری اول سے آخر تک ملاحظہ فرماویں اور جن کتب و قرآن شریف [illegible] ضرورت ہو طلب فرماویں، قرآن شریف و کتبہائے قابل دید ہیں لکھائی چھپا[illegible]

قرآن شریف

قرآن شریف ۱۳ سطر خورد ۶۱۲ صفحہ مجلد کاغذ مصری عہ
ایضاً کاغذ سفید مجلد عہ
قرآن شریف ۱۳ سطر کلاں ۸۰۰ صفحہ کاغذ مصری مجلد ۔۔ ہے
کاغذ سفید ہے
[illegible] ہے
[illegible] سفید
[illegible]ری تختی ۲۲×۲۹
مجلد ۔۔ صہ
قرآن شریف ۱۳ سطر پونیہ کاغذ مصری مجلد للعہ
قرآن شریف ۱۰ سطر جلی قلم پونیہ مجلد چرمی کاغذ بادامی ۔۔ صہ
قرآن شریف ۱۳ سطر جلی قلم تختی ۱۸×۲۲ پورا سائز کاغذ مصری مجلد عہ
ایضاً کاغذ گلابی عہ

ایضاً کاغذ بادامی چکنا لعہ
قرآن شریف مترجم شاہ رفیع الدین تختی ۲۰×۲۶ کاغذ سفید مجلد للعہ
ایضاً کاغذ گلابی صہ
〃 〃 مصری صہ
قرآن شریف مترجم شاہ رفیع الدین نقل ممتاز علی تختی ۲۲×۲۹ ڈبل مجلد چرمی کاغذ سفید قیمت ۔۔ لعہ
ایضاً کاغذ مصری ہے
〃 〃 چکنا زرد عہ
حمائل شریف مترجم شاہ رفیع الدین مجلد ہے

کتب وظائف و پنجسورے وغیرہ

مجموعہ وظائف معہ دلائل چشتیہ مترجم اردو ۱۸×۲۲ تختی عہ
مجموعہ وظائف معہ دلائل مترجم تختی خورد عہ

جواہر القرآن مترجم اردو ۔۔ ۸ ر
حزب الاعظم اردو ۸ ر
مجموعہ چہل قدسی مترجم ۸ ر
حزب البحر ۱۲ ر
پنجسورہ مترجم فارسی معہ دعائے گنج العرش ۱۲ ر
پنجسورہ مترجم اردو معہ دعائے گنج العرش ۸ ر
دعائے گنج العرش مترجم اردو حنا شدہ تختی خورد ۲ ر
نماز مترجم اردو حنا شدہ تختی خورد ۲ ر
مجموعہ درود مستغاث تختی خورد ۲ ر
اسمائے صحابہ ۲ ر
پنجسورہ سادہ کاغذ مصری مجلد مع دعائے گنج العرش [illegible]

دیگر کتب متفرق مطبوعہ خود

کلام المتین فی معجزات

سیدا[illegible]
شروط[illegible]
فارسی
انتخاب الم[illegible]
ذخیرۃ الملو[illegible]
مشاہیر ا[illegible]
صدیق اکبر [illegible]
شرح عقائد [illegible]
کشف المحجوب [illegible]
〃 فا[illegible]
تذکرۃ الاولیا
روضۃ الشہدا
کلیات عراقی
دیوان نیاز
〃 بیدل ۱۲
〃 غوث اعظم ۲
〃 خواجہ معین الدین ۴
〃 ہلالی ۸
شرح پندنامہ عطار ۶
نام حق فارسی
〃 تحفۃ الاحرار جامی ۸
〃 بوستاں محمد گلہوی ۸
قافیہ کہیوالی ۶
کلیات جامی [illegible]

ماشاء الله لا قوة الا بالله

الحمد لله

که درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب نادر الوجود

مسمے

شرح زلیخا

مصنفہ

مولنا محمد گکھوی

حسب فرمایش

شیخ الٰہی بخش و محمد جلال الدین تاجران کتب

لاہور

مطبوعہ رفاہ عام پریس لاہور

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ اَمَّا بَعْدُ میگوید احقر عباد الله العلام الصمد محمد ابن غلام محمد تجاوز الله سبحانه عن ذنوبه ولبصره بعیوبه ورزقه حبه احب من حبه فقه لما رضی به واحبه جعل عاقبته علی الخیر والصواب بحرمة النبی والآل والاصحاب که با اوقات حصول این فقیر خیال شرح نمودن مجبت نامه مولانا عبد الرحمن الحاجی قدس الله العزیز السامی میگذشت لیکن عدم استطاعت درین امر جلیل القدر مانع میگشت اکنون باستدعای بعضے از احبای اعزه که امر اوشان واجب الاطاعت بود چندین از نسخ جدیده وقدیمه بعضے صحیحه وبرخی سقیمه وبدو شرح مختصر از متقدمین که از تحریرات پیرایه ترین متبحران این فن واقف اسرار ورموز پنهانی یعنی مولانا محمد اکرم ملتانی رحمة الله وکتب جدیده واز تصانیف صوفیه صافیه وکتب لغت عربیه فارسیه وغیر ذلک تتبع نموده در تالیف شرح سعی بلیغ مصروف ساخته وبحکم خذ ما صفا ودع ما کدر مغز خلاصه هر یکرا برداشته واز ما بقی چشم داشته شرحی متوسط وافی بحل اثبات مشکله پرداخته شد کسی را که در ادای مقصود ناقص یافته باتمام رسانیده وطویل بلا فایده را کوتاه گردانیده تا بمقصد اختلال خالی از املال بوضوح انجامد واین مسکین را درین کار وتالیف نیست پس امید از اهل انصاف ودراز اعتناف چنان ست که حرف گیری نه پرهیزند وبانصاف وحق پذیرے بیاویزند فان الانصاف من خیر الاوصاف فها انا اشرح فی المرام وهو الموفق علی الاتمام بدانکه ارباب حاجات را بحکم هو الله الغنی وانتم الفقراء بجناب آن واهب العطایا احتیاج تمام ست وبکریمه اجیب دعوة الداع اذا دعان بر کامرائے اهل دعوت احتجاج تام ست فلهذا مولوی علیه الرحمة در آغاز تصنیف انیف بدعائے حصول مطالب دنیویه ومآرب آخرویه که اتمام این مرام باحسن نظام وحصول ثواب جزیل بر اتیان این امر جلیل از جمله آنهاست زبان را کشاده مے فرماید **قوله** الٰهی غنچه امید بگشائے ؛ گلے از روضهٔ جاوید بنمائے ؛ ظاهر آنست که از امید مطالب ومآرب دو جهانی خواسته وکشادن غنچه آن کنایت ست از ایصال آنها بطالب وبعضے از شراح

کارامید وجود اجمالی کتاب مراوست که در ضمیر ترتیب قصها وغیر ذلک کرده باشد و از کشادن غنچه آن
وجود خارجی کتاب مراوست که موافق اجمال افتد زیرا آنکه خلاف آن موجب ملال خاطر متکلم میباشد و
مصرع ثانی تخصیص ست بعد تعمیم واز گل قصه مفصله یوسف و زلیخا خواست و از روضه جاوید قرآن مجید و
تفاسیر و روایات صحیح مطابق احادیث نبویه خواسته وترا رسد که از گل مضامین عالیه از وجوه تشبیه و استعارات
واسالیب غریبه وغیر ذلک من المحسنات المناسبة المقالات اراده کنی واز روضهٔ جاوید عالم معانی
ایراد نمائی چه این طایفه شعرا و سحر پردازان عالم علوی مضامین رنگین آورده نثار دوستان سازند
کما قال علیه الصلوة والسلام ان الله تعالے خلق کنزا تحت العرش مفاتیحها السنة
الشعرآء یعنی یک گلدسته مضامین عجیبه و معانی غریبه ازان عالم علوی عطا فرما تا بدین نامه درج
ساخته دوستان راخوش وقت سازم وتواند که از گل تجلی معانی خواسته باشد واز روضهٔ جاوید
ذو التجلیات اراده نموده باشد وقیل مصرع ثانی بر تفسیر اول علی ما اشهر منا فی تعداد اشارتست
بآن واین دو بیت کما لا یخفے علے اللبیب الا ان یحمل تعداد الاشارة علی التفنین
لکن حمل الکلام علی التاسیس اولے من حمله علی التاکید لا سیما فے المقام
الخطابی والله سبحانه اعلم ✤ بخندان از لب آن غنچه باغم ✤ وزین گل عطر پرور کن دماغم
ای از کشایش لب آن غنچه مطالب دو جهانی باغ دل مرا خورم وخندان ساز و واز نمایش این
گل که کنایت ست از قصه یوسف و زلیخا وغیر ذلک مما ذکرنا دماغ مرا معطر ساز و چون
مولوی رح را بنا بر عموم فضل آن فیاض بر اجابت این دعائے مذکور اعتماد واثق بود میفرماید
قوله درین محنت سرائے بے مواسا ✤ مواسا بالضم مصدر از باب مفاعله است که در اصل
مواساة بود لیکن در استعمال پارسیان تاء ازو بحذف رسیده مثل مدارا و محابا و مواسا بمعنے
رعایت کردن و دوستی کردن و شفقت فرمودن ست کذا فی المنتخب اللغات معنی بیت
سابق با بیت لاحق آن که چون دعاء مرا اجابت نمائی و مواهب جلیله عطا فرمائی پس باید
که درین دنیا که رحمت سرا و نعمت ربا و شفقت نا فرساست بموجب عطاهائے خوشنمائی
عطا فرما تا در شکر و حمد تفضلات بے تعطلات حالیه و سابقه تو و ضمیر زبان را معروف ساخته
مستجلب نعم لاحقه باشم قوله ولئن شکرتم لازیدنکم و نقل احسن فی
ذکر الضمیر مع الشکر واللسان مع الحمد تخصیصاً علے امتیاز لورد هما
قوله ز تقویم خرد بهروزی ام بخش ✤ تقویم آوردن چیزے را بقوام خود راست کردن

آن را بر وجہے کہ سزاوار باشد و در اصطلاح منجمان عبارت است از استخراج احکام ساعات
ایام ماہ و سال از نحوست و سعادت منطبق بر قواعد رصد و پس اگر معنی لغوی مراد داریم
قولہ ز تقویم خرد بیان بروزی خواہد بود اے خرد مرا بقوام و راستی آر تا در استخراج معانی
خلل بد و راہ نیابد و اگر معانی اصطلاحی مراد داریم اضافت تقویم خرد از عالم اضافت
مصدری فاعل خود خواہد بود یعنے بر خرد من کہ استخراج بدایہ افکار و مضامین عالی مقدار
ساعیست معانی غیبیہ شعریہ را بر وجہے ظاہر و ہویدا ساز کہ خاطر خواہ من باشد و ترا رسد کہ
اضافت مذکورہ را از قبیل اضافت صفت موصوف گردانی و مصدر را بمعنے مفعول علے
نہج قولہم حصول صورۃ الشئ فی العقل بمعنے الصورۃ الحاصلۃ مآلہ الی التوجیہ
الاول بدانکہ در لفظ بہ روزے ایماست بآنکہ ہر روز مراد تقویم خرد از روز گذشتہ بہتر گردان
کہ من استوی یوماہ فہو مغبون ہذا احاصل بعض الشراح **قولہ** ولے دادی ز
گوہر گنج بر گنج * یائے ولی برائے عظمت ست و ز گوہر گنج بہم گنج صفت دل ست و گوہر
کنایت از مضامین رنگین ست و این بیت ترقیست از ماسبق کہ استدعائے فیضان مضامین
عالیہ بود میفرماید کہ مرا حاجت استدعای فیضان نیست بلکہ مرا دل فراخ از گوہرہائے مضامین
عطا فرمودہ پس باید کہ استطاعت کاملہ عطا فرما کہ آن گوہرہا را بمیزان زبان سنجیدہ بعبارت
شایستہ ابراز کنم و بیت لاحق ہم ترقیست از مضمون این بیت و کلمۂ را در مرا علامت اضافت
ناف ست بنافہ طبع اے ناف نافہ طبع من کشادہ و نافہ طبع باضافۃ بیانیہ ناف کنایہ از
بستگی وانجماد طبیعت ست و قاف تا قاف عبارت از تمام جہان ست چہ کوہ قاف محیط از
اقالیم سبعہ ست یعنی طبع مرا کہ از مضامین پرست توفیق سخن بخشیدہ پس اکنون باید کہ از
مشک من کہ شعر ست جہان را معطر ساز و مرتبہ شعر پسندے عطا کن **قولہ** سخن را خود
سرانجامے نماندست * بای سرانجامے برائے تنکیر است ای ہیچ تمامیہ نماندہ و پیشتر تمام
گشتہ از اینجا تا آخر داستان حسب حال خود گوید یعنے سخنان رنگین از سبب گفتن شعراء
متقدمین کمیاب شدہ اند اے ہیچ سخن باقی نماندہ کہ بیان سازم مولانا محمد رحمہ اللہ صہبے
فرماید کہ سخن بر دو قسم ست مصدر و مقول۔ مصدر آنکہ از وے پیدا کردہ شود و
مقول آنکہ پیش گفتہ و مراد از سخن درین مقام سخن مصدر ست **قولہ** درین خم
خانہ شیرین فسانہ * مے یا بم صدائے زان ترانہ * ابر از نہ وہ است از

سبب فقدان حریفان بادهٔ سخن وری و فکر پروری و خمخانه کنایت از دنیا باعتبار اقامت
باده خواران شعر دران توصیف خمخانه بشیرین فسانه ازانجهة فرموده که افسانها و حکایات
گذشته نقل مجلس مستانست خصوصاً ذکر ساقی و باده و جام در مذاق رندان تلخ کام حریفان
باده آشام که مولوی رح از جملهٔ ایشان ست لذیذ و شیرین ست کذا فی بعض الشروح و ترانه
صورت مطابق اصول موسیقی را گویند اینجا کنایت از شعر ست **قوله** چو رفت از دست خم و جام
ساقی ✤ ای طرب و نشاط در ستگی شعر مفقود گشت من قبیل ذکر الملزوم و ارادة اندازه تواند که
خم کنایت از بادهٔ شعر باشد و جام از ملکهٔ شعریه و ساقی کنایت از استاد اصلاح اشعار تلامذه
باشد بدانکه این چنین مقالات از مولوی از تواضع است و الا مولوی رح سر شعرا الستة چنانچه
خود فرموده **قوله** صد چو نظامی و چه خسرو و هزار ✤ شاید م از جام سخن جرعه خوار ✤ و محمد اکرم ملتانی رح از
خم داستان مراد داشته و از جام استعداد طبیعت و از ساقی کسے که باعث شود بر سخن گفتن **قوله**
بینم پخته زین بزم خامے ✤ همزه پخته و یائے خامے برای تنکیر است یای جامی برای وحدت ست
بدانکه ذکر خام درینمقام بتقریب ذکر پخته استطرادی عموم نفی ای سبب کلی که مقصود ست برین مقام
پس وارد نشد اینکه گوئی که ذکر پخته مغنے از ذکر خام ست چه هرگاه پخته را ازین باده جامی بدست نهاده
نباشد خام را بطریق اولی نباشد و یمکن التکلیف که مصرع ثانی قید خام باشد عسب یعنی خامی را نیز نمی
بینم که از غایة خامی و ناتمامی خود افشائی این معنی کرده جامی بدست نهاده باشد چه نزد پخته کاران
در وقت عدم رونقی بازار شعر این چنین کس منسوب به خامی باشد و آنکس را شرمساری رونما گردد
کما یشعر به البیت اللاحق بدانکه در بعضے نسخ لفظ خامی بے واو عطف واقعست پس خام بمعنے
شراب باشد چنانکه حافظ شیرازی گفته ؎ عکس روی تو چو در آئینهٔ جام افتاد ✤ عارف از خندهٔ می در
طمع خام افتاد ✤ پس بزم خامی یعنی مجلس شراب شعر باشد کذا افاده مولانا عبد الواسع **قوله** صاف و
درد پیش آر آنچه داری ✤ صاف اول شراب که شیرین و لذیذ میباشد کنایت از سخن و درد یا لضم
آخر آن کس تلخ میباشد کنایت از سخن سهل **قوله** دفتر تلون یا باعتبار تلون آسمان و بنا فرموده
که در شب سیاه می نماید و در سحرگاه سپید و در روز کبود یا باعتبار سرشت انواع افلاک کما
روے من کعب الاحبار که آسمان اول از سنگ خارست و دوم از آهن و سوم از مس چهارم
از سیم و پنجم از زر و ششم از زبرجد و هفتم از یاقوت کذا فی شرح محی الدین بر سکندر نامه **قوله** بنام
آنکه نامش حرز جانهاست ✤ ثنایش جوهر تیغ زبانهاست ✤ پس بدانکه از قول او بنام

بقرینه مصرع ثانی معطوف بعطف محذوف ست ای بنام وثنای آنکه و مصرع ثانی بحذف حرف
عطف معطوف ست بر قول او نامش الخ و بدین معنی اشارة است آنچه عبدالواسع فرموده که درین
بیت اشاره ست بامتثال حدیث تسمیه و تحمید حرز بالکسر نگهداشت و نگهدارنده و از نام او هم
حی مرادست که متوجه و مربی ارواح ست او شانرا فنانیست و تخصیص ذکر جان بنابر خصوص
مقام ثناست که مدار آن الحقیقة بر بقای جان ست و الا تاثیر اسم حی در اشیاء سبعه دیگر هم مقرر
است چنانچه عرش و کرسی و لوح و قلم و ملائکه و بهشت و دوزخ و تیغ زبان باضافت بیانیه ست
که زبان تیغ متکلم فصیح است و رفیروزی یافتن بر اقالیم مضامین عجیبه و مقالات غریبه معنی بیت
آنکه آغاز میکنیم این نامه را از دل جان و بنوک کلک زبان برائے امتثال فرموده آنحضرت رسالت
مآب کل امر ذی بال لم یبداء باسم الله فهو ابتر بنام آنکه اسم حی او نگهدارنده جان ست
از فنا بموجب امتثال حدیث نبوی کل امر ذی بال لم یبدا بحمد الله فهو جزم شروع میکنیم
بثنا و حمد آنکه ثنایش زیب و زینت زبانهاست زیرا که رطب اللسان در ذکر ثنای اوست باید دانست
که سه بیت لاحق در وصف نام اوست کما سیجی **قوله** زبان در کام کام از نام او یافت + نم از
سرچشمه انعام او یافت + ادای مضمون مصرع ثانی ست از بیت سابق در لباس جدید و کام
هر دو کاف تازی اول بمعنی مقصود ثانی بمعنے دهان و ضمیر او در مصرع اول راجع بحق سبحانه تعالی
ثانی راجع بنام و انعام نام تعالی عبارتست از تائید بخشیدن بر ثنائی او تعالی و در کام وصف
زبان ست بمعنی ساکت و خموش کما اشتهر فی الفارسیة ای زبان او اگر چه عاید که از ثنائے ذکر
او عاجز و ساکت بود از تائید نام او تعالی که اسم حی ست بکام خویش که ثنای حق است بهره یاب
گفته و تازگی و حیات از انعام آن نام دریافته کما قال علیه السلام مثل الذی یذکر والذی
لا یذکر مثل الحی والمیت و تواند که در کام متعلق باشد بیافت ای در خانه خود بلا حرج و مشقت بکام
خود فایز گشته **قوله** خرد را زو نموده دم بدم روی + هزاران نکته باریک چون موی + ضمیر رو عاید ست
بنام او تعالی و خرد را مفعول نموده است و هزاران فاعل و یعنی از تائید اسم حی هزاران نکته لطیفه خرد
را رو نما میگردد و چون آن نکته را نزد غیر مدارک ظهوری شود امتیازی نمی باشد لهذا برای اظهاره تمیز آنها
مشام خرد را شانه زبان با دندانه دندان عطا فرموده که دستیاری آن مر نکت لطیفه را بانواع زینت
مزین ساخته برسند ظهور جلوه گر سازد و دندان دندانه زبان بدین معنی گفته که در حین تکلم دندان متصل زبان میشوند محمد رضا
بدانکه بعضے از شراح بر آنند که از نام و تعالی درین ابیات اسم حی مراد است چنانکه در تحریر نموده شد و ا ظ

آنست که اسم الله اراده کنیم که مستجمع جمیع صفات و افعال والله تعالی سبحانه اعلم قوله تعالی الله
زهی قیوم دانا ✤ ازینجا آغاز ثنای اوست و تعالی الله کلمه ایست که در چنین مبالغه در وصف کسی
میگویند و قیوم بمعنی بسیار نگهدارنده از اسما او سبحانه تعالی و زهی کلمه تحسین ست قوله فلک را
انجمن افروز انجم ✤ زمین را زیب انجم ده بردم ✤ انجمن افروز افروزنده انجمن کذا زیب انجم ده چه صیغه
امر در اسم فاعل در پارسی بیک و تیر امی آید چنانکه کاروان و کارین و اضافت زیب انجم برای نسبت
است ای زیبی که بانجم منسوب است محمد رضا و کلمه را در مصرع اول علامت اضافت افروز است
بسوی فلک و در ثانی علامت زیب انجم ده است بسوی زمین ای افروزنده انجمن فلک ست بنجوم و زیب
انجمن بخشنده زمین ست فراز چار دیوار عناصر ✤ فراز ترجمه علی ست و عناصر ترجمه عنصر بالضم بمعنی اصل عبارت
از آب و خاک و هوا و آتش که اصول اند موالید سه گانه را اعنی الحیوانات والنباتات والجمادات یعنی
طبقات عناصر را مثل چهار دیوار پرداخته و چرخ را مثل سقف بران منصوب ساخته قوله بناف غنچه گل را
نافه پیوند ✤ زگل بر شاهد گل بن حلی بند ✤ باضافت بیانیه که مفید اضافه نافه بگل است و حلی بالفتح زیور
کذا فی الدستور و قبیل گل بیان حلی ست و گلبن ترکیب اضافی ست بمعنی درست گل و مثله شمشادبن و نخل
بن و خاربن قدم فیه المضاف الیه علی المضاف قوله قصب باف عروسان بهاری ✤ قصب در
بسیار معانی آمده اما اینجا بمعنے جامه سبز و نازک مرادست که از کتاب مرادست کذا فی المدار و المنتخب کنایه
از برگهای سبز و تازه درمیان بهاری درختان در وقت بهار و جوئی با جوئی بزرگ که جویهای خورد دران
جمع شوند و در کنار آن سروها بنشانند کذا فی المؤید و بهر دو یای برای نسبت است قوله گناه آمرز رندان
قدح خوار ✤ بطاعت گیر پیران ریاکار ✤ قدح بفتحتین کاسه بزرگ و بسا اوقات بر جام و باده اطلاق
کنند و گیر اسم فاعل ست ز گرفتن بمعنی مواخذه کردن کسی را بگناه وی و بائی طاعت سببیه است حاصل
آنکه انعام و فضل او تعالی چنان ست که از گناهان کبیره را مع التوبه و بدو نهامی بخشد و انتقام و عدل او
چنین است که پیران مرائی را از سبب عبادت مشوب بریا در دوزخ کشند فان الریا من شرک اصغر
اعاذنا الله تعالی منه انیس خلوت شب زنده داران ✤ ای رفیق دارنده خلوتیان ست و تائید بخشنده هنر
پیشگان ست قوله کند خار و سمن را آبداری ✤ سمن گلیست سپید که هندش چنبا گویند و آبداری بمعنی تازگی و
سرسبزی و کند بمعنی بخشد و در تقدیم ذکر خار بر سمن اشعار ست بعظمت لطف آلهی ای لطف او هر چیز نصیب و
خبیث را شامل حال ست چه اگر موخرش آوردی مفهوم شدی که آبداری خار را به تبعیت سمن است و در بعضی
نسخ بجائی خار و سمن صحن چمن واقع است و این نسخه به بیت لاحق افتد کما لایخفی و در فشانی عبارت از

ریزش برگها از دست از تاثیر خزان **قوله** زشکرش پر شکر کام شکرفان ✤ زکفرش زهر عیشش تلخ حرفان ✤ شگرف گرف بکسر شین معجمه فتح کاف پارسی بزرگ کنایه از شاکر و تلخ حرف کنایه از ناشاکر و لفظ شکر اول بضم شین و سکون کاف بمعنے سپاس باید خواند و ثانی بفتحتین معروف ای بان شاکران از سبب توفیق یافتن بر شکر او تعالی شیرین و پر شکر ست و عیش ناشاکران از سبب نایافتن توفیق شکر او تلخ و پر زهر ست **قوله** وجودش آن فروزان آفتاب ست ✤ بدانکه در اصطلاح صوفیه صافیه و بمذاق جمهور حکما و بمذهب شیخ ابو الحسن اشعری اطلاق لفظ وجود بر ذات حضرت ایزد تعالی واقع و شائع ست بلکه حقیقتش وجود خالص ست معرا از نسبت و اضافات بذات ذات الفیوضات واجب تعالی آفتاب است پس افروزان که ذرات جهان همگی از عکس اندازی وی وجود نور یافته است چنانکه در داستان باز غر فرموده ز ذرات جهان آئینها ساخت ✤ ز روی خود بهر یک پرتو انداخت **قوله** گر از خورشید و مه دارد نهان رو یعنی اگر او تعالی جل شانه در خورشید و ماه که از نور ذات جهان اند عکس اندازی نفرماید جرم ایشان که در تدبیر شمل کو مبیت منظم بلکه منعدم گردد فی حال البواقی علی ذلک القیاس بر نقد ظهر لک وجه تخصیص الشمس والقمر بالذکر من لبن المرایا والمظاهر **قوله** باز ان منت هستی نه آمد ✤ که هست و نیست را هستی ده آمد ✤ آن بمعنی از ان جهت و هستی بمعنی وجود مرادف ثبوت و کون از قبیل مصدرست و هست بمعنی موجود بالذات و ضمیر او راجع بحق سبحانه تعالی معنے بیت آنکه حضرت واجب تعالی از ان وجه بر موجودات است وجود نهاده است که خود موجود است بلکه عین وجود ست و معدوم او جود بخش ست زیرا که اگر موجود نبودے باکدام کس وجود خواستے بخشید فان الموجود لا بد ان یکون موجوداً فان المعدوم الصرف لا یترتب علیه کمال شیئ اصلاً چنانچه خود فرموده ✤ ذات نایافته از هستی بخش ✤ کی تواند که شود هستی بخش ✤ و واو عاطفه بجائی ضمیر او که در عامه نسخ بنظر آمده غلط فاحش است کما لا یخفی **قوله** اگر صد ره بپایی وهم و ادراک ✤ بدانکه در بعضے نسخ بپایے بمعنے متعاقب بلا ترجے بنظر آمده و برین تقدیر قافیه بیت لاحق شتابند و نیابند بصیغه جمع مذکر غائبین باید خواند و در بعضے نسخ بپایے ترجمه قدم واقع است ای بقدم وهم الخ برین تقدیر قافیه مذکور شتابیم و نیابیم بصیغه متکلم مع الغیر باید خواند **قوله** مبرا ذاتش از چونی و چندے ✤ ای از مماثلت ممکنات منزه است مماثلت دو معنی دارد یکے اتحاد دو چیز در ماهیت دوم قیام چیزے بجائے چیز دیگر در هر دو معنی واو تعالی شانه از هر دو منزه بالا است و از چندی و کثرت هم منزه علی ما دل علیه برهان التمانع ترقی در نفی جهت سفل و علو و غیر هما که در مصرع ثانی فرموده است بنا بران ست که در تمکین او تعالی شانه در جهتے از جهات تجزی و

ترکیب وی لازم آید کما بین فی موضعه و تغیری مستلزم امکان واجب میشود تعالی من ذلک علواً کبیراً

قوله ز خویشش چون و چند ها بست * بلندان با علو قدر او پست * لفظ بست در مصرع اول بباء موحده تا ربست ماضی از بستن بمعنی ایجاد است ای از جهت بیچون بودن خویش چو نها و چندها ساخته و ثانی بیای فارسی بمعنی فرود و نشیب و علو قدر از قبیل اضافت صفت بموصوف است ای پیش قدر بلند او تعالی و در نسخ غیر متعدده بجائے بست در مصرع اول هست بنظر آمده و عبد الواسع گفته که چون و چندها باضافه بلا عطف باید خواند کما...... فی بعض النسخ ای صور تهاے موجودات مربوط نموده . بدانکه بعضے از شراح فرموده اند که در مصرع اول بملاحظه بستن که بمعنے افترا ای آمده است ایهام لطیف است بآنکه چندے و چون که از طوایف ملاحده و از فرق زنادقه سر برزده بنا بر چندی و چگونگی اوست زیرا که اگر او تعالی شانه بچندے و چونی موصوف بودی فرق مذکوره او را همچون و چند خواستندے گفت انهم ضلوا عن سواء السبیل بدانکه چون کلامی را دو معنی باشد برابر در اراده آنرا محتمل گویند و اگر غیر برابر باشد هر کدام که مراد باشد معنی قصدی گویند و آن دیگر را معنے ایهامی نامند چه در وهم مے افتد اگرچه مراد نیست خرد در ذات او آشفته رای * ای خرد اهل شهود و عرفان در ادراک کنه حقیقت وی متحیر و پریشان ست و طلب اهل سلوک درین راه بجائے نرسد چه راه او بی پایان ست طلب اشخص قرار بود **قوله**

اگر سنده به لطف خود قدم پیش * شود زود وری ما د مبدم بیش * لفظ پیش اول بهای فارسی و ثانی ببای تازی باید خواندے اگر آن ذو الجلال والاکرام از لطف و اکرام خویش بما عارفان و سالکان دولت قرب خود ارزانی نفرماید بلکه بمقتضائی جلال خود کار کند با اهل عرفان و سلوک از بیابان وی بصحرا بعد خواهیم انجامد **قوله** چو خیزد صدمت صیت جلالش * بلود در بارگاه لایزالش * اثبات مضمون سابق ست و لفظ بلود به بیت لاحق مربوط ست ای چون آن ذو الجلال والاکرام بمقتضائے آیه کریمه لمن الملک الیوم لله الواحد القهار جلال خود را هویدا خواهد ساخت ملک که عارف اسرار و خفیات حضرت اوست شرمنده خواهد شد که من با وجود این تقرب نادان محض و غیر عارف اسرار این حضرت بوده ام و فلک که از ابتداء آفرینش خود تا دم صور در طلب او روان و دوان ست یک لحظه در طلب وی از پای ننشسته حیران خواهد ماند که من چندین مدت ندیده که در سرگردانی بوده ام در طلب وی بهیچ جائے نرسیده ام بلکه در لفظ لایزال اشعار ست بآنکه او تعالی از ازل تا ابد بر صفت جلال و جمال متصف است اما اکنون با بندگان معامله لطف و جمال داشته است چنانکه در بیت سابق بتصریح این معنی توحید **قوله** هما بهتر که من تنی هوس ناک * کنم آئینه از زنگ هوس پاک * مشت معنی حالت حلیه

وقلت طائفه انسان نسبت بملائکه است و هوسناک گرفتار هوسهائی نفسانیه و آئینه کنایت از دل و زنگ
هوس باضافت بیانیه کنایت ست از هوس نمودن بحصول معرفت و سلوک راه خدا بی واسطه فضل
ازلی و بودن بیت لاحق مصید است بر صیغه ماضی چنانکه آمده رفت ای از پنداشت وصل خود در
حصول معرفت و وصول راه وی **قوله** پس زانوی خاموشی نشستن * عبارت ست از سکوت ورزیدن و
گذاشتن دعوی چون این حرف بصفحه خاطر عزیزان منقش گشت باید دانست که این دو بیت متفرع است بر
ماسبق حاصل آنکه چون حال ملک که عارف اسرار ست و حال فلک که در طلب او تیز رفتار ست چنین و چنان ست پس بهودما
طائفه انسان که در هوسهای نفس گرفتاریم و گاهی از ما طاعتی بحضور میسر نیامد و در ساحت بعد تمکن داریم درین امر ست
که هوس عرفان و وصول او از دل بدر انداخته از پنداشت وجود خویش غفلت داریم و از دعوی تحصیل وصول
عرفان سکوت گزینیم و امید بفضل او گذاریم و پیداست که این غفلت و سکوت مذکور مورث حصول عرفان
وصول است هذا ما عندی والله تعالی سبحانه اعلم بتمام العبادة ترتیب دلائل هستی
ای ذکر دلایل چه ترتیب وضع کل شیئ فی مرتبته او در یجا صورت و بند دلایل بدان گفته که هر یک از افراد
موضوع دلیلی ست مبنی بر معرفت وجود صانع و هستی این بابعنی کون ست **قوله** دلا تاکی درین
کاخ مجازی * کنی مانند طفلان خاکبازی * کاخ مجازی کنایت لذه دنیا که بی اعتبار ست و بی
ثبات چه مجاز بمعنی تجاوز کردن است حید الواسع و اما خطاب ست بجمله اهل عقول خطاب بدل
ازان کنند که اهل خطاب و فهم آن دل است به جزئی دیگر از اجزای انسان مانند طفلان ای مثل غافلان
و بوالهوس و خاکبازی کنایت ست از غفلت ندیدن از وجود حق سبحانه تعالی و اتباع هوای نفس و تن
پروری **قوله** توئی آن دست پرور مرغ گستاخ * که بودت آشیان بیرون ازین کاخ * گستاخ یعنی بسیار مقرب
آن حضرت و دست پرور باعتبار تنزل ذات واحده و تنزلات معلومه فرموده و مقرب ست که مرغ دست
پرورده محکوم خداوند خویش میباشد نه بی فرمان آشیان بیرون او کنایه از علم ازلی حق ست بودنان در بیت
لاحق معنی کمینگان یعنی ای دل تو پیش از تعلق بدین ویرانه دنیا در حضرت حق محرم بی حجاب بود آشیانه اصلی
تو علم ازلی بود پس اکنون مثل کمینگان و بی ادبان چرا بدین ویرانه بوم را خوی گرفته و از طاعت خاوند خود
از خانه اصلی خویش غفلت ورزیده کذا افهم من شارح قدیم و من تحریرات [illegible]
بمقتضای مقام ترغیب تامل دلایل هستی او تعالی چنانکه در عنوان داستان مذکور است انهر نیست که دست
پروری یعنی پرورش یافته و واجب ستغنا کال باشد و گستاخی یعنی قوی بال باشد و دنان یعنی ون همتان
و آشیانه بیرون ازین کنایه از عالم ارواح باشد یعنی ای دل تو آن شهباز صاحب همت قوی بال تیز پران هستی که آشیانه تو عالم

بود بدان خانهٔ اصلی خود عارف و واقف وجود خداوند خویش بودی پس اکنون چرا مثل دون همتان از خانهٔ خود دور ماندهٔ و از وجود او تعالی غافل شده و تواند که دست پرور اشارت باشد بحدیث قدسی خمرت طینة آدم بیدی اربعین صباحاً و گستاخ اشارت باشد بجهالت انسان به برداشتن بار عبادت بدانکه چون دل را چنین ضلالت و جهالت ساخت اکنون او را واعظانه میفرماید **قوله** بفشان بال و پر ز آمیزش خاک * پر در استعمال فارسیان بر پرهای خورد اطلاق کنند بال را بر شهپر بزرگ اطلاق کنند معنی آنکه از آمیزش خاک که عبارت ست از تعلقات بدنیه بال و پر خود را بیفشان ای بالکلیه آزاد گشته آماده حصول قرب و عرفان اصلی شو چون بسبب انقضای مدت مدید و عهد بعید ز تعلقات بدن و گرفتاری هوسهای نفس آن عرفان و معرفت از دل محو و منسی شده بود میفرماید **قوله** بپر تا کنگرهٔ ایوان افلاک * ای طریق باز گردیدن تو بآن عرفان آنست که بمصنوعات او تعالی متوجه شوی تا عارف وجود او گردی و تخصیص افلاک و ستارگان از میان مصنوعات بنا بر عظمت و غرابت و استحکام و حسن نظام این صنع است حاصل آنکه ببال همت ازین خاک تا افلاک پرواز کرده بر کنگرهٔ ایشان بنشین و بچشم عبرت و استدلال حرکات کواکب ببین که مثل صوفیان در ایوان افلاک رقاص اند از آن وجود صانع را دریابی و در تشبیه افلاک با ایوان که خانهٔ بی ستون را گویند و تشبیه حرکات مستدیرهٔ کواکب برقص اشارت ست بآنکه وجد اهل ذوق در چنین ایوانها میباشد **قوله** ببین در رقص ازرق طیلسانان * این بیت بحذف حرف عطف معطوف است بر مصرع ثانی بیت سابق کما سبق تحریره ازرق بتقدیم معجمه بر مهمله بمعنی کبود کذا فی المنتخب و طیلسان پوششی ست مانند چادر که آنرا اکثر طوائف عربستان و طرفه هندوستان بر خود بپیچید کذا فی بعض الشروح و ازرق طیلسانان بحذف موصوف که لفظ کواکب است عبارتست از کواکب سیاره و ثابته و مصرع ثانی صفت آنهاست ای حرکات کواکب را ببین چنان کواکب که طیلسان ایشان که عبارت از افلاک ست ازرق و کبود ست و حرکات شان را تشبیه برقص در استداره است کذا افاده مولانا عبد الواسع آنانکه ازرق طیلسانان عبارت از افلاک یا ملائکه ملا اعلی دارند غلط ست کما یدل علیه کلام الله الحق خلیل آسا در ملک یقین زن **قوله** بمقصد راه فیروزی گرفته * مقصد جائیکه قصد رفتن آن باشد مقصد کواکب کنایه از مشرق و مغرب ست یعنی گاهی از مشرق بمغرب روند و گاهی برعکس ابن عبد الواسع معنی مقصد برای تحصیل مقصود گفته که امتثال امر آن ذو الجلال ست و مخدوم اکرم میفرماید که چون حکما گفته اند که افلاک و کواکب بذواتها و انفسها در حرکت اند و ایشان را محرکی از خارج نیست علی ما هو ظاهر الحال بنابران برای قول حکما تنبیه ظاهر بینان میفرماید **قوله** دلی هر یک گوئی از جنبش خاک * بچوگان ارادت گشته رقص

جنبش خاص ایشان کنایت ست از حرکات مخصوصهٔ ایشان که آفتاب و ماهتاب حرکت شرقیه دارند و بواقی غربیه یا از جنبش خاص حرکات قصور طبعیه مرادست چنانکه عبدالواسع گفته و نیز سیارات حرکات سریعه دارند نیز لطیف چنانکه در بعضے از رسایل اصطرلاب بنظر آمده که ثوابت را از ان ثوابت گویند که حرکت ایشان از کمال بطوء در نظر نمی آید گویا که بیک جا استاده اند نه باعتبار آنکه ایشان را حرکتے نیست کما توهم اما مطلب بیت آنکه جمیع کواکب بچوگان ارادت امر نهی گوی مثل گوی در گردش اند هکذا فی بعض الشروح و تواند که از ارادت کواکب مراد باشد کما هو معتقد الحکماء یعنی کواکب اجرام خود را که مثل گوی مدورست بچوگان ارادت و اختیار خود در حرکت آورده اند حاصل آنکه در حرکات خویش مجبور نیستند بلکه مختار اند چنانکه محمد رضا رحمه الله در شرح تحفة الاحرار گفته والله سبحانه اعلم باسرائره **قوله** یکی از غرب رود در شرق کرده + یکے در غرب کشتی غرق کرده + این هر دو وصف را تخصیص بکوکبے نباید کرد بلکه عامتر باید داشت یعنی بعضے از کواکب بعد از غروب از تحت الثری متوجه شرق گشته اند و بعضے بعد از طلوع بغروب می آیند و آنکه از اول هلال میگیرند و از ثانی خورشید توهم باطل ست کما لایخفی علی ارباب الفراسة **قوله** شده گرم از یکے هنگامه روز + یکے از شب شده هنگامه افروز + اول کنایت از آفتاب و ثانی کنایت از ماه و بواقی کواکب **قوله** یکے حرف سعادت نقش بسته الخ از اول کنایت از مشتری و عطارد و از ثانی کنایت از زحل و مریخ که زحل نحس اکبرست و مریخ نحس اصغر کذا فی المدار بدانکه مصرع ثانی بنا بر مذهب حکماست که نزد ایشان نحوست کواکب بعد از معراج نبی علیه السلام باقی ست و اما نزد اهل شرع بعد از معراج نحوست ایشان زائل گشته چنانکه خود فرموده زحل حل یافت هر مشکل که بودش **قوله** سیاره در دو پاره سودگی نے + تفسیر مصرع اول ست **قوله** همه تن رو شده در دور که آرند این مصرع معطوف ست بر قول او در چه کارند و همه تن رو شده بمعنی متوجه تمام حاصل ست از فاعل دارند یعنی کسی را چه خبرست که کواکب از حرکات مخصوصه چه مطلب دارند و باین توجه تمام بکدام کس میروند کما قال عز و جل و ما اوتیتم من العلم الا قلیلا و قیل از کس غیر عارف خواسته چه عارف کامل میدانند که ازین حرکات سعادت عبدیه مطلوب دارند و توجه تمام بجناب ایزد تعالی دارند که در امتثال امر الٰهی کوشیده در گردش آمده اند **قوله** و لیکن نقشبندی را نشاید رد حکما و منجمان ست که افلاک و کواکب را خالق موجودات میدانند کذا افاده محمد اکرم یعنی اگرچه در نمایش همیشه تازه و منور اند باقتضاے عهد بعید انتظام بدیشان راه نیافته اما نقشبندی و خالقیت را سزاوار نیند و مولانا عبدالواسع چنین معنی فرموده که اگرچه هر دم نقوش تازه آثار متنوعه و احکام متجدد در عالم سفلے از حرکات و نظرات ایشان زمقابله و تثلیث و تربیع

ظاهر میشود لیکن درحد ذات خود شایان صانع بودن نیستند بلکه محکوم ومنقاد مشیت صانع برحق اند والله
سبحانه اعلم وبیت لاحق تفریعی ست بر ماسبق یعنی پس ایدل تاچند نوربخشی ایشان را نظر نموده در شک
بیوست ایشان باشی باید که مثل ابراهیم علیه السلام طالب ملک یقین باش وهوا خواه فرود روندگان
مباش بدانکه لفظ آسا بالمد بمعنی مانند ومشابه است ودرین ابیات اشارت ست بعروض شک ابراهیم
علیه السلام را در ابتدائے سلوک تلمیح ست بکریمه فلما جن علیه اللیل رای کوکبا قال هذا ربی فلما افل
قال لا احب الافلین الی قوله یا قوم انی بری مما تشرکون انی وجهت وجهی للذی فطر السموات
والارض حنیفا الخ وشرح حال او آنست که مادر آنحضرت را از ترس نمرود مردود در مقام غاری
جایش ساخت وخود بخانه آمد وپنهان او را مشاهده میساخت که ایزد تعالی شانه از انگشت شهادتش
چشمه از شهد وشکر بنوشانید که کفاف پرورش آنحضرت میگشت تا وقتیکه ابراهیم علیه السلام در سنه
هفده سالگی از آن غار بیرون آمد سیاهی شب فرو گرفتش پس سیاره زهره را که پیش از طلوع بواقی
کواکب طالع گردیده بود دید وقومیکه ستاره پرست بودند بسجده زهره در افتادند ابراهیم علیه السلام بطریق
استفهام یا بر وفق زعم آن قوم ساجد گفت مگر [illegible] دگار من چون فرو رفت گفت دوست ندارم
فرو رونده گان را الی آخره القصه [illegible] شرح قوله یکی بین ویکی دان ویکی گو ✣ الخ بدانکه دانستن
تعلق بدل دارد ودیدن وگفتن بارکان وجوارح ومعنے بیت آنکه بچشم سر یکے را معبود بلکه موجود بین وبه بصیرت دل
هم یکے دان وبزبان هم یکی اقرار کن ودوستی وهوا خواهی هم بیکی کن ودر وقت مناجات وادعیه هم یکے
را بخوان ودر سلوک طلب جو هم جویای یکی باش فالحاصل انه صراح متفق ظاهر والباطن ویکن حاضرا
لدی جمیع المواطن استمر منا هذا المتعال ولا تصغ الے ماقیل او قال ودر بیت لاحق یا
روی وراهی وگواهی برای عظمت ست وتواند که برای وحدت باشد قوله برون از قالب نیکو سرشتی ✣ نیکو
سرشت با یاران فرموده که خشت پری از کار بزرگواران ست محمد اکرم رحمة الله قوله خشت از کلک انگشتان
نوشت ست ✣ لفظ بخشت در عامه نسخ بباء موحده خاء شین معجمتین واقعست ای خطیکه بر خشت از انگشتان استاد مرقوم
است گویا همین حرف مرقوم ست که این خشت را استادی کامل وماهر این فن خمیر نموده این صورتش بخشیده
است وبعضی از شراح فرموده که تواند که بنون وخاء معجمه وسین مهمله باشد بمعنے اول ای اول وابتدای سرشت
انگشت که از انگشتان بر وافتاده ست دلالت مذکوره دارد قوله قیاس کارگر از کار بردار ✣ این مصرع معطوف
است بر قول او وود در کارگر آرای چون اثر را دیدی وجود موثر را دریاب ونیز حال موثر در صفات از
حال اثر معلوم خود ساز فان کون الاثر علے الخط البدیع والنظام المستحکم یدل علی

کون المؤثر عالماً صانعاً قادراً علی وجه الکمال فافهم فبدل المصرع الثانی علی آیت لفسمن
الاول توهم فان الافادة خیر من الارادة لی ما لا یخفی بدو آر از همه روی ارادت * وز وجو ختم
قوله کارت بر سعادت این بیت تفریع ست بر بیت سابق و از همه متعلق ست بمحذوف که در معنی حال
است از فاعل آرای روئے ارادت بدو آر بجالی که تابنده باشی از ماسوایش و تقدیم متعلق اعنی **قوله** وز
برای حصر اوست و از ختم کار بر سعادت حسن خاتمه خواسته بدل هذا البیت السابق ولا یبعد کل البعد
ان یراد به حسن التوفیق علی الاعمال الصالحة بدان چوں دل را بتوجه تام بجناب ایزد منان و اسندعا
حسن خاتمه مامور ساخت اکنوں بامتثال آں امر از جناب مناجات آغاز نموده و در مناجات والاشتراک
ارباب حاجات ازاں نموده که در اجتماع مسلمین بادعائے زود باجابت مقرون میشود چنانچه لفظ دستیاری بدال
مشیر ست اگرچه دریں مقام بمعنی مشارکت مستعمل ست و باید دانست که مقصود درین مناجات خواستن حسن خاتمه
باتوفیق اعمال صالحه است چنانچه خواهد فرمود پس باقی ابیات از صدر این مناجات توطیه و تمهید ست
تا مل **قوله** میان نیک و بد تخلیط کردیم * مصرع ثانی ترقی از اولی ای از بدیهائے احتراز میسر نشده
بلکه در بدیها از حد گذشته مفرط گشته و در نیلیا تفریط ورزیده اندک ساعی آں گشته ایم بدل علی هذا لعبت
لله حق و سپردن بمعنی قطع کردن راه یا فشردن محکم کردن آں و نور هدایت کنایه از قرآن مجید و احادیث
نبویه و دیگر شرائع **قوله** برآں نور از تو گیرم پوششی نیست * یا در پوششی برای تنکیر ست و لفظ گیرم ز
گرفتن ست بمعنی مسلم داشتن و ربط دادن دل را به چیزے بصدق و رسوخ اعتقاد و افراد ضمیر متکلم بنا بر
رعایت وزن ست و الا فا المناجات لا رباب الحاجات کلهم لا للناظم وحده یعنی بقین میدانیم
که حق از باطل ممتاز فرموده لیکن ازان ما کم همتاں را هیچ فایده نیست زیرا که از ما کوشش نمی آید عبد الوسع
بجائے که چوں نوشتنای چوں از ما کوشش نیست پس ازاں ناپوشش تو ما را چه شاید **قوله** ز دستانهای نفس ناخوش
آهنگ * دستان بالفتح مکر و حیله و آهنگ بالمد قصد یعنی از شومی مکرهای نفوس ما که همیشه قصد بدیها
دارند توفیق اعمال صالحه عطا فرما افعل بنا ما انت له اهله لا تفعل بنا ما نحن له اهله **قوله**
مدار تنگی که ما باشیم و آهے * الخ تنگی کنایه از حالت نزع و داو مفید مقارنت ست چنانکه شیخ سعدی میفرماید
من و دست و دامان و آل رسول * و یاء آهی و راهی برائے عظمت ست و مصرع ثانی از بیت ثانی حق تفسیر
اول ست یعنی وقتیکه در حالت نزع در سکرات موت و وسوسه شیطان گرفتار باشیم بجز آه کارے نداریم بر حال
ما رحمت کامله عطا فرموده ما را بسوئی خود بکش ای از سکرات موت خلاص بخش و از وسوسه شیطانی رهانیده
حسن خاتمه عطا ساز و تواند که تنگی کنایه باشد از وقت ندامت و افسوس اسے وقتی که از گناهان

گذشته متاسف و خایف سوی خاتمه باشیم و روی ثابت بجناب تو آورده باشیم از راه رحمت کامله ما را بجود
بکش ای تاسف و ندامت را به تدبیر و توفیق اعمال صالحه که مقرب حضرت تو و مبشر اثبات ایمان باشند
عطا فرماء والله سبحانه اعلم **قوله** من آن مرغم که دامم دانهٔ تست ✤ فسون وحشتم افسانهٔ تست
دانه کنایه از احسان ست که مناسبت مرغ و دام تعبیر از و بدانه کرد است فسون وحشت باضافت لامیه
فسون دافع وحشت و افسانه کنایت از حکایات محبت او تعالی حاصل آنکه احسان تو دام مثال محیط و شامل
حال من ست و ذکر عشق و ی محبت تو موجب آرام و تسکین من ست کما قال الله تعالی الا بذکر الله تطمئن
القلوب و ترا رسد که از دانه ذکر و فکر اراده کنی ای ذکر تو موجب آرام من ست **قوله** کرامت کردی از خدمت پسندی
بتوفیق سجودم سربلندی ✤ کرامت کردی ای بخشیدی و میم سجودم مفعول اول آنست و سربلندی مفعول
ثانی و از خدمت پسندی و بتوفیق سجود هر دو متعلق بکرامت کردی ست ای از انجهت که در جناب الوهیت
تو از همه چیز خدمت و عبادت ما بندگان پسنداست بتوفیق سجود و عبادت سرفراز نمودی مرا **قوله** کشیدی
سرمه چشم راه بینم ✤ میم بینم مضاف الیه چشم ست و راه بین صفت آنست ای چشم مرا در عرفان خویش
روشن ساختی **قوله** بشیرینی و چربی از زبانم ✤ از زبانم بیان لقمه است که در مصرع ثانی واقعست
و یا گوئی و رنجی در بیت لاحق برائے تنکیر ست **قوله** بشکرانه شکر گفتاریم ده ✤ ضمیر آن راجع بلقمه زبان
تواند که عاید باشد بجمیع ما سبق ذکر مصرع ثانی تفسیر اولی است و تلخی کنایه از ناشکری و قوله تلخی الخ عاطف
است ای از مفعول ده **قوله** زبان من زیان من مگردان کما قیل اللسان اشد الانسان و مگردان در
مصرع اول از گردانیدن بمعنی تحویل و در ثانی بمعنی کن و یای خطائی در بیت لاحق برای تنکیر است و یای حیرت برای
برای عظمت است کلک کنایه از زبان ست ای محاسبه شدیده از آن خطائی زبان که پیش من آید قیامت **قوله**
خط عفوم بر آن حرف خطا کش ✤ چو کلکم زان میفکن در کشاکش ✤ جزای شرط سابق ست و میم عفوم مضاف الیه حرف خطا ست
و حرف خطا باضافت بیانیه است و میم کلکم مفعول میفگن ست و از کلک کلک واقعی مراد است که چون از و حرفی ناراست بوقوع آمد
زیر کار دآید **قوله** ز آب و گل برون آورده تو ✤ آب و گل کنایت از عدم چه گیاه پیش از بیرون آمدن درین ماده مندرج میباشد
قوله گلی کان پای من دارد بکوئیت ✤ از آن گل به که ندید رنگی و بوئیت ✤ لفظ گل در مصرع اول بکسر کاف
فارسی کنایه از محبت ست و در ثانی بضم آن کنایت از راحت یعنی محنتی که در عشق و یاد تو و ثبات بخشد بهتر ست از راحتی که مورث
غفلت باشد **قوله** نه بینی پسته یک مغز چندان ✤ چو بادام دو مغز آزار سندان ✤ یک مغز و چندان هر دو صفت پسته
است و از آزار سندان مفعول نه بینی بادام دو مغز نوعیست از بادام که مغزش دو پاره باشد مثل نخود و لفظ سندان میان نغز دو مغز و
است آنکه پسته که از کوفت و خلاصی یافته است و مرو یک لی ست بادام دو مغز که آنرا میباید تیشه و دلی **قوله**

بهر دانه رسد کو بیش بر سر باء بهر دانه برای مقابله است و شین مضاف الیه سر ست و بای کوبی برائی عظمت ست
قوله چو غنچه یکدل آمد الخ بروی متعلق نیاید و از خار بیان خنجر و آزار فاعل نیاید قوله بهر گل رخ که کردم سرخ
دیده * یا باعتبار آنکه چون بچیزے بعمق نظر تا دیرے دیده شود چشمان از گرمی و حرارت سرخ میشوند
یعنے بدیدن هر معشوق صاحب جمال با هوای نفس چشم را سرخ کرده بودم اکنون بوقت ندامت
همان سرخی از دیده بیرون می آید یا باعتبار آنکه سرخی عکس رخسار گلرخان در مردمک من در آمده
است چه مردمک همان رنگ مینماید که در خارج باشد یعنی بدیدن رخسار سرخ او شاں در چشم من سرخی
متمکن گشته و خیال او در چشم مستحکم شده بود اکنون آن سرخی از چشم خود بیرون میسازم و یؤید الاحتمال
الثانی البیت اللاحق فان الخیال قد یطلق علی ما یرے فی انسان العین فتامل قوله نظر گر
سعی در بے آبیم کرد * سرشک آب و بروی کارم آورد * بے آبی یعنی بی حرمتی و بے رونقی و سرشک
بکسرتین قطره که از جا جهائے تر و امثال آن بچکد و نیز آب چشم کذا فی المؤید والمراد ههنا هو
الثانی آبے بای عظمت ست یعنی رونق کامل یعنی نظر من در رخسار گلرخاں اگر چه در خود بے من ساعی شده
بود ندامت و گریستن من رونق عظیم بروی کار من آورده است قوله ازین سودا رسم شاید بسودے
رساں از من به پیغمبر درودے * ازین سودا اشارتست بصلوة فرستادن بر خواجه کائنات صلی الله علیه
واله وسلم و یای سودے در درودے برای عظمت ست و خطاب رساں بذات خود کرده است چه شعرا بطرائق
ذات خود را به تعداد اعتبارات و ذات متعدده اعتبار میکنند پس مولوی رحمة الله از غلبه شوق ذات خود را مغائر
پنداشته مامور ساخته که ای فلاں این ندامت را گذاشته برخیز و از جانب من بجناب آں رسالتمآب بعد
کامل که از ته دل نشاءے سازم برساں شاید که ازین سودا و معامله صالح بنفع کامل در آید و ازین ندامت
برهم کما قال علیه السلام من صلی علی واحدة صلی الله علیه عشرا وحطت عنه عشر
خطیئات ورفعت له عشر درجات وفی روایة صلی الله علیه وملئکته سبعین
صلوات و در بعضے لفظ شاید اشارتست بعدم وجوب ثواب اعمال بر آں کریم لان الثواب منه تعالی
فضل والعذاب عدل ابدا آنکه از رسم شعراء ست که در پایان و انتهائے بداستان آینده اشعار کننده
هذا من حسن الاختتام خاتم ختمست باضافه ادنی ملابست زیرا نکه آن خاتم رسالت بود که سه
سطر داشت سطر اول محمد سطر دوم رسول سطر سوم الله چون آنحضرت ختم الانبیاء والرسل خاتم بود
ختمے ست گفت و مهر نبوت نقشی که بین کتفین آن حضرت صلی الله علیه واله وسلم هویدا بود و
از برکت نورانیت وے از پس معائنه مجوعات ے فرمودند همچناں که از پیش بچشم سر مبا

می نمود **قوله** محمد کش قلم چون نامور ساخت ٭ زمیمش حلقه طوق و کمر ساخت ٭ قلم عبارت از قلم ازلی
که نگارنده کلمات الهیه است بر لوح محفوظ و آن لوحی ست که سرش به سقف عرش پیوسته و پایان
او در کنار فرشته است وطریون نام و طول آن قلم ما بین الارض والسماء ست و آن از نور ست کذا
فی التفسیر الزاهدی و نامور بمعنی بادشاه بدانکه مولوی رحمه الله نعت خواجه سرور کاینات بدو وجه ادا
ساخت احدهما التعریف بالاسم المبارک من بین اسمائه اعنی محمد او ثانیهما التعریف
باوصاف الذات الشریفه پس اولا نعت باسم فرماید که چون قلم ازلی اسم شریف آن رسالتمآب صلی الله علیه وسلم را بر
لوح محفوظ بادشاه و صدر نشین ساخت ای از جمیع اسماهاے لوح محفوظ مقدمش نوشت پس از میم اولی طوق ساخته در گلوی
آن اسم شریف انداخت و از میم ثانی حلقه کمربند پرداخته درمیان آن اسم مبارک پیچید چه رسم پادشاهان عالی
شانان ست که در حین صدر آراے طوق مرصع در گلوها اندازد و کمربند زرین درمیان پیچید کذا فهم من
الشروح القدیمه و من تحریرات محمد اکرم و عبد الواسع گفته که قلم نخستین از مشیت ایزد ست که واسطه
در خلق کائنات و آنرا بقلم عقل و نور محمدی تعبیر کنند چنانکه در احادیث واقعست پس قلم فی الحقیقت بادات
خواجه کائنات متحد ست **قوله** خط لوح عدم زان حرف حک شد ٭ بدانکه عدم را به تخیل شعری لوح
قرار داده که خط عدم بران ثبت و مرقوم بود حک بفتح دور کردن و ستردن کذا فی المدار یعنی خط عدم که
بر سر لوح عدم قبل از ایجاد کائنات مرقوم بود از نوشتن حرف میم آن اسم محمد محو و سترده گشت چه مقرر ست
که چون حرفے بر حرفے نوشته شود حرف نخستین محو گردد حاصل آنکه چون وجود آمد عدم برخاست لا نهما ضدان
قوله از آن سر حلقه ملک و ملک شد ٭ سر حلقه بمعنے سردار مجلس و ملک و ملک کنایه از جمیع انواع
عالم است که هژده هزار ست چه ملک بضم عالم سفلی ست و ملک بفتح عالم علوی را یعنی آن
خلاصه موجودات سردار کونین گشته که ایجاد اسیار موجودات از برکت صدور تام نامی او بهم رسید
وفیه اشارة الی ما قال الحدیث القدسی لولاک لما خلقت الافلاک وای اگر وجود فایض الجود
آنحضرت درمیان نبودی هر آئینه خلق سموات و ما فیها و طبقات ارض و ما علیها صورت نه بستی بلکه اظهار ربوبیت
از ما هم متصور نگشتی کما ورد ولولاک لما اظهرت الربوبیه **قوله** تواند شد ز سر حاش الله آگاه ٭ خرد
با جمله دانش حاش الله ٭ مصرع اول در معنی استفهام انکاریست بمعنی نفی و خرد فاعل تواند و حاش
در اصل حاشا بود ثم تخفف و حاشا فعل ست براے استثنا یعنے بری بودن ما بعدش از حکم ما
قبلش چنانکه گوئی اساء القوم حاشا زیدا اما در محاورات فصحاے کلام الله در معنے حاصل بالمصدر
استعمال یافته ای پاکی و دوری و لام جاره در لله براے بیان فاعل مصدر ست یعنی پاکی و دوریست

از عدم وقوف موزحا آں اسم محمد خدائے را که عقل آفریده که آں عالم الغیب و الشهاده ست کذا فی بعض الشروح حاصل آنکه خرد کاروال از وقوف سر حاے او عاجز است و درین نمیتواند مگر خیالے دیگر بظهور می آرد **قوله**

درین دیرے مسدس زو ست روشن ٭ مثمن روزنے از هشت گلشن ٭ مسدس بمعنے ششش گوشه و مثمن هشت گوشه و دیر بالفتح بتخانه کذا فی الشامل و دنیا را دیر ازاں سبب نامیده اند که اکثر اهل آں اغلب در پرسیدن بتان هوا و شهوت شامل اند و ضمیر زو راجع باسم مبارک مذکور و روشن و مثمن هر دو صفت مقدم روزن ست و روزن مثمن حا را باعتبار عدد گفته که هشت است و یاء روزنے براے عظمت ست و این بیت خبر مبتدا ء محذوف است که لفظ حا باشد یعنی حاء آں اسم مبارک روزنے ست فراخ بس روشن که قلم ازلی آنرا از هشت بهشت باین عالم که بشش جهات محاط است کشاده است که به حاصل آں که در برکت حایش راحت هشت بهشت باین جهان رسیده است چه مقرر است که راحتها و نعمتهاے این عالم از راحات و لذات بهشت نمونه الیست هکذا فهم من الشراحین و من تجریدات محمد اکرم و تواند که دیر کنایت از عرش باشد و توصیف آں بمسدس مجاز باشد من قبیل توصیف المکان بوصف المکین و ضمیر زو بجا عاید باشد و از هشت گلشن بیان مثمن روزن باشد و یاء روزنے براے وحدت باشد پس معنے چنین باشد که حاء آں اسم فایض الجود ست که هشت بهشت که در محاط عرش است یک روزن ست که روشنائی ازاں حاء وارد و مثمن باعتبار طبقات چناں فرموده است که هشت اند و در تعبیر هشت بهشت به یک روزن اشعار ست بکثرت فیوضات اسم مبارک مذکور و اعلم ان کون الجنان فی احاطة العرش علی هذا المعنی مبنے علی مذهب من قال ان الجنة فوق السماء السابعة عند سدرة المنتهی و سقفها عرش الرحمن کما ورد فی الحدیث و یؤیده قوله تعالی عند سدرة المنتهی عندها جنة الماوی والله سبحانه اعلم **قوله** چو یا آراست از خلخال دالش

خلخال

شین دالش مضاف الیه یاست و راجع باسم محمد و فاعل آراست قلم که در بیت اول مذکور ست و خلخال دال از قبیل اضافت مشبه به ست بمشبه یعنی چوں قلم ازلی دال اسم محمد را نوشته و آں اسم بتمامه در صدر لوح محفوظ مرقوم است پس اسماء سائر پیغمبراں از اسم شریف او پائیں و در تحت ماندند و من محسنات اللفظیة ان الدال قدم لاسم الشریف و راس دین پروران **قوله** چه

محفوظ

نام ست این که در دیوان هستی ٭ هستی این جا بمعنے موجودات ست و دیوان هستی کنایت از لوح محفوظ و پیش دستی آں اسم که از مصرع ثانی مستفید مے شود بنابراں صدارت و ست ارقام تواند که دیوان هستی آں

کنایه از عالم باشد و پیش دستی اسم شریف بنا بر شرف این اسم ست بر جمیع اسماء **قوله** چو آدم در
ره هستی قدم زد * ز مهر روی صبح آرایش دم زد * این بیت با ابیات لاحقه تفصیل سالاری
آنحضرت ست بر خیل انبیا علیهم السلام و شین مضاف الیه روئیست و صبح آرا صفت آن ست و فرده
از مهر اظهار آن نمودن بدانکه هستی اگر بمعنی وجود باشد پس بمعنی چنین باشد که چون آدم علیه السلام موجود شد
اظهار محبت آن رسالت مرتبت نمود این اشارت ست بآنکه چون آدمؑ و حوا موجود گشتند و حوا در
حباله نکاح آدمؑ در آمد آدم قصد حوا ساخت از پروردگار خطا بخش خطاب در رسید که ای آدمؑ اولا کابین
حوا بده تا حوا بر تو حلال شود آدم گفت کابینش چه دهم جواب آمد که دو بار بر حبیب من محمد صلی الله
علیه وآله وسلم صلوٰة بگو که اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّعَلٰی اٰلِ مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ کُلِّ ذَرَّةٍ مِّائَةَ اَلْفِ
اَلْفِ مَرَّةٍ پس آدمؑ در دل خیال کرد که آن کدام ست که حق سبحانه تعالی امر الصلوات وی می فرماید
ندا آمد که یا آدمؑ اگر ذات شریف حبیبؐ من در میان نبودی عالم و ترا نیافریدمی ذاتش قدیمست ولیکن
در عهد آخرین پیدا خواهد شد و از فرزندان تست و ختم همه پیغمبران است آدمؑ گفت ای خداوند از جمال
این چنین فرزند چگونه محروم باشیم ندا آمد که در بیاض ناخن مسبحه خویش نظر کن آدم بناخن نگریست صورت
محمد صلی الله علیه وآله وسلم را در ناخن خود بدید و بد عاشق و الاگشت وانگشت بر چشم نهاد و کذا
فی قصص الانبیاء والاصح ان ادم رای نوره صلی الله علیه وآله وسلم فی بیاض
اظفار الابهامین فوضع علی عینیه وهذا اصل عنه وضع ابهامین علی العینین
عند نداء قول المؤذن اشهد ان محمداً رسول الله و اگر هستی کنایه از عالم و نیا باشد پس اشارت
باشد بآنکه چون آدمؑ را عزازیل شیطان پیش آمد و بدنیا هبوط نمود و بهیچ وجه توبه اش قبول نشد
عرض کرد که الها توبه ام قبول فرما حکم آمد درود بر محمدؐ علیه السلام بخوان تا توبه ات قبول گردد بر
که پیش و پس توبه درود بخواند توبه اش قبول شود فَتَلَقّٰٓی اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ کَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَیْهِ اِنَّهٗ
هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ کذا قال محمد اکرم وانت تعلم ان الالصق بعبارة البیت هو
التوجید الاول **قوله** بجودی راه بردی کشتی نوح * جودی نام کوهیست که کشتی نوح علیه السلام
در عین جوش طوفان بدان قرار یافته بود آورده اند که چون از گردش کشتی مردمان عاجز گشتند
بخدمت نوح علیه السلام عرض نمودند که مناجات کن تا کشتی قرار یابد چون در مناجات شد
خطاب آمد که درود بر محمد صلی الله علیه وآله وسلم بگو پس درود گفت و کشتی از برکت آن بجودی
که پست ترین کوها بود آرام یافت وجود و جودی از تجنیس ست کذا فی الشرح القدیم **قوله** خلیل از وی نسیم

قصهٔ درود بر آنحضرت ص در عقد نکاح آدم علیه السلام

برکت درود کشتی نوح علیه السلام از برکت آنحضرت صلی الله علیه وسلم

یافت کاتش نسیم باد نرم وزان و خوشبو که در آخر شب و روز از تاثیر آن گلها بشگفند و اینجا کنایه
از ولادت آنحضرت ست که ذات بابرکات آن خواجهٔ کائنات در پشت ابراهیم علیه السلام استقرار
داشت چه حضرت از اولاد حضرت ابراهیم علیه السلام ست ای آتش نمرودی که بر خلیل الله چون
گلستان خورم گشته بود از اثر ولادت آنحضرت بود و نسیم از جهت مناسبت گلستان فرموده است
و لفظ خوش بفتح خا و واو معدوله با لفظ آتش و کش و غیرهما کافیه کرده اند چنانکه بدو خود **قوله** مسیح از
مقدم او مژده گوئی ٭ مقدم مصدر میمیست بمعنی آمدن و استعمالش در قدوم دوستان شایع ذائع گشته
ای حضرت عیسی علیه السلام از خادمان آنحضرت ست که خدمتگاران پیش از آمدن خداوند خویش خبر
میدهند قوله تعالی مبشراً برسول یاتی من بعدی اسمه احمد و نیز در دعا گفتی اللهم اجعلنی من امة
محمد علیه السلام لهذا دعایش بدرجه اجابت رسیده که در دور آخر از آسمان چهارم نزول کرده از امت
آنحضرت خواهد گشت **قوله** کلیم از مشعل از شعله جوئی اشارت بنور یافتن موسی علیه السلام که چون نزد طور
در وادی مقدس طوی نام رسید بر سر شاخهای درخت سبز نوری دیده جویای او شد و آن نور از شاخ
بشاخ میشد و بدستش نمی رسید از آخر الامر نداش رسید ادخل یدک فی جیبک تخرج بیضاء من
غیر سوء همچنان کرد نور بشل آفتاب بدستش رسید و آن فی الحقیقت نور محمدی علیه السلام بود کذا فی
القصص **قوله** بمصر جاهش از کنعان رسیده ٭ جاه محمد علیه السلام که نبوت ست تخمیش شهر مصر
گشته و مصر مدینه مطلق شهر را گویند ای یوسف علیه السلام غلامی بود زرخریده که از کنعان بشهر نبوت آن
حضرت صلی الله علیه و آله وسلم رسیده بود چنان غلامی که زرخریده بود وای بیقدر چه غلام زرخریده از غلام
خانه زاد کم قدر می باشد حاصل آنکه یوسف علیه السلام نبوت و شاهی از طفیل آنحضرت یافته و ذکر مصر و کنعان — بیان قصهٔ ناقهٔ صالح علیه السلام
و زرخریده از تلازم شعر بیست **قوله** دران وادی که صالح ناقه کش بود ٭ آورده اند چون ایزد تعالی برای
اظهار صدق صالح علیه السلام از سنگ خاره ناقه را بیرون آورد و آن ناقه باردار و نزدیک بار نهادن
بود که مجبور بیرون آمدن بچه ماده بزاد کافران ناقه را کشتند و بچه گریزان بکوه رفت و کافران بر دوست
نیافتند پس صالح علیه السلام را فرمان شد که آن بچه را بپرور که از اولاد او یک ناقه پیدا خواهد شد — و صالح علیه السلام را [illegible] تا ناقه را بچه [illegible]
که برای نبی آخر زمان محمد صلی الله علیه وسلم محمل آرا خواهد فرمود پس صالح علیه السلام بامتثال آن
فرمان آن بچه را در کوهها و وادیها بچرانید و بیاد محمل آرائی آنحضرت بافاقه و گرسنگی میگذرانید کذا فی شرح القدام
پس درین بیت عبارت از آن بچه است حاصل آنکه مهتر صالح یکی از ساربانان آنحضرت ست و انکه تخصیص ذکر
این انبیاء مذکورین بنابران ست که اکثر ایشان اولو العزم اند پس از حال ایشان حال دیگران بطریق اولی معلوم میشود

قوله زباغ اصطفا رعنا تذروی ❊ اصطفا برگزیدگی و رعنا بمعنی زیبا و تذروی بذال معجمه مرغیست
آتش خوار خوش رفتار که بکبک دری معروفست و بذال مهمله نیز آمده کذا فی المدار **قوله** قدش را پایهٔ
گردون خرامی ❊ لبش را مایهٔ یحیی العظامی ❊ پایهٔ گردون خرامی و یحیی العظامی مصدریه است و عظام بالکسر
جمع عظم ست اما این جا بقرینه مقام کنایه از استخوانهای سخت فرموده و مصرع اول اشاره است بمعجزهٔ
سیر معراج و ثانی بمعجزهٔ احیاء اموات **قوله** بالا سایبان چتر سحابش ❊ شین در مصرع اول مضاف الیه
بالاترست و در ثانی مضاف الیه چتر و این بیت اشارتست بمعجزهٔ سایه داری نمودن ابر که سحاب بر
ذات آن رسالت مآب یعنی بر قد مبارک او سحاب مثل چتر سایبان بود و آفتاب واقعی بر چتر او مثل قبهٔ
زرین بود که از لوازم چترست **قوله** چو مه را بر سپر تیر اشارت ❊ زد از سبابهٔ معجز بشارت ❊ اشارت
بواقعهٔ شق القمرست لفظ سپر بکسر سین مهمله و فتح یاء فارسی باید خواند و سپر کنایه از جرم ماه است و آنانکه جزء
این را مضاف بسوی تیر می خوانند غلط فاحش ست و معجز بشارت صفت سبابه ست ای چنان سبابه که
معجزهٔ آن بشارت بود مر سلیمن را بر ظهور صدق آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم **قوله** دو نون شد دو میم
از حلقهٔ مه ❊ چهل را ساخت شصت او دو پنجاه ❊ بدانکه چون ماه تمام شد حلقهٔ او را میم توان گفت
و چون آن حلقه دو نیم گردد هر نیمه او نون اعتبار گردد و عدد میم بحساب جمل چهل و عدد نون پنجاه و هم
باید دانست که لفظ شصت بچند معنی استعمال یافته درجه معینه از عدد و در انگشت زه کردن تیر و هم زد
کردن و غیر ذلک با اینهمه معنی تسبین ست آنکه بمعنی بدرجه معینه از عدد بمعنی صاد مینویسند احتراز از عوام معنی است
کما قال بعض المحققین شصت و پنجاه بمعنی ثانی و ثالث درست می آید ای اشارت بآن انگشت سبابه اش چهل
را که میم باشد دو پنجاه ای صد ساخت یعنی دو نون کرد حاصل آنکه ماه از شکستگی خود عالی قدر گشته زیرا که
این چنین شکستگی که از و صدق نبی بظهور آید بسا بهتر است از درستگی مخفی نیست که لفظ شصت خالی از
ابهام نیست چه اگر شصت را که درجه معین از اعداد است بچهل منقسم به پنجاه پنجاه سازی صد گردد و ایراد پس تیر شصت
از تلازم است و در بیت لاحق دست داشتن بر قلم بمعنی ترک دادن است صنعت کنایت را و آن اشارت
ست بامی بودن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم دو قلم و رای نوشت **قوله** نبودش خط ولی زد خط
بتعجیل ❊ بکلک نسخ بر توریت انجیل ❊ خط اول مصدرست بمعنی نوشتن و ثانی اسم ست و خط تعجیل
باضافت بیانیه و تخجیل بمعنی شرمنده ساختن و مردم بگریرا مقررست که شرمساری و روپوشی از لوازم
الغزال ملل احکم ست حاصل آنکه توریت موسی علیه السلام و انجیل عیسی علیه السلام الغزال خویش شرمسار
شده بزاویهٔ نسخ متروک گشته اند و عدم نکحه اعد علیه السلام بنابران ست که از جمیع و اتیه حق تعالی مذکور است

و در وے حکمی امر و نهی و وعده و وعید اصلاً مذکور نیست و پیداست که دعا و ثنا را نسخ نباشد بلکه او تعالی
شانه از ازل تا ابد بدعاے و ثناے خویش باقی بر دوام ست هذا حاصل شرح القدیم **قوله**
سرور او از سایه آزاد ✤ سایه اول اشارت ست بمبرا بودن آنحضرت از کدورات جسمانی و از سایه ثانی
معنوی خواسته که کنایه از حمایت و پناه باشد فلا اختلاف بین المصرعین و هکذا فی بیت اللاحق
قوله تنش را بود از جان پاک مایه ✤ اشارت ست بعلت مبرا بودن آنحضرت از سایه ظاهری ای
تن او از ظلمات بدنیه و کثافت جسم پاک بلکه مثل جان همگی نورانی بود لهذا سایه نمی انداخت **قوله**
فلک همچوں زمین شد سایه دارش ✤ ازاں افتاد در پا سایه وارش ✤ لفظ دار دو در مصرع اول بدال
مهمله هم فاعل ست از داشتن و در ثانی بواو بمعنے مانند و مشابه و شین اول مفعول ندیده و ثانی مضاف
باست یعنی چنانکه زمین آنحضرت را سایه دار ندیده و در زیر پای او مثل سایه افتاده است و از پابوسی او شرف
اندوخته ست آنچناں فلک او را چوں از سایه مبرا و بری و عالیقدر دانست سر خود را در شب معراج زیر پایش
انداخته بشرف تقبیل قدم مبارک او مشرف گشت یا آنکه فلک باعتبار هیئت کردیه خویش که آنحضرت را حادثه
نامه نموده است گویا در زیر پاے عرش فرساے اوست و تواند که بطریق ادعا باشد ای قدر آنحضرت چناں عالی
است که فلک با علو خویش در زیر پائی اوست و بعضے از شراح فرموده که تواند که سایه دار بمعنی حاجب باشد
که مانع آید از بوسیدن پای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم چه حاجب مثل سایه مقارن شخص میباشد لا
یخفے ان المناسب السابق هو المعنی الاول **قوله** بسنگ از دست دشمن لعل او خست ✤ لعل کنایه از
لب مبارک اوست آورده اند که در جنگ اُحد بالضم نام کوهیست بسنگ از دست کافرے لب شیرین و
دندان مبارک آنحضرت را از وی رسیده بود درهمداں وقت جبرائیل علیه السلام در رسید و گفت که حکم آن منتقم جبار
است که یکمشت ریگ برداشته به کفاراں انداز تا به بینی که بدیں مشت ریگ نسبت به سنگ ایشان چه در وقوع
آید لاچار آنحضرت بجهت پذیرای فرمان همچناں کرده تا همه نابینا گشتند و بر روی افتادند او که وصف علم در
ذات آن گرامی صفات همچنان مستحکم بود که جبرائیل گفته اگر اجازت باشد همه را در خاک درآمیزم از آن اعراض
نموده فرمودند که اللّٰهم اهد قومی فانهم لا یعلمون کذا فی شرح القدیم و محمد رضا گفته
که وقوع خستن لب او در جنگ احد بود و واقعه اعماء کفار بمشت ریگ در جنگ حنین بود و ابیات لاحقه
بیان این دو واقعیست بر طریق لف و نشر غیر مرتب و کامل اشارت ست بتحمل فرمودن از آزار
سنگ و دعا فرمودن اللهم اهد الخ و الله سبحانه اعلم **قوله** و خام در بیت بمعنے نادان
است که رتبه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از چشم و دل ایشان در حجاب بود **قوله** شد از خلس

بیان شهادت دندان آنحضرت مبارک صلعم

درج مرجان حقه در + مرجان بالفتح مروارید خورد سرخ رنگ که بهندیش گلے نامند کذافی المدار وخبر شد مقدم ست بر اسم آن حاصل آنکه دهان مبارکش که باعتبار بیاض دندان حقه درهائے بود اکنوں بسبب آلوده شدن بخون در مرجان گشت ای خوش رنگ وبیش قیمت شد چه مرجان در قیمت از در عالی می باشد وپیداست که قیمت از تحمل این چنیں شداید بیش بیش میگشت **قوله** یکے دینار بود از حلم وفرهنگ + تخییل دیگر است مر مضمون سابق را ومحک بکسر میم وفتح حا سنگی که بدال امتحان زر کنند کذافی المدار واز حلم وفرهنگ بیان دینارست یعنی ذات مبارک او دینار حلم بود وآں سنگ برائے امتحان عیاری او آمده بود رضا **قوله** پئے دیوار ایماں بود کارش + تعلیل ست مر مضمون سابق را ای در حلم خویش مستحکم ماندند واز رسیدن زخم سنگ تنگ شده باستهلاک کفار راضی نگشتند چنانکه جبرائیل میگفت زیراکه جهد وجنگ ایشاں باکفار برائے اعلای کلمة الله سبحانه واستحکام دیوار ایمان بود نه برائے استیصال وخراب ساختن کفار قصداً وبالذات چار دیواری را گویند که بر بنیادش چار بار نهاده بعد استکمال رسانیده باشند فرهنگ رشیدی یعنی دیوار ایمان از سبب جهد وبذل جهد چهار یار آنحضرت علیه السلام بحد کمال رسیده است ایشاں در همراهی وکاری ممد ومعاون آنحضرت میبودند وتواند که چار دیوار از آں فرموده باشند که صد در دین اسلام بذات آنحضرت تعلق داشت امانشوونمائے آں از روایات واجماعات واجتهادات ایشاں بهم رسیده ودر چار دیوار آں اشاره به ایهامست بآنکه چار یار او بعد از رحلت آں حضرت علیه السلام در استحکام دیوار اسلام چار نوبت کوشیده چه خلافت ایشاں بترتیب شرافت ورتبه خویش بوده است والله سبحانه اعلم **قوله** کجا در راه دیں درد ازمائے + کجا بمعنے هرجا ودر صدر مصرع ثانی کلامے محذوف است یعنی هر جاکه در راه دیں درد رسیده باشد ای بسبب کشاکش شداید ایں راه دل تنگ شده باشد او را باید که بجد آں صاحب خلق عظیم وتحمل عمیم بیابد تا بهر دادی دواشافی یابد یعنی کتب احادیث وتواریخ را مطالعه نموده اطمینان دل نموده بر احوال برداشت اشکالات آنحضرت وقوف یابد وحصول ثواب جزیل را مد نظر ساخته اندوه والم را از دل بیرون اندازد وبخوشی تمام شداید ایں راه می کشیده باشد کذافی شرح القدیم ومن تحریرات محمد اکرم وبیت لاحق انتقال تقریبی ست از مولوی رحمة الله از مطلبی دیگر در معراج وی که آفتاب رفیع الدرجات الخ معراج بالکسر نردبان واینجا بمعنی قرب حق مرادست چنانکه گویند که معراج موسی علیه السلام بر کوه طور بود ومعراج آنحضرت بر مکان رضا + بدانکه در نسخ قدیمه ومعتمده لفظ آفتاب بدون کلمه از یافته شده پس از آفتاب آفتاب

واقعی خواسته که رفیع المکان ست و نیز صاحب عرش که کنایه است از فلک رابعه چه عرش در
لغت سریانی سریر بادشاه را گویند حاصل آنکه معراج وی آنچنان منیر و ذی ضیاست که آفتاب
باوجود این ضیائے خود که بر سریر کاینات میتابد یک سایه است ازی یک پرتو آنان ست چه
سایه منیر نور باشد. و آنچنان عالی مقدارست که از سمک تا از سماک باوجود این طولانی خود از
معارج بلند بهای آن معراج یکپایه است و در بعضے نسخ کلمهٔ از بر آفتاب به نظر آمده پس برین تقدیر
از آفتاب رفیع الدرجات الخ ذات خواجهٔ کاینات مرادست و ضمیر آن در معارج قدردان هم با
ذات والاصفات راجع ست حاصل معنے آنکه معراج آفتاب عالم تاب آنحضرت یک نوریست و از
خاک تا افلاک از معارج آن عالی قدر یکپایه الیست چه پیداست که معراج یک معجزه است از معجزات
وے کاینات از نور آن والاشان بس مقدرست و یوید هذا المعنے ما قال محمد رضا فی شرح تحفة
الاحرار من هذا المقام فانظر هنالك وارار بعضهم من آفتاب رفع الدرجات الخ فان
الحق سبحانه تعالی ای معراجش از حق سبحانه یکسایه و یک تجلی ست ولا یخفی عدم ملائمته بالفقرة الثانیة
لعبرة بالاولین فقط والله سبحانه اعلم **قوله** شبے دیباچهٔ صبح سعادت * ز دولت هائے روز افزوں
زیادت * دیباجه آغاز هر چیز افزوں و یاده ای بسیار افزوں از دولتهای روز عام خواسته چه دینی
و چه دنیوی یعنی از شبهای شبے بود که مطلع صبح سعادت عالم بود ای آثار سعادت بندگان در و
هویدا بود از سبب نزول رحمت آلهی و دولت آں شب که سعادت باشد از دولتهائے روز بسا
افزوں و لیلة القدر باوجود علو قدر خویش از قدر آں شب یک نمونه بود چه در شب قدر یک تجلی
حق باشد و در شب معراج هزاراں هزار تجلیات هویدا بود و ضیای لیلة القدر ای چهاردهم ماه باوجود
ضیائے خویش از نور او یکحصه بود بدانکه معراج بقول اکثر علماء در سال دوازدهم از بعثت بود و در
ماه آں اختلاف است که ربیع الاول یا آخر ماه رمضان یا شوال و اما اشهر آنست که در شب بست و
هفتم از ماه رجب بود **قوله** سواد طره اش تجلت ده حور * بیاض غره اش نور علی نور * بدانکه
شب معراج را بشخص محبوب تشبیه داده و را طره و غره ثابت ساخته تجلت دهٔ طره حوری یعنی منفعل
سازنده سواد طره حور بحذف مضاف و نور علی نور زاید النور یعنی آنکه سیاهی زلف آن شب شرمنده
ساز سیاهی زلف حور بهشتی بود و سپیدی جبین آں شب بس افروزاں بود حاصل آنکه سیاهیش بس
خوش بود و سپیدی عجب دلکش و بعضے از شراح فرموده اند که سیاهی آن شب از بس ظلمت خوبان
از طره حور بود چه طره حور از کثیر سواد تابان باشد و طره عبادت از ساعتهای مظلمهٔ آن شب است و

غره عبارت از چیزهای سفید آن مثل ستارگان نه شمع و چراغ و تقدیم ذکر سواد بر بیاض بنابر
آنست که اصل شب سواد ست نه بیاض والاصل احری بالتقدیم **قوله** نسیمش جعد سنبل شانه کرده + ای
نسیم آن شب چنان نرم وزان بود وعرش که زلف سنبل را که عبارت از شاخهای پیوسته اوست شانه
داده شگفانیده بود و هوای آنچنان معتدل وصافی از کدورت بود که قطرات شبنم مثل قرآنه در منعقد گشته
بود **قوله** بسمار ای ثوابت چرخ الخ اسمار میخ آهنی و اضافت آن بثوابت اضافت بیانیه است
ای در آنشب فلک صدهای بدبختی را بکواکب ثوابت که مثل میخهای استقرار دارند معلق ساخته بودی در آنشب همه سعادت
نزول داشت و ادبار اصلا نبود و در توصیف چراغ تیار که صیغه مبالغه ست از سیر اشعار است بانکه فلک بند شدهای
ادبار بس چالاکی و چستی کرده بود **قوله** گرفته گرگ و میش آرام دوری + ای میش از هراس گرگ ایمن بود و گرگ هم حرص را
گذاشته قانع شده بود از برکت آن شب طرب را چون سحر خندان ز و لب کلمه را برای نسبت لب ست بسوی طرب
طرب را بشخص تشبیه داده ای لبهای طرب از نور برکات آن شب خندان بود چنانکه لب سحر از طلوع آفتاب خندان
میباشد و بعضی از شراح فرموده اند ای چنانکه در آنشب از بس روشنی سحر خندان و صبح دمیده بود در وز محنت اضافت
تشبیهی ست و شبا شب بمعنی کمال شتاب **قوله** در آنشب آن چراغ اهل بینش + اهل بینش انبیاء و اولیا و چراغ ایشان
کنایت از آن سرور که انجمن افروز اهل عرفان ست مصرع ثانی صفت آنست و آفرین عبارت از تحسین و تحیه و درود و
وتحسین و آفرینش بمعنی مخلوقات من قبیلة اطلاق المصدر علی المفعول کالخلق علی المخلوقات و یا قبل
شین مصدری همیشه مکسور میباشد **قوله** چو دولت شد ز بدخواهان نهانی + الخ چنانکه گنج وخزینه از بد
خواهان خود در خاک و زاویه پوشیدگی پنهان میباشد و محمد رضا گفته چنانکه دولت پنهان الخ بدخواهان بمعنی کفار که
پنهان بود آن حضرت نیز پنهان شد سوی دولتسرای امهانی + امهانی نام همشیره آنحضرت صلی الله علیه وسلم که
دختر ابوطالب بود و آنحضرت با او بحیله الفت داشتند و دولتخانه او بیرون از مکه و متصل آن بود کذا قال محمد اکرم
وهذا هو المشهور بین الافاضل و در سوید ست بضم همزه و کسر میم مشدده دختر عبد المطلب که معراج
آن سرور در خانه آن شده بود و عمه آنحضرت کذا فی انیس الواعظین **قوله** دلش بیدار چشمش در شکر خواب
مصرع اول اشاره است بخاصیت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که چشم سر ایشان بخواب خوش رفتی دل
ایشان همچنان بیدار ماندی بلکه بسا باری در خواب هم رسیدی و نعم ما قیل نوم نفس العین دون فواده
لان ما یتیقظ الله نوم محمد مصرع ثانی صفت شکر خواب ست ای خوابش بدرجه خوش شیرین که این
چنین خواب و نوم چشم بخت را که اشرف موجودات ست در منام هم میسر نشده ست چه جای
دیگرش **قوله** اکبر در آمد ناگهان ناموس که الخ ای ناموس اکبر که عبارت از جبرئیل ست از زین

طاؤس سبز که کنایه از آسمان ست نازل شده دران دولت سرای امهانی درآمد و داخل گشت بحالیکه تیز آینده بود پس قول او ازین طاؤس اخضر متعلق ست بمقدر که لفظ نازل ست و متعلق سبک رو تر نیست و سبک رو تر حال ست از فاعل درآمد پس سرعت سیر جبرائیلؑ از سیر فلک لازم نیاید، فافهم و ناموس در اصل عزت و جاه را گویند و در اختیار ناموس اکبر بر دیگر اسمای جبرائیلؑ رعایت مقام نموده است که جبرائیل علیه السلام عهده عزت بزرگ را کنایه از شرف معراج ست بر سر کرده آمده بود چه این چنین معراج بجز ذات آنحضرتؐ هیچ پیغمبری را بهم نرسیده است و در بیت لاحق پر مالیدن کنایه از بیدار کردن و دولت کنایه است از حصول مشاهده حقتعالی در یافتن خلعت کرامت **قوله** تو بخت عالمی الخ علت مصرع اول ست **قوله** بسیچ راه عرشت کردم اینک ✤ بسیچ بفتح بای موحده و جیم هر دو فارسی بمعنے قصد و آمادگی براه زدن سر برهم آمده کذا فی المدار آمادگی رفتن راه عرش ترا کرده ام و محمد رضاؑ گفته تا عرشت مضاف الیه راه ست ای قصد راه تو بجانب عرش کرده ام و بعضے شراح فرموده که در بعضے نسخ بجای بسیچ مسیح بمیم و حای حطی واقع گشته و مسیح مشتق از مساحت ست بمعنے راه پیمایی نمودن پس معنی آنکه عیسیؑ مساحت و راه پیمائی نمودن از زمین تا آسمان چهارم نموده است و من ترا بامر حقتعالی مسیح پاینده راه عرش سازم که از مکان عیسی بالا بمراحل ست و در مصرع ثانی اشارت ست بوجه تسمیه براق که مثل نیز تاز بود براق اسپ بهشتی ست کلان از خر و خرد از استر سر او از مشک است و هر دو دست آو از عنبر و هر دو پای او از کافور پشت او از یاقوت سرخ و دم او از مروارید کذا فی قصص بدانکه درین هشت ابیات سابقه با چند ابیات لاحقه اشارت ست بمضمون حدیث نبوی قال علیه السلام کنت نائما فی بیت بنت عمی امهانی و قد نامت عینای و لم ینم قلبی فجاءنی جبرائیلؑ و قال لی یا محمد قم فان هذه اللیلة لیست بلیلة النوم بل لیلة الخلعة و الکرامة فقمت و توضات و خرجت من البیت فرأیت اسرافیل علیه السلام قائما علی الباب مع البراق شخصه اکبر من الحمار و اصغر من البغل فاخذ جبرائیل احد الرکابین و اسرافیل الرکاب الاخرة فاردت ان ارکب فتحرک البراق فقال له جبرائیل اسکن فلن یرکب علیک افضل منه فسکن و رکبته الحدیث **قوله** چو عقل هستی افلاک گردی ✤ چو فکر هندسی گیتی نوردی ✤ یا نوردی و گردی یای خطاب ست و یای هستی برای نسبتی ست ای عالم علم هیئت که بدان احوال و افلاک و کواکب از منازل بروج و حرکات سیارات و ثوابت معلوم نمایند و واقف علم هندسه که دران بمقادیر از ابعاد اشیاء و فراخی و تنگی زمین دریابد معنے بیت آن که ای براق

گیتی راه باندک لحظه می نوردی چنانکه اصحاب علم هندسه که مساحت گیتی بفکر و اندیشه صواب میتوانند کرد و
نیز مانند عقل حکماے یونانی که بر طبقات افلاک عروج میگردد و در بعضے از نسخ بجاے هیئتے فلسفی واقع
ست منسوب بفلسفه که علم حکمت را گویند و حکمت بسا اقسام ست اما اینجا همان هیئت مراد ست **قوله**
چو آن دل کز بتان دارد فراغی ✤ کز بتان از عشق ماه وشان و یا فراغی براے عظمت ست و یاے
داغے براے تنکیر و داغ بر ران اسپان نهادن از رسم عرب ست که اسپان تازی داغدار میباشد **قوله**
گرش بایستے آخور بهر خوردن ✤ آخور بالمد و ضم خاى جاى آب و گیاه دادن اسپان که بتازیش
اصطبل گویند لذا فی المدار و نیز نوعی از گیاه که بدان اسپان را پرورش سازند و شغل بمعنے خدمت ای
آن براق بهشتی بود و حاجت بخورد گیاه و آب نداشت و اگر بالفرض او را در کار آمد گیاه شدے
هر آئینه فلک خدمت و پرورش او بر خود لازم نمودی **قوله** ندیده رنجی از کس پشت زینش ✤ یاى رنجی
براى تنکیر ست و درین مصرع ترقیست از اول ای بران براق کسی زین ننهاده بود بلکه زین او از کسے
بر اسپ دیگر هم راکب نشده بود و در قصص آورده که زین او از نور بود و محمد اکرم رحمة الله علیه فرموده که
که زین او از خارج نبود بلکه گوشت بر پشت او مثل زین بر آمده بود پس معنی چنین باشد که بر پشت او
مثل زین نمود کسی سوار نشده رضا رح والله سبحانه اعلم **قوله** از آن دولت سرای چون خانه دین ✤
بخرای از دولتخانه امهانی و خانه دین باضافت تشبیهی ست و این تشبیه بنا بر رعایت ذکر دولتخانه
فرموده است ای از خانه امهانی بخانه زین براق متوجه گشت و تواند که زین مختصر زینت باشد خانه
زین مراد از آسمان دنیا که بزینت کواکب مزین ست **قوله** شد از سبوحیان گردون صدا ده
سبوحیان فرشتگان که به تسبیح ایشان اسم سبوح ست ای فلک از غلغله انبساط فرشتگان از
سبب عروج آن سرور بر معارج افلاک بر صدا گشت و مصرع ثانی بیان صدا ست و اسری
فعل من الاسرى بمعنے سیر فی اللیل جرد عن معنے اللیل بقرینة ذکر لیلة بعده
والباء فی بعبده زائدة فے المفعول علی نحو قوله تعالے و لا تلقوا بایدیکم
الی التهلکة **قوله** زد از سم آن براق برق رفتار ✤ الخ مکه مفعول زد است و از
سم بیان مکه است و اقصی مسجد بیت المقدس که از مکه بچند منازل میشود ای از بیت الله و مکه
به بیت المقدس رسید **قوله** زد در کاسه سم حلقه بر در ✤ کاسه سم باضافت تشبیهی و حلقه
بر مفعول زد ست و شین زدش مضاف الیه درست و راجع باقصی زد در کاسه بیان حلقه
است بدانکه در بیت سابق هم براق را سکه تخییل نموده بود و درین بیت شمس را حلقه مدال

کرده ای سم آن براق گویا حلقه در بود و حلقه در زدن بمعنی طلب فتح باب نمودن کذا فی المدار
ای براق در نیم لحظه بر در مسجد مقدس رسیده و طالب کشادن در شده **قوله** در آن مسجد امام انبیا
شد + قال علیه السلام فخلت مسجد بیت المقدس حادعی الله سبحانه
المرسل وهم ثلث مائة و ثلث عشر نبیا وصلی رکعتین فی المسجد بالرسل وتقدمت
علیهم بامامة هکذا امرنا جبرائیل **قوله** وزان جا شد برین فیروز خرگاه + شد بمعنی
رفت واین فیروز خرگاه اشارت بآسمان دنیا و معنی مصرع ثانی آنکه ماه که پیک فلک اولست مثل
خدمتگاران نزد آن حضرت حاضر الخدمت شده بگردش طایف گشت لهذا آنحضرت داغ غلامی بر
جبین او کشیدای او را معزز و مکرم ساخت چه غلام داغدار از دیگران با عزت میباشد محمد رضا خیمه زد بجای
حلقه زد و پیراهن ماه باضافه بے مین ضمیر نوشته و فاعل خیمه زد آنحضرت را گفته و پیداست که شاه هرجا
که منزل کند خیمه زند تامل الصف و داغ بجهت مناسبت کلف سیاه فرموده که در جرم ماه نمایان
است و ماه ازان زمان از وفور برکات و فیضان آن فیاض کائنات کمال وازدیاد نور حاصل
است که پیش ازان بدرجه نقصان متمکن بود **قوله** عطارد را بفرق سر عطا ریز + واین مصرعه حاجت
که از فاعل شد که در مصرع اولی ست و عطارد را منشی فلک گفته اند و عطا فرمودن بر ایشان از
رسوم شاهان ست و عطارد و عطاء از تجنیس ست **قوله** بداماں وفائش زهره و چنگ + زهره مطرب
فلک ست واز رسم مطربان ست که اهل کرم و وفا را از بهر انتفاع خویش دامنگیر میشوند پس زهره نیز از
معدن جود آن کریم مستفید گشت و در بعضی از تفاسیر و اکثر کتب تواریخ مسطور ست که این سیاره جان
مطربه زهره نام ست که در شهر بابل چنگی بود و هاروت و ماروت از آسمان نازل شده برو فریفته و
شیفته بودند و متابعه مقتضائے نفس حیوانی نموده و زهره تعلیق اجزائے التماس ایشان بسجده صنم و شرب خمر
کرده و مذهب و مشرب زهره همین بود و هم تعلیق نمود و تعلیم اسم اعظم که بدان معارج افلاک عروج مینمود
چون هر دو شرط از ایشان بوقوع آمد زهره ازان التماس اقتناع آورده اسم اعظم بر خواند و بر فلک سوم
صعود نموده و بشرف اسلام مشرف شده تبدیل صورت یافته منزل ایشان گرفت و ایشان بسبب سجده
صنم و شرب خمر از اسلام بیرون آمدند و بچاه محبوس ماندند کذا فی بعض الشروح **قوله** بقصد
شستن پا زرین گلابه + الخ گلابه کنایه ست از تعلقات دنیویه و تعلقات بشریه که از تلویثات
دنیا از نور دور نموده بودند آفتابه کنایت ست از چشمه خورشید مقرر ست که برای معززان
از راه نوردی آفتابه از بهر شستن گرد و غبار آرند باید دانست که این تحصیل که مدلول

رحمة الله دریں بیت آوردہ مناسب سیاق نیست بایستی کہ چنیں فرمودے ع چو بر چرخ
چہارم آں شہنشاہ + بجز خورشید بخت و افسر و جاہ + چہ خورشید را سلطان فلک گفتہ اند
پس تخت او عبارت از فلک چہارم بودی و افسر او کنایہ از ضیا و ماہیت جرم او کہ در تدویر
مثل و ستارست لیکن مناقشہ در تخیلات و اعتبارات سہل ست **قولہ** گرفت از نعل بوش
بہرہ بہرام + اشہب اسپ سیاہ و سفید کہ سپیدی او غالب باشد یعنے سبز خنگ کذا فی المنتخب
و شین اشہبش راجع بآں حضرت و شین پوششش راجع باشہب و بہرام مراد از مریخ ست کہ اورا
سپاہی فلک گفتہ اند و مقررست کہ سپاہیان در عین قدوم و نزول شاہان و امرای پای بوسی
حاصل میسازند و مریخ کہ سپاہی فلک ست بہ نعل بوسی آنحضرت شرف اندوز شدہ و بہرہ و بہرام تجنیس
ست **قولہ** زحال مشتری برخاست صد آہ + یعنی چوں مشتری کہ قاضی فلک ست آنحضرت را در
صباحت و ملاحت زائد الحد دیدہ باصد دل و جان فریفتہ بحال وگشت لہذا آنحضرت با آواز
راہ کرم تکلم سحر آمیز زدہن گوہر ریز فرمودہ زندہی او نمود و مقررست کہ مرغوب خاطر قضات علم فصاحت
و بلاغت ست پس از در و گوہر ہر دو کلام آں حبیل الانام مرادست و نزار سد کہ گوہر برکات آنحضرت
مراد داری و مشت و مشتری از تجنیس ست چنانکہ زحل و حل در بیت لاحق **قولہ** زحل حل یافت
ہر مشکل کہ بود شش + مشکل کنایہ از نحوست اوست و کثرت مشکل کہ از سور کلی اعنی لفظ ہر مستفادمی
شود بنا بر بزرگی نحوست اوست کہ زحل نحس اکبرست پس یک نحوست او گویا بہ مشکل ست
و نزار سد کہ از مشکل نحوست و سیاہی و خشمناکی او مراد داری کہ زحل را سیاہ رنگ و پاسبان فلک
گفتہ اند بدانکہ ایں اشارت و اصطلاحات ستارگان کہ در حل ایں ابیات درج ساختہ ام از ہیچ
شرحے و از شرح نیافتہ ام بلکہ در بعضے ابیات از تحریرات محمد اکرم یافتہ ام بنا بر آں مسودہ ابیات
یافتہ را ہم باتمام رسانیدہ ام و الحمد للہ علی ذلک و ہم باید دانست کہ بر ہر فلکے از ہفت افلاک
بایں یک کوکب از سیارات جہانگیرست چنانکہ در میان آمد و در انضباط اسامی و عدد سیارات
و ترتیب افلاک ایشاں ایں بیت فرمودہ اند ع قمرست عطارد و زہرہ + شمس و مریخ و مشتری
و زحل + و بواقی کواکب ہمہ ثوابت اند کہ بفلک ثامن مسمی بکرسی جا دارند و در ضبط عدد کہ حکمای
رصد معلوم نمودند و تعیین محل ایشاں در بیت گفتہ ع ثوابت یک ہزار و بست و چار اند کہ بر کرسی
مقام خویش دارند + لیکن قال فی الشرح الطوالع الاصفہانی واما الثوابت فہی غیر معین
و قد رصد منہا الف و تسعۃ و عشرون کوکبا و اللہ سبحانہ اعلم **قولہ** بنات النعش و پروین

لب کشودند بنات النعش سه ستاره اند از ثوابت متصل نقش آن نام جنازه ستاره ست که گرد قطب
شمالی میگردند و آنرا چارپائی فلک گویند کذا فی المدار و همه اورنگ گفته و آن سه ستاره بنات النعش
ازان نامیده اند گویا چهار ستاره جنازه ست و آن سه دیگر پسپیں دختران میت ست از پس می آیند محمد
اکرم و اختیار البنات علی البنین لکون الکواکب مونثا سماعیاً و پروین شش ستاره یکجا شده و قیل
هفت اند کذا قال فی المدار و مصرع ثانی لف نشر مرتب است **قوله** زهر شمع رویش نسر طائر پر نسر
طائر نام ستاره است از ثوابت که در نظر چنان مینماید که مرغیست که در هوا میرود و نسر واقع نام دیگر ستاره
است از ثوابت از آنها که در نظر چنان می آید که گویا مرغیست که از بالا بفرود می آید کذا فی المنتخب
فعلم منه التشبیه فیهما محمد رضا فرموده که نسر کرگس را گویند و نسر طائر چند ستاره اند که مانند کرگس پرنده معلوم
میشوند و نسر واقع چند ستاره که مانند کرگس نشسته می نمایند و **قوله** زیر پایش بمعنی نشنیده ست والله سبحانه اعلم
قوله چو شد بر چرخ اطلس عشرت اندیش + بپا اندازش افگند اطلس خویش + اطلس درم بی سکه و
نیز نوعی از ابریشم ساده از نقوش و چرخ اطلس افلاک تاسع مسمی بفرش و فلک الافلاک و او را چرخ اطلس
ازان گویند از نقوش کواکب معراست بپا اندازی بجای پا اندازی که فرش کهن را گویند که در جای نعلین
می اندازند و اطلس در مصرع ثانی بمعنی ابریشم مذکورست کنایت از ذات عرش ای چون عرش دیگر پا انداز
نداشت ناچار ذات خود بجائے پا انداز در پائی آنحضرت انداخت ای نگونساری و نور تمام سر پیش
نهاد شرح قدیم بدانکه این بیت بطریق اجمال گفته است پس اکنون باز تفصیل مقامات جبرائیل و اسرافیل
علیهما السلام میفرماید **قوله** وز انجا چون بشاخ سدره ره جست + از انجا ای فلک هشتم و سدره نام درختے
است از کنار که بیخ وی در ساق عرشیست و شاخ او فراسوی بهشت کذا فی الزاهدی محمد رضا فرمود که
سدره بر آسمان هفتمین و شاخ او بر کرسی ست و هو المشهور عند الجمهور و عظمت وی بجز پروردگار کسی
نمی داند و در هر قصرے از قصور جنان شاخی از وے می باشد کما وقع فی الحدیث و شاخ سدره
کنایت از انتهی آنست که پر جبرائیل علیه السلام ازان در نگذرد و در وجه توصیف او به منتهی افزال
بسیار است **قوله** ز رفرف مجد آئین هودج بست + رفرف بالفتح نام تختے از باد مرکب آن سر
و آن از مقام اسرافیل ست و حجله بفتح و مشهور بضم موضعی که از پردها آراسته سازند از بهر عروس و
هودج بفتح یکم و سوم کجاوه شتر و گلسه فی المدار و منه بین الفرق بین الحجلة و الهودج و کذا قال
محمد رضا اسرافیل علیه السلام از تخت رفرف کجاوه آن سرمد امزین و آراسته مثل مجلس پرداخت و محمد
اکرم رحمة الله فرمود که حجله و هودج هر کجاوه شتر را گویند اما حجله پوشیده سری باشد بخلاف هودج

قوله بدست عرش تن چمن خرقه نگذاشت ٭ تن چون خرقهٔ ای تن مبارکش که مانند خرقه بر جان
او بے خرقهٔ ای بے تن بمذاق مولوی رحمه الله معراج آنحضرت صلعم تا بعرش بجد بود از آنجا ببالا برج
بود چنانکه عبارت این کتاب و سائر کتب مولوی بریں معنے دلالت واضح دارد و بیاعدها قال
سعد الدین التفتازانی فی شرح العقائد النسفیة ثم الصحیح انه صلی الله علیه وسلم رأى
به بفواده لا بعینه و بیانه ما قال العارف نظام الدین فی المخزن الاسرار ٥ دید محمد نه
بچشم دگر ٭ بلکه بدان چشم که دارد بسر ٭ و محمد رضا فرموده که مذهب امام المسلمین ابو حنیفه کوفی آنست
که به تن بر لامکان رفته بود و بمذهب امام شافعی رح بروح المجرد و مولوی رح مذهب امام شافعی آورده
است **قوله** جهت را مهره از ششدر رهانید ٭ الخ بدانکه شش در نوعیست از بازی که بتازیش نرد گویند
و آنرا شش خانه می باشد و چون مهره در خانهٔ ششم در آید بازی آنجا بند گردد و خلاص آن از دائره عقل
بیرون کذا قال محمد اکرم رحمه الله و هم باید دانست که جهة فوق بسطح محدب فلک اعظم منتهی میشود و مکان
هم تا آنجا میرسد و بالاتر از آن لامکان ع لا جهة ست و کلمه را در هر دو مصرع علامت اضافت ست ای مهره
جهت و مرکب مکان باضافت بیانیه حاصل معنی آنکه آنحضرت صلعم بسبب عروج از عرش که منتهای مکانات و جهات
است مهره جهت از ششدر که عبارت است از جهات سته بیرون برد و مرکب مکان را از تنگی آن جهات
بیرون دوانید و جهانید ای جهت لامکان خودهای عرش ساخت پس از جهت جهت مطلق مراد است
و ششدر کنایت از تقید جهات مخصوصه و نیز از مکان و از تنگی تقید امکنه مخصوصه مراد ست ای جهت و مکان
آنحضرت صلعم بدرجه اطلاق رسید و مقید بخصوصیات نماند کذا قال محمد رضا و محمد اکرم اضافت مهره جهت
و مرکب مکان را بمعنے فی گفته و مهره و مرکب کنایه از ذات آنحضرت صلعم داشته و محمد رضا این توجیه را هم آورده
است **قوله** مکانی یافت خالی از مکان نیز ٭ عبارت از لامکان که بجز پیغمبر تن و جان کسے دیگر از آن آگاهی
ندارد و مکان گفتن او از آنجهت استقرار بدن آنحضرت ست و محمد رضا معنی چنین کرده که آن مکان
از اوصاف مکانے خالی بود و تن و جان آنحضرت باوصاف خود محروم نبودند و از رنگ پندار خودی
مصفا تر گردید آنگاه محروم آن درگاه شد **قوله** قدم زنگ حدوث از جان او شست ٭ قدم با کسر
عبارت ست از ذات بحت مطلق او تعالی که آن درجهٔ احدیت و لاتعین ست از جمیع نسبت و اضافات و
حدوث عبارت از تعین اول که قابلیت کلی جامع جمیع شیون علی سبیل الاجمال مسمی باصطلاح صوفیه صافیه بحقیقه
محمدیه و مظهر ثانی تقدیر اوست حاصل آنکه تلقین محمدی با طلاق اصلی عود نمود و شرافت دولت مسلک و تجوشت فافهم
قوله یکی مانده هم از قید یکی پاک ٭ یکے اول بیای مجهول و ثانی بیای معروف مصدری بدانکه یکی یعنی

وحدت بر دو وجه است اول وحدت ذاتیه که در نفس الامر یک چیز باشد و یک بودن او بسبب باری دیگر نباشد چنانکه ذات او تعالی وشی واحد دویم وحدت نسبیه که یک بودن وچیزے بنسبت نام دیگر باشد و تحقیق این دو نوع در اعداد ست که اولیته اول نظریه ثانی وثانویه ثانی نظر باول میباشد و مرتبه سفلی قلیل باشد و مرتبه علیا آخر معنے بیت آنکه بعد از شست وشوی زنگ حدوث والایش امکان از ذاتین ذاتے واحد باند که بوحدت ذاتیه منعوت ست واز وحدت تشبیه داده به تنزیه فرموده بسیارے واندکے را بدو راه نیست وچونی وچندے بدو همراه نی بعضی از اوشراح فرموده که نفی وحدت نسبیه وبسیاری واندکی وچونی وچندے بنا بر توهم واهی فرموده ست بعضے گفته اند از محو شدن ذات آنحضرت در ذات سازجه وتعالے گمان مبر که وحدت آنذات عدیه تشبیه باشد نسبت بذات آنحضرت که یکی ذات اینست ودیگرے آن وهم گمان مبر که قبل از محویت اندکی وبیچونی وبیچندے بود وبعد ازاں بسیاری وچونی وچندی بذات حق تعالی شانه آمد چه آمیزش چیزے بچیزے موجب کثرت میگردد واختلاط چون وچند به بیچون وبیچند موجب انصاف بچونی وچندی میشود پس بحسب دفع این گمان نفی فرموده صفات مذکوره را لم یزل الصمد عما کان بل هو الآن کما کان کیفیة ای روشن مشاهده مصطفے مر آنذات مطلقه را که از کیفیت بر ترست

قوله معانی در معانی راز در راز ؛ آنچه از کلام مفهوم میشود سه درجه آرد وآنچه بدرجه اولی مفهوم گردد وآنرا المعنی گویند وآنچه بدرجه ثانیه در فهم آید معنے در معنی در راز گویند وآنچه بدرجه ثالثه در خیال صورت بندد راز در راز گویند **قوله** وزین دریای جان فرسا بر دل آر ؛ دریا کنایت ست از کلام الٰهی که معانے صرف ست ساده از حروف وصورت مسمی بکلام نفسی وجان فرسا باعتبار آنکه متعلق بعلمائے دین است واگر کسی کلامش را بکیفیت نسبت سازد کافر گردد وکافر واجب القتل کذا فی الشرح المقدم وتواند که دریا کنایت از مسئله وحدت وجود باشد که سابقا مذکور شد وجان فرسا باعتبار آنکه چندین از اهل تحقیق منصور وار درین مسئله جان فشانی کرده اند **قوله** درین مشهد ز گویائی مزن دم ؛ مشهد شهادت گاه یعنی جائے گواهی دادن کذا فی المنتخب کنایت از کلام الله ؛ مسئله وحدت وجود ومشهد آن را بنا بر آن گفته که مولوی رحمه الله بتقریب در بیان آن قدم زده وموقع استفسار سامعان گشته وسخن عبارت از کیفیت ذات حق تعالی وکلام اوست ؛ قوله والله اعلم مفعول فعل محذوف ست که بر ختم کن معطوف ست ای سخن را ختم کن وبگو والله اعلم معنی بیت آنکه ای اگرچه جامی در شهادت گاه آمده اما بر دهان مهر سکوت بنه ومر مستفسرین را بگو که ازین مسئله وقوفی ندارد بلکه علام الغیوب حقیقت آن میداند ومحمد اکرم ومحمد رضا ره مشهد را بمعنی جای شهید شدن گفته اند وماله بالحق بعبارة البیت بالسباق علیا با لا تصاف فهو من خیر الاوصاف **قوله**

لباس ضراعت پوشیدن ای بخدمت آنحضرت و تضرع و زاری کردن ای عرض بحضور و توقع آنحضرت
ما دون با این عالم چنانکه از ابیات لاحقه ظاهرست و اقتباس افروختن چراغی از چراغ دیگر اینجا بمعنی
استحصال ست بدانکه از ابتدای این داستان تا این بیت خوش آن کز گرد راه سویت رسیدیم +
شوقیه است و از انجا این بیت بخود در مانده ایم از نفس خود رای + مصرع + فراقیه ست و از انجا تا آخر داستان
طلب شفاعت ست کذا فهم من تحریرات محمد اکرم رحمه الله **قوله** ز مهجوری بر آمد جان عالم + الخ
مهجوری مصدر مجهول ست بمعنی فراق زده بودن چه مقررست که صیغه اسم فاعل بالحاق یای مصدری
بمعنی مصدر معلوم و صیغه اسم مفعول بالحاق آن معنی مصدر مجهول میشود کما یقال فی العربیة المضاربیة والمضروبیة
و از عالم گروه مشتاقان مراد ست باعتبار کثرت عشاق آنحضرت و ترحم بفتح حا و تشدید آن صیغه امر ست از
باب تفعل ای رحمت فرما ترحم ثانی تاکید اولست و ترا رسد که بضم حا و تشدید آن مصدر باب مذکور خوانی پس لفظ
باید محذوف باید انست و بیت لاحق استفهام انکاریست که رحمت عالم هستی حاصل معنی آنکه جان مشتاقان
از طول مدت فراق تو بر لب رسیده پس رحمت فرمائی از روضه مطهره بیرون تشریف آور چه تو رحمت عالم آئی
کما قال الله تعالی و ما ارسلناك الا رحمة للعلمین **قوله** ز خاک ای لاله سیراب برخیز + کنایت از مزار
فیض آثار ست و در لفظ سیراب استعاره است بآنکه خفتن تو بر خاک از پژمردگی نیست که اضطراری باشد
بلکه اختیاریست نرگس را بخواب مردان مخنوب ساخته اند که گلشن مانند چشم خواب ناکان ست **قوله** بر آن آور سر
سر از برد یمانی + برد یمانی بضم پوشش از جامه که در یمن بافند کذا فی الدارین جامه کنایت از کفن مبارک
اوست که از صحبعی ساخته اند و معنی مصرع ثانی آنکه دیدار تو خوش حیات ست مردگان فراق را و تواند که صبح
بمعنی آغاز باشد و زندگانی بمعنی ایام جوانی مراد باشد ای دیدار تو موجب کمال نشاط ست مر مردگان هجر را چه
در آغاز جوانی بسا خرمی میباشد البیت الملاحق **قوله** بتن در پوش عنبر بوی جامه + ازین بیت تا ثالث
حرف عطف محذوف ست و مقصود ازین ابیات جلوه گری آنحضرت ست بصورت سابقه مالوفه ای کفن
مبارک که از جا در مثل ست از تن بر کش و بموجب عادت قدیمه جامه معطر بتن در پوش و دستار سپید بر فرق
سر بیارای **قوله** فگن سایه بپا سرو روان را + سرو روان عبارت از قد مبارک ست و سایه بر پا افگندن
کنایه از برخواستن ست و سایه بطریق استعاره گفته چه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از سایه جسمانی مقدس بودند
قوله ادیمی طائفی نعلین پا کن + شراک از رشته جانهای ما کن + ادیم پوستی خوشبو ناک که هنگام طلوع
سهیل از ... بو حاصل آید و آن دو قسمست ادیم یمنی و ادیم طائفی کذا فی المؤید طائف ...
ست از ... هنگام طوفان پر آب میگردید کذا فی المنتخب ... طایف بلکه

سه مرحله میشود اسباب معیشت اهل مکه ازاں می آید و طایف او را نامیده اند که جبرائیل اورا برگرد کعبه
گردانیده آنجا نهاده است شراک بالکسر دوال نعلین بدانکه نعلین آنحضرت از ادیم طایفی می آوردند
و او را شراک هم بستند کما فی المصابیح **قوله** ز حجره پای در صحن حرم نه + حجره کنایه از روضه مقدسه است
چه روضهٔ آنحضرت در همان جاے حجره بی بی عائشه رض است که در آن روضه خفت و خیز فرمودندی حرم
نخستین صفه خانه و اینجا گرد بگرد روضه مرادست حاصل ابیات آنکه در لباس قدیم جلوه گر شده از روضه
مقدسه شرفه الله تعالی یوماً فیوماً تشریف برون فرما بفرق مشتاقان خاک از قدم مبارک بسای عاشقان
از پای افتادگان را دستگیری و دلاسا و تسلی فرما خشک لب ای تشنه لب زلال دیدار یعنی آنکه اگرچه بسبب
گناهان خود مالایق صحبت و شرف دیدار تو نیستیم اما هم شایق و امیدوار دیدار هستیم چه تو از نیکان و عاصیان
میباری پس در خور کرم تو آنست که گاهی الخ و محمد رضا میفرماید که باوجود عدم لیاقت طالب دیدار هستیم
زیراکه زیارت تو پاک کننده از گناهان ست **قوله** خوشا گر گرد راه سویت رسیدیم ای بسا
خوش بود که هنگام نیک انجام که گرد راه شگفته چهره رسیده بودیم و از گرد کوی شهر تو سرمه چشم ساخته
روشن چشم شده بودیم و ضمیر متکلم مع الغیر عبارت از جماعات حجاج ست **قوله** مسجد سجده شکرانه
گردیم + ای در مسجد تو که در مدینه است دوگانه شکرانه رسیدن آں سرزمین گذاردیم و جانهای
خود را بر چراغ آں مسجد قربان ساخته ایم **قوله** ز چهره پایه اش در زر گرفتیم + ای چهره خود را که از
درد فراق زرد بود بپایه سبز پیوستیم اے بوسیدیم پس گویا آں پایه در زر گرفته شد **قوله** ز محراب تو سجده
گاه جستیم + و در بعضے نسخ قدیمه معتمده این مصرع بدین نمط واقع ست و این اوضحست از آنچه در
عامه نسخ بنظر آمده **قوله** ز محرابت بسجده گاه جستیم + و برین نسخه جستیم بفتح جیم باید خواند ای از
کمال اشتیاق روی مبارک تو بسجده گاه تو دویده ایم و بوسیده ایم و محمد رضا بارا به سجده زاید گفته
پس به جستیم هم بمعنے طلب کردیم درست آمده و قافیه بجائے شد **قوله** بپاے هر ستون قد راست
کردیم + ای ستونهاے مسجد را به بغل گرفته ایم از جهت تحصیل برکت و آستان کنایه از چار
یار ایجای قیام ایشاں در صفه نماز پرسیده معلوم خود ساخته ایم **قوله** بگرد روضهات گشتیم گستاخ
ای معطوف ست بر قول او از گرد راه سویت رسیدیم ای بسا خوش بود آن زمان که بعد از افعال مذکوره
طایف روضه مقدسه شده ایم و مصرع ثانی حال ست و پای ولی برای عظمت بنا بر کثرت شوق و از بیخوده
آں بیخودی هستی خواسته گرد بگرد روضه مقدسه واقع ست و در بعضے از شروح آورده که گستاخ بنا بر بے
ادبی فرموده ست بلکه از کمال اضطراب و بیقراری شوق گفته از بیخودی و شوق تمام ای او در طواف

روضه مقدسه بر یکے قرار نمیگرفت انتهی کلامه زگرمی بے حد کمال اشتیاق آن بود که مجبور رسیدن بمدینه مطهره طایف روضه مقدسه شدی و بعد ازاں بزیارت مسجد آنحضرت رفتی گویم که از آداب زوار این میمنت شعارست که چوں بزیارت روند در رسیدن محبوب اولا وضو ساخته دو رکعت نماز گذارند بازم تمام فائز بزیارت میشوند مسنون ست **قوله** ازان نور سواد دیده دادیم + وزین هر ریش دل مرهم نهادیم + آں اشارت به بعید واین اشارت بقریب ای از رفت و روب غبار که موجب نقصان نور مردمک شود دیده را منور ساختیم واز چیدن خار و خاشاک که موجب زخم و ریش جان می باشد بر ریش دل مرهم نهادیم ای بسیار انبساط حاصل نمودیم محمد اکرم فرماید که آں بنا برآں ست که چوں مارا اشتیاق جاروب کشی صحن مبارک از حد زاید و اکنوں که بهم رسیده دل ما بدعاے خود کامیاب گشته **قوله** زداغ آرزو بیت الخ وداع بیان آتش شد که در مصرع ثانی ست قندیل که معروف که برای روشنائی افروزند ازاں شیشه صاف دارند و اندرون فتیله دم زند تا بباد کشته نشود محمد رضا **قوله** بخود در مانده ایم از نفس خود رائے + ای از مکر و افعال ذمیمه نفوس خویش عاجز و خراب شده ایم پس از کرم دست جفا ایشاں مارا برهان ویای دستیارے در بیت لاحق برای عظمت است ای مدد کثیر **قوله** قضای افگنده از راه مارا + خدارا از خدا در خواه مارا + کلمه را در مصرع اول علامت مفعولست و در ثانی هر دو بمعنے برای واز راه افگندن گمراه ساختن ای اراده حق سبحانه و تعالی گمراه سازنده است بدین معنی که در قید هاے نفوس گرفتاریم پس حسبته الله برای مایان ازاں کریم غفار مسئلت فرما **قوله** که بخشد از یقین اول حیاتی + و ثباتی برای عظمت واز یقین بیان حیاتست زیرا که شک و وهم مردگی ست که در شرح قدیم آورده که یقین دو نوع ست علمی و معرفتی علمی آنکه عامه را حاصل ست و معرفتی آنکه اهل شهود را حاصل میشود و اینجا مراد ثانی چه مولوی رحمته الله از عارفان ست ای اولا یقین بوحدت خود فرماید و ثانیا در دین مستحکم نماید که براں عمل نمایم و تقدیم طلب بخشایش یقین بر طلب کشایش ثبات در کار دین بنا برآنست که هر کارے و عبادتے که از غیر عارف صاحب یقین می آید وزن یک جو ندارد پس اولا یقین باید آنگاه طاعات رستاخیز بالضم قیامت چه مردم از قبور برسته برخیزند **قوله** ترا اذن شفاعت خواهی ما + چه کسی بدون اذن شفاعت نخواهد کرد قوله تعالی من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه **قوله** چه چوگاں سر نگنده آوری روی + بمیدان شفاعت امتی گو + این بیت متفرع ست بر ماسبق در آوردن متوجه شدن و امتی گو حال ست از فاعل آوری ای امتی د این لفظ گوئی نسبت بذکر چوگان از ایهام و سر افگنده مثل چوگان بمعنی حرص تمام ست و در عبارت

اہتمام گفتہ ای بعد رخصت یابی بشفاعت خواہی یا بحرص تمام و سرعت شدیدہ متوجہ بمیدان شفاعت عاصیان شوی بحالیکہ امتی امتی گویان باشی نہ مثل انبیاء و دیگر نفسی نفسی جویان پس ایراد گوئی و چوگان افگندن و میدان از قبیل تلازم و در شرح قدیم گفتہ کہ از سبب گناہان مثل چوگان سرنگون شدہ متوجہ بماشدی چہ اگر پسر کسی بہ بدکاری بجائے ماخوذ گردد و پدرش چون بشفاعتش آید از انفعال کردار پسر خود سرنگون کردہ می آید و شارحی دیگر میفرماید کہ بعاصیان امت را از شرم و خجالت معاصی سرو پیش خواہی انداخت این چوگان کہ گوئی را در پیش یارب می اندازد و بعد ازان فرمودہ کہ این تقریر از عبارت اگرچہ دور تر ست اما با دب نزدیک تر ست از آنجا کہ اسناد سر افگندن بآن سرفراز کردہ شود واللہ سبحانہ اعلم و از حسن اہتمام در بیت لاحق شفاعت خواستہ بتقضای ضد ذکر الصالحین الخ متعلق ست بمضمون بملہ ذکر او سرمایۂ الخ ای محامد خواجہ پیرایہ سبب زوال رحمت و باعث خلاص از رحمت ست چنانکہ بزرگان گفتہ اند کہ بوقت ذکر صلحا رحمت نازل میشود و نیز صیغۂ غائب ست از باب تفعل بحذف یکے از دو تا چنانکہ قیاس ست نور شہود کنایت ست از دیدہ ور شدن بشاہدہ حق تعالی و ظہور وجود ای پنداشت وجود خویش کہ مورث دائی و اثیۂ داشت و اضافت رحمت بنور شہود و رحمت بظہور وجود بیانیہ است **قولہ**

کتاب فقر را دیباچۂ راست ٭ سواد نوک کلک خواجہ ماست ٭ راست صفت دیباچہ است بمعنی درست و محقق سواد آنچہ در اول تصنیف کردہ شود کذا فی العجایب فقر در لغت ترک جمیع اسباب ست و در اصطلاح صوفیہ نگہداشت خاطر ست از خیالات باطلہ کہ بعبارت از ماسوی اللہ است و این جا بمعنی اصطلاحی ست نہ لغوی چہ خواجہ عبید اللہ احراری را اسباب سلطنت از ہمہ کس بسیار میسر بود کذا فی الشروح القدیم آوردہ اند کہ خواجہ در علم تصوف و سلوک مسود ہا فرمودہ است کہ رسالہ فقرات از جملہ آنہاست ای کتاب دست کہ از دیباچہ اش مسود ہا خواجہ عبید اللہ ست حاصل آنکہ بنیاد این علم از خواجہ دوست و درین وصف بنابر رسوخی اعتقاد فرمودہ کہ مریدان را باید کہ شیخ خود را از ہمہ کس در ہمہ کمالات زاید لیش دانند ٭ یضا دیباچہ بمعنی خلاصہ گفتہ ای آنچہ قلم خواجہ رحمۃ اللہ در حقایق فقر نوشتہ است خلاصہ کتاب حضرت ست نیز گفتہ کہ فقر نزد بعضے صوفیہ عبارت از عشق ست **قولہ** کسے چون

او بلوح ارجمندان ٭ الخ لوح ارجمندان کنایت از صفت خاطر سالکان و مریدان ست و نقش بیان ارشاد و تربیت خواجہ است مرایشان را و محمد رضا از نقش اسم اللہ خواستہ کہ نقشبندان اسم ذاتی در دل منقش سازند و انرا ہر وقت نصب العین خود ساز ندو از نقشبندان بیان کسی ست و لفظ نقشبندان متحمل ست معنی است پیران طریقہ نقشبندان کہ مرشد مولوی رحمۃ اللہ ست یا مطلق صحاب ارشاد کہ نقاش صورت الذہن

برصفت ساده دلان **قوله** چو فقر اندر قبای شاهی آمد + بتدبیر عبیداللهی آمد + یعنی فقر و تصوف که
اکنون بدرجهٔ رونق و جمال بمرتبهٔ مشهودیت و کمال رسیده است محض از تسوید رسایل و ترتیب سالکان
خواجه آمده و بعضی از اسرار فرموده که سلطنت عند فقر است که یک جا جمع نشوند و نقشبند و اهل صفا که
بیشتر بلباس درویشان میگذارند و خواجه بلباس سلاطین و اهل دولت جلوه گر است پس این نادر کار نیست
که فقر بلباس شاهی آورده است **قوله** بر گر خرقه بودش قبا کرد + خرقه لباس فقرا و مساکین ست
و قبا لباس ملوک و سلاطین ای لباس افلاس از بر بر کنند متبدل بقبای غنا نموده چنانچه در تحفه
فرموده **قوله** زد بجهان نوبت شاهنشهی + کوکبهٔ فقر عبیداللهی + چه کوکبه فقر عبارتست از جماعت
مریدان خواجه که از کثرت احوال دم پادشاهی میفرمایند و ترا رسد که معنی چنین کنی که خرقه ابتدا سلوک
را به بقای نهایت مبدل ساخته حاصل آنکه قوله در تحفه **قوله** هر که بدان گنج عنایت رسید + رخت
هدایت بنهایت کشید + و هم برین منوال واو خواجگی در بیت لاحق بود احتمال دارد محمد اکرم در تحریر این بیت
چنان میفرماید که از رسم خواجه میبود که در عین بیعت فرمائی مریدان دوشاله و قبای بخشیدند و این معنی از
کمال تاثیر و تربیت او بود که مریدان نفس را چنان کشته بودند که بلباسهای فاخره غرور در خاطر ایشان
راه نمی یافت والله اعلم **قوله** جهان باشد بخششش کشت زاری + ازینجا بیان کثرت کشت کار خواجه می
فرماید یعنی بحکم حدیث الدنیا مزرعة الآخرة تمام جهان در نظر وسیع او یک کشت زار ست لهذا در شی
زراعت می سازد و ارتفاع او را حسبة لله ایثار مساکین میکند که ثواب آن در آخرت حاصل خواهد شد
قوله ازان دانه کزو آدم نبا کام + ازان متعلق ست به بیت لاحق و شین هزارش مضاف الیه کشت
است ای آدم بسبب خلاف ورزیدن مضمون ولا تقربا هذه الشجرة بخوردن یکدانه گندم از بهشت بیرون
رفته و خواجه بحسب امتثال مضمون الدنیا مزرعة الآخرة بکشتن هزاران اراضی و صرف از منتفع ایشان
در راه خدای تعالی امید دارد دخول بهشت شده تخم دانه ای دانه تخم زراعت انبار خانه ای
خانه که پر از دانه باشد رضا **قوله** ز مشت خاکش اندر راه چه باک است + ای کشتکاری او از رفتن
براه خدا تعالی مانع نیست چه در دل وسیع او وزن کشت بیک جو نرسد و دلش پیوسته با خدا
است سعدی رحمة الله فرماید **قوله** گرت مال و جاه ست و زرع و تجارت + چو دل با خدائیست خلوت
نشینی **قوله** اگر قیصر دگر فغفور چین ست + الخ قیصر لقب هر بادشاه از بادشاهان روم که در حد مغرب
ست و فغفور از لقب هر بادشاهی از بادشاهان چین که در حد مشرق ست و از قواعد ست که ذکر ضدین مفید
معنی عموم و شمول میباشد پس از قیصر و فغفور همه ملوک هفت اقلیم خواسته ست و بعضی شارحین نوشته توجیه اراده مذکور

چنین فرموده اند که سلاطین روم و چین از همه ملوک عظیم الشان اند پس بذکر ایشان بواقی هم داخل ذکر شدند
و باید دانست که مقصود ازین بیت بیان کثرت زراعت یعنی سلاطین اقالیم سبعه با وجود کثرت زراعتها و
فراخی ولایتهاے خویش نسبت بزراعت خواجه خوشه چینان خود مانده ترا رسد که از خرمن ذات خواجه اراده
کنی باعتبار کثرت فیوضات و برکات ای همه سلاطین مستفید ذات با برکات او هستند چه جای عامه خلایق هست
قوله بر سمی گاو نهاد ارز قناعت ✤ یعنی خواجه بسبب عدم قصد فراغ از رسوم جهان بدین کارهای دنیا
که از رسم دهاقین ست اکنون قناعت داشته وقت روان گردد برضا و اگر قصد وهشت او بفراغ از رسوم
متعلق گرده کار کشت این مشقت و وقت روان گردد چنانکه میفرماید **قوله** اگر افتد قبول همتش مفت ✤ شود
گاو زمین و آسمان جفت ✤ و لفظ مفت بمصرع ثانی متعلق ست به گاو زمین گاویکه زمین بر شاخ
اوست و گاو آسمان برج ثور که صورت گاو دارد باید دانست که بیت لاحق بحذف عطف معطوف ست
تو مصرع ثانی بیت سابق و گردون را که بهندش راگاڑی نامند کذا فی المدار ازینجا کنایه از آلتی ست
بر صورت راه که مزارعان دنبال گاوان می بندند و بدان خرمنها را مرکوب سازند بزبان هندی پهلو
نامند و لفظ آرد صیغه استقبال ست بفتح را و سکون دال اینجا وزن بسکون را خوانده شود و معنی بیت هر دو
آنکه اگر قبول خاطر خواجه افتد البته فصل انکار سازد گاو زمین و آسمان را برای اجرای کار کشت خواجه جفت
ساخته درکار به و چرخ گردابی و نیز مک بکار برد و نیز گاو آسمان آورده اورا بفلک ساخته کار خرمن کوبی
سازند و شاید که آرد صیغه حال باشد و بیت ثانی ترقی باز سبق باشد حاصل آنکه هم بلا قصد وی از همه
ابواب مددے از غیب میرسد و گوئید قوله فلک را بین ! نحو الله سبحانه اعلم **قوله** بدهقانیش چون دارد
مسلم ✤ ران باید که گوئی روح اعظم ✤ اگر خاک مرکب یا بسیط ست ✤ بجا فیض احسانش محیط ست
گیاهی بهره ارشد از نوالش ✤ ز قوت سوئی فعل آمد کمالش ✤ این سه بیت با یکدیگر دست در گریبان
دست و مصرع اول از بیت اول شرط است و ثانی جزاے آن و ماند از ماندن بمعنی مشابه شدن و روح اعظم
جبرائیل را گفته نزد صوفیه صافیه سریان ذات وی در جمیع افراد عالم عناصر از حیوانات و نباتات و جمادات ثابت
و محقق ست و اگر بالفرض بعدم سایش ازین عالم مرتفع شود تمام عالم مذکور بعدم اصلی عاید گردد و نیز اگر بر اموات و صور
بیجاب از طین و کاغذ و غیر ذالک ساخته باشند پرتو از روح اعظم افتد همان دم زندگی یابند و در جنبش آیند کذا
فی شرح القدیم و شارح دیگر از روح اعظم عقل فعال مراد داشته فاعلم ایها السامع ان العقل الفعال هو
جبرائیل علیه السلام و بعینه یدل علیه کلام القاضی المیتدی فی شرح هدایة الحکمة حیث
قال العقل العاشر المعلق بفلک القمر هو مبدأ القیاس والملین لما تحت فلک القمر من عالم العناصر

وهو العقل الفعال لکثرة فعله و تاثیره فی عالم العناصر والتسمی بلسان الشرع جبرائیل
علیه السلام انتهی کلامه آری فرق ست بین المذهبین که بمذهب علمای جبرائیل ع را که عقل
فعال از آن عبارت ست در عالم عناصر موثر و موجد بالاستقلال گفته اند و بمذهب اهل شریعت و
طریقت واسطه در تاثیر گفته اند ای تاثیر فاعل حقیقی تعالی شانه از احیا و انبات در عناصر بجبرائیل علیه السلام
مفوض است و بیت ثانی صفت روح اعظم است خاک مرکب خاکی که بعنصری دیگر از نار و آب ترکیب
داشته باشد یعنی موالید سه گانه و خاک بسیط طبقه ارضیه که از اخلاط عنصری دیگر خالی ست پس از خاک
مرکب و بسیط عالم عناصر مراد داشته است و بیت ثالث مقول گوئی ست و مصرع ثانی آن تفسیر اول
است و ضمیر دهقانیش راجع بخواجه و ضمیر احسانش و نوالش عاید بروح اعظم ست و ضمیر کمالش راجع بگیاه
و یای بگیاهی برای وحدت ست چون این چند کلمات بر صفحه خاطر رساط گرفت پس باید دانست که چون
کثرت زراعت کاشتن در نظر ظاهربینان مراد را بدهقانی منسوب سازد و معلوم ست که نسبت دهقانی
نمودن بذات خواجه رحمة الله که کمال اهل صفات ست بی ادبی تمام ست لهذا مولوی رحمه الله...
اهل ظاهر از نسبت دهقانی بذات خواجه منع میسازد و میفرماید که چنانکه جبرائیل را که فیض احسان
او در عموم سریان او بهمون ممکنات شامل و کافل ست تعریف و توصیف نمودن بگیاه پروری و یک
سبزه را از امکان بوجود آوردن عین مذاهب است همچنان خواجه را که دریای دلش از اسرار الهیه مشحون ست
و تمام عالم از فیض ارشاد او ممنون ست تعریف باینقدر نمودن که دهقانیش کثیر الزرع که دخل کشت را در راه خدا بر
ایثار مساکین میکند بسا ندامت است هذا حاصل الشرحین محمد رضا ضمیر کمالش را هم راجع بروح اعظم نموده
ای جبرائیل ع که پیش ازین استعداد پیدا کردن این یک سبزه داشت اکنون آن وصف بالقوه جبرائیل
بالفعل بظهور آمده که سبزه را پیدا کرده است والله سبحانه اعلم **قوله** بجنبش چون در آمد بحر زخار زخار بمعنی
موج زن جنبش در مصرع اول بضم جیم و کسر مصدر ست بمعنی تحرک و در ثانی مرکب ست از جنب بالفتح بمعنی
پهلو و از شین ضمیر که راجع به بحر ست و قطره کنایه ست از تمام عالم از محیط عرش تا از مرکز خاک چنانکه در بیت
سابق گفته مراقب بصیغه اسم فاعل نگهدارنده دل از تصور ماسوی الله و دیده برهم بمعنی پوشیده چشم
سرهر دو حال اند مترادف از فاعل نشیند و مصرع ثانی تفسیر اولست و بیت لاحق جزای شرط ست و آن
در تنگنای اندکی نیست تنگنائی کوچه تنگ ای از وحدت نسبیه عددیه منزه است لهذا از اندکی هم بر تراست
چه اگر بوحدت نسبیه موصوف بودی هم بلندگی هم منسوب گشتی فان الدرجة السفلی من الاعلاء و
قلیلة بالنظر الی الدرجة العلیاء بیت ثانی صفت بعد صفت یکیست یعنی حق سبحانه

تعالی در مظاهره عالم جلوه گرست باعتبار سریان و معیشت و بافراد عالم همه اوست **قوله** چو گرد
قطره اندر بحر ناچیز + تمثیل است بر مضمون مصرع ثانی بیت سابق که از ارتفاع توهم دوئیت
و تمیز تا باین مصدر تفصیل ست بمعنی جدا کردن چیزے را از چیزے و سلامت یای اولی اینجا بنابر
رعایت شعرست **قوله** زفقدش دیدهٔ ایام بے نور + فقد گم شدن عبارتست از فوتیدن و فی التعبیر
عن الوفات والفقد اشارة الی ان اولیاء الله لا یموتون بل ینقلون من دار الدنیا الی
دار الآخرة مفهوم مباد ادرین مصرع هم ملفوظ باید داشت **قوله** سنین عمر احرار ملک کیش + بہ بیشی
باد از دور فلک بیش ملک کیش صفت احرارست و بیش بیای تازی و کسر شین اول مصدری معنی
بسیارست و دور بالفتح حرکت و بیشی بیای تازی معنی زائد ای سالها عمر خواجهٔ احرار در بسیاری و ازدیاد از
حرکت فلک زاید باد ای تا قیام ساعت زنده و معمور باد چه حرکت افلاک تا قیام قیامت دوام است موید این
معنی ست که در بعضی از نسخ او و ار بصیغه جمع واقع شده و بعضے از شراح لفظ بیشش بیای فارسی و فتح شین
اول تحقیق نموده ای عمر احرار نزد او بیش زیاده باد و یا عمر او که در پیش نہ ست هنوز بیشتر باد و نیز فرموده که تواند
دو فلک عبارت از فا و کاف باشد که بحساب جمل مودی عدد صد است ای از صد زاید باد انتهی کلامه لام
را از دور فلک خارج داشت چه لام در وسط است شاید که دور بمعنے زمان باشد چنانچه دور هارون رشید
گویند و زمان حیات وی خواهند ای از زمان بقاء فلک زاید باد و مآل الی توجیه الاول **قوله** مفصل و از اخلاق
گرامیش + صفت فرزندان است ای خصوصا عمر فرزندان او زاید از دور فلک باد چنان فرزندی از ند اخلاق
حمیده پدر خویش اند یعنی جمیع اوصاف باند خواجه قدس سره هر یک فرزند موجود نمانه آنکه یکے در یکے باشد و دیگری
در دیگرے محمد رضا معنے چنین فرموده که خواجه رحمة الله اجمال اخلاق گرامی ست و فرزندان تفصیل اخلاق
او شده و المعنی الاول احسن و در بعضے از نسخ مفضل بضاد معجمه باد بجاے دارد که از بر لفظ اخلاق واقعست
بدین صورت **قوله** مفضل باد ز اخلاق گرامیش پس معنی چنین باشد که از سبب اخلاق حمیده خواجه که در فرزندے
موجود اند عمر آن فرزندان زاید و مضاعف از عمر خواجه باد **قوله** درین زنگارگون کاخ زراندود بهم یحیی از رحم المفضل
و الجود و کاخ زراندود آسمان باعتبار ستارگان و جمله بهم یحیی الخ دعائیه ست که باولاد خواجه بهم فضل علوم
دینیه برسم جود ظاهری که از چه سرمایه است و بردباری که فیض ارشاد پیرایه است الی یوم التلاقی زنده باقی
باد و درین بیت باسامی فرزندان خواجه اشارتے نموده است یکی خواجه یحیی دوسرے خواجه نظام
الفضل کذا فی بعض الشروح **قوله** جهان آئینه مقصود شان باد + مقصود کنایت از
ذات حق تعالے است اے جهان من حیث المجموع آئینه و مظهر حق سبحانه و تعالے مر ایشان

راکه وحدت حقیقة را در کثرت موهومه مشاهده کنند و مصرع ثانی تفسیر آئینه بودن جهان است نور
قدم عبارت از تجلی ذات حقتعالی ست حاصل آنکه جهان ایشان را آئینه شهود باد واین کثرت
وهمی مثل عوام فرزندانش را مانع از شهود مباد **قوله** بموجب مدح سلطان الخ متعلق ست بمضمون
جمله مدح وتعریف آه بحکم قول سلف مدح او سبب خوش زندگانی و مورث امان وکامرانی محمد رضا
معنے این قول را چنین فرموده که هر که تعریف شاه کند از غضب سلطان و متعلقانش در امان آید
یا بدین معنے که چون مدح اولی الامر از حمایه ست بدان سبب از حوادث زمان در امان باشد **قوله**
جهان یکسر چه ارواح و چه اجسام * کلمه چه در اصل وضع بمعنے استفهام وعند التکرار * یستعمل للاستوا
کما لا یخفی علی من تتبع کلام الفصحا و بود رابط نیست بمعنی هست حاصل ابیات آنکه تمام جهان ارواح
ابدان یک شخص ست مسمی باسم عالم وچشم آن طایفه انسان ست و مردمک آن چشم مذکور سلطان حسین
بایقرست ای اشرف الاشراف ست و روشنی تمام جهان بوجود اوست چه نابودن سلاطین موجب خرابی
عالم و محمد رضا معنے ارواح ذی ارواح کرده است وانسان اول بهمزه مکسور وثانی بهمزه مفتوحه بمعنی مردمک
باید خواند **قوله** چه عین باصره بشناس روشن * باصره صفت موضع عین است چه لفظ عین مشترک ست
در معانی عدیده پس در چنین اراده چشم بلفظ باصره سازندش بهنگام اراده چشمه آب بلفظ جاریه منعوت
کنندش هکذا بشناس روشن صفت ثانیه عین ست وجهان مردمی بیاے مصدرے بمعنے بسیار
کریم صفته مقدم سلطان وطاق جاے حمید کنایت از فلک و مینا بالکسر فیروزه گذار فی الدار
قوله دو چشم آدمیت زو ست بینا * الخ آدمیت وآداب جمیله را شخصے قرار داده میگوید که روشنی
آداب واخلاق انسان و رونق آن بوجود سلطان ست قوله نه بینائی توانائی ازو یافت چه چشم
بے مردمک بیمار وضعیف میباشد محمد رضا **قوله** فلک صد چشم دارد در ره او * صد چشم براه داشتن
عبارت از کمال انتظار کشیدن ست و ایراد صد چشم ایهام بسیارگان و چشم را منزل گاه ساختن کنایت
از تکرم و معزز داشتن ست چنانکه مر عزیزان را گویند در چشم من نشین و در شرح قدیم لفظ جسم در مصرع
ثانی بجیم مکسوره وسین مهمله بمعنی تن نگاشته ای آسمان بسا منتظر راه سلطان ست که آمده ذات مرا
مسکن خود سازد که لایق سکونت عالم سفلی نیست **قوله** ببوی اوست گلشن خاک آدم چه از ولد
نیک راحتی بمردگان میرسد و محمد رضا گوید که خاک آدم عبارت از ذات آدم ع است از اخلاق
حمیده شاه ذات آدم ع گلشن ست اے عالم بوجود او فخر میکند و خوش مے شود که فرزند این
چنین صفات بود یوسف ع ومین مصر فلک نیل * خلق اول بضم خاخوئی وعادت وثانی بفتح آن

صورت و خلقت بے قیل بلا خلاف احدے و مصر کنایہ از عالم ست و فلک نیل صفت مصر است اے سلطان از سبب حسن اخلاق و جمال صورت و خلقت یوسف ثانی ست در مصر عالم چناں مصر کہ نیل فلک ست پس می سزد کہ یعقوب فلک عاشق مفتون او شود یعقوب بمعنی عاشقی ست در مشت آوردن حاصل کردن از کف بیان بحر است از ہر انگشت ای از فرجہائے انگشتان محمد رضا و بر دانا مخفی نیست کہ انگشتان را بذو تنہا جو بار مقرر ساختہ است پس احتیاج بحذف مضاف نیست چہ پہنائی صورت بحر داز تو و ہر انگشت صورت جو بار از وی دارد **قولہ** ز دستش آبرو یم ہست زان کم ✤ خروشان باشد ابر و کف زنان یم ✤ یم دریائے عظیم و لفظ از ان در معنی از کم موخر ست و این تاخیر را تقیید لفظی خوانند کہ بسبب آن در فہم معانی گرہ افتد ای از دست سلطان ابر و دریاے اعظم در وجود احسان کم ہستند پس از جہت حسرت و افسوس ابر در خروش است و دریا کف زنان و در جوش **قولہ** نمودہ لمعۂ از زر فشاں تیغ ✤ ہمزہ لمعہ براے وحدت ست و زرفشان بمعنی مرصع بزر صفت مقدم تیغ ست و روشن جہاں تیغ بادشاہ بدین معنی ست کہ کسی بدگاہ از ہیبت تیغ او بکس ظلم و تعدی نمیرساند ہر کس در امن و امان ست و بیت لاحق بر قیست از بستہ کردن برق خایش شمشیر شاہ ای لمعان تیغ او را برق نتوان گفت چہ برق را دوم بقا نباشد و بقا از تیغ ادای از برق تیغ او جدا نشود **قولہ** بقای او فنای تیرگی ہاست ✤ ای بقای برق او موجب انعدام ظلمات کفر و بدعت و ویرانی و ظلم است و مصرع ثانی علت اوست **قولہ** ز عدل او بوقت خواب شبگیر ✤ کنند نطع از پلنگ خفتہ نخچیر ✤ شبگیر آخر شب کہ بسیار آرد نخچیر شکار ہمہ وحشی و نطع بالفتح بساط شطرنج کذا فی المدار نخچیر فاعل کند و نطع مفعول آن واز پلنگ بیان نطع ست و پیداست کہ پلنگ را بہ بساط شطرنج مشابہ تمام است و در بیت لاحق از میش ہیش کوہی ساختہ کہ ہندش دُنبی نامند و دم او را بالش توان گفت و ماش بنی باندگی و سستی و لفظ واقف باید خواند نہ باضافت او بسوے میش و تکین بر اجع بگرگ و فاعل سند پیش ست حاصل بیتین آنکہ از برکت عدل الصواشی او بہایم از درندگان ہراس میلرزند و درندگان در پے آزار ایشان نیستند قلاب بالضم والتشدید قلادہ آہنی کذا فی المدار و چنگل باز را بآن قلادہ آہنی مشابہت تمام ست **قولہ** بود ز اندیشۂ ناامینی پاک ✤ ای کمین گاہ قطاع الطریق مبارک کہ سابقا از خوف ناامینی پر بود الحال پاک و خالی ست چون مہرانور چنانکہ مہر طشت زر را کہ عبارت از جرم اوست از مشرق بمغرب میرود **قولہ** نیارد ہیچ عور از ورع و پرہیز ✤ نیارد ای تواند عور برہنہ از ورع و پرہیز مرکب بمعنی شخص ناپرہیزگار کہ از لباس تقوی و پرہیزگارے برہنہ ست و نیز

نگریستن عبارت از قصد غارت ست **قوله** خداوندا به پیران جوان بخت * الف خداوندا ندائیه
ست و با به پیران برای استعانت ای به برکت پیران جوان بخت و مشایخ نقشبندیه که قوی طالع اندوا
دولت ظاهری و باطنی جوان بخت اند و کاف در مصرع ثانی دعائیه است **قوله** که تا هست آسمان چتر الخ
ای چتر و تخت خلایق ای تا قیام قیامت و چتر و تخت گفتن آسمان و زمین را مناسبت بیت لاحق ست
که مقصود بالنداء والدعاست و شین شاهیش مضاف الیه پاست و شین اللهیش مضاف الیه تارک نه هر
دو عاید اند بشاه یعنی از برکت بزرگان تا قیام قیامت دولت و سلطنت او را ارزانی فرما و در بیت ثالث
لفظ باد را ملحوظ باید داشت ای تا قیام محشر فلک چاپلوسی و خوشامد او کناد یعنی گردش فلک مساعد
کام او باد و زمین خاک بوسی و تواضع او کناد ای اهل عالم از که و مه محکوم و منقاد او باد **قوله** خراب
آباد عالم باد معمور * خراب آباد مرکب به معنی ویرانه مضافیست بعالم **قوله** زمان را تاج سر نام
بدیعش * اهل زمان را نام نامی او تاج سرای موجب زیب ست و درین بیت اسم شاهزاده مرزا
بدیع الزمان بطریق تعمیه اشاره کرده است چه اگر لفظ بدیع بر سر لفظ زمان نهاده شود بدیع زمان
بدون الف و لام تعریف حاصل آید **قوله** زباندان عجم از وی مشرف * بتعریف عرب باد معرف
زباندان شاعر و زباندان عجم کنایه از ذات مولوی رحمة الله از وی مشرف شده ای از تعریف و توصیف او
تشریف یافته ست ای بتوصیف شاهزاده بلند اقبال صاحب کرم که در توصیف او قدر و شان شاعر
افزوده است چه در عالم خواهند گفت که جامی مادح فلان شهزاده ست و در لفظ مشرف اشارت بصله شعر
هم تواند شد بتعریف عرب ای بوصف شعراء عرب موصوف باد حاصل آنکه همه شعرای جهان تعریف او
کنند و در مصرع ثانی ایهام ست آوردن الف و لام تعریف در اسم بدیع الزمان چه تعریف باصطلاح
نحویان الف و لام را گویند پس چون محلی بلام گردد و اسم بدیع الزمان معروف باللام حاصل آید و در
بعضی شروح مصرع اول بدین صورت یافته شد **قوله** زمانش آن عجم از وی مشرف * و معنی چنین فرموده ای
زمان دولت و ایام حشمت او آنست که اهل عجم از وی تشریف دارند باید که زمان دولتش باعث تعریف اهل
عرب گردد یعنی ممالک عرب و عجم مسخره مستقر او شود والله سبحانه اعلم **قوله** دگر شهزاده کز بخت مظفر *
اشارت بمرزا مظفر حسین رح ست که سلطان باقرا او را در صغر سن زیر سایه بهد خود کرده بود و تاج و
تخت شاهی را نامزد او کرده بود کذا فی بعض الشروح **قوله** درم چون دید جاه و احترامش
الخ مصرع ثانی معطوف ست بر قول او دیده خود ازان به سبب محذوف است ای
درم چون جاه و شوکت شهزاده را دید قبل از مروج شدن سکه را جایز باشد می خواست که نام

او بر صفحهٔ اش ثبت شود پس اکنون از روی او به حصول انجامیده است که از سکه او رواجی یافته است
و در بعضے از نسخ بجای ورم فلک یافته شد و این نسخه به بیت لاحق انسب مینماید برین تقدیر جزا شرط
بیت لاحق خواهد بود و حاصل معنے چنان باشد که فلک جاه و دبدبه شاهزاده را مشاهده ساخته میخواست
که از آوازه نام نامی او میدان خالی خود را پر سازد لهذا اکنون برحسب استدعای سابق از صدائے
نام والاے او میدانش پر غلغله نشاط و مشحون انبساط گشته است و هم باید دانست که در نسخ معتده
بجائے ورم خرد یافته شد پس معنی چنین باشد که خرد من چون جاه او را دید میخواست که نقشی بطریق تعمیه از
نامش بر عرصهٔ ظهور آرد پس اکنون مرادش بهم رسیده که معمای نام او بر آورده ست چنانکه میفرماید **قوله**
درین میدان که با دا خالی از ورد ❊ فلک طاس تهی را پر فرح کرد ❊ طاس تهی عبارت از ذات فلک
و فاعل کرد فلک است که با دا خالی از درد جمله دعائیه ست دخل در مقصود نمیدارد ای خدا خواهد که
این عالم بوجود شهزادهٔ همیشه از درد خالی باشد معنے بیت برین تقدیر آنکه در میدان عالم پیش ازین کیفیات
فلک از سبب عدم عشرت طاس تهی از فرح بود پس اکنون بتولد شهزاده طاس خود را پر فرح ساخته ای
شاد و خرم گشته و طریق استخراج معمای اسم مظفر حسین آنست که خالی از درد اشارت است او کنایه معنی مرض در آید
از میدان یعنی اشارت باسقاط الف طاس او ست پر فرح اشارت بانداختن لفظ فرح در طاس و درین میدان
بانداختن لفظ ظفر حس در میان میم و ین که چون لفظ میدان را از دا که تعریب درد ست خالی کرده شود مین
باقیماند و چون لفظ طاس را خالی از الف نموده شود طس ماند و چون فرح را در طس انداخته شود ظفر حس
گردد و چون ظفر حس را در مین انداخته شود مظفر حسین بطا مهمله حاصل آید و در لفظ پر اشارت بنقطه
ظا ست چه در مقام اشارت بنقطهٔ لفظ پر و مانند آن می گویند کما لایخفی علی من له وقوف باصطلاح
التعمیه و میان محمد اکرم مے فرماید که بزم در بیت لاحق اشاره به بزم حروف اسم مذکور ست و زدین
قدح اشارت بنقطه ظا چه دعد قدح را بنقطه مشابهت ست و یا باین معنی اشاره است آنچه محمد رضا
فرموده که خورشید مدد رست از و صورت نقط خواسته چه نقطه را در اصل در صورت صغری نویسند و
درین قدح بود آن خورشید از بزم شهزاده بدین معنی گفته که خورشید که دهقان فلک ست در بزم
ستارگان رتبه و سلطنت داشته در بزم این شهزاده محکوم و تابع بود **قوله** دلش چون نام دایم
پر فرح باد ❊ ای چنانکه اسم او پر فرح که لفظ فرح در و واقع ست از جمال و عشق بیان هر
یک از اشیائ وحدت عبارت از ذات پاک حق تعالی و شاخسار مظاهر کثرت عبارت از افراد
عالم که مراد او جلوهٔ حق اند حاصل آنکه جمال در حقیقت از اوصاف او تعالی ست از ذات وحدت

پریده باینجا آمده است وهکذا حال العشق والحب پس اگر دانی عزت معشوقان ومحنت عاشقان راجع بجانب اوست پس حسن یوسفی لمعه از لمعات فروغ جاودانه اوست وآه دل غمگین از زلیخای وشعله از مشعلات اطوار عاشقانه اوست وهکذا محمد رضا فرموده که چون مقصود از تصنیف این کتاب جمال یوسفی وعشق زلیخای او بود لهذا مولوی رحمة الله اولاً بیان این معنی که این دو امر جلیل القدر در جهان از کجا آمده اند **قوله** دران خلوت که هستی بی نشان بود الخ ظرف دران خلوت متعلق ست به بیت لاحق ای وجودی وذاتی واحد بوده در انخلوت الخ چنان وجودیکه از نقش اسماء وصفات ومظاهر ایشان که افراد عالم اند ساده ومعرا بوده هستی عبارت از ذات او تعالی که نزد صوفیه صافیه حقیقت وی وجود صرف ست بسقوط جمیع نسبت واعتبارات شیون واضافات باین معنے که اعتبارات از جمله وجود مطلق اند لیکن دروی محو ومستهلک اند واین مرتبه اطلاق ولاتعین ست که خلوت ونشان از ان عبارتست مصرع ثانی تفسیر اول ست ای عالم در عدم اصلی جا داشت زیرا که عالم مظهر صفات واسماء حق است وچون اسماء وصفات را ظهوری نباشد عالم چگونه بوجود آید محمد رضا جمال مطلق از قیدا الخ ای جمال آن جمیل از قیود تعینات ومظاهر علمیه خارجیه مطلق وساده بود وظهور آن جمال محتاج مظهری نبود بلکه خود بخود در مرتبه علم ظاهر وهویدا بود **قوله** مبرا ذات او از تهمت عیب جمله غیب مرتبه اطلاق بظهور علمی حق تهمت عیب باضافت لامیه کنایت از نسبت فرزند وزن ست بذات او تعالی چنانکه نصاری کرده اند وغیر ذلک من التهم یا کنایت از ظهور مظاهر غیبیه رضا **قوله** نه با آئینه رویش در میانه الخ چون ایزد تعالی را شاهد گفت پس در تعبیر روی وزلف وچشم وخط وخال را بطریق تخیل یاد فرموده معنے بیت آنکه روی آن شاهد مقابل آئینه نبوده ونه مقابل زلف او را دست شانه بکشیده بود ای نه شانه بود ونه کشیدن هکذا فی الابیات اللاحقه حاصل آنکه ذات حق را چیزی سریان ومعینه نبود ومظاهر همه در اطلاق وی محو بود وکذا فهم من تقریرات محمد اکرم رحمه الله وبدانکه مولوی رحمة الله در تحفة الاحرار گل روی آن شاهد وشمشاد را وزلف او ونرگس چشم او وسبز خط را در بیان آورده وشارح آن محمد رضا ارضاه الله تعالی در انمقام تفسیرش چنین فرموده که گل مظهر روی اوست وشمشاد مظهر زلفش ونرگس مظهر چشم او وسبزه مظهر خط اوست ودر روی از زلف وچشم وخط کنایت از صفات حق اند انتهی کلامه پس بنا بر ان معنے این ابیات چنان باشد که صفات او در مظاهر که افراد عالم اند ظهور ونمود بود بلکه صفات ومظاهر آنها در صرف ذات ومستهلک بودند وهم باید دانست که محمد رضا درین مقام از روی وزلف وطره وچشم وگل ورخ

ذات حق خواسته که در مرتبه علم ظهور داشته و از آئینه و شانه سیاه و سرمه و سنبل و خط و خال بظاهر
علمیه خواسته که در خوارج موجود نه و حاصل این هر سه تقریر واحدست و نعم ماقیل عبلا تمناشتی
وحسنك واحد وراطبنا الکلام توفنا للمرام وجمعا لکلمات الکرام والله سبحانه اعلم
قوله نوائی دلبری باخویش می ساخت * رسی در مظاهر بروز نفرموده بود تا یکی از ایشان
معشوق شدی و دیگری مظهر عاشقی بلکه در جه غیب و علم خود معشوق بود و خود عاشق فافهم قوله نبسته
سبزه اش پیرایه بر گل * شین مضاف الیه گل ست و گل عبارت از روی آن شاهد و سبزه خط رخسار
وی قوله ولی زانجا که حکم خوبرونیست * دفع ست مر وهم کسی را که گوید چون حق باوصاف مذکور
متصف بود پس ایجاد ماسوی برای چیست انداں جای ازین سبب و مصرع ثانی بیان حکم
ست و تنگ جوئی بمعنی ملال قوله نظر کن لاله را در کوهساران * نظیر اول ست بر اثبات مضمون
بیت سابق قوله کند شق شقه گل زیر خارا * شق بالفتح پاریدن و شگاف و شقه بالضم و تشدید جامه
بیش شگافند خلاف جبه و نیز پاره از جامه کذا فی المنتخب و گل زیر بالضم و زای معجمه در آخر جامه
علم را که بران نقش گلها کشیده باشد کذا فی المدار هندش پهلکاری گویند شقه مضاف ست بخارا
و گلریز صفت مقدم خارست و خارا ازان گلریز گفته که لالهای گوناگون از زیر او بشگفند کذا قال
محمد اکرم و شاید که باعتبار الوان مختلفه خارا گفته باشد و محمد رضا گلریز صفت شقه گفته و مجموع موصوف
با صفت مضاف ست بخارا و حاصل هر دو واحدست چه اضافت شقه بخارا بیانیه است فافهم
میفرماید که خارا گویا چادر حلم در لاله است و لاله در زیر آن محجوب ست پس بهنگام بهار آن چادر را
شگافته سر بیرون زند و جمال خود را ظاهر سازد و بعضی از شارحین فرموده شاید که معنی گلریز چنان
نموده شود ای که در بهار از و گلهای ریزد و نیز گفته تواند که گل بکسر کاف بمعنی خاک باشد و زیر
بتقدیم زای معجمه ای لاله پاره خاک را که در زیر خاک است زیر سنگ خارا باشد بشگافد و سر بیرون
زند و ترا چون معنی اندر خاطر افتد نظیر ثانی ست برای اثبات مضمون مذکور در مصرع ثانی صفت
معنی ست قوله برون زد خیمه اقلیم تقدس * تجلی کرد بر آفاق و انفس * تفسیر مصراع ثانی ست از بیت
سابق خیمه برون زدن بمعنی کوچیدن و ظاهر شدن و فاعل زد حسن ازلی ست و اقلیم تقدس ذات
بحت حقانی که حسن او بمرتبه لاتعین از قیود و تعینات مطلق و مقدس بود و آفاق بمعنی کرانهای
آسمان و اطراف کنایه است از مجالی و مظاهر ذات که مناسبت اقلیم آنها را بآفاق تعبیر نموده چنانکه در عین تعبیر
ذات بحت بحر محیط آن را بکنارهای تعبیر میسازند چنانکه خود فرموده در تحفه قوله نور بسیطی و عبارت بحر محیطی

وکناریت نه ✤ نیست کناریت ولی صدهزار ✤ گوهرت از موج قند بر کنار ✤ وانفس از قبیل عطف
خاص ست بر عام چه عالم نزد این طایفه علیته بر دو قسم ست عالم جبروت که عالم مؤلفات است
و بر وی اسم غیریت اطلاق نمیکنند بلکه صفات نه عین حق اند و نه غیر آن و عالم حدثان که بر وی نام
غیریت اطلاق میکنند و آن دو قسم ست یکے عالم لطیف یعنی مجردات که ماده ندارد و آن عالم ارواح یعنی نفوس
ناطقه بشرح چه متعلقه بآن وه مفارقه ازان و عقول یعنی ملائکه کردبیه و تسوس یعنی ملائکه جادویه غیرهم و
دوم عالم کثیف یعنی مادی و آن عالم اجسام است و اجسام از محیط عرش تا مرکز خاک کذا فی شرح جامی جمال
حاصل آنکه در عطف مذکور تنبیه است بر آنکه کمال ظهور و تجلی حسن تحقیقی در عالم حادثان ست نه عالم جبروت که
صفات را از ذات امتیازی نیست و تخصیص نفوس از عالم حدثان بنا بر تقدیم نفوس ست و اجساد و الله
سبحانه اعلم محمد رضا انفس جمع نفس بمعنی کالبد آدمی وجه آن گفته و مرد زوی مطلق ذات داشته چه علوی و
سفلی در بیت لاحق هم از مظاهر عبارات ست و روی بیای عظمت بمعنی ظهور تام و آن بیت اجمال ست و
ابیات لاحقه تفصیل آن از روای از حسن ازل یک پارهٔ نور بر عالم علوی و سفلی بتافت چو فلک ای چنانکه
فلک از مطالعه جمال حق تعالی مفتون و سرگشته است **قوله** ز غواصان این بحر فلک فلک ✤ بحر کنایت
از دنیا و فلک ثانی بضم فا و سکون لام بمعنی کشتی ست و فلک فلک صفته بحر ست و غواصان عبارت از
اهل عرفان چه انبیاء و چه اولیاء و چه ملائک و در دنیا آمد و رفت دارندی اهل عرفان جمال او تعالی
مطالبه نموده انقضاے تعجب میفرمایند **قوله** از آن لمعه فروغی بر گل افتاد ✤ ای ازان لمعه که بر عالم
سفلی و علوی تافته بود و یاے فروغی براے وحدت ست و یای شوری برائی عظمت ست حاصل آنکه
گل مظهر جمال گشته و بلبل مظهر عشق و هکذا حال بواقی المظاهر **قوله** برون آورد نیلوفر سر از آب ✤ نیلوفر رستنی
که در آب بروید و اورا آفتاب پرست بهندش کنول نامند سر برون آوردن از شوق دل بر جستن **قوله** بهر مویش
ز مجنون خواست میلی ✤ شین رویش راجع بحق سبحانه و شین مویش عاید به لیلی با بهر مویش براے مقابله
است و فیه بشارت ست الی کمال المجنون فی العشق من سائر العاشقین و لیلی بیای معروف و میلی
بیای مجهول بلا کافیه مجهول و معروف از کلام شعرا شایع ذایع ست شکر ریز مصدر بمعنی شکر ریختن و گفتار
شیرین کردن **قوله** دل از پرویز برد و جان ز فرهاد نام شاهی شوهر شیرین که اورا خسرو پرویز هم
گفتندے و او بعشق شیرین مشهور ست کذا فی المدار و فاعل کشاد و برد ذات حقتعالی ست
و در دل با پرویز باو با فرهاد رعایت واقع نموده چه فرهاد در عشق شیرین جان فشانی نموده است
و پرویز بعشق او دل از دست داده بود **قوله** سر از جیب مه کنعان بر آورد ✤ فاعل بر آورد

اللہ تعالی شانہ واز جیب سر بر آوردن ظاہر شدن و ذکر حبیب بمناسبت پیراہن یوسف علیہ السلام گفتہ و مار بالفتح ہلاک و ہلاک ساختن و کلمہ را علامت اضافت جان ست مرزلیخا اے جان زلیخا ذات یوسف را مظہر نام خود ساخت و زلیخا را بعشق خود ہلاک گردانید و درین بیت ہم بجان افشاے زلیخا در عشق یوسف علیہ السلام اشارت نمودہ چنانکہ در آخر کتاب خواہد آمد **قولہ** بہر پردہ کہ بینی پردگی اوست ✤ پردہ کنایت از معشوقان عالم چنانکہ پردگی پردہ نشین قضا جنبان باعث دل بردگی شیفتہ و مبتلا گردانیدن و بیت لاحق تفریعیست برین بیت ای چون باعث ابتلاے بردل او تعالی ست پس آن دل کہ مفتون خوبان واقعیست فی الحقیقۃ مفتون او تعالی است خواہ داند خواہ نداند اول اشارۃ بپاک بازان کہ حسن مطلق را در قیود مظاہر مطالعہ سازند و ثانی اشارت بگرفتار آنکہ بحسن صوری گرفتار اند یعنی غافل اند کذا قالہ المولوی فی شرح العارضیۃ **قولہ** الا تا در غلط نافتی کہ گوئی ✤ کہ از ما عاشقی و از وی نکوئی ✤ الا کلمہ تنبیہ و تا بمعنے زنہار و نکوئی در مصرع ثانی بکسر نون و کاف تازی بمعنے معشوقے باید دانست کہ مقصود درین داستان بیان این امر بود کہ جمال ہم وصف حق است و عشق ہم لغت او کہ در مظاہر عالم آرام گیر شدہ اند چنانکہ از عنوان این داستان ہویداست و از ابیات سابقہ چنین مفہوم گشتہ کہ جمال خوبان جہان فی الحقیقۃ جمال او تعالی است کہ مر عاشقان عالم را فریفتہ خود گردانیدہ است پس جمال و معشوقی وصف حق تعالے باشد و محبت و عاشقی وصف ما عاشقان باشد و این خلاف مقصود مذکورست لہذا مولوی رحمۃ اللہ سامع را تنبیہ مینماید و میفرماید کہ ای فلان آگاہ باش و غلط نخوری و زنہار بغفلت بر زبان نیاری کہ معشوقی وصف اوست و عاشقی او وصف ما **قولہ** کہ ہمچو نیکوئی عشق ستودہ ✤ علت ناگفتن قول مذکورست و نیکوئی معشوقی ستودہ ای پاک از غرض نفس کہ عشق حق آلودہ بغرض نیست کذا فی شرح القدیم و اظہر آنست کہ ستودہ بمعنی مذکور باشد کہ در ابیات سابقہ ذکر آن نمودہ است چون عشق بلبل و پروانہ و پرویز و فرہاد وغیرہم و خطاب تو در مصرع ثانی علی العموم ست حاصل آنکہ چنانکہ معشوقان عالم مظہر معشوقی اویند ہمچنان عاشقان جہان مظہر عاشقی اویند فثبت المطلوب بکل جزئیۃ **قولہ** توئی آئینہ او آئینہ دارا ✤ آئینہ و مظہر معشوقی و عاشقی و مظاہر را پوشیدہ یا باین معنے گفتہ کہ نظر ناظر بر عکس شئے می باشد نہ در آئینہ پس آئینہ پوشیدہ است و شاہد غیب ظاہر در آن رضا **قولہ** چو نیکو بنگری آئینہ ہم اوست ✤ ترقیست از سابق و انتقال بہ مسئلہ وحدت کہ ہمہ اوست ای چون بچشم حق الیقین در عالم بنگری و با معان نظر تامل کنی خواہی یافت کہ ظاہر و مظہر نہان و آشکارا ہمہ اوست زیراکہ وجود

مظهر آمده است پس اگر ظاهر در مظهر ظهور نه فرماید مظهر معدوم شود محمد رضا و ترقی بنا برآن ست که مستفاد
از ما سبق معینه حق تعالی با افراد عالم و ظهور وے در ایشان و معلوم ست که در معینه ظهور مذکور اثنینه و تغایر
باقی باشد پس ازین روی و همی را سلب ساخت و فرموده که نسبت از و همه اوست **قوله** من و تو در میان
کارے نداریم * من و تو عبارت از طایفه تعینات کارے نداریم چه فی الحقیقت وجود آن مطلق
راست که در مظاهر متعین گشته پس هرچه غیر او در غیر ما می آید این بیهوده پندار و گمان و وهم است
که تحقیق ندارد **قوله** خمش کاین قصه پایانے ندارد * خطاب بذات خود و قصه کنایت از مسئله وحدت
و پایان نداشتن مشکل بودن ست چه درمیان این مسئله دوی سرمیزند زیرا که از متکلم و مخاطب ناگزیر
است **قوله** همان بهتر که ما در عشق پیچیم * بعضے شراح فرموده که ازین بیت معلوم تواند شد که مولوے
رحمة الله ذکر آمدن برادران یوسف علیه السلام در مصر و باز رفتن ایشان بکنعان و باز آمدن و آوردن
یعقوب علیه السلام را بنا بران فروگذاشته که این حکایات را بعشق تعلق نبود **قوله** تخل بیان الخ ای
بیان فضیلت عشق گویا گلیست و سبب آغاز نظم کتاب سانچه اوست اکثر ابیات این داستان
قصیده در فضیلت عشق ست و دو سه بیت بتغا از آخر در باب سبب نظم کتاب خواهد فرمود
واز و لفظ آغاز بنا بران ست که سبب نظم کتاب بتمامه در داستان لاحق است **قوله**
دلے فارغ ز درد عشق دل نیست * الخ ای آن دل که از درد عشق خالی ست دل نیست
بلکه شکل صنوبری ست بے معنی و کذا آدمی بے عشق تصویر است از آب و گل بیجان **قوله** اگر باشد
عالی خوش عالم عشق * خبر مقدم است بر مبتدا و که باشد رابطه ست ای عالم عشق خوش عالم ست
قوله اسیر عشق شو کآزاد باشی * ای بند عشق عین آزادی ست و غم آن عین شادی **بعد**
فرماید اسیرش نخواهد رهائے ز بند * شکارش بجوید خلاص از کمند **قوله** دگر افسردگی و خودپرستی
و ما عدا ای عشق افسردگی و خودپرستی ست محمد اکرم و تواند و معنی چنین باشد که گرمی چیزے دیگر ست
و افسردگی چیزے دیگر و نیز هستی دیگر ست و خودپرستی دیگر حاصل آنکه خاصه عشق بخشیدن گرمی و مستی
است و بیرون کشیدن افسردگی و خودپرستی **قوله** که او را در دو عالم نام بردی * که بعضے کدام اشارت
بانکه مجنون بهر دو جهان بعشق لیلی معروف چنانکه آورده اند که روز قیامت مدعیان عشق نعمائے از
مجنون انفعال خواهند یافت که لیلی بر یک کرانه دوزخ با ستانند و مجنون را از کرانه دیگر آرند چون
نظر مجنون برجمال او افتد خواهد که بر دوزخ قدم زده به لیلی برسد بمجرد این قصد آتش دوزخ فرو
رود و نعوذ زند که حرارت آتش این کس مرا مے سوزد ه چنان آتش از دل فروزان شده

که آتش بدوزخ فروزان شده و شرح محی الدین بر سکندر نامه محمد رضا گفته که جملہ معشوقان عالم را بریک کرانه دوزخ استاده کنند و مر عاشقان را بکرانه دیگر آورده گویند که ایشان اند معشوقان شما پس مجنون بیباکانه در دوزخ عبور کرده به لیلی خواهد رسید و عشاق دیگر از خوف شعلهاے آتش نتوانند که بمطلب خود ها رسند **قوله** که آں بهر حقیقت کارساز نیست + و این معنی که چون بسختی مجاز خو پذیر شود و صفائی حاصل کند در راه بسهولت سلوک و از سختی ها روئے خفه نشود رضا و قدرد المجاز قنطرة الحقیقة و بیت لاحق تمثیل ست و تا دو معینین ست **قوله** که باشد در سلوکش دستگیری + شد بمعنے رفت و یای پیری برائے وحدت و عظمت و یائی دستگیری برائے عظمت ست و سلوک قطع تعینات کثرت بوحدت رسیدن و پا از جا شدن بمعنی لغزیدن **قوله** ولی باید که در صورت نمانی + مقوله مولوی یا پیر علیهما الرحمة الجلیلة **قوله** چو دایه مشک من بے ناف دیده بدانکه نسخ درین مقام مختلف اند در بعضے لفظ مشک بر ناف بلا ها مقدم افتاده ست و شارح قدیم محمد اکرم رحمة الله این نسخه را اختیار نموده اند و معنی بدین نمط فرموده که چون دایه مشک را که بر ست از وجود من ست بی ناف دیده ای از شکم مادر برون آمده و حاصل آنکه دایه بوقت تولد من ناف مرا بدعائے عشق بریده است و مقرر عرف است که هرچه دایه در حین ناف بری دعاے ولد باوازین با عصا دکرده روزے ولد گردد و در بعضے بتقدیم ناف بر مشک واقع شده بر شارح دیگر همین نسخه پسند نموده از ناف وجود مولوی و از مشک مشک عشق مراد داشته ای دایه در اول خلقت چنان از عشق گمان برد و بوئے عشق از ذات من استشمام نموده لهذا بتیغ عشق نافم برید تا از زخم عشق و آں مرتبه خالی نباشم و محمد رضا نسخه اولی اختیار کرده لیکن لفظ نافه بها نوشته و از نافه همان شکم مادر خواسته و گفته که ایراد مشک و نافه و ناف از صنعت است و اضافت تیغ عاشقی را لامیه گفته اسے تیغے که خاص ست بعشق **قوله** به پیری و جوانی نیست چون عشق + و مدبر من و مادم این فسون عشق + ازینجا بیان سبب آغاز نظم کتاب ست به پیر متعلق ست بمحذوف که لفظ مربوط ست و مصرع اول شرط ثانی جزاے آن ای چوں عشق با ایام پیری و هنگام جوانی مرا بود و مفید نیست ای دهر دو یکسانست لهذا از جانب عشق مرا در هر زمان ایں ندا میرسد که ای جامی چوں در عشق به پیری رسیدے لهٰذا ندائے مذکور را افسون بنابران فرمود که در اجابت این را مولوی رحمه را اختیاے نیست بلکه ندا در ذات او مثل افسون موثر گشته و او را منقاد خود گردانیده یدل علی ذلک **قوله** جرانه عشق این صدا آمد بگوشم + باستقبال بیرون رفت هوشم + و سه بیت لاحقه بیان این افسون ست

کذا فهم من شرح القدیم سبک روح بضم را مهمله بمعنی ظرافت و دانشمندی کذا فی المدار و محمد اکرم بمعنی گفته وانست سیاق این کلام معنی اول ست و حاصلش آنست که هردم عشق مرا برین باعث میشود که چون همه عمر تو در عشق بسر آمده پس اکنون در حالت پیری خیال کن که اکنون وقت عشق نیست بلکه دانشی کن و خاتمه عمر خود در عشق ساز و کتابی در عشق تصنیف کن که از تو نشانی در جهانی باقی ماند و تو سحرآوری نظر بصنفات سابقه خود گفته **قوله** که نخلم میوه تحقیق بخشد * نخل کنایت از ذات معنوی و فاعل بخشد ست و میوه تحقیق مفعول آن **قوله** کنم از سوز دل آن نقطه رانی * که سوزد عقل رخت نکته دانی * این بیت جزای شرط سابق ست ای حکایات غریبه عشق را از سوز دل چنان بیان کنم که عقول سامعان از استماع آن نقطه دانی و ادراک سرائر را بسوزد و حاصل آنکه حکایات سوزناک و در ایشان اثری تمام بخشد هذا المعنی هو المناسب بالبیت اللاحق و بکذا فهم من تحریر محمد رضا و محمد اکرم سوز درین معنی لازم مع گفته ای چنان نکات غریبه و لطایف عجیبه در نظم آورم که عقل از دریافت آن بعه رخت ادراک خود سوخته گردد ای عاجز شود والله سبحانه اعلم

قوله دسته گل از چمن فضایل الخ ای فضیلتهای سخن باغ بهشت و فضایل مذکوره این داستان یکدسته گل ست از وی و مقرر ست که گلها را دسته ساخته بسته می پیچند که پراگنده نشوند و در تعبیر مذکور اشارت بکثرت فضایل سخن ست که مذکور باین داستان از وی اقل قلیل ست **قوله** سخن دیباچه دیوان عشق ست * سخن نوباوه بستان عشق ست * دیوان عشق و بستان عشق باضافت بیانیه دیباچه بجیم فارسی خلاصه و آغاز کتاب که آن هم خلاصه کتاب میباشد نوباده میوه که اول رسید که بتحفه میبرند و بمعنی چیزی عجیب کذا فی المدار حاصل آنکه عجائب و غرائب عشق بسیار و بیشمار اند چنانکه آه و سوز و فراق و اشتیاق و غیر ذلک اما سخن خلاصه و مغز اوست چه سخن موضح اسرار و غوامض عشق ست نمی بینی که عشاق جهان چه نکت و لطایف بیان سازند کذا فهم من تحریر محمد اکرم و شرح القدیم و محمد رضا فرمود که سخن آغاز کتاب عشق ست چه اول عشق همین سخن ست که یکی شخص حسن شنیده عاشق او شود و نیز سخن تازه میوه باغ ست چه اگر کسی از جانب معشوق سخن بعاشق رساند آن سخن مثل نوباده عزیز ترمینماید عاشق را والله سبحانه اعلم و معنی بیت لاحق آنست که خرد خرده وا این را بجز سخن عجیب روانی نیست چه اگر دانشوری سخن نگوید از دانش او خبر نتوان یافت و از اهل جهان بجز تالیف سخن غریب نشانی نیست چه تصانیف متقدمین از ایشان یادگاری در جهان مانده ست و محمد رضا گفته که سخن معنی و لفظ هر دو را شامل ست پس معنی مجرد خاص ست و لفظ آن

یادگار جهان خاص **قوله** چنین گوید سخندان الخ ای مرد عالم که از سخن زاد ای از لفظ کن که امر ست
مراعیان ثابته را به بیرون آمدن از وجود علمی بسوئے وجود خارجی محمد رضا **قوله** سخن از کاف و نون
دم بر قلم زد لے سخن آلهی امر کن قلم ازلے آفریده است و قلم بر صفحه موجودات که لوح محفوظ ست بنوشت
آنچه درخواست ایزد بود و بیت لاحق اعادهٔ این مضمون ست و تخیل شعرے قاف همان قلم که طریق
شعر است که اول حرفے بر آورده مضاف بآن کرده ارادهٔ آن لفظ کنند ازاں کاف ای تن خواره
جود عبارت ست از ذات قلم رضا **قوله** جهان باشان که در بالا و پست اند ✤ ای عالم علوی و سفلے
خواه از قبیله ذوات موجودات باشد و خواه از قبیله صفات آنها همه از قوم قلم ازلے هستند **قوله** چه
زاں جوشش کند لب نکته رانی ✤ گلے باشد ز گلزار معانی ✤ لب اے لب متکلم و گلزار معانی
دل متکلم که در وی مضامین و معانی اندراج دارند حاصل آنکه مضمون از مضامین مرقومه که قلم ازلے
که در دل متکلم واقع ست یک گل است که در حین بیان قوت ناطقه او را از گلزار خاطر متکلم بیرون آرد
پس آن مضمون ملفوظ را بر در گوش سامع گذرے افتد و هوش سامع از آمدن آن سخن مدهوش
می افتد از سبب مشاهده خوبی رویش خاطر سامع باستقبال آن سخن بیرون آید و او را تنگ بر گیرد
پس آن سخن از آرام گرفتن بدل سامع موجب نشاط و خورسندے یا موجب اندوه و دل تنگی میشود
چه آن سخن از دو قسم خالی نباشد یا اندوه خیز یا نشاط انگیز و هذا حاصل الابیات الخمسة و محمد رضا گلزار
معانی باضافت بیانیه گفته و گلزار کنایت از حقایق مکنونات داشته ای چوں لب عزم بیان مکنونات
کند که از جوش کردن فوارهٔ قلم بیرون آمده اند پس هر مکنون گلی ست از گلزار الخ **قوله** چو این شان
الهی بینم از وے ✤ ازینجا بیان تمام نظم کتاب است شان صفت و دامن چیدن ترک دادن
ای چوں این صفت و فعل حق را که خندانیدن ست از سخن مے بینم ای هر دو فی الحقیقة صفت
و کار حق ست اما بحسب ظاهر از سخن هویدا مے شود پس خدا نخواسته که سخن گفتن را ترک دهم
قوله به پر افشانی اکنون شغل گیرم ✤ پر افشانی آنکه ظاهر از ضعف بال خویش پریدن در هوا
ندارد و بر زمین پر زده میرود که هندش بیت گهر وری نامند معنی آنکه در شغل صدری بسبب ضعف پیری ام
که اکنون در تصنیف کتاب صرف گهروری را پیشهٔ خود میسازم اے اکنوں در حالت پیری اندکے
قوت که مانده است برین کتاب صرف کنم محمد اکرم و شارح قدیم لفظ پیر بر وزن گیر نوشته که پیر
افشانی کار عظیم را گویند که در وقت پیری آخر کارها باشد و محمد رضا بمعنے پیر و ضعیف گفته والله
سبحانه اعلم **قوله** بشیرینی نشانم خسروے نو ✤ شیرینی بیائی وحدت واز شیرین یوسف

علیه السلام و از خسرو زلیخا مراد ست معنی بیت آنکه قصه شیرین خسرو پرویز که از تصانیف نظام الدین گنجوی ست
از مرور ایام و انقضاء عهد بعید کهن گشته که کسی او را نمیخوانند و گفتگوی عشق از جهان برخواسته
لهذا بمقابله معشوقی دیگر عاشقی دیگر از سر نو بنشانم در بیان عشق وی کنم و سرآمد در مصرع اول بمعنی
نهایت و کهن گشته است و در مصرعه ثانی بمعنی سردار و معشوق و قصه لیلی و مجنون از تصانیف
نظام الدین گنجوی رح است و محمد رضا سرآمد ثانی را بمعنی قصه گفته و فرموده که کهن شدن این
دو قصه بنا بر آنست که بیشتر در نظم آمده است و گفته را باز گفتن موجب ملال ست لهذا من جامی
آنرا بیان نمیسازم چون طوطی الخ و خا اسم فاعل از خائیدن این قصه حسن یوسف علیه السلام و
عشق زلیخا چنان شیرینی ست که طوطی طبع من ازان شکر خوار ست **قوله** باحسن وجه زان خواهم
سخن راند + ای بتفصیل و تطبیق روایات صحیحه در ایراد تمثیلات و کنایات و استعارات شایسته
ادا خواهم نمود کذا فی شرح القدیم و در وجه احسن القصص بودن این قصه اقاویل بسیار انداز
تفاسیر باید جست **قوله** امکان مدخل ای قدرت دخل محمد رضا **قوله** و گر خود گوئی آنرا است
مانند + ای بایراد کلمه فصیحه و قسم و تاکید و غیر ذالک **قوله** جمال مه بجز ناکاستی نیست + تمثیل است
بر مصرع اول و ناکاستی بمعنی تمامیت ای چنانکه خوبی ماه در تمامیت که در شب چهاردهم او را
حاصل آید همچنان خوبی سخن در صدق ست بعض الشروح **قوله** بصنعت گر بیارائی دروغی +
صفت عبارت از تلازم شعری و تجانس کلمات و غرابت اسلوب و غیر ذالک من المحسنات البیانیة
و البدیعة یار دروغی و فروغی برائی تنکیر ست **قوله** زخور بر آسمان زرین علم زد + علم بر آسمان
زدن تمام ظهور نمودن و از خور بیان زرین علم ست **قوله** رخ گلگونه را گلگونه باید + گلگونه
سرخی که زنان بر رخ بمالند تا سرخی رخسار بیفزاید و آنرا گونه و غازه و فیخاره نیز گویند مدار بر سیاه
رنگی **قوله** ز اول یوسف ثانیش خوانند + این بیت تعلیل بیت سابق ست ای در عین مبالغه
نمودن در حسن آنکس در حسن لاثانی باشد او را نظیر بیوسف ع ثانی خوانند و گویند اینکس
در حسن چنان زایدالحد که او را یوسف ثانی توان گفت پس این کلام دلالت واضح دارد برانکه
یوسف ع اول از همه محبوبان در جمال زاید بود **قوله** بسر نقدی کزیشان خرج سازم +
کزایشان از حسن یوسف ع و عشق زلیخا بیان کنم و حکمت دانش و نکت لطیفه و شعریه و ز حکمت
بیان تازه گفتست **قوله** نتابد نامه سازان بروی من پشت + پشت بروی تافتن کنایه
از فراموش ساختن ای بمطالعه کتاب من دعائی خیر فرماید و سستی نشاید مقرر ست که

وقت پیچیدن نامه پشت نامه بر روی آن می آید و انگشت بر حرف سائیدن عیب جستن
و محمدؐ رضا پست گردانیدن و انگشت سائیدن هر دو را بمعنی اعراض گفته ای از کتاب من
روی نگرداند بلکه کتابم را بحسن خلق خود قبول کند و از مطالعه آن چاشنی گیرد نه آنکه او را از نظر دور
انداز د و اعراض در زد و دوراد و بالف زایده مثل شباشب و دارادار و هزارامزار و امثال ذلک
بمعنی دور تر محمدؐ اکرم رحمة الله در معنی این بیت چنان میفرماید که اگر خطائی بیند که از امکان دور
تر بے تامل ظاهر باشد و در بعضے نسخ چنانکه در شرح محمدؐ رضا هم است مصرع مذکور چنین واقع
شده **قوله** بدوز دیده گر بیند خطاے * دیده دوختن نه ظاهر ساختن عیب کس **قوله** شمع
جمال یوسفی را در شبستان غیب افروختن شبستان غیب کنایه از عالم ارواح و غیب شی غیر
مرئی را گویند و غیر مرئی در وقت تصور تاریک مے نماید اگرچه فی الحقیقة تاریک نه بود چون عالم
ارواح مرئی نیست لهذا او را شبستان فرموده کذا فی شرح القدیم و افروختن شمع جمال یوسف و
روی کنایت از بیان جمال اوست به مرتبه روحانی و سوختن پروانه دل آدمؑ را بمشاهده فروغ آن
کنایت از بیان مفتونی آدمؑ ست بر جمال یوسف علیه السلام دران مرتبه **قوله** گهر سنجان دریاے
معانی * ورق خوانان وحی آسمانی * گوهر سنجان و ورق خوانان عبارت از اهل معرفت و دریاے
معانی عالم غیب و وحی آسمانی صحائف پیشین **قوله** چو تاریخ جهان کردند آغاز * ای اهل الله تاریخ
عالم آغاز نمودند که ایجاد عالم باین طور بود ای صحایف پیشین مطالعه کرده حقایق ماضیه را بمردم
نقل کرده دادند و منشار روایات آن اولیاء هستند که بزمان پیغمبران بودند بعدازان هر یکے از
دیگرے نقل کرده تا بحدیکه باستماع مولوی رحمة الله رسیده است کذا فی شرح القدیم و ترا رسد که از
گوهر سنجان مورخان علی الاطلاق و از ورق خوانان مفسران مراد دارے **قوله** برو اولاد را جلوه
دادند * ای پیش آدمؑ بعالم ارواح مصور بودند به صور تهاے لطیفه روحانیه **قوله** صفوف انبیاء
یک جا پس و پیش * انبیاء جمع نبی در آن بمذهب جمهور عالم است از رسول چه در رسالت
شرع و کتاب جدید شرط نموده اند و در نبوت شرط نیست بلکه بسا انبیاء بشرع پیشین تبلیغ
مے نمودند باید دانست که انبیاء سه فریق اند اولوالعزم و رسل و انبیاء مبلغین بشرع
پیشین پس در لفظ پس و پیش اشارت ست که در اول صف اولوالعزم بودند و در صف
دوم رسل و در صف سوم مبلغین شرع پیشین کذا قاله محمدؐ اکرم و اولوالعزم چهار تن اند نوحؑ
و ابراهیم و موسی و محمدؐ علیه السلام چه عزم در لغت دل نهادن ست. بر چیزے این چهار

مذکورین در امر خدایتعالے دل نهادند و بر عهد وے داستادند و بقول بعضے ده تن بودند که در بلیات و آفات صبر ورزیدند نوح ع و ابراهیم ع و اسحاق ع و یعقوب ع و یوسف ع و ایوب ع و داؤد ع و موسی ع و عیسی ع و محمد علیهم السلام کذا فی المنتخب **قوله** صفوف اولیا ر قایم دگرجا ✤ و این هم اشارت بمراتب اولیا ساخته که بعضے غوث اند و بعضے اقطاب و بعضے اوتار و در بعضے رسایل آورده اند که یکے از ایشان غوث باشد و سه بار و هفت عرفا و چهل نقبا و هفتاد اوتاد و ابدال و نجبا ۔ و مراتب ایشان هم بدین نمط والله سبحانه اعلم و مقام پیروی اشارت بمتابعت هر ولی ست مر نبی خود را مباهی اسم فاعل از مباهات بمعنی افتخار نمودن **قوله** نه مه خورشید اوج عزت و جاه ✤ ترقی از ماسبق چه سابقا او را در جمال و حسن ماه گفته بود حاصل آنکه مجرد زاید الحسن نه بود بلکه جاه نبوت و سلطنت هم ور امیسر بود در بیت لاحق تشبیه یوسف علیه السلام بشمع بدو وجه نموده است که شمع از میان انجمن جدا و ممتاز میباشد و نیز از انجمن بلند و بالا استاده باشد فهکذا حال یوسف علیه السلام میان انجمن فی الجمال و القدر **قوله** ردای دلبرے افگنده بر دوش ✤ ردائی دلبری باضافت بیانیه و ردا پوش بمعنے معشوق صاحب جمال ای یوسف علیه السلام بلباس محبوبے جلوه گر شده بود و دیگر محبوبان مفتون او بودند و تواند که از ردا پوش اهل صفا مراد باشد فکرت پیشه مرکب بمعنی دانشور حد مضاف ست بعقل و عقل مضاف فکرت پیشه **قوله** شب غیب از رخش روز شهادت ✤ شب غیب کنایت از عالم ارواح که او را کس بچشم ظاهر نتوان کرد و روز شهادت کنایت از عالم اجساد که معشوق بصر ست ای ارواح از بسے روشنی رخ یوسف مثل عالم اجساد تابان منور شده بود **قوله** همه پیغمبران از پیش و از پس ای همه پیغمبران که پیش از یوسف مبعوث خواهند شد و آنانکه پس از وی بعث خواهند یافت رضاء و تواند که پیش از پس باعتبار صفوف گفته باشد **قوله** ز ظلمتهائے جسمانی مقدس ✤ اگر گوئی انبیاء بلکه ارواح همه کس از کدورت جسم پاک اند پس در ذکر این وصف استدراک ست گویم چون بسبب توصیف یوسف علیه السلام در ابیات عدیده عقلیه بدل سامع راه یافته بود بنابران مولوی رحمة الله وصف مذکور را باز یاد فرموده چه رسم شعراست که مضمون سابق را بعد از فصل بسیار باز اعاده سازند شرح قدیم همه ارواح قدسی ملائکه مراد داشته اند و اظهر آنست که مراد ارواح اولاد آدم ع باشد چه این داستان در ذکر اولاد اوست علم کشیدن ظاهر شدن و استاده بودن از چپ و راست اے از چپ و راست یوسف علیه السلام رضا **قوله** درین محراب خورشید قندیل ✤ محرابے صفت موصوف محذوف ست که طاقچه باشد و بخورشید قندیل صفت محرابی

است و فاعل نگنده ارواح قدسی ست که بیت سابق است اسے در طاقچه آسمان که در خمیدگی
بشکل محراب منسوب ست و ذات خورشید قندیل و شمع اوست همه فرشتگان یا ارواح بنی آدم ع
بذکر سبحان الله لا اله الا الله مشغول بوند و تخصیص این دو کلمه بنا بر فضیلت ایشان ست
بر بواقی اذکار **قوله** تماشاگاه چشم روشن الخ ای منظور نظر و قرة العین کیست کنایه از ولد که
در بیت لاحق اللاحق ازو بنور دیده و فرح بخش دل غم دیده تعبیر جسته است **قوله** ز
باغستان یعقوب بے نهالیست + ای نهالی و غزالی برائے وحدت ست و باغستان یعقوب ع
و صحرا ابراهیم ع کنایت از اولاد ایشان ست و ایراد باغستان و صحرا بمناسبت ملازمت ظاهر
ایشان ست چه یعقوب ع اکثر در شهرستان و باغستان و ابراهیم اکثر در صحرا گذرانیدی چنانکه در
قصص الانبیاء می آید پس بباغ نهال مناسب ست و بصحرای غزال مناسب و تخصیص ذکر یعقوب ع
و ابراهیم ع باوجودیکه اسحاق ع مابین ایشان ست بنا بر ذکر بدایت و نهایت آبا و صلحا یوسف ع ابراهیم ع
است که انبیاء مرسلین را پدر ست و نهایت آنها یعقوب ع ای بلا واسطه فرزند اوست کیوان نام
زحل که بر آسمان هفتم ست تختگاه دار السلطنت محمد رضا فرماید که اگرچه بادشاه مصر دیگرے بود ریان
نام لیکن چون اجراء احکام مصر بدست او بود او را بادشاه گفته **قوله** کند روے ترا آئینه داری ع
بخشش زانچه در گنجینه داری + ای در عالم اجساد مظهر نام روی ترا خواهد گشت از حسن او حسن تو
معلوم خواهد شد لان الولد سر لابیه گنجینه کنایت از دل ای آنچه خاطر خواه تو باشد در حق یوسف علیه السلام
از من بخواه تا او را ارزانی دهم اگر گوئی خطاب ایزد تعالی مر آدم ع به بخشیدن یوسف ع را ظاهرا وجهی ندارد
چه حسن یوسف ع در ازل مقدر گشته بود که آدم ع هم مشاهده او ساخته است گوئیم که مقصود از خطاب مذکور
آن ست که آدم ع علیه السلام در حق یوسف علیه السلام دعا فرماید بهر دوام و ثبات و حسن و مشاهده
کما قالوا فی تاویل قوله تعالی اهدنا الصراط المستقیم کذا فی شرح القدیم و تواند
که وجه خطاب مذکور آن باشد که در عالم ارواح یوسف ع اگرچه زائد الحسن بود اما اندازه حسن او در عالم
اجساد مر آدم را معلوم نبود که حسن او را با حسن دیگران چه نسبت خواهد بود پس شاید که تعین اندازه حسن
او بعالم شهادت از جانب ایزد تعالی مفوض بآدم شده باشد و تقدیر ازلی هم برین رفته باشد که
آنچه آدم ع در حق یوسف ع خواهد همان کرده خواهد شد بنا بر آن آدم ع را خطاب بتعین آن رسیده و الی هذا
یرجع ما قال محمد رضا که خطاب بخشش بآدم ع از جهت خلیفة الله بودن اوست چون آدم ع خلیفه
شد مفاتیح عالم بوے تفویض کردند و اندازه حسن یوسفے هم بدست او دادند او آدم ع

تعنیش بطریق تثلیث نمود ثلثان بیوسف واد و ثلث بدیگران چنانکه در ابیات لاحقین میفرماید
وانگه بکاف فارسی و نخش هر دو معنے حصه ست **قوله پے نسخ** بتان درج ار کشاید خط حسن
همه تثلیش نماید ✤ نسخ بے رواج یافتن درج بالفتح کاغذ نوشته و خامه کذا فی المدار و کشادن درج
ظاهر ساختن آن ثلث بضم و سکون ثانی سوم حصه اے اگر برائے بی رواج ساختن خوبان جهان
طومار حسن خویش را ظاهر سازد پس خط حسن همه خوبان سوم حصه نسبت بحسن او در نظر خواهد آمد ایراد
خط و نسخ و درج و ثلث که از اسامی انواع خط اند از قبیل تلازم شعریست و میان محمد اکرم میفرماید
که تواند که درج بالضم بمعنے حقه و طبله زیور باشد و اینجا کنایت از دهان یوسف باشد اے اگر دهان را
کشاده بخوبان بگوید که حسن خود را به حسن من اندازه کنید و ازیشان حسب فرموده او اندازه کنند پس حسن
ایشان سوم حصه ظاهر خواهد شد **بآب دیده یعقوب و هوای دل زلیخا**
پروردن اے گریه یعقوب غم را در عشق یوسف و هوا خواهی زلیخا مروی را بیان کردن ای
ذات یوسف که از بطن مادر تولد شده گویا نهالیست که بآب و هوائی مذکور پرورده شده چه حبیب
مرمحبوب را دوام دولت و حیات ابدی میخواهد و درین تخییل ایهام مدرج ست که در پرورش درخت
دو چیز درکار است آب در زیر و هوا خواهی از بالا زیرا که اگر آب بدو نرسد خشک شود و اگر از بالا
هوا خواهی نباشد درخت ببالا نرود نوبت گاه صورت پرستی دنیا که ایجاد موجودات در وے بنوبت
ست مثلاً اول پدر باز اپس ازان پسر پس ازان پسر پسر و هکذا **قوله** حقیقت را بهر دوری ظهوریست
زاسمش در جهان افتاده شوریست ✤ حقیقت در لغت اصل چیزے اما اینجا کنایت از ذات
مطلق حق تعالی که حقیقة الحقایق ست و یار دوری و ظهوری برائی وحدت ست و یای شوری
برای عظمت و از اسم او تعالی اسم کلی الظاهر مراد است که الظاهر و الباطن از اسماء متقابله اند که
نقشهای الظاهر ظهور ست و ظهور عبارت ست از پس حقیقت بصورت تعینات و مقتضای الباطن بطون
ست و بطون عبارت ست از عدم تلبیس مذکور و حقیقت حق را بحکم کل یوم هو فی شان در هر نفسے
آن تجلی و شانی دیگر ست در هو آن بیک تعین و یک شان متجلی نشود کذا قال مولوی رحمة الله فی
رساله معنی بیت آنکه حقیقت حق را بهر زمانے بلکه هر آنے ظهوری دیگر است از تجلیات لانهایت اسم
الظاهر در جهان شوری عظیم افتاده است و در اکثر نسخ هم اسمی بیائے تنکیر واقعست پس اسم از اسما جزئیه مراد است چنانکه
شارح قدیم و محمد اکرم در تحریر میفرماید که از هر یک اسم وی در جهان تاثیری و شوریست چنانکه از تاثیر اسم المذل
خورشید بغروب میرود و از تاثیر المعز به طلوع می آید از تاثیر المحی خلقے بوجود مے آید و از تاثیر الممیت

بازبعدم میرود وهکذا فی جمیع افراد العالم لا سیما من اسمائه تعالی تاثیر والله سبحانه اعلم ودر بعضی نسخ **قوله** زاسمش درجهان افتاده نوریست * یعنی هر مظهر بر اسم آن ذات مطلقه است که بتاثیر آن اسم وجود یافته است رضا **قوله** بسا انوار کان مشهور ماندی * از انوار تجلیات حقیقة باثر آن اسماء وصفات مراد ست ودر بیت لاحق بطریق تمثیل ست **قوله** چنانکش شیث در محراب بنشست * شیث با ثاء مثلثه در آخر نام فرزند آدم علیه السلام پس از وی به پیغمبری مبعوث گشته بود شیث بلغت سریانی بدله را گویند وچون او عوض هابیل بود بدین اسم خوانده شد کذا فی المدار ومحراب جائی عبادت کنایه از دنیا **قوله** درین تلبیس خانه درس تقدیس * تلبیس خانه دنیا که پر است از فریب ومکر درس تقدیس کنایت از دعوت اسلام وتبلیغ احکام رانکه ادریس مشتق از درس ست وچون ادریس علم که اسم وے اخنوخ بود بسیار درس علم گفته دواوین را به تصنیف آورده وبقلم اولاً او نگاشته بادریس معلم گشت کذا فیه **قوله** چو شد تدریس ادریس آسمانی ای بعالم بالا مرفوع ساخته شد بقول بعضے در بهشت پنهان رفته وبقول بعضے بآسمان چهارم است ومدار طوفان فنا باضافت بیانیه وایهام بطوفان واقعی این وارای دین پروری و ایهام بکشاده شدن درها گلزار برابراهیم در آتش نمرود مولوی رحمة الله درمیان نوح وابراهیم علیهما السلام حضرت سام بن نوح و حضرت هود وصالح را ذکر نه نموده ست از جهت اختصار یا از وجهی دیگر رضا **قوله** چون خوان دعوتش چید نذر آفاق * ای دعوت اسلام وے بنهایت رسید وایهام بخوان واقعی چه حضرت ابراهیم همواره صاحب دعوت میبود وبدون مهمان نخوردی موافق اسم مفعول ای توفیق داده این انفاق کنایه از تبلیغ احکام شرائع وایهام بنفقه دادن مساکین وکرم ورزی اسحاق علیه السلام که صاحب کرم بود **قوله** ازین وادی چو شد راه عدم کوب * وادی کنایت از دنیا وایهام بوادی واقعی اسحاق اکثر بوادیها وبا موشها بودی **قوله** زواز کوه هدی گلبانگ یعقوب * کوه هدی باضافت ای هدایه وایهام بکوه واقعی که هدی نام دشت در ملک شام که مولد حضرت یعقوب ست کذا فی شرح القدیم گلبانگ آواز بلبل بانگی که قلندران ودرویشان بیکبارگی بر کشند کذا فی الشامل ای پس رفتن اسحاق یعقوب دعوی پیغمبرے نمود وچون عیص ویعقوب فرزندان اسحاق هر دو از یک بطن توامان زائیدند ویعقوب در عقب عیص آمده اورا یعقوب نامیدند رضا **قوله** چو یعقوب از عقب این کاردم زد * عقب بمعنی پس او مضاف است باین وکسره بر مضاف خواندن از لوازم اضافت ست اما این بر رعایت وزن کسره را از عقب انداختن موصوف خوانده شود این نوع خواندن را فک اضافت خوانند ولا یخفی

ما فی العقبة و یعقوبؑ من صیغة الاشتقاق معنے بیت آنکه چون یعقوبؑ از پس کارے دم روی
دعوی نبوت ساخت از حد شام که مولد اصلی او بود کوچیده در کنعان آمده مشهور شد **قوله**
ولی یوسفؑ درون جانش راه داشت ✤ ای یوسف عم بهتر یعقوب را بسا محبوب و عزیز تر بود
بدانکه در عقب این بیت در اندکی از نسخ این سه بیت بنظر آمده **قوله** وے سلسلش معین تا
بر آدمؑ ✤ گذشته سی و دو وے بیش و نے کم ✤ نبوت در نبوت گشت پیدا ✤ بتفصیل رسالت شمع
آسا ✤ بهشتم پشت واضح گشت یوسفؑ ✤ بماند از وی جهانے در تاسف ✤ بهشتم پشت الخ ای از انبیاء
مذکورین که در صدر ذکر شان رفته ست یوسفؑ عم بهشتم درجه است ای نبی هشتم ست که جهان بعد وفات
او در تاسف و اندوه مانده است و هشتم بودن او بنا بر ذکر مولویست و الا نظر بسام و هود و صالح علیه السلام
یازدهم میشود **قوله** دمید از بوستان دل نهالی ✤ از دل و جان علی العموم مراد ست اما دل و جان یعقوب عم
مراد داشتن تقصیر ست فلا تکن من القاصرین پس از مصرع اول بیان دلبری و دلربائے یوسفؑ
عم مقصود ست و از ثانی بیان لطافت و نزاکت مراد ست و در ابیات لاحقه از گلزار خلیل الله
و برج اسحاق و باغ یعقوبؑ اولاد ایشان مراد است و یاء گلے و اخترے و غزالے و همزه لاله برائے
عظمت ست و تواند که برای وحدت باشد **قوله** از و هم مرهم و هم داغ یعقوبؑ ✤ مرهم باعتبار وصال
داغ باعتبار فراق یعنے یعقوبؑ بحضور یوسفؑ در آسایش بودی و در غیبت او بیقرار **قوله** وز در شک
ختن صحرائے کنعان ✤ ای شمیم افزائے آن غزال که یوسف ست صحرای کنعان موجب رشک و
حسرت ملک ختن گشته بود که آن خود مشک خیز ست ای صحرای ختن حسرت میخورد که غزالی در صحرای کنعان
از من بسا معطر ست یا آنکه ملک ختن رشک میخورد و آرزوی داشت که کاشکے این چنین غزال در صحرائے
من بودے محمد اکرم رحمة الله **قوله** چو دیدش در کنار خود دو ساله ✤ شین دیدش راجع بسوئے
یوسفؑ و فاعل دید مادر و شین زهرش مضاف الیه نواله و عاید بمادر ای چون یوسفؑ در کنار مادر دو
ساله شد پس زهر و از گون در نواله مادرش زهر و بریخت و نواله کنایت از حیات و تواند که شین زهرش هم
راجع بیوسفؑ باشد و نواله کنایت از ذات مادرش **قوله** بگلزار خوشی بال و پرش یافت ✤ گلزار خوشی
با ضافت بیانیه بجوش عالی در رفتار آمد چنانکه رسم نوخیزان ست که برفتار بسیار خوش وقت میشوند
قوله بگه گه دیدنش تسکین نمی یافت ✤ لفظ نمی یافت بمعنی نفی باید خواند و آنچه در بعضے نسخ سے
بهار یافته شد غلط ست **قوله** بفرقم چون درخت بید لرزی ✤ بدانکه بید لرزش ضرب المثل ست
که وقتی او را آرام نباشد و بر سه کس لرزیدن کمال نگهبانی او نمودن که مبادا او را از جانبی کسی تصدیعے رسد

ای از کمال محبت محافظ و حارس من هستی از بلیات و آفات زمان شرح قدیم از خلوتگاه و محراب نیاز
هردو عبارت از حجره که اکثر یعقوبؑ دران مشغول بعبادت بودی بصورت اهی و رظاهر قوله کہ میگیرد ز
یعقوبش بآن راز شین راجع بیوسفؑ عم و آن عاید بحیله و ضمیر بودش راجع بعمه یوسف قوله کمر بندے که
هر دستش که بربستی ❊ کمر بند بیار موصوله و هر بمعنے هر که هر دست بمعنی کثرت و مرتبه ای چنان کمر بند بود
که هر که یک مرتبه او را بر میان خود بستی از دست اندازی ❊ الخ رضا اندازی لاعیه تعدی قوله میان
بندش نهانی در کمر کرد ❊ شین مضاف الیه کمر و عاید بیوسفؑ ای چون عمه یوسفؑ را بپدر فرستاد کمر بند مذکور
را در کمر یوسفؑ نهان چنان بست که یوسفؑ را ازان هرگز آگاهی نه شد درمیان ای درمیان همسایگان
از میان ای از میان خانه جست و بگشاد و جست بجیم تازی دواو عاطفه بست میان وکشادای ازلا
جست و جو کرد چنانکه هر کس را میگیرد پس ازان کمر بند را بگشاد تواند که بجیم فارسی باشد بلا داو عطف
که شتاب و بزودی تمام بگشاد و تذویر حیله سازی د آراستن دروغ بصورت راست و تذویر این
بفلک اضافت باید خواند راحت اندوز و عالم افروز هردو بمعنی لازمی ای خوش و روشن
قوله بلے هر جا کز بیان مه تابد ❊ اینسان ای خاطر پسند و دلکش و مقرر ست که نور ماه مطبوع
بصره و ضیاء آفتاب مفرق پس جمال یوسفؑ در دل یعقوبؑ جا گرفت از محبت دیگر صاحب جمالات باز
ماند قوله همی بود از سپهر آشنائی ❊ سپهر آشنائی باضافت بیانیه ای از آسمان معرفت حقتعالی ای
عرفان بود که تمام عالم از برکت فیض او منور بود نمی بینی که در خورد سالی دختر باز غه و هم کنیزکان
زلیخا را در باغ چنان ارشاد توحید و تلقین ایمان فرموده بود کما یجیئی قوله نه مه هیهات روشن آفتابے
یا آفتابے برای عظمت است و یا تابی برائے وحدت یا تحقیر و هیهات کلمه الیست بمعنی دُور تر
فارسیان او را بمعنے افسوس استعمال سازند کذا فی المدار و اینجا هردو معنے درست آید و این بیت آخر بیت
در ماه گفتن وی ای از ماه دور تر بدرجه اعلی بلکه روشن آفتابے بود که جرم ماه واقعی ازان کمتابش
ست قوله کز خشان چشمه اینجا سر البست ❊ ای چشمه رو غن خورشید آفتاب نسبت بضیا یوسفؑ نمودے
بود ست قوله مقدس نور از قید چه و چون ❊ سر از جلباب چون آورده بیرون ❊ ای یوسفؑ
فی الحقیقت نور الهی بود که در اصل از قیود تعینات مقدس و مطلق بود و لیکن تجلی از لباس چون کرده
بود که صورت یوسفؑ ست و معنی بیت لاحق آنکه چون ذات مقدس ایزد تعالی در تعین یوسفؑ حلول
فرموده پنهان شد بنابران اسم یوسفؑ که از اسمای خلق ست بر خود نهاد چه اسما و تعینات را بر ذات
مطلقه او سبحانه تعالی اطلاق نتوان کرد و اسم ذات را از تعینات دور باید داشت چنانکه در نوابغ میفرماید

رباعی ای بردہ گمان کہ صاحب تحقیقی * وی اندر صفت اہل صفا صدیقی * ہر مرتبہ از وجود اسمی
دارد * گر حفظ مراتب نکنی زندیقی * و محمد رضا فرمودہ کہ معنی یوسف بسریانی فیروز ست واللہ سبحانہ اعلم
قولہ وگرش بجان جا جاے آن داشت * جائی داشتن لایق بودن وشین گرش راجع بیوسف و
مضاف الیہ جائی اول وفاعل کردو داشت یعقوب ست ای اگر یعقوب جائی یوسف در درون جان
خود کردی لیاقت وسزاواری آن میداشت چہ جائیہا داشتن مہر اوست در دل و سہ بیت لاحق برای
اثبات این مضمون ست وحور عین بضم حا وکسرہ عین مہملتین زنان سپید روی کشادہ چشمان رعایت
لطافت وصفا کذا فی الکشف وزلیخا مبتدا است وبیت اول صفت اوست گرفتاری خیالش خبر
مبتدا است قولہ زخورشید رخش نادیدہ تابے * جمال از فاعل شد وجمع گفتن دوران وسزید لکن
بنا بران ارادہ عموم ست ومراد زلیخا ویعقوب ست قولہ چنین گفت آن سخندان سخن سنج سخندان
کسیکہ بسیار قصص یاد داشتہ باشد وسخن سنج بمعنے شاعر محمد اکرم ازان فردوسی طوسی مراد داشتہ واللہ
سبحانہ اعلم وگنجینہ کنایت از دل راوی مذکور زمین مغرب وشاہی اول بیاء
فارسی برائے عظمت ست وثانی بیاے تازے مصدرے قولہ زفرقش تاج را اقبال
مندی * بخلاف سائر ملوک کہ اقبال ایشان از تاج ست وپایہ بلندے تخت از پائے
او درجہ یافتہ رضا قولہ فلک در خیلش از جوزا کمر بند * ظفر با بند تیغش سخت پیوند * جوزا
نام برجی ست از بروج آسمان وآن چند ستارہ ست بمثل خطے کشیدہ کہ تمام بروج آسمان
را محیط ست لہذا آنرا منطقۃ البروج گویند محمد اکرم حاصل آنکہ فلک یک سپاہیست از سپاہیان
او کہ از بروج جوزا کمر بستہ واو ای گردش فلکے برونق کلام اوست وفتحیابی بار وال تیغ او پیوند
سخت دارد کہ ہر وقت تیغ بر بندد البتہ ظفرے باشد قولہ کہ با آوازہ ہمہ عالم سر داشت *
ای بآن دختر میل خاطر داشت بجالے از عالم فارغ باشد قولہ کنم طبع آزمائی با خیالش
ای جمال زلیخا را اگرچہ مشاہدہ نہ ساختہ ام اما بصورت خیالیہ او کہ در دل دارم طبع آزمائی میکنم
ووصف آن خیال میکنم محمد رضا قولہ زسر تا پا فرو د آئیم چو مویش * ای چنانکہ موئے زلیخا
از سر تا پائے او آویزان ست ہمچنان وصفش ذرہ بذرہ از سر تا پا بیان میسازم ودرمیان از
عکس رخ تابان وی دل منور ساختہ از لب وی مدعے میجوئم فالامید دمجود عن معنے
الطلب الذی ہو خاصۃ الاستفعال لکون الطلب مذکورا قولہ زجوی شہریاری آب خوردہ
بانواع نعمتہائے شاہانہ پروردہ شدہ در لطافت استقامت از سرو چمن آب ورونق بردہ است وازینجا

تا بیت ۞ ندانم از زر و زیور چگویم ۞ الخ بیان جمال اوست و بر طبق فرموده خود که از سر تا پا فرود
آیم از تعریف سر آغاز نموده و ازان پس تعریف رو و پس ازان تعریف گردن و پس ازان تعریف
بغل و دوش و بازو و تا بقدم باتمام رسانیده **قوله** ازو تا مشک فرق اما نه چندان ۞ ای از موی
تا مشک در خوشبوئی و سیاهی فرقی بود اما فرق واضح نبود ای زلف او مثل مشک خوشبو و سیاه بود
قوله نهاده فرق نازک در میانه ۞ فرق بالفتح سر و نیز کشادگی در میان کذا فی المدار و اینجا معنی
ثانی مراد است که بندش سپند نامند و درین بیت ایهام لطیف است بانکه شانه عقل در میان مشک
و فرق زلیخا بامعان نظر برای فرق نمودن تامل ساخته تا او را فرقی واضح بدست نیامده فرق نازک
و باریک اکتفا نموده **قوله** ز فرق او دو نیمه نافه را دل ۞ وزو در نافه کار مشک مشکل ۞ کلمه را
علامت اضافت دل ست بسوی نامه ای نافه بمشاهده خوبی و خوشبوئی فرق زلیخا ترقید دوباره گشته
و پیداست که نافه را در میان خمی باشد که دو نیمگی او را اعتبار توان کرد از مشاهده فرق کار مشک ظاهر
شدن از نافه ای مشک از نافه بر نمی آید و ظاهر نمیشد تا از فرق زلیخا خجل نشوم شرح قدیم یا معنی
آنکه آن قدر مشک که در فرق زلیخا بود که در نافه آهو یافته نمی شد محمد رضا والعبرة بالاول و
سمن آسا صفت زلفست ای سائیده سمن رخسار ست شاخ گل کنایت از قد زلیخا که چون شاخ
گلست گلرو ای او را ای زلف او چندان دراز و انبوه تر بود که سایه او در پای زلیخا می افتاد و محمد رضا
فرموده که را علامت اضافت سایه است بسوی شاخ گل یعنی زلیخا وقتیکه میخرامید سایه خود را در پای
افگندی و انت تعلم ان المقصود ههنا وصف شعرها لا وصف قامتها فانصف **قوله**
دو گیسویش دو هندو رسن ساز ۞ ز شمشاد سرافرازش رسن باز ۞ هندو شخص منسوب بهند و چون مردم هند
اکثر مایل بسیاهی میباشد از تاثیر زحل که تعلق تاثیر او بهندوستان ست بنا بران زلف را هندو گفته و
نیز مردم بازیگران از ملک هندوستان میروند رسن ساز طایفه مخصوصه از بازیگران که رسن بجای
بلند بسته بران می دوند کذا فی المدار و زلف را هم بازیگر گفته و هم رسن باعتبارین حاصل آنکه
دو زلف وی دو بازیگر هندوستان اند که ازوی رسن بازی میسازند و گاهی ببالا دوند و گاهی بزیر آیے
زلف نو پرتاب و پیچ بقول فلک درس جمالش کرده تلقین ۞ تلقین آموختن چیزے بکسی و از چنین روی او
بتمامه مراد ست چنانکه از ابیات لاحقه پیداست ای فلک استادیست که سبق جمال زلیخا را بمردم می آموزند و رخ او
را مثل لوح سیمین پرداخته پیش مردم نهاده که حرف جمال و پرتاب ازان لوح میخوانند چنانچه در ابیات
لاحقه میفرماید حاصل آنکه فلک خوبی او را از صفحه رویش ظاهر گردانیده که مردم مطالعه و مشاهده

میسازند هذا حاصل شرح القدیم **قوله** دو نون سرنگون از مشک سوده * کنایت از دو ابروی مشکین و ایهام برانیکه زنان برابرو مشک میمالند تا سیاه معطر شوند محمد اکرم ورضا دو چشم **قوله** فزوده برالف صفر دهان را * یکی ده کرده آشوب جهانرا * صفر بالکسر خانهٔ خالی انه عدد به صورت جزم که هندسش بندے نامند کذا فی المدار واکنون بکثرت استعمال نقط شد صفر دهان باضافت بیانیه مقرر است که رقم الف علامت یکست چون بروی صفر زیاده کنند علامت ده میشود فاعل فزوده کلک استاد که در بیت سابق ست معنی بیت آنکه کلک صنع استاد فلک صفر دهان او را که برالف بینی فزوده است یک آشوب و شور جهان را ده ساخته واین بدیدن بینی و ملاحظهٔ دهان موجب یک آشوب بود و بدیدن هر دو یک آشوب ده آشوب میشود حاصل شرح قدیم و تواند که معنی چنین باشد که پیش از زلیخا از حسن بتان در جهان یک آشوب بود و از مشاهدهٔ جمال او ده آشوب گشته باید دانست که درینجا شارحان اعتراض میکنند که صفر بر پهلوی الف مینویسند و دهان زیر بینی است پس دهان را صفر گفتن صورت نه بندد و این اعتراض ناشی از جهل ایشان ست زیرا که صفر را چنانکه بر پهلوے الف مینویسند بوقت حاجت ضرب بنمط شبکه در زیر الف هم نویسند **قوله** و جوابی که در میان ایشان شهرت پذیرفته بالکسر باید خواند بمعنے حلقهٔ زرین که زنان در بینی آویزند علی تقدیر المعنی المذکور بناء فاسد بر فاسد ست چه درین مقام تعریف زلیخا بحسن ذاتی ست نه بحسن عارضی چه زیورهای او در آخر داستان خواهد گفت فانصف فان الانصاف من خیر الاوصاف **قوله** شده سینش عیان از لعل خندان * گشاده میم را عقده بدندان * شین عبارت از دندان و لعل خندان لبان فاعل گشادن سین هست و میم کنایت از دهان و عقده آن عبارت از تنگی اوست بدندان ادای خندان سین معنائی اعتبار دپیداست که گره بدندان کشایند معنی آنکه سین دندان وی گره دهان را بوقت خندان بدان فرو میکشاید حاصل آنکه دهانش از بس تنگی در نموداری نمی آید مگر وقت خنده و تکلم از سپیدی دندان معلوم میشود هذا حاصل الشرحین در و گلها شگفته گونه گونه * ارم بالکسر نام باغی بنا کرده شده عاد و گلها کنایت از سرخی رخسار که مثل گل گلاب ست و زلف که مانند سنبل ست و چشم که مشابه نرگس است شرح قدیم و دهن غنچه و ذقن سیب ست چنانکه شاعری گفته ع در تماشائی بدخ گلگشت بستان میکنم * وه چه سنبل وه چه نرگس نه چه لاله واه چه گل * رضا زنگی بچگان معروف نیز زنبورهاے سیاه که بر گلهاے نشینند که هندسش بهور نامند **قوله** زنخدانش که سیم بے زکوة ست * درو چاه پر از آب حیات است * اے هر سیم بزکوة دادن پاک مے شود و زنخدان وی طرفه رسم است که بے زکوة

طرفه و پاکیزه است و محمد رضا سیم بے زکوٰة آن سیم را گفته که زکوٰة از وی ادا کرده باشد چه زکوٰة چرک مال ست چون چرک در سیم نماند سیم صاف شود و چاه تشبیهی که در سر زنخ میباشد و آب حیات کنایت از لطافت ست اے مشابه لطافت آن چاه حیات ابدی ناظران را حاصل میشود **قوله** بزیر غبغب از دانا بر دراه ❊ بود گرد آمده رشحی از ان چاه ❊ غبغب پوست آویخته از گلوگاه تا زیر زنخ کذا فی المدار راه بردن مشاهده نمودن و این جا کلامے محذوف ست اے زیر آن چاه مذکور که غبغب است اگر دانا رفته مشاهدهٔ صفائی غبغب کند پس البته خواهد گفت که این غبغب نیست بلکه یک رشحه از چاه زنخ چکیده گرد آمده ست حاصل آنکه غبغب او نیز چون زنخدان وی نازک و لطیف ست چه رشحه لطیف میباشد شرح قدیم بیاض گردن از قبیل اضافت صفت بموصوف ست ای گردن سپید او عاج دندان فیل و باج بگردن آوردن فرمانبرداری نمودن از جهت صفائی گردنش آهوان که در لطافت و حسن ضرب المثل اند مطیع او بیند بر دوشش ای بغل بر دوش او که لطیف اند **قوله** گل اندر جیب کرده پیرهن را ❊ از گل گل سمن مراد ست و جیب کنایت غنچه آن و پیرهن اوراق سمن بتغائر اعتبارے ای سمن از طعنه زنی کنار و دوش زلیخا اوراق خود را در جیب غنچه نهان کرده است ای از انفعال بیرون نمی آید و ترا رسد که از پیراهن پیراهن زلیخا یاد داری و کلمه را علامت اضافت جیب پیرهن چنانکه محمد رضا گفته و گل در جیب کردن معنی پر از گل ساختن باشد ای زلیخا تن خود را که در پیراهن آورده گویا جیب پیراهن پر از گل ساخته بود چه هر دو دوش او چون گل بودند حباب بالضم کنایت از پستان و عین کافور چشمه سفید آب کنایت از سینه و حروف تردید از صدر مصرع ثانی محذوف است ای پستان قبه نور ست یا حباب الخ و بیت لاحق تخیل دیگر ست رضا در بغل آوردن حاصل کردن ای از بازوی خود گنج سیمین حاصل نموده و ابهام آنکه سر بازو در بغل است **قوله** پے تعویذ آن پاکیزه چون در ❊ الخ انتقال ست از ذکر بذکر تعویذ که در بازوی بندند تعویذ در پناه آوردن کذا فی المنتخب ای برای نگهداشت زلیخا که مثل نور پاکیزه بود دل پاکان مثل تعویذ شده در بجائے نقوش که در کاغذ تعویذ میباشد دل پاکان پر از نقوش دعا بود حاصل آنکه پاکان دلهائے خود را پر از دعا ساخته بازو بند او نموده بودند اے مدام در باب او دعائے خیر مے نمودند و مقصود ازین بیت بیان عصمت زلیخا شرح قدیم سپند بمعنے مطبوع خاطر اے خوب رویان عالم به محبوب گزیده بودند و در بعضے از نسخ سپند ترجمه خردل بنظر آمده که دفع زخم چشم را نافع ست و این نسخه انسب بمقام آنست اقتد و تعویذ بر داشته که بدان

تعوید در بازو بسته میشود **قوله** زتاراج سران تاج و دیهیم ٭ دیهیم بفتح و کسر دال تخت
بادشاهان وقیل جامه که بر تخت اندازند وقیل کلاه مرصع کذا فی المدار و ساعدوے که مثل سیم
بودند که از تاراج خزاین سیمین سرداران صاحب تاج و تخت آستین اورا پر از سیم کرده بودند اگر
سران تاج و دیهیم بر قلب اضافت حمل کنیم از تاراج تاج و تخت سرداران از تکلف حذف
مضامین یعنی خزاین و صاحب استراحت یابیم **قوله** دل از هر ناخنش بسته خیالی ٭ فزوده بر سر بدر ش
هلالی ٭ دل ای دل نظارگی و بنیده بدر کنایه از هر ناخن چفیده بگوشت و هلال کنایت از
طرف ناخن که بر سر انگشت افزوده باشد و این طرفه هلالست که با بدر جمع گشته است **قوله** گم چون
تختهٔ قاقم کشیده ٭ قاقم بضم قاف دوم نوعی از پوستین سفید که از پوشش ملوک و اندام گل اندامان
را بدو نسبت کنند شرح سکندر نامه و تخته قاقم ای تهان قاقم چنانچه پاره ریشم را تهان و تخته ریشم
خوانند کشیده ای صاف بے شکنج و پیچ رضائے شکم او مثل تهان قاقم کشیده هموار بود و ناف ببر
بریدن کنایت از حصول نرمی و نازک اندامے ست **قوله** سرینش کوه اما سیم ساده ٭ چو کوهی کز کمر
زیر او فتاده ٭ کمر کوه روی زمین ست چه مقررست که کوه آنقدر که در هوا میباشد آنقدر زیر زمین
هم میباشد محمد اکرم اما سیم ساده اگرچه در بزرگی مانند کوه بود لیکن در صفائی و خوشنمائی سیم خالص
بوده و مصرع ثانی صفت کوه ست ای این عجیب کوهی بود که از کمر زیر واقع ست اگر گوئی سرین
را نسبت بکوه کردن نوعی از قبح است گویم شارح قدیم میفرماید که بزرگی سرین صفت معشوقان
ست و میان محمد اکرم رحمة الله فرموده که از سرین بزرگ زن مرد را لذت جماع بسیار می آید فانت
تعلم بر وزنه التوجیهین آدمی میان محمد اکرم گفته تواند که کوه مختصر کوهه باشد که گردن
گاو میباشد ای سرین او یک کوهه بود او را در صفائی و خوش رنگی سیم خالص فرمود و عجب کوهه بود که
از زیر کمر واقعست ولا مجال للاشکال المذکور و محمد رضا گفته که آوردن کوه کمر از صنعت ست والله سبحانه
اعلم **قوله** بدان نرمی که گر افشردیش مشت الخ چون سرین را که سابقا کوه گفته بود و صلابت
از لوازم ذات ویست بنابران بدفع توهم سخنی میفرماید که سرین وی دره نرمی بحدے بود که اگر
در مشت افسرده شدی البته از فرجه انگشتان مثل خمیر بیرون رفتی **قوله** ز دست افشار زرین
بس نمش شو ٭ بیا این سیم دست افشار بشنو ٭ شارح میفرماید که خسرو پرویز زری محلول
و گداخته داشت در غایت ملایمت برنگ موم بهر وجه که خواستی مائل شده شکست و نقصان
نیافتی و آن از سیے بدست افشار بود انتهی و شارح دیگر محمد اکرم و محمد رضا میفرمایند که در

از سرین زن چو بزرگ شد مرد را لعنت

زمان سابق شاهی را از حمت رعشه بود ای دستش میلرزید حکما و مدبران برائے دفع بیماری
رعشه از طلا و زر و نقره ترنج مثل گوئی پرداخته بدستش داده بودند که در دست بر حسب حرکت
اوست اشکال مختلفه از بسط و قبض و طول و عرض پیدا می آورد مر نظارگیان را همین گمان بود که
شاه بدان بازی و انبساط میکند معنے بیت آنکه از نرمی و لطافت دست افشار زرین که در زمان
سابق پرداخته بودند لب فروبند بلکه بیا و از من وصف نرمی این دست افشار سیمین که سرین زلیخا ست
بشنو که ازین در لطافت و نرمی ازان زیادتی دارد والله سبحانه اعلم و در بعضے نسخ دست افشار
زرینش بشین ضمیر واقع ست و آن عاید بزلیخاست اما نسخهٔ اولی اولی ست **قوله** ز زیر ناف تا
بالائے زانو * نگویم هیچ نکته از کنه بانو * ذکر افاده کنه بانو برائے افاده عموم و لفظ نو ضد کهنه ست
و در بعضے کتب لغت بضم نون و واو مجهول تحقیق یافته و در بعضے بفتح آن و اینجا بضم باید خواند
تا قافیه موافق زانو آید و در بعضے نسخ کنه بانو باضافت واقع شده ای تعریف اعضائے مخفیه
وی از ناف تا زانو که ذکر ایشان مستحسن نیست هیچ نگویم اگر گوئی که این بیت منافی بیت سابق ست
چه در وی ذکر سرین نموده است و آن زیر ناف واقع ست گویم که مقصود مولوی رحمة الله آنست
که از جانب پیش از عورت معینه هیچ بیان نمیسازم بخلاف که در پس واقع ست و حرکت پیش از پس
بیشتر و زاید ست و مؤید این معنی اند که ناف و زانو از پیش اند کذا فهم من شرح القدیم و اقحام لفظ زیر و بالا
بنابر آنست که تعریف زانو خواهد فرمود چنانکه تعریف شکم و ناف بیشتر فرموده است و حرمگاه در بیت
لاحق کنایت ست از اعضای مخصوصه از ناف تا زانوی کمال عصمت او که یک حصاریست که در صحن آنجا
پاک اندیشه کس را رفتن ممکن نیست پس من هم لهذا از تعریف آن لب فروبسته ام **قوله** صفائی او نمود
آئینه را روی * در آمد از ادب پیشش بزانو * ضمیر او عاید بساق ای آن ساق چنان صاف است
که آئینه واقعی رخ خود را در وی دیده است لهذا آئینه برسم ادب که بدو زانو نشستن ست پیش او
آمد و گفت که من این قدر صفائی ندارم کذا فی شرح القدیم و پیدا است که از عکس ساق وی فریاب شاد
است اگرچه زلیخا که بمیت و کوتاهی قامت آئینه بدان ماند که گویا بزانو آمده است و نیز از رسم زنان ست
که در عین جمال آرائی و خود نمائی آئینه بزانوئی نهند پس توان گفت که زانو ایشان را زانوے آئینه
اعتبار نموده باشد بعض بشروح محمد رضا **قوله** ازان آئینه همزانوی او شد * ضمیر اول عاید بزلیخا
ثانی عاید بساق و این بیت جواب سوال که گفته شود که چون ساقش از آئینه صافی تر ست
پس زلیخا چرا در آئینه رخ مے بیند و تفسیر جواب آن که بر زانوے خود ازان مے نهد

که از عکس ساق وی نوریاب شده است وگرنه زلیخا را برای مشاهده جمال خود بآئینه احتیاج
نیست شرح قدیم **قوله** بوی هر کس که هم زانو نشیند ؛ ای هر کس که بآن آئینه واقعی که از صفائی ساقش
نوریاب شده مصاحبت کند البتّه رخ دولت را دران آئینه خواهد دید ای حسن کمال ولطف کمال
ساق زلیخا را ازان مشاهده خواهد ساخت شرح قدیم و محمد اکرم رحمة الله ضمیر او و دیرا در هر سه
بیت راجع بزلیخا نموده و معنے چنین کرده که روی زلیخا آنچنان صاف و نورانی بود که آئینه واقعی
ذات خود را دران دیده است و هم نوریاب از روے او شده هر کس که بزلیخا مصاحبت کرد رخ
دولت را در آئینه زانو می بیند و مخفی نیست که این مقام مقام تعریف ساق ست نه تعریف
روئی چه تعریف رویش در صدر گذشته **قوله** چو او در لطف کس صاحب قدم نیست ؛ ای مانند
قدم او در لطافت و نزاکت هیچ معشوقی نیست **قوله** چنان بودے چو رفتی چست و چابک فاعل بودے
قدم که در مصرع ثانیست و کاف در صدر بیت لاحق بیان چنان ست و شین گردش راجع بقدم و مضاف الیه
جائے و شین ز اشکش راجع بعاشق ست حاصل آنکه قدم زلیخا چنان نازک بود که اگر بر چشم عاشق
گریان نهادے البته از اشک گرم وی پر آبله شدی زیوری آرایش و جمال بخشی شین بعلش مضاف
الیه گوش ست و آویزه بمعنی گوشواره رضا **قوله** اگر بگسستیش گوهر ز گردن ؛ شین بعلش مضاف
الیه عاید بزلیخاست ای اگر سلسله هار گوهرها از گردنش بگسستی و در جیب و دامن زلیخا افتادے گنج
جواهر الخ حاصل آنکه در هار گلوی او جواهر قیمتی بسیار بودند رضا **قوله** نگر لطفش گرفتی یاره را دست
یاره دست برنجن کذا فی المدار که هندش کنگن نامند و ستان مکر و فریب و ضمیر بر او راجع بدست و شین ستانش
عاید بیاره است و در بعضے نسخ بجائے بر و فرو واقع شده پس دستان بر جمع خواهد بود علی خلاف القیاس
و شین و ستانش عاید بزلیخا خواهد بود ای دستهاے او چنان لطایف و زاید الحسن بودند که احتیاج یاره
نداشتند پس از مهربانی یاره را بدست جا داده وگرنه کس را چه طاقت بود که یاره را بفریب و مکر بدستهائے
او بسته سازد **قوله** گہے در عشوهٔ مسند نشینی ؛ عشوه بالکسر فریب و ناز و رابطه و آخر مصرع محذوف
است ای گاهی در ناز مسند آرائی میبود در زرکش جامهٔ زر کذا فی المدار و نیز جامه که
در و تارهاے زر بافته باشند **قوله** از برجے نموده منازل و مدارج هر برج را برج
کامل مقرر ساخته وگرنه ماه هر روز برج کامل را طے نمی سازد و محمد رضا فرموده که باعتبار
این مرتبه ماه فرموده ست و دامن کشیدن اعراض نمودن لے بدین دولت بدولت
پابوس وی دامنش رسیدے که بر پایش افتادے **قوله** نداده دست اسے نشدی و فاعل

او مضمون مصرع ثانیست ای بغل گیری زلیخا کسی را میسر نبود مگر پیراهن او را سهی سروی
که ازین دو شاخه رسته باشد و شاخی از وی بجائی متمایل نشده باشد کنایت از قامت معشوقانه
کنندیائی باربری و خاری برائی نکارت یا قلت و تحقیرست این هوس ای هوس عاشقی و معشوقی
همین لعبتان متعلق بمصرع ثانی بیت لاحق از خورد سالان بیان همین لعبتان صحن خانه صفت خورد
سالان ست و محمد رضا معنی چنین کرده در صحن خانه همزادان مثل غزالان بیخبر امید و بازی با جهانی
کرد **قوله** دلش فارغ الخ حالست از فاعل نبودی و لعبت در مصرع اول و رابع بمعنی معروف که
هندش گرنامنده و در ثالث بمعنی ملاعبت و بازی **قوله** کش از ایام بر گردن چه آید + کاف بیان این
غم و شین مضاف الیه گردن شب را آبستن ازان گویند که هر خوشی و ناخوشی در وی هویدا میشود پس گویا از
شکم شب بیرون آمده کما قیل اللیل حبلی **قوله** بان تیغی نهفته در نیامی + ای بان جمال که در خوابدیده
بود این طرفه تیغ است که در نیام کشنده است پس چگونه نباشد وقتیکه از نیام بیرون آید صبح زندگانی
وقتیکه در بهشت خواهد بود که در بهشت مثل صبح دنیا هوائی معتدل میباشد کذا قیل و قیل صبح زندگانی
آنکه کسی را بکشتن برده باشد و او از حیات نومید شده باشد ناگاه او را از کسی مهلت یک شب
بدست رسد که ترا فردا خواهند کشت و فردا او را فضل ایزدی شامل حال گشته ازان ورطه خلاصش
بخشد پس آن روز صبح زندگانی ست محمد رضا صبح زندگی ایام طفولیت را گفته چه صبح آغاز روزست و حیات
آن روزست و پیداست که زمین مذکور عنه بیغمی ست از جمیع اندوهها والله سبحانه اعلم پایی در دامن
کشیدن آرام ورزیدن و روز و شب هجوم خواب از جرس جرسی خواسته که بر در شاهان در شب
هجوم مینوازند یا جرسی که محاسبان مینوازند عسس شحنه شب را گویند و را جرس علامت اضافت
زبان ست بجرس ای جرس نواز زبان جرس بسته بود ای نمی نواخت رضا **قوله** سگان را طوق گشته
حلقه دم پیداست که سگان در وقت خواب کردن خود دم را حلقه ساخته می خسپند مرغ شب مرغیکه
در وقت سحر بانگ زند و مقررست که مرغان در شب سر خود را در شهپر درون برده خواب میکنند
پس گویا آن شهپر خنجر گشته که گلوی ایشان را برید و لهذا از بانگ ساقط ماند **قوله** حارس دید شکل کوکناری
ای چون حارس که از پاسبانان ایوان شاه است از کنگرهای قصر شهریار مشاهده شکل پوست کوکنار
نمود پس خاصیت بکوکناری واقعی بمشاهده بدون خوردن تاثیری بخشید و این شکل کوکناری
ازان فایق شد بمجرد مشاهده منتشی شد و بعض الشروح در بیت لاحق از چوب چونی خواست که بدان
دهبان را نوازند **قوله** در خواب ست در و تاثیر واو را در خواب گشته و در تخم او مبالغه تمام نموده است

باعتبارے **قوله** نکرده موذن از گل بانگ یاحی + فراش غفلت شب مردگان طی + موذن اسم
فاعل ست از ایذان بمعنے خبردار ساختن کسی را رسم است در بعض دیار که یکے در وقت سحر در کوچهائے
شهر اسم یاحی یاقیوم ببانگ بلند بگوید تا سحرخیزان بیدار شوند که آنرا موذن گویند شب مردگان
خفتگان شب فراموش مفعول اول نکرده وطی مفعول ثانی حاصل جمیع ابیات آنکه موجبات بی آرامی
وبیداری مردمان همه مفقود بودند ومردم بخواب خوش بودند وشین نرگسش مضاف الیه شیرین ست
قوله بگل تار حریرش نقش بسته + گل کنایت از تن زلیخا وشین مضاف الیه گل از تارهائے حریر بستر
بر تن نازکش نقوش هویدا شده بود وغنوده بالضم خفته ای چشم آن مثل دلش بیدار بود اما باندکے
خواب بر چشمانش راه یافته بود عالم نور عالم علوی **قوله** ربوده سر بسر حسن وجمالش + تغییر غارت
کردن حور ست وغنج بفتح غین معجمه ودلال بفتح دال حمله هر دو بمعنی ناز وعشوه مستعمل اند کذافی لهد
وبعض الشروح ومحمد اکرم رحمة الله میفرماید که دلال بکسر ناز وکرشمه وست وبار اگویند وغنج ناز
کرشمه چشم والله سبحانه اعلم **قوله** بآزادی باوجود آنکه سرو آزاد ست اما غلام او بود **قوله** مقوس
ابرویش محراب پاکان + اے ابروئے خمیده قبله ومتوجه اهل صفا بود بازه به تخییل دیگر مے فرماید
که سیاه چتر بود بر چشم وی ومحمد رضا محراب پاکان را صفت ابرو کرده ومصرع ثانی را خبر گفته
وخواب ناکان بنابران گفته که چشم معشوقان خمار آلوده میباشد ابرو بیان قوس ست ای
رخ تابان وی ماه اوج بهشت بود که در برج قوس منزل کرده بود سرمه ناز باضافت لامیه
ای سرمه که برائی ناز اندازند **قوله** شکر آمیز یعنے تبسم وخنده بی آوازه او وکلام او هر دو شیرین بودند
پس شکر آمیخته شد محمد رضا **قوله** بریق درش از لعل بدخشان + بریق بر وزن رفیق روشنی که
از ابر بجهد وآنچه بدرازی بدرخشد وابر را شگافد کذافی المنتخب ودر کنایه از دندان ولعل از لب
وبدخشان هم منسوب کذافی المدار اے روشنی دندان وی از لب سرخ او چنان نمودارے
داشت که سرخی شفق برق درخشان وتابان میباشد ودر بعضے از نسخ بجائے بدخشان زرافشان
واقع ست اے لعل لب که تکلم درافشانی مے کردند محمد رضا **قوله** نمک از پسته پرشور میریخت
پرشور دهان مبارک او اے کلام نمکین میگفت وشاید از خنده نمکین مراد باشد ومحمد رضا فرموده
که نمک ریختن بمعنے بے نمک ساختن است اے در وقت تکلم چندان نمک از دهان پیدا میشد
که پسته را بے نمک مے ساخت وهو الانسب بالمصرع الاول **قوله** ذقن چون
سیبے از غبغب مطوق + زسیب آویخته آب معلق + ای زنخ او مثل سیب بود که از غبغب طوق دار

شده بود بازبه تخیل دیگر غبغب را آب معلق گفته بگلزار رخش باضافت بیانیه و در بعضے نسخ
بگل خار رخش واقع است و از گل روے او مراد ست اے سرخ و خال رخش داغے از
مشک بود سمن بفتح وکسر میم فربه زبیا مصدریه فربه شدن رضا **قوله** بیک دیدارش
افتاد آنچه افتاد ٭ ای بیک دیدن زلیخا را ابتلائے عظیم پیش آمد بدانکه در درة البیضا آورده
که ابن عباس رض روایت میکند که خواب اول زلیخا در نه ۹ سالگی دیده است انتهی وقیل
در هفت سالگی **قوله** نشاند از دوستی در دل نهالے ٭ تفسیر مصرع اول است ای صورت
خیالیه یوسف علیه السلام مثل نهال در دل وی استحکام یافت **قوله** ز طاق ابرویش بانالہ
شد جفت ٭ ای از خیال ابروے آنکه مثل محراب خمیده با حناے تمام و رکوع تمام با ناله همدم
شد و از خیال چشم خمار آلوده وار بارش اشکهاے سرخ فام غرق خون شد و ذکر طاق و جفت
خواب و خفت از تحسین ست **قوله** دل تنگ از شکر تنگ شکر ساخت ٭ الخ دل عاشق تنگ
ازان گویند که گنجایش غیر معشوق تنگ ست یا باعتبار غمگینی تنگ و ملول ست و تنگ بمعنی بار بسته
بفتح تاست و بضم تا غلط عام ست کذا قاله بعض المحقق معنی آنکه دل تنگ زلیخا از خیال لب یوسف
علیه السلام که در تکلم شکر ریز بودند بار شکر بست ای دل تنگی پیش او آمد از غم لب یوسف علیه السلام و اگر
خیال رشته دندانش قطرات اشک از مژگان زلیخا آویزان شد ای گریستن بگرفت **قوله** میانش
را کمر در بندگی بست ٭ کلمه را بمعنی برای ای برائی میان یوسف ع مستعد بندگی شد ای غلام میان
او گشت محمد رضا **قوله** نشست از وی سپند آسا بر آتش ٭ ای در خیال خال وی که مثل دانه
سپند بر آتش رخش جا میداشتند بر آتش نشست ای در غم او بسوخت سیب زنخدان که غبغب مطوق
بود آسیب جان عبارت از فریفتگی **قوله** بدینسان سیب آسان کے توان چید ٭ علت ست مر
آسیب یافتن را ای اینچنین سیب دلکش بدون مشقت و رنج بدست نمی آید **قوله** که صورت کاست
اندر معنے افزود ٭ کاف برائے ترقیست ای بلکه باطن وی که نور مقدس بود از ظاهرش بس زیبا و
رعنا بود **قوله** زلیخا از زلیخائے رمیده ٭ ازان صورت بمعنی آرمیده ٭ در اکثر نسخ لفظ معنے بر صورت
تقدم یافته بود چنانکه نگارش یافت زلیخائی بیای مصدری ای زلیخا بودن معنے بیت آنکه زلیخا در
اوایل عشق بمشاهده جمال باکمال یوسف ع از زلیخا بودن گریخته بود ای زهوش و پنداشت خود خالی
و فارغ شده بود امااز معنے یوسف ع که نور مقدس و ذلت مطلق بود بے خبر بود بجمال صورے آن
مفتون اگر در آن وقت از معنے مطلق آگاه شدے یکے از واصلان بالله بودے ید ل علی

هذا المعنے البیتان اللاحقین و در بعضے نسخ لفظ صورت بر معنے مقدم ست و شارح قدیم
این نسخه را ارقام ساخته و در تحریر بیت چنین فرموده که از صورت عشق مجازی یوسف مرادست
واز معنے عشق حقیقی حق تعالی مراد است و زلیخا بمعنے عاشقی چه قاعده است کسی بوصفی موصوف
باشد با آخر اسم وی یاء مصدری منضم ساخته اراده آن وصف کنند چنانکه یعقوبی و تدروی **قوله**
از زلیخائے رمیده صفت زلیخاست و مصرعه ثانی خبر مبتدا است ای زلیخا چنین زلیخا که در آخر عمر خود
از عاشقی یوسف ؑ رمیده و گریخته بود و پس از صورت یوسفی بجمال حق رسیده و اصل باللّٰه شده بود این
برین نسخه ست و آنچه محمد رضا در معنے این مصرع که صورت کاست اندر معنی افزود فرموده الصورت
زلیخا را کاسته بود بسبب لاغری و پیری و در معنی در عشق آلهی زیاده کرد او را که بعد از ریاضت کامله
از خود فانی گشته بعشق ایزد تعالی مشغول گشته بود ای از پنداشت خود گریخته و محو شده از عشق یوسف ؑ
بعشق آلهی آرام بگرفته بود انتهی کلامه **قوله** ازان معنے اگر آگاه بودی ✣ ای در اوائل ازان معنے
آگاه نبوده و در آخر ازان آگاه شده و بحقیقت رسیده بود و بیت لاحق اللاحق مقوله مولوی ست
در حسب حال خود و اظهار تاسف ست بر صرف عمر در عشق مجازی **قوله** ز صورت گر نه معنے راه
نماید ✣ اضراب ست از تاسف مذکور اے بلی عشق صورے بے غرض نفسانی هم خواب ست از و
اجتناب نباید ورزید زیرا که حسن بتان از حسن شاهد حقیقے نمونه ست ازان سبب دل عاشق بسوئے
صورت گرائیده و راغب ست **قوله** یقین داند که در کوزه نمی هست ✣ الخ تمثیل مضمون سابق ست و
فاعل داند تشنه که در مصرع ثانیست ای تشنه در گردن کوزه نمناک ازان جهت دست میزند که بیقین
میداند که در کوزه آبی ست والا فلا **قوله** چو سازد غرق دریاے زلالش ✣ الخ زلال بضم آب صاف و
شیرین و سفال بالضم پرکاله آوند گلین ندیده سفال همان کوزهٔ نمناک ای چون آن تشنه در بحر زلال
غرق شود آن کوزه نمناک که بدو میل خاطر میداشت از یادش برود همچنان تعلق عشق صوری تا حصول
حقیقے پیش نیست زاغ شب باضافت بیانیه پرواز برداشت ای عازم رفتن شد خروس صبحگاه
باضافت بیانیه بامعنی فی از خروسی که در صبحگاه آواز میکند عندلیب بلبل هزار داستان
بعض الشروح عنادل جمع آن بحذف دو حرف اخیر چنانکه قاعده است که جمع غیر ثلاثی بر وزن
فعال می آید کما فی موضعه لحاف غنچه باضافت بیانیه ای گل گویا شخصے بود که لحاف غنچه را بر خود انداخته
خوابیده بود و باستماع صورت عنادل بیدار گشته سر از لحاف بدر آورد ای بشگفت و محمد رضا حاصل معنی چنان
فرموده که گل برای شنید سرود عنادل سر بر آورده و جعد عنبر بوی همان ذات بنفشه که مثل جعد میشود کبود رنگ و اندک

بسیاهی رسد **قوله** دلش را روی در محراب دو شین + کلمه را علامت اضافت روی ست و این
مصرع حالست از زلیخا و محراب دو شین صفت خیالی یوسف ع که قبله و متوجه زلیخا شده و مدهوشی
و بد و یا، اول تازی بیای مصدریه و ثانی فارسی برای عظمت ای بیهوشی غالب و عظیم و مصرع
ثانی بیان بیهوشی ست پرستاران کنایت از غیر کنیزان بخدمتگاری زلیخا شاغل بودند چنانکه از
روی بر پا نهادن و بوسه بر دست دادن پیداست و اهل شوکت را باواز بیدار نسازند بلکه بپا
بوسی و دست بوسی چنانکه زلیخا را لاله سیراب کنایه از رخسار و لاله هفت رنگ میباشد چنانکه
مصلح الدین شیرازی اشارت نموده ست ع این پر از لاله های رنگارنگ + واین پر از میوهای
گوناگون + و در مقام خوشرنگی لاله سرخ و سیراب میگویند و در مقام بیرونقی لاله زرد میگویند
کذا فی المدار خورشید و مه رخ زلیخا را خورشید گفته باعتبار درخشیدن و ماه باعتبار آرام بخشی چه تاثیر
قمر آرام بخشیدن ست شرح قدیم و نیز نور ماه مطبوع بصر ست بخلاف نور مهر سونگه کرد برای
مشاهده محبوب دو شین حاصل آنکه بیدار شده پیراهن در بر کشید و رخ از گریبان بر آورد و هر طرف
دیده همچو گل پیراهن خود چاک کرده ست و پیراهنش بباس عجیبی بر دست رضا کسان پرستاران کنیزان
و غیره مردم خانگی و فاعل بستن شرم کسان و شین مضاف الیه **قوله** چو کان لعل لعل اندر دل
سنگ + دل معروف و نیز میانه هر چیز کذا فی المدار چنانکه کان مهره لعل را در میان سنگ نهان
میدارد و شمه بالفتح والتشدید بوی اندک **قوله** دل او زان حکایت در شکایت + ای دل زلیخا
از ان محاکات کنیزان در شکایت و ملال بود که چرا حکایت میکنند و از یاد یار مانع آیند و شین
عشقش مضاف الیه دل ست کام نهنگ قید شدید و پای لنگ معذور از رفتن و شین کامش
مضاف الیه پای از آرزوی حصول کام خویش که غیر از یار باشد در گذرد و میلان خاطر همه اوقات بیار
خود میدارد و شرح قدیم **قوله** که آن یک پرده در این پرده دارست + آن اشارت به بعید که روز است
در وی رازها پنهان میشوند این اشارت بقریب که شب است نهان دار راز است **قوله** ز تار اشک بست
او تار بر چنگ تار اشک باضافت بیانیه کنایت از مدی و خطی موهوم که بوقت روانگی متخیل میشود و ادعا اینکه
بر زلیخا و تار رسد که گوئی او تار جمع و تر ست یعنی تار دل پروازی خالی کردن دل از غم و درد مقرر ست
که بنالیدن درد فرو شود و تواند که دل پروازی بمعنی شغل دل باشد حاصل آنکه قد را خم ساخت چنگ
نمود و از ریختن اشکها تارش بست و برای دل پروازی سرود آغاز نمود و از آه و فغان زیر و بم ساخت
بطریق لف و نشر مرتب زیر آواز باریک و بم آواز بلند گوهر دیده اشکسار غوانی و گون

لب وسخن پاکیزه واز چه کافی از نسل آدم یا جن یا فرشته وگوهر اول بمعنی ذات واصل وثانی
کنایت از اشک سرخ **قوله** نمیدانم که نامت بدانکه کاف بر مفعول دانستن داخل نمیشود فقلیه
جمله باشد پس نامت مبتدا واست محذوف الجزائے نمیدانم که نامت چیست محمد رضا فرموده کاف
بمعنی کسے مفعول نمیدانم ست ای کسی را نمیدانم وآشنائی من کسی نیست که ز نامت ومقامت سیم
اسم فاعل بر بود کشاد وخیال بمعنے صورت که در خواب دیده شود آبم بر آتش میم مضاف الیه آتش و
آب بر آتش زدن آرام بخشیدن بوصال میم هر گزم مضاف الیه پا م وميم هزارم مضاف الیه بسته
صد بار صد مرتبه دفع هر گمان را بمعنی برای وتر بودن لب از غصه بنا بر آن ست که لب در حین
گفتار تر میباشد و در سکون خشک رضا کلوخ بر لب مالیدن اخفار راز کردن تا اهل خانه ندانند
که زلیخا شب را در غصه خوردن گزارده است ولفظ خشک مناسب تر آورده که در مصرعهٔ اول ست
شرح قدیم واظهر آنست که لفظ خشک بالافاده باشد چه بکلوخ خشک خون لب را بوجه احسن پوشیده
کند گلبرگ تر کنایت از رخسار تر وسیمبر کنایت از قدوی ای برای اخفا کردن راز شب بالین
زیر سر نهاده بر بستر خوابید پس بالین از ملائمت رخساروی رونق گرفت وبستر از همدمی قدوی عزت
یافت گره تحیر ورشته تفکر وانگشت استفسار هر سه باضافت بیانیه تیز افگندن زخمی ساختن پر داری
کنایت از منع ودفع نشانه علامت جهت ذکر تیر وکمان خالی از جستن نیست غمازی ظهور وشین
مضاف الیه بوئی واین بیت بیان نتوان نهفتن مشک ست وبیت لاحق بیان نهفتن عشق
است سرزدن ظاهر شدن وهمچنین نشو ونما وابیات لاحقه بیان سرزدن ست از هر جا **قوله** بدانستی
همه کز هیچ باغی ٭ نروید لاله خالی ز داغی ٭ یای باغی وداغی وهمزهٔ لاله برائی تنکیر ست واین متفرع
ست بر مصرع ثانی بیت سابق ومفعول بدانستی محذوف ست ای چون رخ زلیخا از بیخوابی وبیخوری همچو
لاله زرد گردیده بود پس همه کس از همسایگان وکنیزگان وغیره بدانستی که از داغی ودردے خالی نیست
وآن درین داغ اختیارے ندارد زیرا که هیچ لاله از هیچ باغی بیداغ نمیروید وزلیخا هم از جنس لاله است
لهذا از داغ خالی نرسته کذا فهم من الشرح القدیم آشفتگی مطلق پریشانی مشلش ای در حسن وجمال
طراز بالکسر نقش وشین مضاف الیه امن گوئی بمعنی گویا که مؤدی معنی شک ست ای در بیداری یقین ست
که کس صاحب جمال را ندیده است شاید که آفت عشق در خواب بوے رسیده باشد آخر نمیشد ای تمام
ومقرر نمے گشت بیاد آورد ... اولاً اثبات خدمات خود میکند وخود را مربے آدمی کند تا زلیخا از
راه ادب یا از رامه بے حجابے راز خود بدایه ظاهر سازد **قوله** بخوبی از تو گل رویان مباهی

از تقریر محمد اکرم چنین معلوم میشود که یا رخارے برائی مصدریه است ای گل بویان نجار بودن ای زبون بودن از تو مباهات می کند ای اگرچه در خوبی گل گلرویان اند اما اگر پیش تو مقدار خار یابند موجب فخر و شان ست و ایهام نجار واقعی که ملازم غنچه میباشد و تواند که بیائے فارسی باشد ای باید ای رسانیدن تو فخر کنند چه جائے مرحمت و لطف تو و محمد رضا بخواری بواو معدوله نوشته ای بخوار بودن پیش تو تفاخر کنند و مآله الی التوجیه الاول **قوله** رفاهت بخت ما فرخنده بادا ✤ چه رفاهیت سرداران موجب شادی و خوشحالی متعلقان است تذروی بمعنی عاشقی و تباه کردن مضاف الیه تذروی و پیدا است که تذرو عاشق سرو است و نیز سرو را بر کنار جویبار می نشانند و چون زلیخا را سرو گفته دایه خود را تذرو و جویبار گفته اول باعتبار عاشقی و ثانی باعتبار پرورش محمد رضا **قوله** رخت ز آغاز من بودم که دیدم ✤ به تیغ مهر نافت من بریدم ✤ ای از ابتدائے عمرت دایه تو بوده ام و مقرب تر از همه دایگان هستم و باخلاص و محبت تمام ناف تو بریده ام، و ایهام بدعائے حصول دولت عشق یوسف علیه السلام **قوله** سرو تن شستم از مشک و گلابت گلاب و مشک بو کردم خطابت ✤ تا، گلابت مضاف الیه تن و در عبارت گلاب و مشک بو واو عاطفه باید خواند و در عرف دایه و غیره طفل خداوند را ز جهت نازنینی و لطافت بدنی بلفظ گلاب و مشک خطاب کرده میباشد چنانکه طفل را از راه شفقت بنامهائے غیر از نام مقرری میخوانند ای گاهے خطاب مشک بو کرده ام و گاهے خطاب گلاب بو و اشارت باسم زلیخا نمیتواند چه وضع اسم اختیاری دایه نمیباشد شرح قدیم پس آنکه اینجا معنی لفظ زلیخا ای گلاب و مشک را باستنباط منماید بے اصل و بی نقل ست و از جمله عندیات ست و آن مساعد النقل فلا مشاحة رضا قماط بالکسر پارچه و جامه که طفل را پیچیده در گهواره برند و قیل پوشش نفیس بعض الشروح پرده دل باضافه بیانیه یا پرده که بالائی دل ملفوف شده بصد ناز ای بسیار زیب با محبت حاصل جیت آنکه ترا از جان و دل پرورده ام خواب و کار و بار تو خراب و ضائع کرده ام زیب رخسار عبارت از شستن روی و سرمه انداختن در چشم و ما علی ذالک مراد از دوش جامه علمدار که بر کتف اندازند کذا فی الشامل ای ملازم و متصل دوش من بوده نه جدا از من و محمد اکرم می فرماید که رسم عرب ست که پیراهن را بجائے دوش نفیس توی کنند رتنیسان ای باخفائی راز ای راز را از نگان بیگان پنهان دارند نه از محرم و آشنا و هر که کاف در بیت لاحق یعنی کدام و فرو بردن و بار انداختن کنایت از هراسان ساختن است ای کدام کس مرکب ترا خارانید و بار انداخته است محمد رضا **قوله** تو خورشیدے چو ماهت کاستن چیست ✤ زوال چاشت گاهت خواستن چیست ای تو برا نج

حسن وجمال خورشید هستی وخورشید را کاستن ونقص پذیرفتن نباشد پس ترا چون ماه کاستن
از چه سبب ست ومعنے مصرع ثانی آنکه زوال خورشید پس از نیمروز میباشد نه در وقت چاشت
پس زوال خواستن در چاشت نوعی از نوادر ست وچاشت کنایه از عنفوان شباب ست که شادی
انگیز ست شرح قدیم پس برین معنے لفظ زوال بے یائے مضاف ست به چاشتگاه بمعنی فی و محمد
رضا زوالی بیاء فارسی برائ عظمت نوشته وچاشتگاه ظرف آن گفته ای گریدان از حال خود بسیار
تعجب در اول روز والله سبحانه اعلم **قوله** بتسبیح و دعا خوانم الخ تسبیح بپاکی یاد کردن بطریقیکه رسم کفار
است بمعنے سبحان الله گفتن که دایه کافره بود واین کلمه صراحت دال بطریقه اسلام ست شرح قدیم عزائم
بعین مهمله جمع عزیمت بمعنی افسون وهم نام دعا معروف که برائی تسخیر جن میخوانند دهو ما له عزمنه بکلمکم
بمعشر الجن الخ وآیات قرآن که برائی شفاء بیماران خوانند وبحث اول بیاے تازی وثانی بفارسی
قوله نه بنده بل خداوندت نخواهد ۰ ای هر کس را خداوند خواهد داشت نه بنده خود و محمد رضا خواه
بنون نفی نوشته ومعنی چنین فرموده که نه میگویم که ترا بندگان نخواهند بلکه خدا تعالی ترا نخواهد فافهم ماه
کنایت از روئے وستاره از اشک ۰ کاف دربیت لاحق بیان گفت محذوف ست عنقا بضم
نام مرغے خیالی واختراعے که غیر از خیال آشیانه ندارد وهو المشهود عند ارباب التحقیق
وقیل سیمرغ بعض الشروح وبیت لاحق ترقیست یعنی عنقا مجهول الجسم معلوم الاسم است و
محبوب من مجهول الجسم والاسم است پس از طلب عنقا محال تر **قوله** ز دوری گرچه باشد
تلخ کامے ۰ مصرع اول بیان تلخ کامی وثانی بیان شیرین عیش ست شین کامش عاید بر تلخ
کام وشین نامش عاید محبوب بیداری وهشیاری کنایت از آگاه ساختن ولطیفه درین تعبیر رعایت
مناسبت ذکر خواب وبیهوشی ست طوا ... در اصل لغت قدیم کاغذی بازرگانان اشیای خریده را
اوزان مفصل نوشته باشند اینجا کنایه از راست شرح قدیم **قوله** بلی این حرف نقش هر خیالے ست
بلے کلمه تصدیق ست وگفتش بمعنے منقوش وخیالی قوتیست از حواس باطنه که متخیله هم نامند ش و
آن خزانه یادداشت محسوسات ست **قوله** باصلاحش الخ اصلاح بصلاح آوردن چیزی را پند اولی
بیائی تازی بمعنے قید وثانی بفارسے بمعنے نصیحت ریو بالکسر ویاء مجهول مکر وحیله وبیت لاحق بیان
ریو ست سودا بمعنے دیوانگی ومحبت راستان کنایت از زلیخا وامثال وی فاعل بر فروزند ۰ سوز و
عشق ست اندوه ملامت غم خوردن بر زوال سلامت احوال از ملامت مردم بد سگال گاهے
خبر مقدم مر کلمه را شود دکوه ملامت اسم موخرش هیچو از تشبیه بماه در اصل کاستن استنه در کاستش

مدت یک سال پشت خمیده ای با پشت خمیده از خون دیده بیان شفق ست و کنایه از اشک
سرخ ای چنانکه هلال در شفق پشت خمیده مینماید زلیخا نیز خون مینالد و در وی نشسته بود
بحالیکه از اندازه پشت را خم داده بود بزردی رسیدن آفتاب کنایت ست از غروب وی ای عمر
مرا باخر رسانیدے که قریب بهلاک شده ام یا معنے آفتاب مرا که روی من است زرد رنگ
ساختی سر کشی اوّل بیائے فارسی موصوله وثانی بتازی مصدریه از مهر تابی سوزی کامل از محبت
وابهام بتابش آفتاب حسن **قوله** زبخت خویشتن خوابش دهم وام ✤ ای بخت من در خواب ست
که مرا یاوری نمیکند و بیارم نمیرساند و چشم من از بیقراری و گداز محبت در بیداری ست اکنون
حیله میسازم که از بخت خود خواب را بعرض گرفته در چشم خود دهم شاید که بختم بیدار شده یاور من
گردد بدین طور که چشم من بخواب رود و دران خواب یارم دیدار بنماید **قوله** بآن صانع الخ با قسمیه واست
ای قسم ست ترا بآن خداوند که الخ و الایش کنایت ست از ظلمت چو آن آلایش نور تاریکی ست و ازین
بیت تا ششم ابیات صفت صانع قصداً و ضمناً وصفت یوسف علیه السلام بدست می آید محمد رضا
قوله قدت را گلبن بستان جان ساخت ✤ الخ بیان لطافت ست که در بیت سابق مذکور شد ای
جان و ارواح عشاق یک باغ لطافت خیز ست و قد تو دران گلبن ست لطف و لب تو از گفتار
شیرین موجب قوت و انبساط ارواح ست یا رستمی برائی عظمت ست پاسخ به بائے فارسی و ضم سین
مهمله بمعنے جواب و این بیت جواب قسم ست که بهمزه خطاب ای کدام کس هستی آدمی یا پری یا فرشته
نژاد بالکسر و را مثلثه بمعنے نسل و تخصیص آب و خاک از عناصر اربعه بنا بر نموداری ایشان **قوله**
مکن دندان رسیده شکرت را ✤ ای بر لب خود دندان غیرے را رسیده مکن و الماس دیده بمعنے
سوراخدار و الماس نام گوهر یست نفیس که بدان جوهر را سوراخ زنند بهندش هیرا نامند ای گوهر خود را
که کنایت ست از محل مخصوص سوراخدار مساز پس این بیت بیان بی جفتی ست همزه دیوانه و پروانه
برائی عظمت ای بیشتر اگرچه دیوانه و پروانه او بود اما اکنون باین قدر مهر باز از سابق آشفت و سوخته
تر شد رضا ز پند پند اول بباء تازی وثانی بپارسی اے از پند نصیحت خلاص شد و تدامل موعظت
نباشد **قوله** چو لاله خون دل میریخت بر خاک ✤ ای اشک سرخ بر خاک مے ریخت چنانکه لاله
در حین افتادن بر زمین خون دل بر خاک میریزد و خون لاله عبارت ست ازان سیاهی که در میانش
اش باشد و محمد رضا تشبیه در مجرد خون ریختن گفته **قوله** سوئی صحرا شدی الخ و در بعضے نسخ
بجائے صحرا ویران واقع ست یعنی کوچه و بازار و در بعضے بیرون وصال لکل واحد

قوله بفرمودند پیچان ماری از زر + الخ لفظ ساختن یا بستن بعد از لفظ فرمودند محذوف باید
داشت و پیچان بیا و جیم هر دو تازی یا هر دو فارسی درین مقام صورت می بندد و مهره مار معروف یعنی
گوهر شب چراغ که چون شاه ماران در شب آنچراغ بیرون می آید ماری دگر آن را در دهن گرفته پیش
او روشن سازد و بعض الشروح و مهره این مار زرین لعل و گوهر ساخته بودند بند بیا و تازی بمعنے
کافی قوله چه میگویم نگار ناز پرورده + اضطراب ست از گفته سابق نگار ناز ناز پرورده مبتدا و
موصوف و جمله شرطیه و جزا خود صفت اوست و کاف رابطه است میان موصوف و صفت آن
قوله پسندم الخ خبر مبتدا ست قوله یکے افتاد ناگه بر نشانه + ای یک سخن از مذکورات در دل
زلیخا موثر گشت و از زخم تاثیرش بر زمین بیهوش شده افتاد و افسون دیوانه افسونیکه برای آرام
دادن و تسلی بخشیدن دیوانه خوانند مردن کنایه ست از بیهوش شدن و زنده شدن از بیهوشی باز آمدن
نیرنگ بفتح نون و قیل بکسره مجهول بمعنی مکر و فریب و سحر و طلسم و ازین جاست که نیرنجات بر قسمی
از سحر و نوعی از طلسم اطلاق میسازند زیرا که چون کاف فارسی را در عربی در آرند آن را بجیم تبدیل
سازند چنانکه نرگس و نرجس و نگام و لجام و گناه و جناه الی غیر ذلک کذا قاله محمد رضا
قوله چو بر زلف پریرویان نهی بند + این بیت بیان دیوانه ساختن فرزانه است و بیت لاحق
بیان فرزانه گردانیدن دیوانه ست اے چون زلف خوبان را در نظر عشاق مزین و زیبا سازی
البته گرفتار دیوانگی میشوند و چون از زلف ایشان زیب و حسن را برطرف نهی عشاق باز بهوش
می آیند کذا قیل و یرجع الیه ما قاله محمد رضا ای چون بر زلف خوبان ظهور کنی خردمند
دیوانه شود و چون ظهور خود را از انجا دور کنی باز بخرد آید و قیل معنے آنکه چون بمنع مانع دست
عاشق را بر زلف معشوقان نے رسد عاشق از اضطراب بدیوانگی پیوندد و چون منع برطرف
میشود دستش بر زلف او رسد از طرف باز بهوش آید و المناسب لقصة الایة هو
المعنے الثانی کما لا یخفی علی مدارك المعانی درد آشامی بضم دال و مد الف و دو یائے
اول تازی برائے مصدریه و ثانی فارسی برای عظمت ای بسیار تلخ نوشی و کذا بی ارامی بدو
یاست مقنعه بالکسر دامنی زنان منتخب اللغات سرو ناز سروی را گویند که دو شاخش بجانبین
متمایل شده باشد کذا فی الشرفنامه اینجا کنایت از قد خمیده زلیخاست قوله زمین را رشک گلزار
ارم کرد + ای زمین را بروئے رخسار خود نهاد موجب رشک ارم ساخت که کاشکے این رخسار
بر زمین افتادے و در بعضے از نسخ بجائے رشک اشک یافته شد یعنی زمین را و از ریزش

اشک خونی گلزار ارم ساخت این نسخه نظریه به بیت لاحق مودی بتکرار میشود رضا ارغوان بکرد
سوم گلی ست سرخ وقیل گیاهیست سرخ وصحیح آنست که درختے ست که شاخهاش چون
مرجان باریک میباشد ابراهیم شاهی سوسن بالضم درختیست که شاخهاش مشابه زبان ست کذا فی لهدا
وآنرا خوش زبان باعتبار صورت گویند وخوش زبانی اینجا بمعنے شیرین گفتار ست **قوله** گنون در
بندم از تو چون نی قند ✤ ای از غم وورد عشق تو بند سخت دگرفتاری بیشمار هستم چه نیشکر را بند
بسیار است رضا گرد مش گرد از گردوی بگردم وقربان او شوم **قوله** افتادم همچو گل از پرده
بیرون ✤ از بسیارے خوردن خونابه صبر وشکیبائی نیاورم لهذا چون گل بے پرده شده در عشقت
رسوا گشتم ورازم برملا افتاد کنیزے بیاے حقارت یا بیاے عهداے کنیزیکه کمتر از دیگر کنیزان ست
آغشته بالمد وکسر العین المعجمة آلوده ولفظ مبادا در مصرع ثانی ملحوظ ست پدرود بکسر بای فارسی مثلثه
وداع ای از سبب دیوانگی مرا گذاشته رفته اند وور پدرود بدرود فرسود اختلاف ردیف است یعنی
وادی معلوم ومجهول وآن در یک بیت جائز ست رضا حسنی بیاء تحقیر وبیکسی بیار تنکیر غارت
گر خواب صورت یوسف علیه السلام از عشق خواب زلیخا را غارتیده بود بعد ازین گفته که از همه
چیز خوبتر بود کوتاهی وآگاهی بدو یائی ثانی براے عظمت ست ای کوتاهی تادم وآگاهی تمام
بدین کارت تمام آهی اگر بدعائی تو باگاهی دادن از نام ومقام من بتمام میرسد وسرانجام میشود
پس وزیر شاه مصر هستم ومقام من مصر هست چه مقررست که وزیر مصر را عزیز گویند چنانکه شاه
مصر را فرعون نامند رضا وزیر گفتن مایؤل الیه ست اگر گوئی که یوسف را اولاً وزارت میسر شده
بود وبعدش سلطنت هم یافته بود پس خود را چرا پادشاه مصر نگفت وبمرتبه فرود اکتفا نمود گویم
کلیه مقررست که بادشاه محض مونه باشد وزمام ای بست وکشاد بدست وزیر میباشد پس
بادشاه فی الحقیقة وزیر باشد کذا فی الشرح القدیم وتواند که تخصیص وزارت بنابر سبقت حصول
وی کرده باشد واظهر آنست که یوسف علیه السلام نام عزیز مصر زلیخا در نکاحش آمده بود بر خود
نهاده گفته است که من عزیز مصرم چه عزیز مصر زلیخا را وسیله وصال یوسف گشته چه اگر
بمصر در نکاحش نرفتے بیوسف علیه السلام نه پیوستے ویدیده ما سیذکر من الهام الهاتف
الغیبی الذی القاه الی زلیخا **قوله** عزیز مصر مقصود دولت نیست ✤ ولی مقصود بی او حاصلت
نیست ✤ از و خواهی تو روی دوست ✤ وز و خواهی بمقصودت رسیدن ✤ عزیزے داد عز
جاه مصرم ✤ ای عزت وزارت وشوکت دارنده مصر هستم ای وزیر کبیر مصرم نوش بالضم

وواو فارسی واروئے معروف وچیز شیرین وشهد وآبحیات کذافی المدار خبر زان مہ اے
خبر یافتن از مقام یوسف علیه السلام دولت عبارت از عقل وہوش آنرا دولت عظمی گفته اند
رفته هم ازان کنایه ست وجوئی کنایه از بدن واین طرفه است که آب رفته بازگونه گشته جوئی
زا روان سازد زسیم اے ساق من مدخل اسم فاعل ست از ادخال بمعنے دخیل بدست خویش
اے نه بدست دیگرے ودر بعضے نسخ بدست خود ترجمه سخا بنظر آمده واین نسخه بدخل آن شب
می افتد **قوله** باستقبال آن رفت از سر هوش ❊ ای باستقبال آن مژده پیش از پادشاه هوش
پادشاه از سرا او بیرون آمده روان حاصل آنکه شاه طیموس از استماع این خبر که هوش باز آمدن
زلیخاست متحیر وبیهوش شد **قوله** برسم عاشق اول ترک خود کرد ای عاشق را ناچار ست که
اول ترک خود کند آنگاه بمطلوب برسد پس پدر زلیخا که باوے خیلے محبت داشت چنانکه در اوایل فرموده
ست که باوے از همه عالم سرے داشت ❊ اول ترک خود کرد ای بیهوش شده پیش زلیخا آمد و زنجیر
زرین را از ساق سیمین او بگشاد ومار دو سر زنجیر که دو سر داشت یکی در یکپائے زلیخا ودیگر در دیگر
محمد رضا شکر شکستے ای کلام شیرین گفتن سرانجام ای در آخر نوبت قصص روم وشام ذکر مصریان
کردی که تا بتقریب ذکر مصریان نام عزیز مصر گرفتے وبدون ذکر مصر دیگر اولا نام عزیز نگرفتے
تا کسی را خبر عشق او نشود وراز ش نهان ماند این گفتار خوش که ذکر یار ودیار ست ❊ سخن گوئی بکار
تازی گوینده سخن اے همیشه ذکر یار ودیارش نمودی ❊ بدون این ذکر خاموش بودی اگر گوئی که
ذکر شام وروم هم درمیان آوردی گویم بتقریب بود نه بقصد وبالذات محمد اکرم **قوله** زلیخا گرچه عشق
آشفته حالش ای باوجود خراب احوالی زلیخا از عشق یوسف علیه السلام شور زلیخا در جهان هویدا و پیدا
بود ای حسن باکمال داشت که بچندین غمها زایل نشد درین فرصت ای بعد از خواب سوم که بیهوش
باز آمد **قوله** فزون از ده تن از راه در رسیدند ❊ از ده متعلق فزون ست واز ره متعلق رسیدند رضا
قوله یکی منشور ملک ومال در مشت ❊ منشور فرمان شاه کذافی المدار مهر سلیمان ای مهر شاهی و
سلطنت یعنی یکے قاصد منشور املاک و اموال شاه از شهریار خود در دست داشت ومیگفت
که اگر نسبت زلیخا باین سازند املاک این شهریار مفوض بدو کرده شود وقاصد دیگر هم مهر سلطنت
در دست گرفته می گفت که اگر نسبتش باین شود سلطنت بدو سپرده شود ای پادشاه زلیخا باشد و
پادشاه بنده وچاکر وی شرح قدیم از صبح تا شام ای علی الدوام روم تا زنگ چه حد روم تا بزنگ
ست تمام عالم روم غلام او شود چه حاصل از آمدن غیر مصر بدیدوارش ای عزاز واکرام تمام **قوله**

زبند غم خط آزادیی دل ✣ خط آزادی خطی که خواجه هنگام اعتاق مملوک مر متعلق را نوشته بدست
دهد که نزد وی حجت شرعیه باشد ای مشاهده تو خط آزادی از غم است مر دل مرا ای بدیدن تو بر
خوشحالم شرح قدیم دار الملک شهرے اند مملکت که پادشاه در و تخت آرائی نماید و دار الملک
مضاف انگبیتی شهریاران مبتداست و بیت لاحق خبر وی یار قبولی و رسولی برائے عظمت ست
و تواند که یار رسولی برائی وحدت باشد آشنائی بیا رعد اشارت بعزیز مصر گوش بمعنی شنودن و
منتظر تمام از قبیل زید عادل ای در امید استماع حدیث آشنائی خویش ذاتش گوش گشته بود **قوله**
خوشا گوش سخن کردن ز جائے ✣ این بیت مقوله مولوی رحمة الله ست خوشا بالف کثرت اے
بسیار خوش و گفت و گوش کردن شنیدن و درین مصرع تعقید لفظی ست و اصل کلام چنین ست
خوشا گوش کردن سخن آه و محمد رضا خوش آن گوش نوشته و کلمه آن و گوشی بیائی موصوله و معنے چنین
نموده که بس خوش است آن گوش که در وقت سخن گفتن از جا منتظر باشد بامید حدیث آشنائی و
و علیك الانصاف نوک دیدهٔ مژگان و مروارید کنایت از قطرات اشک مصرع ثانی تربیت قیمت
بس شرم نمیداد کس بسین مهمله کنایت از دایه ست و در بعضے نسخ بشین معجمه یافته شد و کس مخفف کاش
بمعنے کاشکے براین تقدیر فاعل نمیدارد مادر خواهد بود **قوله** اگر برخیزد از دریا سحابے ✣ بمذهب
حکما بخار که عبارت از اجزاء لطیفه است از دریا خاسته در هوا منعقد و مجسم میشود و آنرا سحاب
نامند و آن از شدت اتصال اجزاء باران شده بچکد و درین بیت بیان بدبختی خود میکند اے
چنانکه بخت برگشته ام که سحاب بر سر دیگر تشنگان آب باران میبارد و نوبت من تشنه کنایت
از حاجتمند و آب کنایت از کرم و سخا و ایراد دریاے برائی مناسبت ست ای شخصے کریم الطبع
بر هر نامراد کرم میفرماید پس بجائے من غضب می ورزد و چه جاے کرم ست و این همه از بدبختی
من ست **قوله** چو خویشم غرق خون دامن چه داری **قوله** چه خویشم ای چنانکه دامن تو در خون
شفق غرق ست دامن مرا هم غرق خون ساختی با من چه داری ای در حق من چه کینه داری از چه
باعث و برائے چه چنین دورم که از مملکت خود هم مملکتے دیگر روم و فراق وطن ✣ یار زائد نه شود
جان بسپردم این که ایجان خود را حواله موکلان مرگ نمودم رضا **قوله** اگر مرهم نهی بر جان این
✣ ای مستحق رحمت تو هستم ترا چه ای از شادی من ترا چه زیان ست و از غمگینی من ترا چه سود **قوله**
وزین بود و نبود من چه خیزد ای از بودن من چه نقصان پیدا شود و از نابودن من چه نفع بهم
رسد **قوله** اگر چه خرمنم را برباد گو شو ✣ دو صد خرمن ازین بر تو بیک جو ✣ چون

زلیخا پیش فلک که بیداد وی رسم اوست سودے نداشت لهذا از گله و شکایت گذشته اعراض نمود میگوید که در هلاک من راضی باش زیرا که دو صد کس از خوبان و نازنینان ازین قسم پیش تو هیچ نیست بلکه هزاران تازه گل الخ لبالب بمعنی پر و طلامال و قوله بصد افغان درد متعلق بیت لاحق ست و در دلش غنچه آه حالست از فاعل میریخت **قوله** که هست از بهراین نیز انه فرزند* بیان عذر خواهی انی با عزیز مصر قول بسته ام که زلیخا بتو خواهم داد و این گفتار طیموس باعتبار کمال رغبت زلیخاست بمصر زیرا که چون در عشق را بعزیز مصر غالب یافت پس در دل نرم نمود که با عزیز خواهم سپرد این عزم وی گویا قول بستن ست فلا کذاب فی کلام السلاطین العضا **قوله** که باشد دست دست پیش دستان * دست اینجا معنی قول و پیمان است چه در وقت پیمان بستن داده شود پیش دستان سابقان ای قول معتبر و پیمان درست قول سابقان ست زین تمنا ای تمنا و خواستگاری زلیخا باد در کف خالی دست و نا امید عرض کردن اے ظاهر نمودن برائے خواستگاری پیش عزیز مصر نومیدی ای نا امید شدن از وصال عزیز چه زعم زلیخا بر حسب گفته یوسف در خواب آنست که مقصودش عزیز ست و چون از مصر قاصد نیامد پس داغ غم عشق زاید شد **قوله** بود هر روز را رو در سپیدی * ای هر روز سپید و روشن میباشد مگر روز نامیدی که تاریک و سیاه است و در مدار ست که روز سیاه بمعنے روز بد و نحس ست که دانائی الخ بیان اندرون از وی رابع بپدر زلیخا **قوله** بر فتن های زد سوی عزیزش * ای بر فتن او بسوی عزیز رای زد ای او را جازم رفتن مصر ساخت مصر انان شهنشاه راه بود گذافی درة البیضا ترا بوسید ای گردش فلکی مساعدت ست یا را فتابی برای عظمت ست و تواند که آفتابی بیای وحدت باشد و تاب اینجا بمعنے نور ست اشارت بآنکه نور القمر مستفاد من نور الشمس و تواند که بمعنے سوز عظیم باشد اے از رشک آن در سوز ست شرف بفتح تین بلند منتخب و محمد رضا فرموده که هر یک را از کواکب سیاره وقت شرف ست که در آن روشنی کمال یابد چنانکه آفتاب را در برج حمل ست **قوله** در صدف صفت گوهریست و در شرف صفت اختر **قوله** که ترسد بیندش چشم ستاره * گویا چشم ستاره اند رخ پوشیده داند **قوله** که گاهی افگند پائے او و سر * ای چنان عظمت ناک ست که در پائے او گاهی سر نهد خته مگر زلف وی که از درازے شعر پاش می انداز سیب کنایت از زنخدان مشاطه آرایش دهنده و شانه زننده جعدش رسم مشاطه آنست که هنگام شانه دهی زنخدان حردس را در دست قابو میسازد تا سرش بجا

ترود و انگشت کنایه از نیشکر چه در وقت مکیدن شیرهٔ نیشکر مقدار یک انگشت یا کم یا زیاده صاف نموده در دهن میگیرند ای نیشکر گویا انگشت نغز است ازان سبب بر لب نیارد و گل را عظیم ازان گفته اند که در بازار میرود و جمالش را هر کس مشاهده میکند ازان گل را جمال خود می نماید خیره چشم بیشرم و بے حیا قدح خواره مست و بیحیا باین معنی که چشم وا کرده بهر کس میگردد و محمد رضا شرا بخواری نرگس با نمعنے گفته که شکل پیاله دارد و خراب اے مشتاق لطف بے سبب او بیند یا معنے آنکه قصداً ممکن نیست بادشان لطف کند شاید که بلا قصد مهربانی کند رضا خون دل آشامیدن غم خوردن بسیار شوم بالضم ضد یمن ای نحس منتخب فهو من الاوصاف فاطلاقه علی موصوف علی سبیل المبالغة کزید عدل کذا افید سبیل پیوسته شده منتظر رود نیل اے روان و جاری و شغف بفتحتین آویختن چیزے بچیزے و غلبه محبت منتخب **قوله** همانا خاک اوز انجا سرشتند ✤ الخ همانا کلمه ظن ست و خاک عبارت از بدن زلیخا و برات کاغذے که روزینه یا ماهیانه نوشته باشد ای گمان می برم که طینت او از مصر ساخته اند و حصهٔ رزق او را ازانجا داده اند لهذا حب وطن باطنی و زنجیر آبخور د او را بدان طرف کشان ست **قوله** اگر نبود بصد رخانه خوبے ✤ صدر بنگاه و پائے خوبے برائے عظمت است و کلمه را بمعنے برائے و خانه روبی بیار و حدت یا تحقیر ای اگر لایق بانوے نه بود البته یکے از خدمتیان خواهد بود از خاک برداشتن اکرام نمودن چو سبزه متعلق ست به مصرع اول اے صد زبان از تنم بروید چنانکه صد زبان سبزه از خاک مے روید و باو برین نفظی بمعنے مقابله اے در بدله این لطف واجب ست که بسر و چشم سوئے بارگاه شاه طیموس روان شوم اما چه کنم که از خدمت شاه مصر یکدم فارغ نیستم فرهنگ بروزن سرهنگ بزرگی و ادب و دانش و حلم و وقار کذا فی المدار ای بادشاه مصر که کان حلم و وقار ست چنان شاغل خدمت هستم که اگر یک ساعت الخ سطوت وزن فعلة است برائے مرة ای یک حمله و غضب او در هلاک من کافی ست چه غصه صاحب حلم از و بگر سخت تر میباشد درین خدمت اے آمدن من بخدمت شاه طیموس و آوردن زلیخا و در کلام مضاف محذوف ست ای مرا در بجانیاوردن این خدمت معذور دارید نخوت تکبر فخر دد صد زرین عماری ای دو صد زرین هودج پر از کنیزان و زنان مصری از خویشاوند عزیز رضا **قوله** صنوبر قامتان طوبے خرامان ✤ صفته کنیزان و غلامان ست اے راست قامتان و خوش خرامان غلمان بالکسر جمع غلام ست اے کودک که خطش نادمیده باشد رضا **قوله** زلعل و در همه بر موکمر بند ✤ اے میان یعنے کمر که در باریکی مثل موست کمر

مرصع بلعل و دربسته باشند قصور آب و گل کنایت از عدم اعتدال مزاج چون درد سر
و دیگر امراض و پیداست که حوران از امراض فارغ اند شرح قدیم و تواند که قصور آب و گل
عبارت از عیوب جسمانی باشد مثل پالنگی و یک چشمی و پست قدے و غیر ذلک و محمد رضا اضافه نیز
گفته ای ابدان ایشان از نور ست مثل حور نه از آب و گل والله سبحانه اعلم بمراده عبارت بر گل رضا
یا دوش مقوش طوقها بر مه نهاده کنایت از رخ **قوله** ز ارباب کیاست هر که باید + ریاست
سرداری و کیاست دانائی و این بیت معطوف بر بیت سه هزاران از کنیزان و غلامان +
و هزاران مبتداست و بیت لاحق خبر آن ای اگر پدر زلیخا خواهد برائے غمگساری لطف او
هزاران کنیزان و غلامان که وصف ایشان چنین و چنان ست و چندین از ارباب دولت و
دانایان بفرستیم تا زلیخا را باعزاز و اکرام تمام در خانه من که پر از نعمه الیست بیارند چه ناز بمعنی
نعمت آمده است فرخنده بختان کنایت از غلامان و کنیزان یا کنایت از ارباب کیاست و
ارکان دولت از طیموس شاه بزلیخا همراه داده شوند حاصل ابیات آنکه طیموس شاه را از اسباب
اکرام زلیخا از کنیزان و غلامان و مانند ذلک و هم خلعتها و زیورهائے ایشان از لعل و گوهر چیزیست و از
تو اکرام نخواهد بلکه مراد او قبول خاطر تست چون عمارت گل ای چنانکه بوزیدن نسیم عماری گل از غنچه
بیرون می آید ای گل بشگفد همچنان از ورود سخن قبولیت عماری زلیخا بیرون آید شرح قدیم و احسن
آنچه محمد رضا گفته که تشبیه و در تشکل روانگی ست که عماری گل بوزیدن نسیم سحری چپ و راست می جنبد و
بدستور روانگی عماری مینماید **قوله** که از جان زلیخا اه علت آمدن آن مرد ست از مصر **قوله** تهی
از خویش و پر کرد از عزیزش + ای زلیخا از استماع خبر قبولیت خود از پندار خود تهی گشت و از یاد عزیز
پر شد **قوله** همائے دولتش آمد به پرواز + ای همائے بختش پرواز نموده بر سر زلیخا سایه افگند
باعتبار ورود مژده قبولیت و این کلام باعتبار زعم زلیخا ست که عزیز را دوست خود پنداشته
بود و الا فی الحقیقت دشمنے بود پس نامبارک محمد اکرم خیالش آمد ای از استماع خبر مذکور در دل وے
خیالے رسید که اکنون بدوست میرسم و از آن شادمان گشت و قید از دلش بگشاد و بگیتی درائی و با
زائد ست و این بیت مقوله مولوی رحمة الله است در بیان احوال اهل جهان ست **قوله** خوش
آنکس کز خیال و خواب بگذشت + ای خود را بسته خواب و خیال نساخت ای برین هر دو اعتمادے
نداشت **قوله** کما هو الهواء الا برا من اولیاء الا خیار رضا یا معنی آنکه کسیکه انبساط و شادی از خیال و
خواب دارد آن کس خوش نیست چه او گرفتار خیال است بلکه خوش آن کس است که از خیالات

گذشته بمطلوب رسیده باشد جهاز بالکسر ساختگی عروس از زیور و پوشاک مشمب و عنان تافتن
متوجه شدن عروسی بیای مصدری وروسی بیا نسبت منسوب به ملک روس نار پستان
زنیکه پستانش سخت به مقدار انار برآمده باشد و مصرع ثانی صفت بعد صفت کنیزان ست ای
رخسار اک گلستانی بود و بغل و سینه ایشان گلستانی دیگر بود پس گلستان بر گلستان شد بناگوش
بالضم و کاف و واؤ فارسی رخسار کذا فی المدار قوس مشکین کنایت از ابروی سیاه و وسمه
بالفتح برگیست که بدان موی ابرو رنگ کنند مدار و از محققین منقول ست که وسمه خطی ست سیاه
که بدان ابرو را در سازند و غازه سرخی که زنان بر روی بمالند و آنرا گلگونه نیز گویند حاصل آنکه
ایشان در از ابرو مشکین بودند حاجت وسمه نداشتند و سرخ رو بودند حاجت غازه نداشتند،
قوله نغوله بسته بر لاله ز عنبر + نغوله بفتح نون ضم غین معجمه بمعنی گرد و شکن زلف و بمعنی
خالی که شاهدان از مشک بر رخسار بنشانند بعض الشروح و لاله کنایه از رخسار و نغوله درین
مقام بهر دو معنی می بندد و بر معنی اول از عنبر زلف مشکین مراد ست و بر معنی ثانی مشک مراد ست
امرد بی ریش و عشوه بالکسر فریب محبوبان آنکه گاهی بعاشق التفات کنند و گاهی استغنا
ورزند غمزه بالفتح چشم زدن بناز رضا کلاه لعل ای سرخ رنگ کاکل بضم کاف دوم موی که بر فرق سر
می بندند او را جعد نیز میگویند کذا فی المدار گرد نشاندن پراگنده کردن زلف معنی بیت لاحق آنکه
که جعد را که بیرون کشیده بودند پس تارها و زلف مثل شاخهای سنبل بودند و کلاه سرخ
و نشان مثل گل لاله قصب رنگ سبز رنگ مصرع ثانی صفت قباهاست ای مانند برگ سها غنچه
است نازک بودند مانند پوست نیشکر که بس تنگ ست تنگ بودند رضا فلابد من حذف المضاف فی
فی الموضعین **قوله** بود آویختهای زلف آویخته و ایهام بآنکه جانهای عاشقان بهوا آویخته بود که قریب
بهلاک بود و پیش چوگان صفت گوئیست ز ابروی سبزه از قبیل اضافت ضرب الیوم ست ای اسپان
تیز رو و تر بودند از گوئی که پیش چوگان میرود و نرم رو تر بودند از آب که بروی سبزه نرم روان باشد
شکن بمعنی شکست و سوراخ خیزران بیا فارسی و تقدیم را بر معجمه مضمومه چوبی ست که
بزبان هندیست نامند و آنرا بدم اسپ تشبیه کنند کذا فی المدار و قیل نام ستاره ایست مشابه بدم اسپ گره
انگندن رشک دادن هامون دشت و زمین هموار شکوه عظمت حبابت **قوله** سراسر رشته پشت
کوه کوهان دای پشت همه مثل پشته زمین برآمده بود و کوهان هر یک مثل کوه بلند بود بتنها ای
با چندان کوه بودند کوه راستون در رفتار نباشد و این شتران ستون دار و با در رفتار بودند و ستون ایشان

پاے ہائے ایشان **قولہ** بریدہ صد بیابان توکل ÷ بیان کم خواری شتران ست کہ سہ چار
منزل بے آب و خور طی کنند کمال وصف اوست ای صد منازل بے خوردن بر توکل بریدہ بودند
واگر کسے ایشان را خار می انداخت بسان گل برغبت تمام میخوردند شرح قدیم حدے بالکسر آوازے
و سرودیکہ بدان شتران را برانند در فارسیان بضم حا و بجا طایف یا نیز خواندہ اند کذا فی المدار
نفائس اشیاے عجیبہ مفرش بالفتح بستر مدار و در منتخب آوردہ کہ آنچہ جامہ خواب درخت دران
نہند یعنی بقچہ و درین مقام ہر دو تواند و مصرع ثانی بیان اقسام دیبا گرامی ست **قولہ** یاقوت
و در و لعل بدخشان ÷ بیان اقسام گوہر ہاست و لفظ گوہر را بر مروارید ہم اطلاق میکنند و بدخشان
نام ولایتے کہ بالعل و در خوشرنگی مشہور ست **قولہ** زباد و عنبر و عود قماری ÷ زباد بفتح زا معجمہ
و با موحدہ خوشبوئیست کہ صحرائی گیرد و عنبر بالفتح خوشبوے معروف و گویند کہ آن سرگین جانور
بحریست و صحیح آنست کہ مومے ست خوشبو کہ در کوہستان ہند و چین از زنبور عسل کہ انواع گیاہ
خوشبوے خورد بہم رسد و سیل آن را بدریا میبرد و اکثر آں را جانورے بحرے بدہان فرو میبرد
نتواند کہ ہضم کند آنرا بیندازد ازین جہت بعضے گمان بردہ اند کہ آن سرگین آن جانور ست کذا
فی المنتخب و عود چوبیست معروف خوشبودار و قمار بالفتح و قیل بالکسر جزیرہ الیست بنہایت
ہندوستان کہ یک جانبش باختن اتصال داشتہ و دران جزیرہ درخت عود نیکو میشود و آنرا عود
قمارے گویند کذا فی المدار و شارحی دیگر لفظ قمار را بالضم قاف تحقیق نمودہ واللہ سبحانہ اعلم
معنے بیت آنکہ طیموس شاہ دو صد از انواع خوشبو مہیا ساخت بعضے از مشک تاتاری پر بودند
و بعضے از زباد و بعضے از عنبر و بعضے از عود قماری و در بعضے شرح مصرع ثانی بدین نمط
یافتہ شد **قولہ** ز ساری عنبر و عود خمارے ÷ فرمودہ کہ ساری اسم فاعل ست از سرایت
ای عنبر کہ در اشیاے دیگر سرایت کند و آنہا را معطر سازد و خماری منسوب بہ خمار کہ دانستے
زنان را گویند و عود را نسبت بخمار ازان کنند کہ از درخت عود تختہا تراشند و خمار و مانند
آں را درمیان شان نہند تا بوے خویش گیرد و آن را عود خماری گویند حجلہ بالضم مکانے کہ
از بہر عروس از پردہا بیارایند کذا فی المدار و قیل بمعنی حجرہ رضا مقطع خانہ آنکہ سقف آنرا
تختہ پوش سازند و این متصور نشود مگر بانکہ بوجہا دو تختہاے موصل بایک دیگر پیوند ساختہ
باشد بعض الشروح از صندل و عود بیان مقطع خانہ و این بیت صفت عماری ست چون
چتر جمشید تخصیص بنا بران ست کہ او از سلاطین عظیم الشان ست نہ از برائے آنکہ

وضع چتر از وشد و شرح قدیم و محمد رضا گفته ای چنانکه چتر جمشید مرصع بجواهر بود گوئی
خورشید باضافت بیانیه **قوله** زمسمار زرد آویزه در + مسمار بالکسر میخ آویزه گوشواره و اینجا
بمعنے مطلق آویخته و هر جای آن عماری مسمار ہا زرین کوفته بودند و بر سقف و دیوار ہا ے و مرواید
آویخته بودند و چون گل از باد بہاری اینچنانکه گل در وزیدن نسیم چپ و راست متمایل میشود
پس گویا عماری ست که میرود رضا سرو شمشاد و صنوبر ہر سه درخت اندراست قامت اینجا
کنایت ست از کنیزان و غلامان و مصرع ثانی صفت ایشان است آن صنم زلیخا معه جمله
آرایش مذکور و عالم عروس گوئی نوبہار ے متعلق بمصرع ثانیست ای عالم عروسی زلیخا بازیب و
آرایش تمام بانفاس بالا کلام چنانکه در بیان آمده روان گشتند پس گویان آن فضل بود که از دیار ے
بدیار ے روان شدست جولان صفت غلامان ست ای غلامانیکه مشتاق اسپ دوانیدن
با رنگ و ناز بودند و در بعضے نسخ چست و چالاک واقع شد **قوله** زلیخا با دلے از بخت
خوشنود + زلیخا مبتدا ست و این بیت لاحق صفت اوست که در وے بیان پنداشت
زلیخا آورده است و بیت ثانی خبر آن آں شب بس سیاه است ای شب غم ہجران بس
تاریک ست و ازان تا صبح وصال یار چندین ساله راه است دولت تیز که مرا و را بیکبارگی
بمرتبه رسانند کذانی المدار معرض عرض بفتح میم و کسر را مہملہ محل ظهور **قوله** جو رشته نخل
زر آه ای قامت غلامان مانند نخلی بود که از زر ساخته شود **قوله** کنیزان را همه هر هفت کرده
اے از مصر کنیزان برون آمدند که همه در حسن و جمال مرتب الاسباب بودند
اے از اسباب جمال چیزے فرو نگذاشتند این مثل از انجاست که در زمان سابق شاہدان
هفت حله بریک دیگرے پوشیدند که هر یک از دیگرے کوتاه تر بودے و یکے سا ختم
دیگرے شد و نیز گفته که اسباب حسن هفت چیز است قامت معتدل ابرو مقوس چشم سیاه بینی
در غایت اعتدال دهان تنگ لبان سرخ گردن بلند و صفا تر بعض الشروح زربفت جامه که
که تار ہا زر در وے بافته باشند رضا نکته پرداز آیکنز گوتهنیت مبارکبادی عود بالضم نام سازی مسمی
به بربط که تار بسیار دارد کذانی المدار و تاب بمعنی پیچ و مقرر ست که عود و طنبور را گوشمالی میدهند که حسب
المدعا بنوازد و گوش عود میخہا ے چوبین که بیک طرف عود میباشند و کلمه را در مصرع ثانی علامت اضافت
اسباب بطرب رضا **قوله** بجان از وے امید وصل زاده + ای از موذنے آوازنے
بجان عزیز امید وصال زلیخا پیدا شده بود و رباب سازی مسمی بچنگ مدار غم سوزش غم

کمانچه نام سازی مثل کمان زه کلمه تحسین ای کمانچه را نغمه سازهای دیگر و عالم آرایش عروسی پسند و دلپذیر افتاد لهذا بران نغمهائے و اسباب طرب که درمیان بود آفرین میکرد و نیز نام آواز کمانچه که زه ست شرح قدیم و محمد رضا کمانچه بمعنے آنست نواختن چنگ گفته ای کمانچه میگفت که زہے شادی و خوشحالی **قوله** در افگنده دف این آوازه از دوست * کزو دو دست راه

کوبان بود پوست * چون مولوی رحمت الله بتقریب دربیان آوازه دف درآمد که آن فی الواقع پوست در دست دف زنان میباشد و پوست در دست باصطلاح فارسیان معنی تهیدستی و بیحاصلی آمده بنابران این تخییل بخاطر درآورد که دف گویا از جانب زلیخا این آواز می افگند که از دوست یعنی زلیخا در دست راه کوبان غیر از پوست خواهد بود ای از وصل زلیخا غیر از عزیز همه بے حاصل اند و از وصلش عزیز فقط کامیاب خواهد شد و کامیابی عزیز از زلیخا بدین معنی باشد که با وهم صحبت خواهد شد نه باعتبار قادر شدن بروی شرح قدیم و تواند که از راه کوبان علی الاطلاق مراد باشد که عزیز از قادر شدن بر زلیخا ممنوع و محروم ست **قوله** بره داد نشاط و عیش وا دادند * ای در راه حق عیش و عشرت کماینبغی او ساختند چو مه ای بسرعت تمام چنانکه ماه منازل و بروج را طی و قطع میکند خورشید ماه رویان متعلقان زلیخا از غلامان و کنیزکان و فاعل رسیدند عزیز معه متعلقان خود از تیرگی رزائی پاک فارسیان ملال طبیعت رضا قبه نور خیمهائے سپید با قبه هائے زرین که بر خیمها بودند رضا ابر چرخ باضافت بیانیه مقیمان حرم کنیزان خیمه زلیخا پیشکش تحفه و خدمت وشاق بالضم خدمتگار و هم خواجه از مصرع اول کنیزان مراد ست و از ثانی غلامان بعض الشروح موئینه پوستین که از قاقم و سنجاب و سمور سازند ابریشمینه جامه ابریشم تنگ بالفتح خروار شکر و بار ستور و جز آن تنگ بر تنگ * ای از حد زاید رنگ برنگ گوناگون عذرها خواست و گفت که پیشکش من لایق شما نیست و عذر خواستن از رسم کریمان ست و معذرت را عطیه ثانی گفته اند نام و مشهود و مقرر منزل گاه بنگاه عزیز که جدا از بنگاه زلیخا بود رضا **قوله** کهن چرخ مشعبد حقه باز ست مشعبد بضم میم و فتح دوم اسم فاعل ست بر چهارم اسم از شعبده بالفتح بروزن فعلله بابے مجرد بمعنے بازیگر دن و جادو نمودن کذا فی المدار و حقه بازی نوعی از شعبده که مهره در یک حقه اندازند و از دیگرے بیرون آرند و در ذکر وصف کهن اشارت ست بکمال وی در فریب دادن مردم و یای حقه بازی و حیله سازی برائے عظمت ای این چنین چرخ بوقلمون کهن فریب داده پس منافقت باز ست که بر مردم راه نفاق و دورنگی برگرفته چنانکه در بیت لاحق میفرماید و با امید

وبیدلی برای وحدت ست ویای نومیدی برای مصدر هکذا فی البیت اللاحق سایه افگندن بمعنی متوجه شدن یعنی چون عزیز بخیمه زلیخا متوجه شد وبقیمان حرم ملاقات کرد رضا **قوله** عنان بربودش از کف شوق دیدار ✤ عنان مفعول بربود وشوق دیدار فاعلش وشین مضاف الیه کف ای شوق دیدار عزیز عنان شکیب واختیار را از زلیخا بربود **قوله** نباشد شوق دل هرگز الخ ای شوق اضطراب دل عاشق در هیچ وقت جز وقت نزدیک رسیدن بمعشوق زاید نباشد یعنی درین وقت اضطراب از حد زاید باشد ومحمد رضا میفرماید که ازین اشارت ست بیک دیدار دیدن وکاف در مصرع ثانی بیان وقتی محذوف ست یعنی وقتیکه یار قریب آید شوق ازین قدر زاید نباشد که یک دیدار بیند چنانچه تشنه را در حین حضور آب این قدر شوق باشد که زبان را تر کند فافهم **قوله** بتدبیرش بگرد خیمه گردید ✤ ای برای تدبیر وسرانجامی یک دیدار بگرد خیمه از جانب اندرون بگردید ودران خیمه شگافی بصد مکر وفریب زد که کسی را ازان آگاهی نشد چو چشم خیمگی یعنی کسیکه در خیمه مستور شده باشد کنایت از زلیخا ای آن شگاف مثل چشم زلیخا تنگ بود وتنگ چشمی از اوصاف معشوقان ست که از غرور حسن وکمال جمال خویش کسی را در نظر نمی آرند وبکسی نه بینند این صفت حور ست قوله تعالی حور عین من قاصرات الطرف شرح سکندر نامه ازان خیمه ای از شگاف آن خیمه **قوله** بسر نابرده دیوارم افتاد ✤ در عامه نسخ نابرده مرقوم ست پس برین تقدیر قوله بسر متعلق نابرده خواهد بود ای دیوار من که هنوز بسر وتمامیت نرسیده بود که افتاد ای کارم بسر انجام نرسید ودر شرح قدیم آورده که صحیح نابهره است ونابهره بمعنی نامبارک صفت دیو است چنانکه در نابهره صفت کرده وگفته پسندند آن نابهره چه را ✤ و برین تقدیر بسر متعلق افتاده باشد ومیم مضاف الیه سر انتهی کلامه واز اساتذه مسموع نیست که نابهره بمعنی بی نصیب حالست از میم متکلم ویای دیواری برای عظمت ست ای بسر من دیوار که کنایت از عزیز ست افتاد بجائیکه از وصال یار محروم ومحمد رضا از فرهنگ نور الدین نقل کرده که نابهره بمعنی بزرگ عظیم است الی آخره الی الاخیر **قوله** گفت از خویش رازم ✤ ای بکاب که عزیز مصر م ومصر مقام من ست نشاندم اے کاشتم خار بر وادای میوه خار را برچیدم **قوله** فتاد آخر بها با اژدها کار ✤ اژدها دو وصف دارد یکی ایذا رسانیدن دوم منع از حصول گنج وهمچنین حال عزیز بوده **قوله** لب از تبخاله چون خون گشاده ✤ تبخاله آنکه لبها از حرارت تپ وگرمی تشنگی پاره پاره می شوند وازوے خون جاری میشود بمعنی ترکیبی وخال تپ وهانش برای

نسبت ای تشنگی خالها و گرمی برلب افتاده بودند از آنها خون روان گشته شرح قدیم مغاک
بالفتح زمینی که دران کوی عمیق افتد کذا فی المدار و مفعول یا بم شورهٔ خاک است اے بجای
آب میبایم شورهٔ خاک را الا از تابش خورشید درخشنده باشد در زمین مذکور احله مرکب سواری بزاد
بے خرچے باین معنے که خرچ براسپ مانده و آن گم شده شاخ شاخ پاره پاره **قوله** خیالی
بیند از گم گشتهٔ من + خیال صورت که از بعید بنظر آید گم گشته کنایت از راحله زورق بالفتح
کشتی خرد دیا رے در نگی برائے تنکیر و یا رہنگی برائے عظمت ای نهنگ کلان که اوراز ورق
خیال نوان نمود سنگ بر دل ناشکیب دست بر سر متاسف و متحیر کذا فی المدار خدا را اے
فلک را بمعنے برائے و بفلک از جهت تاثیر کواکب یا باین معنی که کفار فلک را موثر حقیقی دانند
زلیخا در کفر بود رضا ندارم اے مدار مراد میم در مصرع اول مضاف الیه کف است ای دون
باری بدو یا رثانی برائے عظمت مرغ بخشایش رحمت الهی و خطاب زلیخا اگرچه بفلک بود اما بواسطه
فلک موثر حقیقی متوجه حال او شد بر دبخشود این مشکل ای صحبت عزیز مصر رضا سرش بالضم و
واو فارسی جبرائیل و نیز هر فرشته مدار اینجا کنایت از هاتف غیبی ست از غیب علام امور بعضد علامه
تفتازانی فرموده که هاتف نوعیست از جن که در صحاری و بوادی القای اخبار میکند بعض الشروح
قفل سیم کنایت از شرمگاه و کلید موم کنایت از آلت است و بچنان غایته که نرم باشد ازان آلت
عبارت ست و فاعل داوند قضا و قدر فرق درمیان قضا و قدر آنست که قضا حکم ازلی اجمالی را
گویند که از ازل بطریق اجمال بر هر چیزے رفته باشد و قدر حکم ازے تفصیلے را گویند که لایزال بطریق
تفصیل بران چیز رود کذا فی شرح سکندر نامه و خارا درین مقام سنگ سخت و نوعی از
جامهٔ ابریشم هر دو درست می آید بل الثانی انسب بجت افگندن بخیه خارا کنایت از
شکست بکارت شرح قدیم **قوله** نیاید ز آستین خنجر سگالے + سگال بکسر سین مهمله اندیشه
بد را گویند ای کار خنجر که شگافتن ست از آستین خالی نمی آید اگر گوئی که عزیز باوجود این نقص
مردی چرا برخواستن زلیخا اقدام نمود گوئیم که در ابتداء خواهش از جانب زلیخا خواسته پس اگر
عزیز آن را امتناع آوردی در عالم باین عیب متهم شدے یا آنکه این عیب بعد از عقد زلیخا
از سبب غیرت یوسف ع پیدا شده باشد یا آنکه نسبت به زلیخا باشد فحسب نه نسبت بزنان دیگر
بعض الشروح اما در درة البیضا آورده که عزیز با جنیت که بر صورت زلیخا بود خفت خیز نمودے
چه مقرر است که صورت هر مرد و هر زن یکے از جنیان همزاد وے شود پس چون

عزیز خواستی که بزلیخا بخشد حق تعالی شبیه سمز او زلیخا را پیش فرستادی و زلیخا در امان معبود
والله سبحانه اعلم خوردن خونزا میان لبست ای مستعد بخواری و شکیب شد سحرگاهان اے
بوقت سحر چه الف و نون مفید معنی ظرفیه است مثل بامدادان کوکب صفته کاشف چرخ اے
ستاره واز زرین کوس کنایه از آفتاب وچون نواختن کوس موجب شکست خطبا است قصد
که کواکب نیز الخ **قوله** شد از رخشانی آن زرفشان کوس + برنگ پر طوطی دم طاوس +
این بیت تخیل ست در رفتن کواکب رخشانی تابش زرفشان کوس آفتاب دم طاوس آسمان
به ستارگان که منقش باشد پر طوطی اے سبز و ساده از نقوش کواکب حاصل آنکه آسمان قبل از
طلوع آفتاب که منقش مثل دم طاوس بود بطلوعش مبدل برنگ سبز شد و کبود گشت شرح
قدیم نیکبختان مراد از نیکمردان یا کنایه از خوبان زرین درخشان چترها زرین **قوله** فلک را طبق صوت
را صحن + کلمه را هر دو مفید اضافت ای طبق فلک وصحن دشت پر صدای حدی **شد** دشت بحذف
حذف معطوف است بر فلک یعنی از بانگ حدی ساربانان واز غلغله لحن طرب سازان طبقات
نزگانه فلک وصحن هائے دشت اراضی پر صدا گشته **قوله** در و دشت از هلال و بدر پر بود +
دراے دره کوه هلال کنایه از نشان سم اسپ و بدر کنایه از نشان پاے **شتر قوله** گہے
کنده بهر سو از تگ دپوی الخ حاصل این بیت با بیت لاحق آنکه از بسیاری دواپگاه
سم اسپان بروے نشان پای اشتران می افتاد و هلال بزخم ناخن روے بدر را کند بدای تمام
پای شتر اگرچه محو نمیشد اما زخمی میشد وگاه پای شتران بر نشان سم اسپان نو آمدن بدر روی هلال
را ناچیز ومحو میساخت بعض الشروح رضا **قوله** پے مست آهوان زرین نشیمن + صهیل بادپایان
ارغنون زن + مست آهوان غلامان صاحب جمال ومست جوانان صهیل بروزن فصیل فریاد
اسپ که او را لحوان صاہل تعریف ساخته اند و مصادر بر وزن فعیل بسیار آمده اند چون رحیل
وشهیق وصریر ونصیر پس صهیل بروزن تصغیر خواندن ظاهر وجهی ندارد ارغنون بفتح یکم وضم سیوم
نوعی از سازها ساخته رومیان وقیل ساخته افلاطون یونانی کذا فی المدار ودر مویدست که آواز
از جمیع مزامیر را گویند مثل بربط ومینورد ما عدا ذلک ونیز چون هزار آدمی از مرد وزن و پیر و جوان
سها میر مختلفه باآوازها متنوعه یکبارگی بنوازند آن را ارغنون نامند درین مقام هر سه معنے درست
آید بلکه ثانی وثالث بکثرت اسپان که باآوازها مختلفه تشبیه میکردند انسب است حاصل آنکه برای
غلامان بمه چشم آهو چشم که درخانه زرین نشیمن و قرارگاه ساخته بودند آوازهائے مشبه مرکبان چون

از عنوان کسی افزا گشته بود حاصل الشرحین آسودگان هودج ناز کنیزان صاحب جمال
جمال اے نفیر ساربانان آسودگی افزار کنیزان بود **قوله** چو شد از تو شکست خود درستم + خود
زایدہ است و میم درستم مضاف الیه شکست ست و قوله از تو متعلق شکست ست ای شکستی که از دست تو
بمن رسیده بود حاصل آنکه بعد از خواب سوم بهوش باز آمده از بند زنجیر خلاص یافته بودم و پس
ازین در تنگی خطا کرده ام که از تو طلب چاره وصال یار نموده ام که باین آوارگی رسیده ام خان و مان
از توابع است مستعمل در خانه و متلع آن و اهل خانه میشود کذائی المدار **قوله** میفگم سنگ بر جان شکیبم +
ای ناشکیب مساز آرام جان محبوبے که آرام جان بخش بیقراران باشد از یوسف بختم این باشد که
هر زمان مرابه بلا گرفتار میسازد و برداشت کوچ فرو داشت نزول و مقام **قوله** عزیز مصر را در حق
گذاری + کلمه را علامت اضافت کف ست بعزیز حاصل آنکه عزیز و مردان دیگر در حق گذاری
زلیخا طبقه هائے دینار و دراهم را نثار عماری زلیخا ساختند چه در وقت کتخدائی نثار ساختن رسم
است رضا **قوله** چو هر طرف چمن از غنچه باران + ای چنانکه بر کناره چمن باران بر غنچه بارد
آنچنان صاحب نثاران لب نیل بر عمارے گوهر ریز شدند گوهر ریز مردم مضاف ست بفاعل
قوله چو گشتی سم اسپان آتش افگن + ز نعل و نعل بودی سنگ آهن + یارا اپنے برائے
تنکیر ست آتش افگن اے تیز رفتار که از سم شرار باران شود و در مصرع ثانی لف نشر
مرتب ست ای از نعل سنگ بودی و از نعل اسپ آهن چقماق بودی **قوله** چو برگ هر
صدف هر گوش ماهی + گوش ماهی در اصطلاح صدف را گویند ای چنانکه دریای اعظم پر گوهر
میباشد آنچنان همه صدف هاء رود نیل از بذل و نثار مرواریدشاهوار پر گوهر گشتند شرح قدیم و در
مدار ست گوش ماهی استخوان باشد دریائے را گویند درم ماهی پوست ماهی که بر پشت ماهی میباشد
بصورت درم و چون درمها واقعی بر پشت نهنگ جاگیر شدند نهنگ چون ماهی هم درمدار شد رضا
هر دولت ای براه زلیخا یا بدولت واقعی ماه خشت سیم مهر خشت زر گوهر فشانی مرصع بگوهر ساختن ای
استاد زرکاربان تخت مذکور برای مرصع نمودن زر را بخروارها صرف نموده بود رضا **قوله** از آن
زر بود و آتش نشسته ای بر تخت زرین او را آتش و سوز لاحق بود گران سنگ بیش بها ولی
بود آن بر وآه ای نثار گوهر بر زلیخا باران غم بود به چشمش در نیامد الخ ای از بسیاری گریه گوهر ها
نثار در چشمش نمی آمدند **قوله** کسی گشت دل ز هجران لخت لخت ست + الخ این بیت با دو بیت لاحق
اعاده مضمون سابق است بطریق تعلیل چشمش و کش مضاف الیه است دل لخت لخت پاره پاره یک لختی

یعنی ودرستی دل و بیدوی وخبر مبتدا محذوف ست یعنی کسیکه دلش از فراق پاره پاره است
مایل بتخت نمیباشد واگراو مایل هست از بیدوی و درستی دل ست ای دلش از فراق
پاره پاره نیست شرح قدیم و محمد رضا رحمة الله دقیل یک تختی بمعنی یک جهتی هست اول کسیکه
دلش از هجر پاره پاره باشد اگر بر تخت می نشیند ازین جهت می نشیند که با دل او هم جنس ست
چه تخت نیز از پارهای چوب مرکب میباشد ولا یخفی ان الانسب بالمقام هو المعنی
الاول یدل علی لبیتین اللاحقین والله سبحانه اعلم درمیان ای بمیدان عشق صدای
اللیالی الایام ای درازی شبها و روزهای ای لبری بهای وحدت یا تکثرست ودیگری ای دیگر چنانکه از تماثیل آینده
پیداست که پروانه را تماشای خورشید مطبوع نیست اگر در تابش از شمع زایداست و بلبل را نکهت و
بوی ریحان پسند نیست اگرچه در نکهت از گل زاید است که او را پسر عم گفته اند و بکذا شین عزیز مضاف
الیه وست پرستاران خدمتگاران غیر از کنیزکان و غلامان تلا یلزم التکرار فی الاتی رضا پرستاران
رای برای خدمت زلیخا سیه فامان ای غلامان حبشی که مثل عنبر سیاه چهره بودند و مثل فرشته از
شهوت پاک بانهای با خوبرویان مصری وکنیزان وغلامان وغیره پرستاران صفت یار
موضعی که دران بار عام باشد کس را از آمدن منع نباشد محمد اکرم قوله ازان بارگران درشادی
الخ رابطه از آخر محذوف ست ای نسبت آن یار که از عشق او آگاهی غمناک باکسی نبود دلش
الخ رضا قوله چو شب بر چهره مشکین پرده بستی * چو ماه در پرده اش تنها نشستی * چهره شب
آسمان مشکین پرده کنایت از سیاهی شب ای چون ظلمت شب آسمان را مزاگرفتی زلیخا در پرده
شب تنها نشستی چنانکه ماه در وی می نشیند پس تشبیه باه محض در نشستن بشب ست نه در تنها
شرح قدیم سرانجام ای تا دم حیات قوله بروآثار و دولت از کنیزت * نفظ باد ادبین بیت
ملحوظ ست و میم مضاف الیه رو بفرقم محذوف ست ای بر ویم ای کنیزک بودن من مر ترا آثار
دولت بر روی من پیدا پے باد درین باغ ای خانه عزیز که آرایش باغ داشت قوله نویدے
کنید از عشق کارم * ای کارمن از عشق تو بنومیدی رسیده بود که از شگاف خیمه عزیز را
دیده مضطرب الاحوال شده بودم و دران زمان سروش غیب الخ بخوری ای بدلالت نوید
که از طلف رخشان تو دیده ام یقین میدانم که البته ترا خواهم یافت و محمد رضا بار اسمیه گفته ست
چارچشم کنایت از کمال انتظارست بارا ہے برای تنکیرست و یا مابے برای عظمت اے
چون بدیده کمال قوله چو دیدار تو بینم نیست گردم * چه عاشق بمشاهده معشوق خود

بیخبر میشود در تماشائے معشوق محو و مستهلک میگردد **قوله** چو جان آئی بجان من نشینی ﴿ ای
ذات تو در من چنان متمکن خواهد شد که جان در بدن تمکن دارد **قوله** ترا یابم چو جویم انخ ای اگر در عین
بیهوشی برخی اقامت وست وید و وران هنگام تلاش وجود خود کنم ترا یابم زیرا که دوئی و تثنیه
برخاست ویکی و وحدت جا گرفت رضا **قوله** شمیم مشک در جیب سمن ریز ﴿ این مصرع با چهار
بیت لاحق صفت منادیست و بیت کس از من در جهان انخ مقصود بالنداست لفظ ریز و آرا
و آسا هر سه اسم فاعل ست ای سمن خوشبو سازنده هستی و تماشاگاه سرو و سوسن آراینده هستی و
جعد سنبل را بر روی گل ساینده هستی چه خوشبوی گلها از تاثیر باد صبا وست سرو و سوسن را نضارت و
تازگی بخش ست که مردم را تماشاگاه میشود و بوزیدن وی سنبل بقرین گل میشود و برگش بگل میرسد شرح
قدیم درخت پائے در گل ترکیب توصیفی ست از درختی که پایش محکم بگل ست از رقت قلب بحرکت
می آید بدین جنبش ای با پیغامبری چه باد صبا را مرید العاشقین مقرر ساخته اند رضا دلداری غمخوار
بدو یائی ثانی فارسی برائے عظمت و خود در بیت لاحق رائده ست بی راه و روی بیای عظمت
ای بسیار تحیر و کذا جست وجوئی **قوله** تماشا کن زروئے او مثالے ﴿ بدام آور ز بوئی او غزالے ﴿
این بیت لف نشر غیر مرتب ست ای در نگارخانه چین رفته مر تصویرات را تماشا کن پس
اگر صورتے مثل یار من بینی نوشته پیش من بیار تا خوش وقت شوم و در صحرا ختن رفته غزالی
بدام آور تا بوئے یار خود بدیدن وی معطر دماغ شوم محمد اکرم جولانگاه روز عرصه روز مصرع
اول از بیت لاحق حالست از فاعل داشت ای از وقت صبح تا آن وقت که خورشید روشن
بمیدان روز شتابان می آید زلیخا بباد صبا گفت و گوی مذکور میداشت بحالیکه دلش بدرد و
چشمش خونفشان میبود مجلس افروز باعتبار بازآمدن بمسند تا روز صفت بار عام رفیقان عبارت
از همزادان زلیخا صافی دلان و پاک سینه عبارت از مجموع کنیزان و همزادان که بزلیخا در
محبت صادق بے نفاق بودند رضا دینه روز گذشته و رسم دینه عبارت ست از حکایات
کردن با همزادان و مسند آرائی در کنیزان و پرستان را وغیره اشکال گشت بکاف
فارسی بمعنے سیر **قوله** بدست افراختی خیمه چو لاله ﴿ خیمه افراختن نصب کردن ز آه و ناله
بیان خیمه است اے چنانچه لاله با داغ سینه خیمه بصحرا افراخته ست ای استاده است آن
چنان زلیخا نیز با داغ سینه خیمه از آه و ناله در صحرائے افراخت ای نصب وا استاده از غم
در صحرا می شد شرح قدیم رضا **قوله** سگے چون میل هر دادی به تعجیل ﴿ ای چنانکه از

وقت بارش باران در مغاکها سیل جمع شده بدریا روان میشود آنچنان زلیخا با گریه بسیار
بکنارهٔ رود نیل همیرفت و غم خود با او ظاهر میکرد و ماتم مینمود ی چه دلق در نیل زدن بمعنی
ماتم کردن شرح قدیم **قوله** چو خور طالع شود چون ماه در آید * تشبیه بخورشید به کمال ظهور ست
و تشبیه بماه در سرشت نیر و خوش طلعتی **قوله** ز کنعان ماه کنعان را بر آریم * ای کلام نیکو
سرانجام بحسب ظاهر وجه صحت ندارد چه یوسف ع و زلیخا و هجر و وصل ایشان بیشتر از بیان مولوی
رحمة الله گذشته پس ارتکاب خلاف ذله ناچار ست که گفته شود مولوی رحمة الله گذشته را حاضر
انگاشته ـ میفرماید که گویا زلیخا اکنون در هجر و انتظار ست و آمدن یوسف علیه السلام بمصر
نزدیک رسید و تواند که از ماه کنعان قصه آمدن یوسف علیه السلام مراد باشد و از زلیخا سامع
سابق مراد داشته ای قصه آمدن یوسف ع بمصریان کنم که سامع زلیخا دارد در صدد انتظار ست و
برای دفع انتظارش بیان مذکور لاچار است والله سبحانه اعلم دبیر بالفتح منشی و نویسنده و ای
منشی قلم من از راوی قدیم نقل نموده چنین مینویسد و حق سخن چنان بیان میسازد که چون یوسف ع
از مشغوف آشفته مردمش ای مردمک و شین مضاف الیه دیده راجع بسوی یعقوب علیه السلام
بیش اول بجای فارسی و ثانی بتازی **قوله** چو سکان صوامع سبز پوشی * ز جنبش تیز وجدی
پر خروشی * سکان صوامع ساکنان صومعه کنایه از صوفیان که اکثر لباس ایشان سبز میباشد
وجد حالت اهل ذوق بای سبز پوشی و پر خروشی برای عظمت ست معنی بیت آنکه درخت
وقتی که در صحن سرای یعقوب ع واقع بود کرباس مثل صوفیان سبز بود ای تازه و سبز بود و نیز
مثل صوفیان عظیم الحالة و لب نعره زنان بود که از جنبش باد شاخها او میرقصیدند و برگهای او تا آسمان
بلندی میخروشیدند مقام استقامت استادگی و راستی ظل کرامت سایه دارش **قوله** که ای بازوی
بیعت با ظفر جفت * ای بهر کاری که سعی کنی البته سرانجام میرسد این مصرعه صفت میانی
است و در بیت لاحق مقصود بالمبداء کفیل کار کشت ضامن ازلی که او سبحانه تعالی
ست ای همه جا که افتم ای هر جا که بتقریب بارها خود بر دیک ملک سرمدی پهلو دو
عالم که از قضا بهتر ست کنایه از جبرائیل ع شرح قدیم زبرجد بفتحتین گوهریست جلوی و سبز فام
که او را زمرد نیز گویند کذا فی المدار و در بیت لاحق صفت عصا ست **قوله** نیالوده به
تنگ روغن و رنگ * یعنی روغن و رنگ او اصلی بود که روغن و رنگ ایشان او را ننگ
موجب درستی بود چه روغنش فایق تر بود و رنگش لایق تر **قوله** ستونی بارگاه پادشاهی ست

ای علامت عصا رتبه سلطنت ست که یوسف ع بادشاه خواهد شد از دست هستی باضافت لامیه
وهستی بمعنی وجود که مرادف حصول ست وپیدا شدن عصا گویا شخصی بود که عصا از دست
او گران تر آمد حاصل آنکه بمجرد حصول ونزول آن عصا بسیار ریخته دل شدند محمد اکرم اظهر آنست
که هستی بمعنی روزگار باشد چوب دستی چوبیکه گاوبانان در دست دارند وبآن گاوان را برانند
قوله نشاندند از حسد در دل نهالی ✤ از عصا مذکور در دل هر یک خیالی جایگیر شد و نهال
حسد را در دل نشاندند **قوله** ز اول طبع را زان زندگی داد ✤ ولی آخر بر شرمندگی داد ✤ فاعل
داد در مصرع اول هر یک ست که در بیت سابق واقع ست و در مصرع ثانی نهال حسد است
ای بریک از فشاندن نهال حسد طبع خود را تازگی وبهجت بخشید که یوسف ع را از پیش پدر آواره ساختند و
بخوش دلی پیش بنشینند لیکن آن نهال حسد نوبت آخر هر یک را میوه شرمندگی داد وآن اشارت
است بخجل گشتن برادران پیش یوسف علیه السلام در مصر وقتیکه در قحط هفت ساله برای خریدن
غله در مصر رفته بودند والله سبحانه اعلم **قوله** خوش آن کز بند صورت باز رسته ✤ بند صورت تعلق
ظاهری چشم بدان اهل دنیا که مکارند معنی این بیت با بیت لاحق آنکه خوش کسیست که از علایق
دنیویه نجات یافته باشتغال او کار معنویه پرداخته باشد واز فریب وگر مکاران چشم وا داشته باشد
و دیدهٔ بصیرت را از اشیاء محدثه عالیه برگرفته از احوالات آینده مطلع شده واین دو بیت
تمهید ست از حال یوسف علیه السلام که پیشتر رتبه سلطنت خود را معلوم نموده است
رضا **قوله** ندیده کس چنین بیدار در خواب ✤ ظرف در خواب متعلق بیدار ست ای
چنین شخصی که در خواب بیدار باشد کسی ندیده است واین معنی بنا بر مبالغه مدح یوسف علیه
السلام وگرنه از بیداری چشم مراد نیست زیرا آنکه اجتماع ضدین در محل واحد و در وقت واحد
از محالات ست بلکه بیداری دل مراد ست چنانکه این معنی از مصرع اول بوضوح می آید وترا
رسد که ظرف مذکور را متعلق ندیده سازی از مثل یوسف علیه السلام که بیدار دل بود واز
نا پاینده دیده بسته بر پاینده کشاده بود کسی در خواب هم ندیده چه جای بیداری یعنی یوسف
علیه السلام در بیداری دل نظیر خود نداشت وحضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم نظر این
خارجیه ازین معنی مستثنی است فلا اشکال فی هذا المقال والله سبحانه اعلم شوری درافگند بیار
عظمت دفاعل افگند لعل شکرخنده ست که عبارت از لب نوشین یوسف ع است ای از خنده اش
بدل پدر خللی عظیم پیدا شده چو بخت خویش ای چنانکه بخت یوسف علیه السلام بود واز جمله علامات بیداری

بخنتش این خواب بود که دید **قوله** که یک سر داد تعظیمے بدادند + ای حق تعظیم مرا ادا
ساختند و مهر و ماه عبارت از پدر و مادر ست و یازده ستاره عبارت از برادران اوست
و این خواب بشارت بود یوسف ع را بحصول شرف بادشاهی و مطیع شدن برادران که یعقوب ع
و خاله یوسف ع و یازده برادرانش در مصر رفته پیش وی تعظیم برده بودند کما قال الله تعالے
و رفع ابویه علی العرش وخروا له سجداً و خاله را مادر بنا بر عرف گفته که در عرب خاله را
مادر گویند و سجده تعظیم و مکرمة در شریعت ایشان مباح بوده است و در شریعت ما منسوخ ست
کذا فی الزاهدی **قوله** بیک تن گفت یوسف ع الخ در زاهدی آورده که یوسف ع درین امر عقوق
والد نکرده بود بلکه یاران و برادران از پس شنیده به فرزندان خویشان رسانیده بودند والله سبحانه
اعلم **قوله** شنیدستی هر سر کزدو بگذشت + ترجمه قول علی مرتضی ست کرم الله وجهه کل سر اذا جاوز الاثنین
فشا ع الف شا ع را ای اشباع ست و بعضے ظریفان از اثنین دو کس مراد داشته اند ای
سریکه از دو کس بگذرد بدیگرے رسد پراگنده شود و حکیمی گفته که از اثنین دو لب مرادست که بمجرد گفتن
راز پراگنده شود اگرچه آنجا کسی شنونده نباشد بدستان ای بفریب مکر و ابهام بدست ها طفلی بیاد بحقیر طفلی تابع
شدن ای طفل را باید که تابع کلان خود باشد نه آنکه کلان تابع خود سازد و محمد رضا گفته یوسف ع درین
وقت دوازده ساله بود یا هفده ساله و این سن صبا و طفلی بوده و پیش از سی سال بلاغت رو نموده از
جهت رازی عمرها والله سبحانه اعلم یک چندانک مدت **قوله** برد هر پدر فرزندی ما + بر د بالضم معنے
قطع کند مهر پدر و فرزند مهری که در میان پدر و فرزندان میباشد درین مصرع تفسیر مصرع اول ست **قوله** بیفتد
این قدر حشمت بسند بش + بسند بیای تازی بمعنی کافی ای برین قدر حشمت که مرد را حاصل ست که همواره
پیش پدر بوقار فارغ از شداید روزگار نشسته است اکتفا ندارد بلکه اینقدر هوس دارد که با یازده برادر را
که از ظلمت کفر و کبائر پاکیم پیش او سجده بریم الخ محمد رضا پسند بیای فارسی گفته ای اینقدر حشمت او را دان
خوب نیست که هوس کند که از تیرگی آه خریدار یعنی هوادار و بیت لاحق بیان هوادار لیست و حیلت گری بسخنان
دروغ آراسته پیش پدر گفتن و او را فریقین از شور بختی بیان خارست ای شوره بخت و کمینه که بمنزله خارست
اگر پیدا شود ببرید کند ناگشته الخ رضا ناگشته درختے اے بحالیکه درخت عظیم نشده فرزند اے
آن خردمند این سخن ای یاوری و مددگاری یکدیگر در حل مشکلات بمشورت نمودن و مصرع ثانی
صفت راست بنیان ست **قوله** زد شمن ریز الخ مقوله آن برادرست دست اول بمعنی قدرت ست و
ثانی معروف ای دست جفائے او **قوله** نه باکشتن مسلمانیم آخر + ای بکشتن بیگناہے

عمدا البته از اسلام بیرون خواهیم رفت ای خوف زوال ایمان ست که قتل عمد از کبائر ست و در
بعضی نسخ تا ر فوقانیه مثناة بجای موحده تحتانیه یافته شد و این نسخه از و اولی تر ست اگر چه تر ست
بمعنا میر انگم اما تا حد یکشتن او نباید راند زیرا که آخر مسلمانیم و کشتن بیگناه از طریق مسلمین بعید ست
دام جانوری که هر چیز را که بخورد درست نادرید از حلق بگذارانند و دد بالفتح آنکه دریده بخورد و قیل
دام جانور نا درنده چون روبه و شغال کذا فی المدار **قوله** از نیک و بد بیان روباه و گرگ
نگشته تیغ الخ این مصرع حالست از میم رهیم جاه اول بجیم تازی و ثانی بفارسی **قوله** شدند
آنها همه در چه سر آشیب سر آشیب سرنگون و الف آشیب زایده ست چه شیب بمعنی نشیب ست
بضا یعنی همه برادران بمشورت وی یا ضمی و متفق گشته در چاه ضلالت سرنگون شده رفتند که
یوسف را بیگناهی در چاه انداختند **قوله** ز غور چاه مکر خود الخ چاه مکر باضافت بیانیه و این مصرع
حال ست از فعل رفتند ای بحالیکه از عمق چاه ضلالت خود بی خبر بوده اند همه در چاه افتادند
بی ریسمان ای بی تفکر و تعمق نظر چنانکه در مشورت اولین کرده بودند حاصل آنکه اندرین
صلاح ثالث تامل نکردند الا در چاه انداختن بیگناه را هم ظلم عظیم ست جوان مردان کنایت
از سالکان راه حق و عارفان جمال مطلق مثل یعقوب و این بیت با سه بیت لاحق در صفت
ایشان ست و بیت خامس **قوله** چو شب خسپند بی کین و ستیزند + الخ خوش آن مردان
اند که از خود رستگانند ای از تعلقات ظاهریه و هوائی نفس و پرورش تن فارغ
اند و بگوشه فنا فی الله متمکن اند هر باریکه آمد ای از هر مصیبت و بلیت که پیش ایشان آید
راضی هستند لان الرضا بالقضاء واجب کما قال تعالی من لم یرض بقضائی
فلیطلب ربا سوائی + حاصل ابیات آنکه عارفان که وصف ایشان چنین در چنان ست چون وقت
شب بخسپند در حق کسی کینه و حسد و جدال نداشته باشند و بوقت بامداد بر خیزند همچنان از کینه فارغ سینه
باشند اما برادران یوسف ع که بکینه و حسد دیرینه خفته بودند بامداد همچنان بکینه پیشینه برخاستند و بپیش پدر آمدند
قوله به دیدار پدر احرام بستند + احرام قصد کردن ای قاصد دیدار پدر شدند و پیش او رسیده برسم ادب
نشستند زرق بفتح زا معجمه ریا و نفاق تملق بر وزن تفعل چاپلوسی کردن و دوستی و تلطف ظاهر
نمودن آن نور دیده صفت یوسف علیه السلام ست ای بس عزیز ست ما را و این گفتار منافق گفته بودند
فَأَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ یعنی بفرست او را با ما فردا تا اشتر و گوسفندان را بچرانیم و بازی به
تیر انداختن و اشتر دوانیدن و این بازی مباح بوده است و الا یعقوب ع منع نمودی کذا فی الذخایر محمد رضا مرحوم

بمعنی خوردن و آشامیدن ستور دار زانی گفته ای از خوردنیهاے گوناگون بخور ما قال مولوی
فی تفسیره اعنی شیر نوشیم والله اعلم وطرح للمولوی لفظ معناً من البیت لحاجة الوزن مع
وضوح المقصود بدونه و قوله تعالیٰ معنا فی الآیة الکریمة یتعلق به قوله یرتع و یلعب ایضاً ای
یرتع معنا و یلعب معنا فلا یرد ان الظاهر ان یقل نرتع و نلعب علیٰ بناء للمتکلم مع الغیر
ان فی صیغة الواحد الغائب اشارة الیٰ ان صدور الفعلین کان منه واحد لا ان الاخوان
کانوا فاعلین قبله فالفاعل ان لا ان هؤلاء غیره والله سبحانه اعلم **قوله** زده بالا بان
کبکِ دامان ✤ این مصرع حالست از مفعول سازیش ای یوسف ع درمیان سبزه زار خواهم
ساخت بجائیکه دامن او ساق ببالا زده باشد چنانکه کبک میان سبزه زار دامن بالا زده خرامان
میباشد چه ساقش از پر ها صاف گویا پاچه بالا زده است گلهٔ آهو کنایه از گوسپندان پاکیزه و خوش
رنگ و محمد رضا فرموده جائیکه آهوان باشند و آدمی نیز ایشان رود آهوان پیشتر روند پس آن
گویا چراننده آنهاست اندوه وطن ای ملال ماندن بخانه رضا و وطن اینجا بمعنے معروف نیست
زیراکه مولد یوسف کنعان است نه ولایتی دیگر تا او را وطن گفته شود کنعان را در غربت اعتبار نموده نیز
نصدای نمیگویم که طبع کودک بصد عجوبه بخندد بلکه اگرچه هزار عجوبه سازی هم بخندد و محمد رضا جد بجای از جد
بکسر جیم بمعنے درستی و کوشش در کار ضد لهو و بازی نوشته و هو الانسب بالمقام ای اگرچه از هم
نیکوئیها و کارهاے نیک هزار عجوبه پیش کودک پیدا کنی طبع کودک بآن هرگز نخواهد شد بلکه براے
خوشحالی او بازی و لعب بکار است و عجوبهٔ نادره کار نیرین نیرینه دشت محنت انگیز و اظهر آنست که
عبارت از دشت کنعان باشد که گرگان او بس خونخوار بودند بدانکه خون همه پیغمبران بر جمیع ددان
حرامست چنانکه در درة البیضا آورده که بعد از نامنظوری افتادن بهانه برادران که یوسف را گرگ خورده
است برادران پیش پدر گفتند اگر قرار گفته ما اعتبار نیست گرگی یوسف را خورده است پیشت خواهیم آورد چه نشنه بود
که گرگ بگفتار نخواهد آمد چون گرگ کهن را پیش پدر آوردند یعقوب گفت ایها الذئب بئس ما فعلت حیث
اکلت وجها کالبدر المنیر ما رحمت علیٰ ذلک الصغیر وما اشفقت علی الشیخ الکبیر پس
آن گرگ بگفتار فصیح در آمد السلام علیک یا نبی الله الا و لحوم الانبیاء محرمة علینا انا
بری ما توهمت والله بنی یمین اولادک کما قالوا علی بهتانا اذ قرؤا فی صحف ابراهیم ان
لحمان الذئب عظیم فتحه یعقوب نکس و لا در سهم ✤ پس خیال دریغی گرگ که بخاطر یعقوب ع را میرفته خالی از غرابت
نیست هیچ قدیم معنوائید شاید ازین معنی آگاه نباشد یا براے تهدید فرزندان گفته باشد و محمد رضا گفته که یعقوب ع

گفته که یعقوبؑ حملهٔ گرگ بر یوسف علیه السلام در خواب دیده بود این جواب بنابران گفته والله تعالیٰ اعلم **قوله** فسون دیگر از نو بر دمیدند ✣ ای فریب دیگر نمودند که در ذات یعقوبؑ مثل افسون اثر شد تا بیرون یوسفؑ راضی شد **قوله** که آخر ماند زانسان سست رائیم ✣ این بیت ترجمهٔ کریمه است قالوا لئن اکله الذئب ونحن عصبة انا اذا لخسرون العصبة بالضم من العشرة الی الاربعین کذا فی الزاهدی باید دانست که این جواب فرزندان مطابق سوال نیست چه یعقوبؑ چنین فرموده که من ازان میترسم که شما ازوی غافل نشینید واو را گرگ بخورد بلکه جواب مطابق او انست که ما ازوی غافل نباشیم و نگهبان او خواهیم شد نه آنکه گرگ و شیر را مانند روباه خوار خواهیم یافت پس از گفتار ایشان شرمودی میخیزد نه رفع غفلت و پاسبانی یوسفؑ و بعضی از شراح در جواب مناقشه فرموده که غفلت امر اختیاری نیست که باعتبار کسی بوده باشد زیرا که بی اراده و شعور واقع میشود پس هیچکس را نشاید که نفی آنرا از خود متعهد شود و بگوید که غافل نباشیم لهذا ازان اعراض نموده حیلهٔ دیگر انگیختند و بخاطر میرسد که این جواب از کلام پدر گرفته باشد آنجا گفته انی اخاف ان یاکله الذئب واز آخر کلامش اغماض نموده باشد چه مقصود اعلائی ایشان آن بود که از راه در رائیم که یوسفؑ را از پدر ببریم و توان گفت که این جواب از قبیل تجاهل و تغافل بوده باشد تا عذر و بهانهٔ ایشان پیش پدر مقبول باشد که خواهند گفت ترکنا یوسف عند متاعنا فاکله الذئب چه اگر جواب مطابق دادندی گفتندی که ازوی غافل نخواهیم شد پدر از ایشان این بهانه قبول نخواهد کرد بلکه گفتی که شما نگهبانی او بذمه خود گرفته بودید پس چرا ازوی غافل شدید هذا حاصل بعض الشروح والله سبحانه اعلم بما اشر کنا به **قوله** بلا در دیار خود صلا داد ✣ ای صلا آواز بلند که در خانه باشد و بلا عبارت از شداید یعقوبؑ و یوسف ست تفصیل بلائی یوسفؑ درین کتاب مذکورست که از دست جفا برادران چه دیده و از دست زلیخا و زندان با وچه آزار رسیده و تفصیل بلائی یعقوبؑ از انبوه و اندوه و گریهٔ روز و شب و کور شدن و ما عدا ذالک از تفاسیر دیگر باید جست چرخ دولابی بفتح دال آن آسمان کذا فی المدار و چاه کنایه از سختی و ابتلا ماه دل افروز کنایه از محبوبی ای فغان و فریاد باد از ظلم فلک که گردش دولابی دارد هر زمان محبوبی دلنواز را بجلای گرفتار میکند یا میراند در گوری اندازد و رضا و ابهام ماه داشتی که بسوی مغرب میرود یا آن گرگان سپرند باعتبار بزرگی یعقوبؑ ست یا باعتبار برادر دیدو مستمیان دیشان و گرگ از ان گفته که صدور کبایر از انبیا قبل از بعث جایز داشته اند رضا **قوله** فلک گفته آن گرگان را تخصیص فلک باعتبار آنست که غیر او ازین عذر و فریب آگاه نبود نسبت قدیم دوش و مرمت ضاعت بیان شد

دغی که برائے یوسف علیہ السلام بود و پژمردگی من خارہا از من بہتر اند و بر من فخر میکنند خوار از خارہ خاشاک برادران مراد باشد وبال بمعنے سختی و وبال عبارت از خسوف زنی خورشید است یشعر بہ المصرع اللاحق سہ فرسنگ ای نہ کردہ و آنچنان در حوالی بیت المقدس بود رضا گرمی بمعنے محبت سرو گوئی بی مہری و غیرہ حیران و سرشار و بار اژدہائی و مردم ربائی ہای عظمت چاہ درون مردم ازارچی چنانکہ درون ظالم از تارہائے حسد و کینہ و مکر و ظلم و ماعداہا پر باشد قولہ مدار نقطہ اندوہ شد + مدار قرارگاہ و مرصبر و ربالفتح گردہ چاہ لفظ مدار مضاف است بسوئے دوراہی مرکز گردہ آن چاہ نقطہ غم بود غور بالفتح قعر و تہ چاہ و غیرہ و جز آن قولہ محیطش بر کدورت تیرگی و سیاہی عفونت گندگی و بوئے یعنی گرداگردش از اندرون تیرہ و سیاہ بود قعرا بعید و ہوای اندہ گندگی و آبش تلخ بود نفس زن دم زنندہ از آدمی و غیر آن و کلمہ را علامت راہ است بنفس و معلوم است کہ بجائے گندگی دم بند میشود ناہرہ بمعنے نامبارک و کمبخت زرگ و عمیق صفت چاہ ست رضا و کلمہ را در مصرع اول بمعنی برائے ست و نوعی بیائی موصولہ و بیت لاحق صلہ اش آن سنگ ای اگر آن نالہ و فریاد سنگ را معلوم شدے و قیل او سنگ را کہ در انچاہ بود معلوم شد قولہ دلے آن ساز ترا آہنگ تر شدای سرود یوسف کہ کنایہ از فریاد است سختی بخش شد و تاثیر نرمی نمود بر آن ساعد متعلق بر بیت لاحق ست چو گل از غنچہ بیرون آید و برہنہ شود قولہ بقد خود بریدند از ملامت + بریدن بمعنی قطع کردن جامہ برائے دوختن پوشیدنی و قد کنایہ از ذات ایشان ست از ملامت بیانیہ لباس ست و دامان قبا بہ اضافت بیانیہ و ذکر دامان مناسبت ذکر لباس ست ای بکشیدن پیرہن از تن یوسف قبائی ملامت بر تن خود پوشیدند کہ تا قیامت ماجرائے ایشان مذکور خواہد شد اگرچہ ایشان را گناہ بخشید بود لا تثریب علیکم الیوم یغفر اللہ از نیم راہش باعتبار کوہی رسن یا باختیار خود اگرچہ رسن بودہ باشد شرح قدیم قبل از راہ رسن را بریدند و از ایزد تعالیٰ بجبرائیل فرمان رسید کہ ادرک عبدی ای دریاب بندۂ خاص مرا جبرائیل بپرہای خود گرفت بصخرہ نشاندش رضا چون خورشید از آب کہ بعد از غروب ہم بیاید مغرب قولہ کہ کان گوہری شد بش گران سنگ + بقلب اضافت ای گوہر کانی شد پس گران بہا و تواند کہ گوہرے بیای فارسی برای عظمت باشد و گران سنگ صفت گوہری ہای آن سنگ کان گوہر یوسف باشد باعتبار تمکن وی بر آن قولہ ز لعل خوشگوارش شکر آئین + از مین برکت لب نوشین او چشمہ آب چون شد قولہ رہے سوراخ دیگر شد خزندہ از مہابت و ہیبت طلعتش مارہا و کژدمہا چنان گریختند کہ سوراخہا خوررا گذاشتند و براہ دیگر کہ پیش ایشان آمد در خزیدند مگر ماریکہ قصد کرد کہ بر یوسف علیہ السلام حملہ کند

جبرائیل ع روحی آنرا بستہ کہ نیش زنی دشوار شد **قوله** بگل از خار وخس مسمار میزد + گل کنایت از کف پایش
کہ از لطافت چون گل بود + از خار وخس بیان مسمارست زگل تنگ ای کف پایش کہ از صحبت
گل واقعی عار میداشت **قوله** بہ تیغ قطع باد آندست کوتاه + تیغ قطع باضافت بیانیہ ای کوتاه باد
آندست بریدین از بند دست پنجہ ماه رخسار یوسف ع رضا باید دانست کہ در اخبار وارد گشتہ کہ اولاد
یعقوب ع صلوات اللہ علی نبینا وعلیہ السلام ہمہ بشرف نبوت مشرف شده اند وآنچہ ازیشان صادر
گشتہ کذب وحسد وعقوق والد وایذا یوسف ع ہمہ پیش از نبوت بود ودلیل برین دعوی آنکہ حق جل وعلا
میفرماید ویتم نعمتك علیك وعلی ال یعقوب ع حیث اتی بصیغۃ المضارع للدلالۃ علی کون الاتمام
المذکور فی الاستقبال و ایضاً در خبر وارد ست کہ بعد از ملاقات یعقوب ع با یوسف ع برادران در باب
گناہان مذکور از پدر طلب شفاعت کردند چون یعقوب ع بدعا شاغل شد جبرائیل در رسید گفت ان
اللہ قد اجاب دعوتك فی ولدك وعقد مواثیقهم بعدك علی النبوۃ هذا هو مذهب البعض و
بعضی برآنند کہ برادران یوسف ع مشرف بنبوۃ نبودند بناءً علی صدور المعاصی المذکورۃ عنهم و دلائل فریقین از بحث
و قدح خالی نیستند چنانکہ در بعض شروح مشروح ست پس ای عزیز چون نبوت برادرانش مختلف فیہ شد
مولوی رحمۃ اللہ را بایستی کہ از اطلاق الفاظی کہ موہم استخفاف ایشان ست اعراض نمودی و از نسبت
حسد وکینہ وضلالت و قطع پیوست بستن دست از قفا وخالی بودن ست از مواهب و عطایای آلہی بذات
ایشان اجتناب نمودی تا استخفاف پیغمبر لازم نیامدی جواب این خدشہ آنست کہ شاید مولوی رحمۃ اللہ بعدم
نبوت طایفہ مذکوره بدلالت او کہ قطعیہ عقلیہ سمعیہ قطع وجزم حاصل نشده باشد هذا حاصل ما فی بعض الشروح
واللہ سبحانہ اعلم نواہای مخالف کنایت از دشنام وبدگوئی و محمد رضا گفتہ کہ نوای مخالف آنکہ برای زعم وخواری
مدعی بر وجہی کہ بزشتی سخن او را باز گفتہ شود فاعل آواز کردی یوسف ع فاعل ساز کردی ہر کہ کذا فی البلیتین
السابقین **قوله** زخون دیده بر گل لالہ میریخت + لالہ کنایت از اشک سرخ وگل تواند کہ بضم کاف
باشد کنایت از رخسار تواند کہ بکسر کاف باشد ای اشک ارغوانی بر زمین میریخت محمد اکرم **قوله** بیا
بنگر کنیزک زادگان را + بدانکہ شش پسر یعقوب ع از یک زن بودند ولیا نام کہ از خالہ یوسف ع بود
ویوسف ع وابن یمین از راحیل نام بودند ودیگر از سریت بودند کذا فی معالم التنزیل پس ہمہ برادران را
کنیزک زاده گفتن باعتبار تغلیب اقلست بر اکثر اکثر از راه آزردگی تمام تواند کہ اکثر از چهار برادر کنیزک زاده رسیده
باشد محمد رضا **قوله** حق الطاف تو چون بگذارند + ای حق الطاف کہ ترا با من بود چگونہ میگذارند ای خلاف مقتضای
الطاف میزند بایستی بود ... جنس ... والمون ... تا ... **قوله** ...

بلندی خار و خاشاک ۞ ای تو جهت پستی بلکه بانگ سخت بزو که آن مار کر شد که گوشش تا قیامت هم بگریست رضا
ما من جای امین رضوان نام فرشته خازن بهشت زتو دل ریشتر حال ست از مفعول رسالم سر پیش افگنده
خجل و منفعل **قوله** وزیشان حال خود پوشیده داری آورده اند که یوسف علیه السلام در آن وقت بر قطعه انداخته
بر خود با برادران گفتگو کرده است **قوله** نشست آنجا چه نیکو بخت شاهی ۞ تکرار ذکر نشستن بر سنگ بنا
بر آنست که نشستن اول در حال اندوه و غم بود این نشست با نشاط چنانکه شاه فرخنده طالع بر تخت می
نشیند شرح قدیم و وحی بسوی عیسی و یحیی و یوسف ع در کودکی آمده است کذا فی بحر المواج رضا کاروانی
بیای موصوله مصرع ثانی صله اش و کاروانی بیای وحدت و لفظ ناگه که در بیت لاحق ست متعلق
مصرع ثانی ست ای پس مبارک قافله ایست که یک دانا ازیشان چون بطلب آب بر لب چاه آید و دلوی آن
گذارد ناگاه بجای آب شاهی بدلو بر کشد پس گویا ماهی از برج دلو بر آمده ست سه روز بقول بعضی هفت شبانروز
و بقول بعضی یک شبانروز یوسف ع در چاه بود و الله اعلم آن ماه ای یوسف ع ماه نخشب ماهی ست که عطا ابن
مقطع بضم میم و تشدید نون کرکحی ست به حکمت شعبده ساخته ازمیان چاه که بنواحی شهری نخشب نام ست
بر آورده بود و این کار مدت دو ماه میکرد و پرتو آن ماه تا دو فرسنگ می افتاد و نخشب از آنجا هم ربع فرسنگ
میباشد و نخشب نام شهری از توران زمین و از نخشب تا شهر کش که بشهر سبز مشهور ست دو روزه راه است و
تا سمرقند سه روزه راه کذا تا بخارا سه روزه راه است و بعضی بر آنند که مقنع ماه مذکور از شهر کش مرقوم شد از شهر
بر آورده بود و شهر سبز از سمرقند دو روزه راه ست و بعضی بر آنند که ماه مذکور از کوه سیام که مابین تاشقند و سمرقند
واقع ست بر آورده بود هذا حاصل ما قاله محمد رضا رحمه الله تعالی علیه و سعه و آنچه در مدار الافاضل گفته که چون
ماه فلک فرو شتی ماه نخشب بر آمدی چنانکه بدان روشن شدی لهذا آنرا مباد و ماه کاشغر و ماه نخشب
و ماه کش گویند و سیام بکسر سین مهمله و یای خطی نام شهریست در کوهستان ماوراء النهر و کاشغر نام شهریست
از ترکستان نزدیک ختن و کش بفتح کاف نام شهری دیگر از ترکستان انتهی کلامه و الله سبحانه اعلم تنبیه
بماه نخشب در ماندن بچاه است نه در روز ای چنانکه در روزه راه مذکور بچاه سه بود تا شب کلمه تا برای
غایت ست بمعنی الی و در الی نحویان را اقوال اند نزد بعضی غایت داخل معنی ست نزد الا طلاق
و هو الا نسب و نزد بعضی الی بمعنی مع است ای سه روز یا سه شب در چاه بود و اگر نسخه تا شب
شود معنی ظاهر ست و کلمه تا در فارسی بمعنی مثل و مانند نیز آمده است پاس سنی تا شب آن باشد
که چنانکه سه شب در چاه بود رضا یوسف ع گم گشته کنایه ست از آفتاب و چاه کنایت مدین بفتح
یکم و سیوم نام شهری بر ساحل دریای مغرب کذا فی المسند از از دور افتادن گریان

راه انجا فتادند ای بسر چاه مذکور و بیت لاحق مقوله مولوی رحمه الله است ایجوان چاه مذکور که به
برکت لب نوشین یوسف ع شیرین شده بود خضر سیما روشن پیشانی دلو آب پیما ترکیب توصیفی ست
چون خورشید تابان تشبیه در جمال حسن و درخشانی ست و تواند که تشبیه در نشستن باشد چه سیر آفتاب از بروج
واقع میشود واز بروج دلو هم میگذرد رضا مغرب کنایه از قعر چاه مشرق کنایه از لب چاه قوله
کنار چاه را دور افق کن ای چنانکه افق آسمان مطلع خورشید ست توهم کناره چاه را مشرق خود کن
مصرع ثانی تفسیر اول ست شرح قدیم **قوله** بقدر دلو وزن آب دانا + این مصرع صفت مرد ست
ای چنانکه مردے بود که میدانست که دلو من این قدر سنگ ست میدانست که در دلو من همین
قدر آب میباشد **قوله** ز جانش بانگ یا بشری برآمد + ترجمه آیه کریمه ست قال یا بشری هذا غلام
بشری بالضم صیغه مصدر ست بمعنی بشارت و کلمه هذا برای تعجب است ای بشارت هذا العلام و سون بود
که منادی محذوف باشد که یار خود را گفته باشد ای فلان بشارت باد ترا باین غلام کذا فی الزاهدی هذا
هو مختار المولوی رحمه کما فسره فی البیتین اللاحقین و قیل بشری نام مالک ست که خطاب بذکر ده گفته
باشد ای بشری غلام ست بیا و من بر کش و غلام در تازی طفل نا بالغ را گویند شور آگی تلخی نیکبخت
ای صاحب طالع بیک تفحص مینمودند که هر روز بر سر چاه آمده ندا در دادندی و جواب یوسف شنیدندے
کما یشعر به لاحق کلام چون بمعنی چگونه فراچنگ در دست **قوله** ز نیکو بندگی فارغ نهاد ست + نهاد
بالکسر سرشت و خلقت ای در سرشت او نکوکاری خلط نکرده اند غلط گفته اند که او بس نکوکار **قوله** چو گیرند
بدبندگی پیش + این بیت با بیت لاحق مقوله مولوی رحمه الله ست بطریق بنده عام و همزه بنده برے
تنکیر ست یا وحدت پیش اول بپارسی و ثانی بتازی هیچ ای بقیمت اندک تاب پیچ تاب کنایه از
انواع عذاب ای چون کسی را بنده بے فرمانی پیشگیرد نکوکاری بدکاری زیاده ترکند پس ترا آن تر
است که او را باندک قیمتی بفروشی و از سبب بدکاریش بانواع عذاب مبتلا نسازی چه در اصطلاح
بدکاری وقت را ضایع کردن ست **قوله** مالک بود مشهور الخ نام مرد مالک بن دعر بود
ساکنان مصر کذا فی درة البیضا فلس بالفتح درم زبون و یوسف ع روزی جمال خود را در آئینه مشاهده
نموده گفته بود اگر من بنده بودمے قیمت من که توانستی داد لهذا او را حقتعالے از عبرت این غرور و
عدم شکر مصور تعالی بچند درم ناسره فروشانید رضا این نرخ را که خراج مصر در بدله یک و بدله
او باشد و متاع جان در بدله یک گفتار او باشد یعقوب علیه السلام داند نه برادرانش نه
غیر ایشان این خریداری که خراج مصر و متاع جان در بهایش بدهند زلیخا تواند نه مالک

وغیره آن رو کشیده ای زشت کنایت از قلت و ناسره و در لفظ چند ابهام ست که در عدد و را اهم
اختلاف اعظم ست بقول مشهور هفده اند و بقولے بست و دو و به قولی چهل اند محمد رضا رو کشیده
بزای معجمه و سین نوشته و گفته زو مختصر زود ست و کیده از کسا و بست بمعنی بے رواجی ها در آخر زایده
ست ای کتاب چند درهم ناسره و بے رواج در بهایش بگیر و دست رنج بمعنی مشقت فرو شدن
ای نمود شدن بحصول گنج بیکران ازان روبه سبب دید ای یوسفی و شین شادیش مضاف الیه دو پای فاعل نمی آید و منزل
بلے میگردد از بس فرحت و نشاط کما یفهم من البیت السابق یا از خوف تعاقب برادران کما یشعر به
قوله فیما سبق **قوله** کند در بردن او تیز گامے + کامیاب کنایه از بادشاه چنانکه در بیت لاحق
میفرماید ماهی و شاهی بپای عظمت هزاران دیده ستارگان افلاک صیرت خانهٔ خاک و نیا **قوله**
روی شان برخاک ریزد + ای از انفعال دیدن سوی خوبان مصری گل بهشت برخاک افتد
آنکس عبارت از ایزد تعالی و تار عبادت مضاف الیه سرشت و تار نهاوت مضاف الیه گردن ست
قوله غبار از موی و چرک از تن بشویم + چه با چرک و غبار در بارگاه پادشاه رفتن مکروه و ناپسند ست
و فقیر را بتقریب این بیت یاد آمد **قوله** تو با این گدا کنده کرده در بغل + بدرگاه شاهان نیابی
محل + هزاران مبتدا است کز خوبان بیان اوست و مصرع ثانی با دو بیت لاحق صفت خوبان ست و
مصرع اول از بیت چهارم خبر مبتدا ست و مصرع ثانی آن تفسیر اوست حاصل آنکه شاه مصر بفرمان
بران اشارت نموده که هزاران صاحب جمال از خوبان مصر برگزینند چنانکه گلهای پاکیزه از باغستان
چیده شود تا ایشان آرایش تمام بوقت رسیدن یوسف ع در برابرش بدعوی حسن و باجمال با کمال صف کشند
و بازار حسن او را بشر نمایند شمایل خصلتهاے و عادتهای معشوقانه از ناز و کرشمه و غیره آتش رخان مصری
یوسف خور باضافت بیانیه و کذا نیل فلک ای چون روز چهارم سیاه و مالک با عزیز بسته بود خورشید از
آسمان طلوع نموده بیوسف گفت **قوله** تو هم چون خور کنار نیل کن جای + ای چنانکه خورشید بساحل نیل خود که
فلک ست جای گرفته ست تو هم بکنار رود نیل برائے غسل جای بکن شرح قدیم **قوله** سمن را پرند
نیلوفری کن + سمن کنایت از بدن یوسفی پرده نیلوفری کنایت از پارچه نیلگون یعنی در پیراهن دست بزند
ازار کبود بر اندام سیمین فرو بست بیضهٔ خور کنایت از کلاه زرفشان باعتبار رخشانی و تدبیر آن نواع شب اشارت
بزلف یوسفی و لطیفه درین تعبیر آنست که تا بیضه منکسر و شکسته نشود بچه زاغ بیرون نیاید تا خورشید غائب نشود
شب ظاهر نگردد و حاصل الشرحین مغرب شدن جیب باعتبار پوشیدن رخسار یوسف ست و روی مشرق
شدن دامن باعتبار ظاهر شدن رخسار از وی **قوله** نمود آن دوش و برا از عطف دامن + عطف

بالکسر فرود دامن که آنرا بغل نیز گویند کذافی المدار ای دوش و بغل یوسف ع بوقت کشیدن پیراهن
از کناره دامن جهان نمودار شدند که از دور الخ **قوله** نه بیند چشمهٔ خود چون منزلش بدعلة تخلیه چشمه
خورشید است بدریای نیل ای چون چشمهٔ خورشید آتشین ست و غسل در آتش صورت نه بندد لهذا خورشید
درخواست که خود را در آب نیل غلط کرده بطفیلش دست و پای یوسف ع را شست و شو نماید شرح قدیم برج آبی
عقرب و حوت و سرطان و برج آتشی اسد و حمل و قوس و برج خاکی ثور و جدی و سنبله و برج بادی جوزا و دلو و میزان
کذافی المدار پس دوازده بروج فلکی چهار حصه اند و هر حصه بعنصری خاص محمد رضا **قوله** چو نیلوفر درفت ازو خورشید
و نیلوفر از صنعت است لسے اگرچه خورشید اوج حسن بود اما نیلوفر حضیض آب شد **قوله** ز رخ زنجیر بست آب
روان را بکلمه را علامت اضافت رخ ست باب و روی آب روان بزلف مقید ساخت از ماه تا ماهی
کنایت از تمام عالم ای برای شکار کردن تمام عالم از آسمان تا زمین دام انداخت و محمد رضا از ماه رخ
یوسفی خواست ای گویا برای شکار کردن ماهی دریا دام انداخت که اندرزی او تا بماهی آویزان بود **قوله**
ز پروین ماه را بر بست زیور بماه کنایت از رخسار پروین کنایه از قطرات آب که از دستش جدا میشدند که
از ان صورت پروین اختراع توان نمود یا کنایت از سرانگشتان ست و یا کنایت از مجموع ناخنان
دست و قطرات آب بعض الشروح مفرش بقچه جامهاے پوشش مفرش دار خادم بقچه بردار جلباب
سمن چادر سپید و گل تن یوسفی **قوله** نمود از قصر بیرون تختگاهی بپای تختگاهی موصوله درخت
کنایت از ذات شاه ای بیرون از قصر شاهی آن تختگاه بنظر مالک در آمد که بادشاه مصر گاه گاه
بران می نشست و پیش آن تخت خیل خوبان را صف کشیده که بفرمان شاه برای سحر کردن بازار حسن یوسفی
بدعوی حسن آنجا استاده بودند فراز تخت ای پیش و نزدیک آن **قوله** قضا را بود ابر تیره آنروز ای اتفاقا
در آن روز او آفتاب واقعی در سحاب مستور بود سر در پیش شرمنده و منفعل ز روح حرف نسخ خویش الخ ای مطالع
لوح جبین او که بنقوش حسن و جمال منقش بود از خود دریافتند که بازار حسن ما سرد ست پس سر از ان جماعت
حسن منکوس شدند و تمنای سلطان بر بود چه خیال معکوس گشت سها بالضم ستاره ایست خورده نزدیک
ستاره میانگی بنات النعش کبری در غایت خوردی که مردم روشنائی چشم بر آن آزمایند ابراهیم شاهی و در تفسیر زاهدی
آورده که یوسف درین وقت شش ساله بود کما رواه ابن عباس رض بروایت ابن مسعود هفت ساله بود **قوله**
گزو تا یوسف آمد یک دو منزل بدای چون مالک مر یوسف ع را نزدیک مصر آورد زلیخا ظاهر این
حال خبر نداشت که در میان او و میان یوسف ع یک دو منزل مانده است اما دلش یافته بود که نزدیک آمده
ست چه در جگر او سوز کامل پیدا شده بود و شین سازیش مضاف الیه تسکین ست ای برای تسکین و آرام دل آن

اضطراب و شوق لبها بگرد دندان فشردن سرگردان بنیش اول ، بائی فارسی ثانی بباء تازی **قوله** در صحرا
بحر سیلش افتاد پشه شین سیلش اضافت تخمین است ای خرمن صبر و شکیب و میل ندیده و الم افتاد بارگی مرکب
سواری کنایه از اخترست بقرینه هودج ساحت میدان **قوله** بساط عرض کنعانی غلامیست و بساط
بالکسر چیزی گسترده زیر زمین فراخ ای این مجلس برای مبارک تمامی میدان اظهار کنعانی غلامی ست
قوله که گرد آفت من هرچه گویم : محمد رضا گفته که آفت باین معنی گفته است که اولاد در خواب و در ابداً ظاهر
گرده در قید تکبیر افتاده بود و چون عزیز مصر را مطلوب خود گفته در دیار غربت بدست دشمن افتاد تمکین هم
از سبب بیخودی بدایه می گوید مباد آفتی دیگر پیش او آید و تواند که آفت از زبان گفته باشد که با ظهار شاید این
را اندوه انبوه ترمیشود و راحت گیتی عیش و عشرت و آرایش تن و جان و کاف در ابیات لاحقه بمعنی کدام است و
کام یافتن از لب کنایه از بوسه است آرام یافتن در پناه سر فرش که کنایه از قامت راست دست کنایه
از کنار زیر ست باین قیاس که در ابیات سابقه مذکور شد از رونق افزای ایوان یوسف ع و روشن نمودن
خانه از دیده خویش را الخ چو شمع ای چنانکه گریه و گداز از آتش باشد آنچنان گریه از سوز زلیخا بود و ابر تیره کنایه
از غم و حسرت کنایه از شادیست معرض بجای عرض و ظاهر شدن چیزی تیغ خریدن و فروختن من الضد
و الان استعماله فی الثانی اکثر اضعاف بالکسر دو چندان گردانیدن رضا یا وقتی و روزگاری موصوله
است مصرع ثانی صلاش یاد یاری برای عهد است ای عاشق از وصل معشوق بهره ور شده برافروزی معتقد است
و فاعل آن را شاید ست که در بیت سابق مذکور است و فاعل ترمانی یابد بار اول چراغ آشنائی با اضافت
بیانیه ای در فراق و هجران آشنائی کهنه و فرسوده شده باشد بوقت وصال یار باز تازه بارونق شود شرح قدیم
مع او هوس بقلب اضافت ای هوس بیع او و لفظ بیع اینجا بمعنی خریدن است و باز رسد که اضافت را
بر ظاهر خود گذاری و بازار را مضاف بربیع کنی ای ببازار فروختن یوسف ع هرکس این هوس داشت
که بملک خود او انگیز زال پیره زن تنیده ریسمانی الخ ای چند ریسمانی تنیده در دست داشت و می
گفت کاسه قماشم ای متاع من کم ارزان و بی رواج بی کم و کاست ای بی نقصان و بی عیب و
ملاحت بمعنی خوبی که بذوق و وجدان ادراک توان کرد نه بچشم سر و تواند که ملاحت بمعنی نمکینی باشد ای
لب در کلام نمکینی میکند سیما علامت ای از علامات نیکوئی پیشانی او منورست و محمد رضا سیما در فارسی
بمعنی رخسار آید ای از رخسار نیک است و خم و پیچ کنایه از لکنت زبان و تعقید ست یا کنایه از کذب بدره بالکسر
همیان ده هزار یا هفت هزار دینار کذا فی الرشیدی ضاد ست بالضم هر زر که اکنون با شرفی مشهور ست
در فرهنگ نیر و کذا فی المدار ازین معنی ای از ترقی نمودن دولتمندان بر یکدیگر در خریدن یوسف ع

ساخت در دل کرد که من بدو چندین همه نفائس خریداران دیگر خواهیم خرید و بعزیز گفت کہ پیش از بانگ
ساخت بگو که باضعاف دیگران بدست من بفروش ای دو چندان وزن یوسف مشک فرود و چند
وزنش از در و لعل در بهایش از من بگیر قوله نه درجی بلکه پر اختر ده ای آن درج بسیار زح بود و گوهرها
و مثل ستارگان درخشان بودند قوله بدی گوهر جانم فدایش ده منادی محذوف ست که عزیز باشد یعنی ای
فلان این گوهرها در بهایش بد بلکه گوهر جان من هم فدای اوست یا بندی فرازی برای تنگیرست بیج کنایه
خانه قوله عزیز آمد بفرمان زلیخا چون بخریدن بادشاه بهانه آمده و رده بود پس اکنون شتر یعنی نزد شاه آمد دیگر
آن بهانه را بگذاشت تا بهانه از بسعت رسد و کذب عزیز ظاهر نشود قوله گوهر شادی کنایه از گریه فرحناک جمال
که بعد از مدت مدید بهم رسد البته گریه می آرد شرح قدیم قوله دو چشم خود همی مالید از دو چشم مالیدن تامل کردن در حقیقت
کار یعنی از راه تامل میگفت که کامیابی درین ناکامی مرا از کجا رسید و روزی بیا و تازی یعنی نصیب شبهای
گلازمان فراق روز سپید و روز مبارک که روز وصال سرآمد بار دیگر رسید قوله که بودم ماهی در ماتم آب چه ماهی ۶
یا رتانی فارسی برای وحدت این کاف دو کاف لاحق برای تعلیل ست خومی از چه از پژمردگی ہر سه
علامت بهر یوسفتش ست و محمد رضا هر سه کاف بمعنی ندام گفته ای زلیخا با خود میگوید که من کدام کس بودم باز جواب
میدهد که ماهی بودم و همچنین معنی در بیت دیگر ماتم آب بمعنی نایافتن آن تفشان یعنی سوزان آن ستم کاری
ما آب بن دا جام چه بیجان کنایه از گوهرها قوله عیسی به خرمهره کم بها گویند خرمهره بندند کذافی مدار آنکه
از نقد ملکیه هر چه چگونه منفعتی یابد که در خریدن مثل عیسی امساک و بخل پس گرفته آن نقد را در بهای عیسی صرف نماید
و خرمهره را که کنایت از زر نقد اوست عزیز بدارد و خرمهره عیسی از آن ذکر یافته که عیسی ثانی الواقع بوده است
شرح قدیم و تعریض ست مر مالک را و عیسی کنایت ست از یوسف و خرمهره کنایت از نقد و جواهر که بهای یوسف گرفت
بود که نقد از بهایش بر دست آن ها مالک قوله بغعر حکمت این سر می بخت چو شعر بالکسر جوهر ما ریک که از مو
بافند و بسا اوقات بر غربال اطلاق میکنند زیرا که موم در گردن اسب جا میافته بر غربال مچسپانند و بدن آید غیر مذکور
ی خیالات گذشته را بمه دلکش دامی ساخت لال گنگ این دولت ای عشق که دولت عظمی ست هیچ بها وتا زی
فلاله موزونت و لال یعنی راست کنند سودای عشق بعضا عاد و نام قبیله هو وکذافی المدار قوله ده صبح بیتش خندید
عقیق سنگی معروف که از و نگین سازند صبح عقیق کنایه از سبز خط ای لب عل لعل قت خنده و بیای وافعی شرمنده میکرد
باعتبار درخشانی دندان وی آمد بنداء ای نیشکر غلام مبتلای و لبوده شکر ریختن بکلام شیرین کردن باشکر شده بنوان انگشت
بدندان گرفتن تعجب و حیرت کردن با افسوس و حسرت بردن ر ضا بلول تنگ ای غمگین شسته تنگ ای هلاک خجل ای
خلکسه و اقعی از نیشکر داشتن ملول بود و ایراد تنگ مناسب ست سبب چه شکر در تنگ میباشد که بندش بوده ناسنده بتایع

از رشک شیرین لبش خجل بود و اورا از شیشه هم مناسبت است چه نبات را در شیشه منجمد کنند و شیشه را شکسته بیرون می آرند
رضا قوله چو در لطف از نباتش لب فره شد ÷ فره بکسر تین غالب کذا فی المدار و شین نباتش مضاف الیه بیت
مقررست که شکر سپیده حل کرده در شیشه بدارند نبات از ان پاکیزه شود معنی بیت آنکه چو لبش در شیرینی از جانب غالب
شد لهذا نبات درمیان شیشه از جهت کمی شیرینی خود منعقد شده بیرون نمی آید تا انفعال نبرد قوله نبات از چنید
وادی شیشه را دل ÷ نمیشد با لب لعلش مقابل ÷ دل دادن تقویت نمودن ای نبات اگرچه شیشه را بسیار دلدهی نمود
میگفت که مر الحضور لبها بازغه برسان تا دعوی شیرینی مقابل او نمود لیکن شیشه از انفعال نمیتوانست که مقابل او
شود در شرح قدیم و محمدرضا فرموده که دلدهی نبات شیشه را باعتبار سرخ رنگ ساختن است ای شیشه با وجود سرخی خود
بالب سرخ او مقابل نمیشد قوله نبود ایمن ز لعل می پرستش ÷ که با آن پردلی آرد شکستش ÷ پردلی بمعنی
قوت و زور آوری و فاعل نبود شیشه و فاعل آرد لب بازغه و شین اول عاید بازغه و دوم
عاید به شیشه و این بیت تعلیل است هر بیت سابق را ای شیشه مقابل لب
او از ان جهت نمی شد که از لب سرخ او ایمن و بی غم نبود بلکه بیقین میدانست که لبش با وجود
این پردلی من که اندر روم از نبات پر هست مرا شکست خواهد داد اما عندی و محمدرضا کاف که با آن پردلی لفظ چه
گفته ای مستتر سید که ناگاه بشکند مراد ظاهر است که شیشه را بعد از انجماد نمیشکنند و شارح قدیم فرموده که فاعل آرد شیشه
است و شین ثانی راجع بلب بازغه یعنی با وجود پردلی خود اعتماد نداشت و نمیتوانست که لب را شکست
دهد از روی فرط شیرینی خود آن غیرت خود بازغه باعتبار حسن و کمال و نهایت جمال و لهذا او را بازغه نامیده که گویا آفتاب
است طالع بر عالم قوله بتان شهر ناپروائش بودند ÷ ای با وجود آنکه خود صاحب حسن بودند با نیاز و محبت بازغه در بند
بودند و در بعضی نسخ ناپروائش بودند خوان یافته شد ای پروای خود نداشتند از جهت عشق او یا پروای مردمان شهر نداشتند
از محبت او حاصل هر دو معنی آنکه عاشق و دیوانه اش بودند یا معنی آنکه مردم شهر پروائی بتان نداشتند از جهت محبت
او یا او را پروائی بتان شهر نبو بعض الشروح قوله بماه روی او مهرش نجنبد ÷ ماه رو باضافت بیانیه یا تشبیهی
ای بروی یوسف که ماه تابان بود مثلش بر خاست و در لفظ مهر ایهام بیت آنکه اگر خود شمس بازغه بود لیکن با این نور
قمر شد چه نور رخش بس دلکش بود تخم دیدن ای باعث بر دیدن نصاب قیمتش معلوم الخ نصاب بالکسر اصل یا بیکه بر آن
زکوة واجب آید اینجا بمعنی مال محض مراد است یعنی ای مال بمقدار قیمتش معلوم نموده مرتب ساخته و فراغ دل مضمر ان
شد و در بیت لاحق بیان نصاب قیمتست پاکیزه گوهر ای نیک اصل و مضرح بمایه بارهای شتران است و خار جمع ذخیره
آنچه نگهداشته شود و یاد هو آوازه مست حالان جمالی بیای عظمت و ادراک بمعنی مدرک ای اندازه عقل
رضا قوله ز خواب غفلتش بیداری آورد ÷ فاعل آورد بهوشی ست او را از خواب غفلت بیدار ساخت

ای برسیدن لطایف مستور شد و محمد اکرم و محمد رضا فاعل بیداری آورد و بازغه گفت ای قبل از بیهوشی
در خواب غفلت بود پس از بیهوشی از خواب غفلت خود بیدار شده آغاز نموده جواهر کنایه از اسرار خفیه گنجینهٔ راز
یوسف ع از تو کار نیکوان راست باین معنی که خوبان جهان خوشه چین تو ۞ فروغ خوبی تواند رضا **قوله** که زد پرگار
طاق ابروت را ۞ پرکار بباء و کاف فارسی هرد و طوق و قلم دو شاخه که بدان دایره کشند کذا فی المدار یعنی آنکه
ابروی ترا کدام کس پرکار زده طوقدار ساخته و گیسو ترا کدام کس این پیچ داده یعنی زلف را تابدار نموده لوح خاکی
ای مظهر صفت ابداع حرف تعین و نامه کنایت از لوح محفوظ که محل تفاصیل تعینات ست ای روی تو مظهر
ابداع کیست و زلف تو یعنی از تعینات کیست رضا **قوله** که بنیا نرگست را چشم ۞ گشاد ۞ چشم کشادن
آفریدن ای چشم روشن ترا کدام کس آفریده روشن کرده است **قوله** که بر درج ددت زد قفل یاقوت ۞
درج دردهان قفل یاقوت لب سرخ قوت اول مشدد و ثانی را مخفف باید خواند ای مشاهده لب سرخ تو
موجب تقویت دل ۞ فرحت روح ست ۞ مقرر ست که یاقوت را کوفته معجون آمیخته بمریض خورانند که تقویت
دل و فرحت روح را نافع ست شرح قدیم چاه غبغب گوئی که در سر زنخدان میباشد اضافت چاه بغبغب برای
نسبت ست ای چاهیکه قریب غبغب ست مصرع ثانی صفت چاه ست و اگر کاف بمعنی کدام باشد طلب علیحده
خواهد شد رضا غذای جان کلام شیرین چشمه نوش دهان مبارک برشحی قانعم ای از بحر احسانش یکقطره بمن عطا
گشته وازبحر فیض او هزاران هزار فائز گشته اند و نقطه خواندن فلک را بنابر تمدید او ست که زنگ حباب
خواندن او را تابی و حبابی بسیار وحدت عالم غیب کنایت از مرتبه اطلاق و لاتعین کان الله ولم یکن معه شی
تاب بمعنی روشنی **قوله** معاذ الله ز اصل ار دور مانی ۞ مصرع اول شرط است و ثانی جزا آن و کلمه
معاذ الله بطریق آمده است ای اگر از اصل که جمال جمیل علی الاطلاق ست و ربانی و بجمال من اکتفا
نمودی البته بوقت زوال این جمال من که عکسی ست و معکوس اصل بی نور خواهی شد و حقتعالی ترا
ازین خسارت پناه بخشد بقا دفاهر و معنی پایندگی ست **قوله** غم چیزی رگ جان را خراشد ۞ علت بیت
سابق ست ای چیزیکه بقایش نباشد عشق او را خراب سازد زیرا که ... که باشد عاشق خورم ست و دل چو
رفت عاشق بیقرار شود هکذا اسعال المظاهر و التعینات فان بقاءها الی وقت ظهور الطالع متعینة تفاء بجمالکل الی العدم
الاصلی نور دیدن ترک دادن **قوله** بجای دادن نه بایست زدم الحاجی با خود مقرر ساخته بودم که جان را در
پایت خواهم سپرد کما هو یاب العاشق المضاف و ذره کنایت از ذات یوسف ع خورشید ذات حقتعالی
بهتر ست مرا ترک مجایت جان بر ذات حی قیوم که جان هر کس را سریان معیت وی نه دو ست چنانکه تن بسبب جان زنده
میباشد مایه و سوکنایت از عشق یوسفی و طلب وصالش مفتوح بالکسر دار معنی همسایه بالکسر ساد مهمله سر بند زنان کذا فی المدار

زرین یعنی مزین نوع زینت و عصابه را بالا پیشانی می بندد رضاره پاتابه پارچه به پارچه که اندرون موزه و جز
آن دارند اکسون بالکسر جامهٔ بریشمی سیاه از پوشش ملوک کذا فی المدار و مقرر است که آئینه را در میان پارچه
نمیدارند که غبارناک نشود گلخن خاکدان کذا در بهشت دهقان فرموده که مرکب است از گل بالکسر یعنی خاکستر و خن
بالفتح بمعنی خانه ای خاکسترخانه سنجاب بالکسر جنسی از پوستین ملوکانه مدار **قوله** فرخ روی جان دیدار خواهی هشتمی
انوار قدم بحق تسلیم نموده و مانند آن عوام عزیز را سفت از دست نداده شیون بیار فارسی ماتم و ماتم شوره
کنایه از بازغه ست که بر آرزوها ماتم نموده شان مصرع حق شده بود شیون بیاموزای چنانکه از بازغه ترک
عالم کرده تو هم ترک کن این غم عبارت از عشق حقیقی و این ماتم عبارت از ترک عالم **قوله** منزل هر دم قدم در
سنگلاخی و سنگلاخ سنگستان ای جائی که در وی سنگها بسیار باشد کنایه از دنیا باعتبار صعوبتهای سنگستان
ای جائیکه از صعوبت خالی نباشد و شاخ کنایه از مدعی ای از مدعی بد عائی دیگر رجوع کن و کشاخ بدین مناسب
است که در کوهها نجاد ریاحین و لالها میباشد شرح قدیم و اظهر آنست که سنگلاخ کنایه از عشق مجازی باشد و
شاخ از معشوقان عالم معنی بیت آنکه شهباز دل هر دم در کوهستان مجاز رفته بشاخسار حسن بظاهر نشیمن میکند بلکه
نشیمن خود بالا از کائنات کن که حسن حقیقی بمعنی ذات مطلقهٔ او تعالی بود معنی هست صورت شماران بصورت منکشف
که مظاهر اند و محمد رضا صورت شماران بمعنی صورت پرستان گفته و جمعیه نزد صوفیا عبارتست از آنکه سالک مطالعه
وحدت پیوسته باشد و از اکثر چشم بسته و خلاف او را تفرقه نامیده اند دشمن کنایه از پریشانی خاطر از جهة توجه بصور
مظاهر جهلیه بیای نسبت ای محفوظ و مامون بتوجه سوی یکی آنکه شاهد حقیقی ست دولت کنایه از وصل یوسف دوام
زلیخا کنایت از سعی و جهد آن و بیت لاحق جزاء شرط ست سکه بر نام کسی بردن بادشاهی بخشیدن باو خز
بالفتح پشم گوسفند دریائی که نازک تر میباشد کذا قیل مذهب بالتشدید اسم مفعول ست از باب تفعیل
ای آراسته کرده شده و مصرع ثانی صفت تاجها و کمرهاست **قوله** چو روز سال هر یکی سی صد و شصت و چه
سازش هیمه شعرت خلعت بعدد ایام سال هیمه شعرت اند آنست که و سنت را تا آخر عرش یوما فیوما
جدید در بر گشتند شرح قدیم هر یک ای پیراهن و تاج کمربند قب و غیر ذلک خسرو مشرق آفتاب و تاج او عبارت از شعاع او
باذات او و مغایر اعتباری سرافراختن استاده شدن آئین دگر زیب و آرایش دیگر میان اینجا بمعنی کمربند چون نی
قند زیرا که نیشکر گره بسیار دارد پس هر گره او گویا کمربند ست مگر رضا **قوله** هزاران بوسه اش بر فرق دادی و ضمیر بوسه
اش مضاف الیه فرق ست راجع بنیان کما یدل علیه الابیات الآتیه ای تاج را بوسه سر دادی و گفتی که ای خیاتم
تاج مهتر یوسف هستی خاکپائی یوسف تاج سر من باد معراج مرتبه بلند **قوله** مداوای دل از دیوانه کردی
یعنی از شانه دادن نقش و یافتن آرمانهای او معالج دل مشوش خود کردی باعتبار حصول آن

خاطر و معطر ست که برای حبس دیوانه سلسله زنجیر در کار شود و بیت لاحق تفسیر اوست شرح قدیم از عنبر خام بیان
عنبرین دام ست و عنبرین دام ای دام سیاه خوشبوی **قوله** بنعمت خانه خود روز و شب داشت + بنعمت
خانه دولتخانه و توشه خانه و این مصرع متعلق بیت لاحق ست یعنی آنکه در توشه خانه خود خوان های ملون که نعمتهای
گوناگون مزین بودند روز و شب مهیا کرده میداشت کذا افید **قوله** گرفتی از لب دندان ز دام + مغز ربست
که قند و مغز بادام را در حلوا بکار میبرند یعنی گلقند و مغز بادام واقعی لایق حلوای یوسف نبود بلکه قند از لبش
و مغز بادام از دندانش گرفته حلوایش ساختی ای حلاوت و طراوت آن حلوا بیوسف بودی **قوله** ز سیمین سیب
او الخ ای برای یوسف خیال میوه های لطیف و نازک آوردی که گویا نمونه ذقن او بودند و شین کبابش در بیت
لاحق مضاف الیه در میش ست و راجع بیوسف مربا بالضم والتشدید ترتیب کرده شده و نام شربتی که از میوه
سازند چنانکه مربا سیب مشهور ست کذا فی المدار و نیز نام حلوا معروف کذا فی ابراهیم شاهی ز شرم ادای از
شرم لب لعلش شکر و نبات در آب میشد و شربت میشد **قوله** نهادی مهد گستر دفی این مصرع تفسیر مصرع اول
ست رضا نهالین فرش خواب **قوله** گلستن را از سمن با لاله بالین + ای برای گل رخساری بالین را از
گل سمن و لاله انباشته + نموده زیر سرش نهادی فسون خواندی فسانه گفتی چه افسانه هنگام خواب رسم ست هم
در تب و تاب ای چنانکه شمع میسوخت زلیخا میسوخت رضا ع دو نیست آهوی چشم خمار آلوده غنچه دهن **قوله** دیو یا
پری هم خواجه باشی یا دیوی برای خطاب ست و دیو کنایه از زلف چه دیو سیاه میباشد و پری از رخسار چه پری سپید باشد
معنی آنکه مراد از دیدن تو کاشکی حاصل نیست از جهت آنست که رشک میبرم بر بنگه تو دیو باشی و یا پری مصاحبت کنی چه
مصاحبت دیو یا پری شایان نیست شرح قدیم بخاتونی ای باوجود محبوبی و بانوای چشم جان باضافت بیانیه در
بعضی بجیم و جان بسین مهمله و واو عاطفه واقعشده ای بظاهر باطن غم زجام بمعنی غمگین صفت جانست **قوله** تر و پر
آب و دل پر خون همیرفت + حالست از فاعل میرفت و مصرع ثانی تفسیر همیرفت خورشید ساطع آنسور **قوله** چون
برگی که گرداند نسیمش + کاف در مصرع عاطفه است رضا و این بیت اشارت ست بمضمون حدیث مثل القلب
کریش اذا اصابته الریح یقلب الی یمینه و یساره و علی بطنه و ظهره در نهائی دروی وجهش معلوم نباشد که خود
در ذاته و بنفسه ساکن نهاد خالی از جنبش گرد باد کنایه از بیقراری و شین باج بخالی ای اگرچه جوانمرد از
جنبش خالی نیست لیکن از حال باد که باعث گردندگی وست خبری ندارد شرح قدیم بتقریب سخن ای در میان
قصه میار قصدا و بالذات رضا **قوله** حساب نه نه ماه الخ ای بتامل حساب روز با ماه از سر شمار گردید یقین بدانست که روز
غم من ستم زچاه بهت اگرچه پیش از حساب کردن آنرا بظن و گمان دریافته بود آگاه عارف گاردانا **قوله** و نهاد ابد لبالب
بکام قیل ز ابدل ز هیبت و برین گنبد سپهر + از سوی کینه کین عذر سوی مهر مهر + گذری بیاقتیل ای گرداند نعوای آن

زیر بار او در غبار بر عذار دلدار قصد خون کشیدن ای به نیت رگ زنی و باشد این بیت معروف مجهول ست از تست
ای فخر و ننگ و هرزه پنداشت تست خود را می پنداری پس ترا باید که با خود مهر و کینه پیش نگیری و دل از زنگ کینه
صاف گردانی تا مثل موسی نور انوار جمال حقیقی بی حجیب آری دلت بدان منور شود و اسرار غیب بر تو هویدا گردد و نا
الهت مضاف الیه حبیب بود و بمعنی شاید ست محتمل ست احتمال بنا بر آن فرموده که مجال که هر که کامله نموده اند در بجای
نرسیده اند بلکه این فضل ایزدی ست رضا کاهش خویش ای از تحصیل مراد باز بجان و دل کوشیده خود را کاهش
دهد فاعل خواهد در بیت لاحق معشوق ست فاعل بوسیده عاشق ای لذائی لاحقه لاحق لاحقه از سر پای
ساعتی کمال انقیاد نمودن چون خامه که به هر طرف که برانی میرود و چون نامه که چون می پیچی سر تابد حاصل آنکه
در زدی آرزدی معشوق عاشق صادق هیچ عذر و حیله نیارد و این تمهید ست بر اطاعت زلیخا در اجرای آرزوی
شبانی که از یوسف سر زده رضا داد **قوله** شبان لایق بود به پیغمبری را چه پیغمبر مراعات است رانیست چنانکه شبان در
نگهداشت رمه گرم ست انبیا پیغمبران تابع نموده اند تا بمراعات غیر خو پذیر شوند فلاخن بالفتح چیزیکه بدان سنگ
اندازند هندش گوپهانی نامند ابراهیم شاهی **قوله** رسن هیچون خورا زره بافتند ¤ ای رسن آن طلا در صفحه ساختند
چنانکه رسن خورشید از زرست کنایه از خطوط شعاعی که چون توان اخ بعد از تم تکلم بقرینه بوسم **قوله** بجیب گرفتار
لعل خوشرنگ ¤ جیب کنایه از آویزه که میان فلاخن میباشد ای فلان فلاخن میان مزین بجواهر مردار بد
عالی قدر بود که اگر لعل خود خوشرنگ غیر ایشان در میان او جای گرفتی البته او را چون سنگ بفکندی ای لعل هم
پیش ایشان بیقدر بود و پیداست که هرچه در آویزه فلاخن نهاده فلاخن گردانیده گذاشته میشود البته آنچه آویزه
بیرون در افتد رضا و رمه در گوه صفت شبان ست رمه بالفتح گله سالار گوسپندان **قوله** گردون که ز بی مثل
مانند ¤ گردون چه بهر چرا ای که برگرد این هیچ کنایت از برج حمل ست که صورت بره دارد محمد اکرم و بعضی از شرح
این مصرع را بدین نمط آورده چون گرد و چرد همه یکشل بمانند و گردون چرا از عبارت آسمان داشته که مانند غزاله زرین
مزرعه گردون چرا میکند **قوله** چرا هو ختن سنبل چرید ¤ ز گرگان هرگز آسیبی ندید ¤ چرا از سنبل چریدن مشک در ناف
آهو پیدا میشود و تمام اندام آهو از خوردن سنبل خوش میوه حاصل آنکه همه پر از خوشبو دار باشد آسیب ندیدای لاغر
نباشد چه گوسپندان از هراس گرگان در برور لاغر میشوند شرح قدیم زره سان ای حلقه در حلقه چون بر موی زره
ای ابر تا بدار سیاه **قوله** تو گوی هیچ میز سیل روغن ¤ ای از بس فربهی که در نهاد ایشان بود گویا آن گله سیل روغن
بود که در آبهای میز از سرفرازی ای باد از بهتر در میان بر پشت گوسپندان پشم ایشان را زنجیر سان حلقه حلقه شده
و در بیت لاحق رمه را برج حمل قرار داده و یوسف را خورشید **قوله** چو مشکین آهوی تنها فتاده ¤ شتبه هو در بهاتی برنگ
مشکین بودن ست چه هر گاه آهوی ختن مر انا فریبی کمال بهم از نهایت مستی از آهوان تنها شده گاهی [illegible]

میرود و گاهی بگوسفندان بیامیزد ای یوسف ع که در رمه گوسفندان میرفت گویا آهوی مشکین که با گوسفندان اختلاط ورزیده بود محمد اکرم رحمه الله **قوله** سگی دنباله کش گردی شبانش * دنباله کش سگی که پس شبان رود هرگز باز نگردد رضا و رامبعے برای ای زلیخا صبر و هوش خود را سگ پس رونده یوسف ع ساخته بود که سگ از دنبال شبان ست **قوله** شاهی او شبانی هر دو آزاد * ای اگرچه در ظاهر گاهی در صحرا شبان بودی و گاهی در خانه شاه ملک جان بودی اما فی حد ذاته از هر دو وصف آزاد و فارغ بود و همیشه مشغول مع الله بودی نسیه بالفتح و بالکسر ضد نقد و خیالے صورتے که در قوت متخیله نقش بندد و لفظ نقد در حال استعمال کنند و نسیه در استقبال ای اگر بالفعل وصال یار او را حاصل نباشد با خیال با امید آیند عشق میبازد که البته گاه در ازا خواهم یافت **قوله** که افتد کار او از دل بدیده * عاشق را نسبه بیقراری باشد برای آنکه از عشق بازی خیال بمشاهده و انتهی انجامد **قوله** دیدن خواست الخ ای از مطلب دیدن یوسف ع علیه السلام و طبع او بلندے ای جالب مطلب اعلی شد که کنایت از بوس و کنار ست و در بیت لاحق تفسیر اوست بهر یک دیدن ای برای یک دیدار یوسف ع علیه السلام بحالیکه چشم بچشم افتد دیده میدوخت ای بصورت مذکوره بزلیخائی دیده **قوله** بچشم فتنه سوی او آه ای بنگاه بد و نظر شهوت بسویش نمیدید و گرنه مشاهده مطلق بوقوع می آید شرح قدیم از یاد آمدای لب عاجز شد چنانکه میفرماید که رخساره او از محنت و درد مثل لاله زرد شد آبی و نقی تازگی بود تابی او تشنگی **قوله** نگر زانوگه بروی رو نهادے * از غم و اندوه سیه چشمی ای سیاهی شاهی طلبدار یا عظمت ضد عجب بالضم و سر آوردن راضی شدن **قوله** همیگفت این و لیکن آن یگانه * ای برای ملامت کردن خود این تحیل مذکور میگفت و میخواست که عشق یوسف ع را از دل بدر کند اما یوسف ع در دلش چنان جای کرده بود که بنوعی او را از دل بدر کردن نتوانستی فسون کردن دفع کردن درد با فسون خواندن بر و پیوند جان ای بن عاشق در وقت مرگ از تن پیوند خود را ببرد اما با دلبری که با وی آویخته باشد بحکم پیوند باشد دست و دادن میسر شدن **قوله** ز سر دالاله رنگش کام میگیرد ای از کنار و هم آغوش سرو قد نازنین مراد حاصل کنند و بد و قطعه خوش وی لبی ابر ست از رضا زلال کا عراقی با اضافه بیانیه زلال بالضم آب صاف و شیرین کنایه از بوسه است **قوله** سر کش را دل از خون فرادیانه و فاعل او دل بیدل زلیخا از خونریزی اشک او را مایه بخشید ای خون لب میگریست و همانا بعضے شاید مگر هست **قوله** آن تشنه باید زار بگریست * آنچنانکه بر تشنه که بر کناره آب تشنگی میگذارد و لب را تر نسازد و ترحم لازم ست آنچنان بر حال من که در یک خانه از لطف یار محرومم باید گریست و ترحمی باید فرمود **قوله** گر از آن گنج هست کارم بیگره راست * ای نور از ابروئی او گنج ست تحقیق کار من بگیو نیست بلکه در صدد اشکال ست چه نکست ای چه حاصل آب در دهان کردن حسرت خوردن از سبب عدم حصول مراد و

و بسبب کنایت از رنج است و آسیب کنایت از آزرده خاطر شدن دست یافتن قادر شدن و غلبه نمودن رضا بر نشان
ای بفریب و مکر ذرا ی بیائی فارسی موصوله کافتد از دوران صله اوست ای فراق ناچار که از زمانه پیش عاشق آمده
بهتر ست الخ و تلخی و شوری بیا و عظمت رضا و تواند که ضروری بیار نسبه صفته فراق باشد و تلخی و شوری بیائی
مصدریه باشد **قوله** زلیخا با غم و با این درازی * بیت اول شرط و ثانی جزاء آن و باغم صفته زلیخاست و
با این درازی صفته غم است ای زلیخا که قرین این غم دراز بود چنانکه از خواب اول تا این مقام ذکر یافت چون در
رتبه سابقه در هر غم از دایه چاره سازی و جان بازی دیده بود لهذا اکنون هم دایه را گفت که مرا کیا یادگاری
کن رضا و نهال کنایه از قد یوسف ست سرکش بمعنی سربلند و راست بالاست و ایهام بسرکشی یوسف **قوله**
رخت را در لطافت ناز پرورد این بیت با هشت بیت لاحقه صفته منادی و بیت فلک زینسان بلندت
ساخت پایه مقصود بالندا ست ز د بالفتح گل ناز پروردای گلرخ ترا در لطافت از گل و اقعی برتر ست و در
معنی نسخ پرورد بیاء فارسی که یافته شد غلط ست زیرا که تکرار قافیه بیک معنی در یک بیت مستقبح است والله اعلم
قوله جان و دل گل و آبی سرشته الخ بیان لطافت و نازنینی یوسف میکند و باغ سدره عبارت از بهشت
باذات سدر برگ سربلندی باضافته بیانیه صفته گستاخ بلا مهلت و تواند که صفت سر باشد ای از جان و
دل و حل چین ساخته در وی شاخ از عالم بالا گشته و چون آن شاخ به بلندی رسید نام تو بروی نهاده اند حاصل
آنکه سرشت چنین ترا نگلش بهشت ست محمد رضا گفته که گستاخ از آن فرموده که نهال تو شایان بهشت
نیست بلکه از آن برتر ست گل روئی تو باضافته بیانیه تو ای مصدر تفاعل ست بمعنی پوشیده بودن
سر و زمین معنی ساجد تب تاب بیقراری و اضطراب در زنجیر مقید بسلسله باد و دستگیری پریشان و سرگردان
ناکرده نقد زندگی کم حال ست از مفعول ترحم کن ای در حال حیات بر وی ترحم فرما قطره کنایه از لطف اند
فسون سازای فریب دهنده میم برم در معنی مؤخر ست از نهاده ای سر به خط فرمان نهاده ام بد فرمائی ای بد اندیشه
کار بد صفت نفس مقدم ست و معصیت انی صفته مؤخرش و این بیت هم بیان این اندیشه است رضا دم
عزیزم مضاف الیه نام ست مرغ آب و دانه ای خورنده آب و دانه **قوله** جدا گانه بود کاری و کشتی ای
در نهاد از اولاد آدم خصلتی دیگر نهاده ست پس هر کرا در طینت پاک آفریده ست ای دلد الحلال ست
پاک کردار باشد و اگر از پلیدی سرشت است بد کاره باشد **قوله** بسینه سر اسرائیل ادام بدل
دانائی جبرئیل ادام از مر بالکسر التشدید را از نهان اسرائیل حضرت یعقوب را گویند و این لفظ سریانی ست
بمعنی عبد الله اسر بمعنی عبد ست و ئیل بمعنی آورد و قیل برگزیده خدا تعالی کذا فی الرشیدیه و اولاد یعقوب را ازان
نامیده اند که در عقب جد فرزندان اسحاق تولد شده بود شرح قدیم حاصل بیت آنکه در سینه حوا حالات

گرامی یعقوب ع میدارم و در دل معرفتی از روح الامین دارم پس کسی که خلق پیغمبران دارد و جبرائیل با او همراه
او باشد چگونه از وی معصیتی صادر شود قوله دری ز سحاقم استحقاق این کار ❊ ای سزاوار این کار نبوت
از جد بزرگوار خود میدارم گل بیار وحدت رازهای عبارت از معانی وحقایق الهی که از خلیل الله داری
ابراهیم ع قوله دل خویش و مرا معذور میدار ❊ ای زلیخا را بگو که چنان دل خود را در عشق من معذور میدار که
آنچنان مرا از قضا حاجت تو معذور میدار قوله چو زلف خود ای چنانکه زلفش آشفته بود که شانه نمیداد
بادام سیاه چشم زلیخا عناب تر اشک سرخ بخون آلوده ❊ عناب بالضم والتشدید نام میوه ایست سرخ فام
انند کنار کذا فی المدار سایه افگندن متوجه شدن بجفا وانت تعلم ان الالیق بالعبارة ههنا ان معناه
الفا قامت علی داس یوسف ع کند عبارت از جذبه شوق قوله ز چشم خونفشان یک قطره خون ست
ای حال دل من از چشم من دریاب که گداخته و خون شده بیرون آمده ست لجه بالضم والتشدید میانه
دریا و معظم آن کذا فی المدار فصاد بالتشدید رگ زن کا دامی نگاند قوله مرا چشم تو خندان چنین
نشیند پای ای تو چشم عزیز من هستی پس چگونه خندان باشم که چشم خود را گریان می بینم قوله کز آب افگنی
آتش بجانم ❊ ای نادره کاری حسن تست که بریختن آب چشم آتش بیقراری در جان من انگیزی
قوله چه چشم خود گهربار ❊ ای چنانکه چشم گوهر اشک میبارید از لب گوهر سخن میبارید و گفت قوله که
آخر عشقت چه آورد بر سر من ❊ آری راست گفته بود که از شومی زلیخا دوازده سال در زندان ماند است
کما یجیی قوله ولی سلطان معشوقان الخ انتقال ست از مولوی سلطان معشوقان حضرت ایزد
تعالی که جمیل علی الاطلاق اوست و جمال دیگران عاید بدوست درین منصب لاف در مرتبه
معشوقی ومحبوبی زده بیت لاحق دراثبات این معنی ... مه معشوق زائد الحسن مراد است و در
بیت لاحق اللاحق بطرق تمثیل ست اوج چرخ معدل النهار که او نصف روز است بر برآید
قلب الخ عبارت از کامل شدن و بدره است در شب چهاردهم قوله کند رنجی محاقش زار و رنجور
محاق بالکسر سه روز از آخر ماه کذا فی التاج و در فرهنگ علمی گفته که محاق گرفتن ماه را گویند
ابراهیم شاهی قوله روان خود نخواهد الخ ❊ ای جان شده را کاهش ندید در ... یعنی جان بالفتح
محقق ست وقیل بالضم مه بند بندگی بندای بقید غلامی مقید هستم ❊ خداوندی بجواز
بنده خویش ❊ خداوندی بمعنی صاحبی ای اگر مرا همخواب خود کنی بنده نخواهم ماند چه همخواب ... و بند
هم خاوند باشد نه بنده و نیز اندر شریعت مالک بر بنده خود حرام است ... قال
یوسف علیه السلام زلیخا ❊ قوله که زد دو باره ... الخ کنایه از ...

دانبازی در یک زن منشور عنایت عبارت از خط اعتاق که خداوندان مر بندگان نکوکاران را از راه
عنایت نوشته مید هند وفق بتقدیم فا دبرقاف ای خبر موافقت رضای من دم مزن مستیزه‌ای جنگ
کند و برابری نماید **قوله** چمن پیرائے باغ این حکایت باضافت بیانیه‌ای بیان سازنده این
حکایت کہ کنایت از ذات مولوی کهن پیران روایت متقدمین این تازه گوهر کنایت از تمنای خدمتی از
خدمات شورای اول بپای عظمت ای گرداگرد باغ دیوار و حصار عظیم ز آب گل برآورده بودند گل سوری
بیاد تازی نام گلیست زرد رنگ که هندش توری نامند و سوری اورا از آن گویند که پیرامون دیوار کے
باغ واقع باشد کذا قیل افید فی الشامل سوری گلی است سرخ که بپیکان تشبیه کنندش و محمد رضا بمعنے
گل سرخ و لاله فرموده است و شارح قدیم میفرماید که گل سوری باضافت بیانیاست و سوری بمعنی مسرت ست
ای از مشاهده پیرامون آن سور سروری حاصل میشود بمعنی گل زرد اینجا بصورت نه بندد از جهت لفظ اطراف
چه در باغ چمن پیرامون حصار خواه اندرونی و بیرونی اصلا واقع نباشد بلکه در وسط چمن باشد والله سبحانه اعلم
نیک گستاخ بپای دلبر **قوله** چنارش را قدم بر دامن سرو * چنار بالفتح درختی معروف که برگ او را بپنجه کف
تشبیه کنند گویند عمرش مرتب هزار سال رسد و آخر از وی آتش پیدا شود که او را بسوزد کذا فی المدار قدم
چنار عبارت از بن آن دامن سرو کنایت از مقامی که پیرامون سرو باشد حمایل بمعنی در گردن آویخته ا
پیرامن سرو چنار را نشانده بودند و برگهاے چنار که بر سرو رسیده بودند گویا چنار از کمال اخلاص
دست خود را در گردن سرو انداخته بود بشرح قدیم ترغیب بیان عمارتست ناروان بار او موقوف درختی
دراز دست و سخت چوب منسوب بقد شاهدان که همیشه دران از دوسته تبر و امثال آن کنند
و در شرح مخزن بمعنی درخت انار گفته مدارای ناروان که بالاے درختی بود و بپایه برزوے افتاده
گویا بر شاهده گل چتری دار شود **قوله** چمن نارنج بن را صحن میدان * بکف نارنج شاخش گوی
و چوگان * نارنج معرب نارنگ میوه معروف کذا فی المدار نارنج بن درخت نارنج ا بمعنی برائے
و شین شاخش مضاف الیه کف و راجع بنارنج بن و در مصرع ثانی لف نشر مرتب ست ای مین آن
باغ برای درخت نارنج میدان طرح بود و در دست آن درخت میوه نارنج شاخ که بادمیوه
بودند گوی و چوگان و درخت مذکور باین گوی و چوگان در میدان چمن بازیچه میکرد و از جمیع درخت
آن بانگوی لطافت برده بود یعنی درخت است مذکور را ز دیگران بس لطیف و سیراب بود در شرح
قدیم و آفت کنایت از سرما و دیگر مضرت باغ **قوله** گرفته باغ را زو کار بالا * را علامت اضافت
کار ست یعنی باغ از نخلهاے بلند رونق گرفته بود خرمی بپاے عظمت ای هر خوشه نخل خرم

بود از خرما و در بعضے نسخ بجائے خرما حلوا واقع ست خستہ جانان گرسنگان از مردم و مرغان **قوله**
بسان دایگان پستان انجیر + پستان انجیر میوہ اش کہ مانند پستان ست ای میوہ انجیر مثل پستان
دایہ از شیر پر بودند فالکلام علی حذف المضاف طفلان باغ مرغان انجیر خوارہ چنانکہ در بیت
لاحق میفرماید و محمد رضا در جمع گفتن طفلان بحث نمودہ کہ مرغ انجیر خوارہ یکی زاغ ست نہ غیر آنکہ
پس جمع گفتن بدین توجیہ درست نیست و توجیہش آنست کہ گفتہ شود کہ جمع باعتبار زاغان گفتہ و شاید
کہ در ایران بجز زاغ دیگر مرغان ہم انجیر خوارہ باشند انتہی کلامہ نیم روزان بالف و نون ظرفیہ ای
بوقت نیمروز زرنگاری شبکہا بالتشدید روزن ہائے سبز کنایت از فرجہائے کہ از میان برگہای
درختان واقع باشد و روشنائی آفتاب در نیم روز از آنہا پارہ پارہ می افتد رضا و خورشید اینجا
بمعنے نور و تابش ست و مصرع ثانی نشر ست بر غیر مرتب لف **قوله** ز جنبش لمعہای نور در ظل
دف گل را شدہ زرین جلاجل + دف بالفتح نام ساز جلاجل زنگولہائی خورد کہ بر چرم دوختہ در
گردن اسپ و خران می بندند اما مشہور درین زمان آنست کہ از زرین و غیرہ بشکل مدور ساختہ
بر کنارہ دف و آویزہا وصل کنند تا بوقت زدن دف جلاجل بیکبارے آواز کنند رضا ای جنبش
سایہ درختان بر گل می افتاد گویا آن لمعہای جلاجل زرین بود کہ بر دف گل میرسید و می
نواختند و تشبیہ گل بر دف در تدویر ست شرح قدیم نغمہ پرواز سرود گویندہ فیروزہ کاخ عبارت
آسمان . . . . با باغ مذکور رضا **قوله** ز باد سایہ اش بید مشک ہزاران + تپیدہ ماہیان
در جوئباران + تپیدن بے آرام شدن و بطاء مطبقہ نوشتن غلط ست چہ طا در زبان فارسی
نیامدہ است سایہ بید ای سایہ برگ بید بحذف مضاف ای از سبب وزیدن باد بر اشجار سایہ
برگہائے بید در جوئبار بزرگ می افتاد گویا ہزار ماہیان در آب میدید چہ برگ بید صورت ماہی
دارد شرح قدیم از خواب و ناخوب کنایت از برگ گل و خار و خاشاک سایہ ہر شاخ کہ بر زمین
جنبش میکرد **قوله** کشیدہ جوئی آبش جدول از سیم + فاعل کشیدہ جوئی آب و سبزہ را خط گفتن
باعتبار پیچ و تاب اوست ای زمین آن باغ لوح تعلیم بود و سبزہ در و خطوط بود و
جوئہا آب جدول سیمین بود شرح قدیم لوح جدول زمین باغ یا خطوط سبزہ خوردہ
دانان عارفان بنفشہ بالضم گیاہیست خرد و سبز مائل بسیاہی پرنیان بیائے فارسی
مفتوحہ دیبا منقش بسیار رنگ از سبزہ بیان پرنیان ست رضا نزہت گہ جای
جائی نشاط و سرور کنایہ از باغ مذکور چو بلور تشبیہ و صفا ست چہ بلور در صفا ضرب المثل

است نه در سپیدی چه سنگ مرمر در بیاض ضرب المثل ست خراشی ای اثر زخم تیشه که بر چوب
می نماید رضار حرآن ماه فلک مهد زلیخا عالی مقدار ست قوله گل مرغ چمن زد داستانی
ای بوقت در آمدن یوسف علیه السلام در باغ بلبل پیش داستان خواند که خوش الخ جنت ایوانی
ای مانند بهشت عالی مقام حور کنایه از پرستاران او رضوان کنایه از یوسف علیه السلام دوشیزه بالضم
دال مهمله و واو مجهوله دختر که بکر بود و گوهر بمعنی اصل ست چو سرو ناز ای چنانکه سرو ناز در باغ
قایم و دائم میباشد آنچنان کنیزان را قایم و ملازم یوسف علیه السلام کرد گام اول بکاف فارسی بمعنی
قدم و ثانی بتازی بمعنی مرام بران بکسر بای امر ست از راندن ای کام خود که کنایت از تمتع
مذکور است روان ساز بباز یدبیا موحده صرف کنید بتازید بتاء فوقانی ای شتابید و در بعضی نسخ
بنون یافته شد ای در جان باختن و در راه یوسف علیه السلام فخر کنید قوله بلوح آرزو نقش فریبی
لوح آرزو کنایه از دل زلیخا و محمد رضا ره باضافة بیانیه گفته و یاء فریبی موصوله ست و بیت تالی
صله آن ای از وصیت مذکوره گویا در دل خیال این فریب داشت که هر که الخ قوله نثار جان و
دل در پایش افتاد * ای بتن باز رفت و دل و جان را نثار یوسف علیه السلام ساخت نثار
افشاندن بپای تخت هنگام تخت آرای از رسم ست و دوری ای دور بودن معشوق از
عاشق رائے دل برائی خاطرش قوله شبانگاه کز سواد شعر گلریز * فلک شد نو عروس عشوه
انگیز * شعر بالفتح قسمی از پارچه سیاه که از موئے بافند و رنگش خوش واضافة سواد بشعر
اضافة صفت بموصوف است ای جامه سیاه که کنایه از سیاهی شب ست و گلریز صفة شعر
است پس شعر گلریز بمعنے جامه سیاه منقش و مزین که هندش همه کارے نامند و سواد شب را
گلریز باعتبار ستارگان گفته حاصل آنکه سیاهی شب باستارگان گویا جامه مزین به گلهاے
بود که فلک بوقت شب برخود کرده عروس عشوه انگیز و نازکنان باشد و از پروین سلک جواهر
گرفته حلقه گوش ساخت واز شکل ماه آئینه در دست گرفته چنانکه رسم عروس ست که وقت آرایش
آئینه بدست نموده آرایش کنند قوله فسون دلبری بر دی دمیدند * ای اطوار معشوقانه از ناز کرشمه
پیش یوسف علیه السلام هویدا کردند تا او را بخود نظر بیند اما در ذات شریفه او موثر نشد اگر افسون بود
تنگ شکر بار بسته شکر کنایه از بکار و کنیزک اند مخصوص آن و شکر خا بمعنے لذت گیرنده سر پرنیان
پوش کنایه از تزیین کنیزک در لباس حریر آزاد ای فارغ و تنها و بذکر سر دخالی از نزاکت نیست
قوله که هستم می سر و پا حلقه مانند * بے سر و پای پریشان و از حلقه حلقه زلف مراد است ای

از افگندن حلقه خود این اشارت کرد که من مانند حلقه زلف در طلب وصالت پریشانم و تواند که از
حلقه آن حلقه مراد باشد که در انگشت دارند چه آنهم بی سر و پا می باشد و بی سر و پا را پریشانی لازم
شرح قدیم و در بیت لاحق از حلقه حلقهٔ در مراد ست که بیرون از در می باشد **قوله** که دفع چشم بد
رازان شمایل ﴿ شمایل خصایل پسندیده و اطوار معشوقانه و محمد رضا از شمایل صورت جمیله یوسف ع
خواسته و را بمعنی برای ای دست من در گردن تو باد مثل تعویذ چشم زخم را دفع سازد و شمایل
ترا نگهبانی نماید مشت گیاه کنایه از خیل کنیزان فراغی بیاء عظمت بت پرستان را ای کافران ننگی
ای عبادت خدا تعالی از اسرار یقین و دلایل وحدت ایزد تعالی و دین عزت ای عزت دنیا هری از جهته
خوبروئی راه خواری عبارت از بت پرستی رضا ازین عالم برون ای خارج از ممکنات چه او واجب
بالذات ست یا خارج از کونین چه آوازه ممکن بمکانی منزه ست و دانائی ای در وجود
با دانائی و هوش نهاده ست نهال کنایه از کمال دانش که بحد عرفان رسد و میوه خدا پرستی
دهد که فایده از عقل شناخت واجب تعالی و عبادات اوست زیرا که نزد اهل دانش هویدا
ست که پرستش خدائی الخ او را پرستیم خود را نیز داخل کردن در سلک ایشان برای
ترغیب و پاس ایشان ست ای من هم حاضر خدمتم پس بباید که بعد زین الخ شرح قدیم کیسی
عبارت از بت سنگین ست که سویش پا دراز کردن و پیش او سر نهادن یکسان ست ای امتیاز
تعظیم خود را از تحقیر خود ندانند محمد اکرم رح و فاعل تراشد و خراشیدن دانا ست ای از دانا بعید
است که بدست خود بت از سنگ تراشد و از حرص دل را خسته سازد و از سنگی چه خیزد ای کار روای
عام از سنگ بهم نمیرسد شهادت ای کلمه شهادت یک انگشت کنایه از یک بار گفتن کلمه طیب است
ای کلمه طیب عجب شهد نیست که کافر صد ساله چون او را یک بار بگوید از عقوبات کفر برهد بکرمه تعالی
انگشت شهادت سبابه که بوقت گفتن کلمه طیب از خلوص دل او را نصب سازند پس آن انگشت
آلت کوری شیطان ست چه مطلب او گمراهی و شرک انسان و چون انسان بهدایت ایمان رسد شیطان
منفعل و کور میشود و شین رخمش راجع بشیطان ست و چشم زخم او عبارت از گمراه ساختن ست
رضا سر رشته کار یافتن بمطلب رسیدن عقد خدمت کمر بندگی ایزد تعالی سیما علت و پشیمانی که بدان
خیر و شر و غم و شادی معلوم سازند همانا بمعنی شاید در رخ ای در رخساره کامل گلرنگ ای سرخی
چه سرخی از لوازم شرم و حیاست وداع جان خود کرد ای جان را نزد یار خود گذاشتن راه
خانه برداشت یا معنی آنکه از ناکامی بهوش شد رضا کلبهٔ احزان خانه غمها عبارت از خانه دل یعنی

شود ای قتیل المحبة عبارت از زلیخا توان بمعنی طاقت توانائی توان بخش باعتبار پرورش نمودش
چراغ افروز باعتبار تزیین نمودن زلیخا را رضارح و از تن ای اگر از تن دم زنم خمیر رحمت ای تخمیر که
از رحمت در دل دایه می آید ز مهر تو متعلق مصرع ثانیست بدین پایه اسے بحد جوانی و بیت
لاحق مقصود بالذاتست پیوند جان و دل ای مهر باطنی ملاقات آب گل محبت ظاهری در جنبش
آری ای سرسبز و تازه کنی رضارح افسون خوانی ای کلام سحر آمیز بتاب امر است از تافتن
لطف اول بمعنی مهربانگی ست و ثانی بمعنی پاکیزگی سیمین گونی دلکش بروی یعنی بر روے و دل
کش بمعنی دل رباینده و صفت خال **قوله** چو سرمه نور دیده گر فزایم + ای اگر مانند مردمک
که در چشم جا دارد نور دیده را فزایش دهم اے چشم را بسرمه ناز کحل سازم هرگز در چشم او که تنگ گشت
جای نمی یابم ای بسویم نمی بیند بحال کسے افتادن مطلع شدن از حالش غم من ای عشق و این
بیت جزا ر شرط است و بالا بمعنے بلند نیست **قوله** نه تنها آفتم زیبای اوست + ای تنها از حسن با
کمال او خراب نیستم بلکه استغنا او بلائے دیگر است مرا شرح قدیم پردام اے پذیرائی عذر
من سکین بے پردام بمعنے بیقرار و مضطرب کذانی المدار باشترا ے بقدر بار شتر بخروار ای
بقدر با خروار ای هر دو بسیار آید اما سیم زیاده تر از زر باشد بموضع ای بهر جای از خانه چه بر دیوارها
و چه بر سقف و چه بر فرش سرمایه عبارت از سیم و زر آباد بمعنے دولتمند و توانگر رضا معماران این
کاخ ای روایت کنندگان این قصه شرح قدیم **قوله** بر سم هندسے کار آزمائی + الخ هندسی منسوب
بهندسه که نام علمیست که بدان مقادیر اشیا از تنگی و فراخی دانسته شود رصد بالفتح چبوتره مطلق اما
اینجا کنایت از رصد حکماست که مقدار هفت صد گز بر کوه شامخ بارتفاع کمال بنا سازند و از آنجا
مطالع مدارج و حرکت ستارگان معلوم کنند گویند که حکیمی بر کوه بلند رصدی ساخته بود که بعد از
ششماه کامل یک خشت بر سر صد رسیدے محمد صلعم اکرم رح حاصل بیت آنکه آن اوستاد بر طرح
بناهائے مرتفع و تعمیر عمارات شامخه قادر کامل بود **قوله** ز تشکیلش مجسطی سخت آسان + ز تشکیک
وی اقلیدس هراسان + تشکیل شکل ساختن و مجسطی بکسر میم و فتح دوم نام کتابیست در علم هندسه در
وی اشکال و دوائر و تصویرات و ماعدا ذلک مرقوم است سخت آسان بسیار سهل تشکیک در شبه
انداختن و اعتراض نمودن اقلیدس بالضم و کسره دال مهمله نام حکیمے مصنف مجسطی مذکور معنی آنکه
از نوشتن اشکال استاد که بطریق سهولیت و ایضاح نوشت کتاب مجسطی آسان میشد چه از خواندن
کتابے در علم کتاب دیگران را علم حل و آسان میشود و بار از ین ترقی نموده میفرماید که مصنف مجسطی اعنی اقلیدس

درگور خائف وهراسان بود که اگر آن استاد در کتاب من که مجطینست یعنی جدید شک انداز عجیب و بعید نیست هذا ما فهم من تحریرات محمد اکرم و محمد رضا بعضی از شرح فرموده اند محیطی نام کتابیست از حکیم بطلیموس در علم مساحت و بجای تشکیل در مصرع اول تشبیک مصدر تفعیل از شبکه نگاشته در لغت بمعنی واست و تشبیک انگشتان دو دست را در هم افگندن و در اصطلاح نزد که مقاصد و تمثیلات آنچه خواهند بر روی صفحه نگارند تا صورت آنچیز که خواهند معلوم گردد و این صنعت اکثر مردم طراح و بناء و اصحاب مساحت و حل سائل فرائض را بکار آید اقلیدس نام حکیمیست که بدلالت ادله و استقامت براهین از مشاهیر جهانست کتابی در بیان اشکال هندسه تصنیف کرده نام خود برو نهاده و نصیر طوسی آنرا شرح ساخته که او را تحریر اقلیدس گویند هذا کلامه و نیز گفته که در بعضی از نسخ در مصرع ثانی بجای تشکیک تشکیل واقعست و تشکیل بمعنی شکل و تصویر افگندن بمعنی شکل چیزی کشیدن و هر دو معنی درینجا صورت بند و حل هذا هر یک مصرع مطلبی دیگر ادا میکند عند ارباب التحسین والله اعلم

قوله بجستی برشدی بر طاق اطلس ✤ بر ایوان زحل کردی مقرنس ✤ جستی بفتح جیم تازی و یای خطاب ای بیک جست برشدن بلند شدن طاق اطلس عرش اینجا کنایت از عمارت است کذا ایوان زحل ازان کنایت ست رضا مقرنس بنا بلند و مدور کذا فی المدار ای بیک حمله بر عرش رسانیدی و بر ایوان زحل که آسمان هفتم ست بنا ها نمودی و بیک جست بر مقام بلند رسیدن کنایه از بنا ساختن خصوصاً بنای بلند و مدور از خواص استادان نادر فن ست پس حاصل آنکه در صنعت بسیار کامل بودی و بعضی بچستی بضم جیم فارسی و یای مصدری خوانده اند و مقرنس را بمعنی نقش یا بمعنی پیچیر گفته اند طراحی یا مصدر بمعنی ترتیب انداختن بیارای برای نمائیدن روش عمارت دلپسند خاطر صاحب عمارت چون نکر کردی هزاران روش تو پیدا آوردی دگفتی که هر کدامیکه ازینها پسند افتد بفرما که بر آن عمارت نموده آید نقش آفرینش تصویر همه اشیاء لوح هستی ادای عالم دیگر پیدا کردی بتصویر زنده گشتی ای صورت آنچیز بعینه منقوش شدی چنان نمودی که زنده است زرین ست تا دره کار و ماه کنایت از خشت سیم و مهر کنایت از خشت زرین رضا فضا بالکسر صحن خانه آمال جمع امل بمعنی آرزوی مهند اسم مفعول از تمهید بمعنی گسترده شده و هم تخمین گذرگاه موصل پیوند کرده شده آبنوس چوب سیاه ای در راه های آن سرا از سنگ سپید فرش انداخته بود و در های او از آبنوس و دندان فیل پیوند نموده بودند و آنجه هم در میان یکدیگر هفت اورنگ مانند هفت آسمان که در میان یکدیگر خانه و در ها ست که هفت اورنگ کواکب بنات النعش و تشبیه در رنگ بنات النعش است انداختن چنان که بنات النعش آنچنان ان هفت بچخانه نظر بود و در محمد اکرم در قوله هفتم خانه متعلق بیت لاحق ست و همچنین

چرخ هفتم صفت هفتم خانه است باعتبار بلندی و آن مصرع ثانی هم صفت اوست ای نقوش دیگر
خانها از خانه هفتمین کمتر بودند در نسخه بیشتر و محمد رضا که لفظ گم را بالضم کاف فارسی نوشته تا قافیه درست آید و گم بمعنی
مغلوب گفته **قوله** رهای مرصع در نیخته صفت طاوسان ست نیخته مصدر ست بمعنی خرامیدن و بمناسبت
و ناز بر فتن بعض الشروح و شارح قدیم میفرماید که بیخته بمعنی کشاده شدن پرهاست م طاوس که هندش نامند
میان آن ای در صحن خانه اغصان جمع غصن بالضم شاخ اوراق برگها حلیها بالتشدید پیرایه‌ها
مصرع صفت اوست ای بال آن مرغ از زمرد ساخته بود و منقارش از لعل [illegible]
مصنوعی را خزان پژمرده نکند و مرغان تصویر را در یک جا قرار باشد زیرا که از مردمان بهشت ندارد
این اشارت بزلیخا و آن اشارت بیوسف علیه السلام ماه کنایت از نقش زلیخا و مهر کنایه از تصویر یوسف ع
دو پیکر برج جوزا که یک قد و دو سر دارد و مدار کلکل پاره پاره و دو شاخ تازه دو نقش که حرف عشق
باضافت بیانیه زینش ای مزین خانه از فراش و جز آن چنانچه در بیت لاحق میفرماید و در بعضی از نسخ
ترتیبش واقع شده گوهر پیوند مرصع بجواهر در هم آمیختن جمع کردن یعنی از یاسمین عطرناک و گلهای خوشبو دار
خانه معطر ساخت رضا رح صدر عزت عبارت از تخت زرین مذکور **قوله** همی گل بر بستان [illegible]
ما سبق ست و سمر بمعنی مشهور و گل رو بیت لاحق کنایه از رخ زلیخا و غازه سرخی که زنان بر رو میمالند و گو
آوازگی شهرت و نامردگی **قوله** ز وسمه ابروان را کار پرداخت + هلال عید را قوس قزح ساخت وسمه رنگی
سیاه که بدان ابرو را سیاه کنند هلال عید کنایت از ابروی کوتاه و باریک و قوس قزح کنایت از ابروی
سیاه و دراز که برنگ مذکور بهم رسد و محمد رضا فرموده که ابرو را قوس قزح باعتبار انواع رنگ و تلون آن
قوس و قزح بالضم قاف و فتح رای معجمه کمان شکل ملون بالوان مختلفه و آن چیزی در هوای ابرناک پیدا شود
و سبب ظهور وی آنست که آفتاب در سحاب بر زمین نمناک بتابد و [illegible] عکس آن کمان شکل پیدا
آید و آفتاب اگر شرقی باشد ظهور وی از جانب غرب باشد و بالعکس کذا فی المدار و در منتخب قوس قزح
نام کوه ست بمزدلفه و ملکی موکل بر سحاب نام پادشاهی از پادشاهان عجم و کمان رنگین را قوس قزح ازان نامند که
ماخوذست از قزحت برزن فرقت بمعنی رنگ زرد و سرخ و سبز یا ازان که قزح ماخوذ ست از قزح بالفتح بمعنی ارتفاع
یا منسوب ست بابو کلی پادشاه عرب انتهی **قوله** نغوله بسته موی عنبرین را + بدانگه موی پیچیده بر گوش نهند نغوله گویند
اگر بر دوش آویزند جعد باشند و اگر از پس پشت آویزند آنرا گیسو خوانند رضا رح **قوله** جعد دیشتی عنبر کنایه از زلف
و مشکین [illegible] کنایت از پشت زلیخا که مرح بود و شتی باعتبار زینت افزایست سیاه کاری رهزنی باعتبار فریفتن
مردمان و لفظ مردم نوعی ست که در بیت آتشی الخ ای نهالان خالهای سیاه که مانند دانه

بود نه بر روی خود که مانند آتش سرخ بود و بیان و اظهار این معنی یوسف نموده که رویت تش
الخ **قوله** بخطی کشید از نیل چون نیل ﴿ مه کنایت از رخ او چه رسم زنان عرب ست که همین ابرش
خط سیاه و باریک بمقدار میل سرمه بر پیشانی میکشند محمد اکرم ؎ در بیت ثانی ز میل آلت کوری خواسته **قوله** نگر شاید
و بدان نرگس مست الخ تخییل دیگر نیل ای چون مشاطه از آرایش دیگر فارغ شد بکار سرمه اندازی متوجه شد
میل سرمه آلوده در دست چپ گرفت و خواست که در چشمانش کشد مستی چشمانش در مشاهده بجدی اثر
کرد که از سبب مستی میل سرمه از دستش بر پیشانی زلیخا افتاده خط سیاه پیدا گشت شیخ قدیم بدستان ای برای مکر
فریب ولدان سیمین تیجه ای پنجه سفید باردنی و نگاری عهد بیت اشاره به یوسف خورده کار کنایت از سناط
فندق بالضم میوه ایست که با انگشت شاهدان نسبت کنند براهیم شاهی ای بسر انگشتان رنگ حنا داده و از آن
گریه خونی را بیار عرض کرد **قوله** بصنعت ده هلال مه قفا را به زجلباب شفق کرد آشکارا ﴿ ده هلال کنایت از
سرهائی ناخنان افزوده زانگشتان و بیگانه ماه قفا صفت ده هلال ست ای چنان هلالی که در قفای
ماه واقعست و مه کنایت از ناخن چیده گشته و جلباب شفق چادر سرخ باضافت بیانیه کنایه از
رنگ حنا و طرفه ست که ده هلال بدر ماه یکجا جمع باشند رسا و بعضی شراح این توجیه ارو انموده اند چه چندان
معنی در قفا بدل ماه بر سرهائی ناخنان چندان ظاهر نیست بلکه از هلال سر انگشتان مراد است که هر
یک را اعتبار روی ناخن که در عقب اوست مه را قفا گفته و انگشتان در حین حنا چون ملون شد و سر هر
یک را بسلیکه از راه پرده شفق ظاهر شده باشد تشبیه توان ساخت والله سبحانه اعلم طارم بفتح را مهمله خانه بلند
و گنبد سرپرده براهیم شاهی و طارم دولت یعنی بلندی بخت و سعادت آن ای این آرایش کمال نمایش هلال
برای آن کرده بود که هلال علامت عید وصال یار شود و بخت یاور گردد رضا **قوله** قران افگند مه را با ستاره ﴿
کنایت از کناره و ستاره کنایت از گوشواره و قران بالکسر پیوستن چیزی بچیزی و مصطلح اهل نجوم انست که
دو ستاره سعد مثل ماه و مشتری در یک برج جمع شوند آنرا قران السعدین گویند آنوقت بسیار سعد باشد که کار
بمدعا رسند محمد اکرم ؎ گل کنایت از وجود زلیخا و ثمن پیراهن سپید **قوله** شعار شاخ گل از یاسمین کرد ﴿ شعار
بالکسر جامه که زیر جامهائی دیگر باشد و دثار بکسر دال مهمله و ثا مثلثه جامه که بالا از همه جامها باشد کذا فی المدار
شاخ گل که دست زلیخا یاسمین پیراهن سپید یعنی پیراهن سپید را ملازم تن خود ساخت و از سمن و گل در مصرع
ثانی سمن و گل واقعی مراد ست که برای خوشبو گلها را در جیب و آستین می اندازند و تواند که تخییل مصرع اول باشد ای بنه
دوش در جیب پیراهن آورده سعد باز و از آستینش برآورد رضا تنگ بفتحتین باریک کذا فی المدار ای آن
پیراهن که بر تن او بود چنان نازک و باریک بود که آبی اندک و باریک بر روی گل آمده بود و از لاله و گل تن زلیخا

مراد ستقر رضا از دو ساعد بیان و بیت دسته بر تخت زمین دو ماهی و ساعد سیمین مطوق یعنی طوقدار رضا

قوله خش میداد با ساعد گواهی بیاض سخنی که بر اوج جمال ماه تابان بود و ساعدی که ماهی در آب بود

هر دو گواهی میدادند که حسن زلیخا تمام عالم را از ماه تا ماهی در دام خود آورد و آن جامه و یا آن جامه خواسته

که بالای پیراهن پوشیده بود رضا قوله نهاد از لعل سیراب و از زر خشک * کلمهٔ از جان تاج افرداست

ای بر سر تاج نهاد که از لعل آبدار و زر خالص روشن بود ای بدیها مرصع خرمن مشک سر زلیخا باعتبار زلف

مشکین قوله شد از گوهر مرصع الخ ای زلیخا از سبب حسن و زیب دامان و جیب که مرصع بجواهر بود مثل در صحن خانه

طاوس خرامان شد از مقابل ای آئینه که مقابل او بود و از نقد حسن او مراد ست و روان گنج طرب ای دل

خود را گنج شادی ساخت از سبب عیاری حسن نو و عطار و محتشم از ان گفته که منشی ملازم شکوه میباشد

خواص آب و گل ظلمت و حرکت در وزیک حرف الخ ای هر سخن او چنان دلکش بود که همه عالم داستان

میشد قوله بطوق منت الخ نیکو بندگی تو گو یا طوقیست ز منت تو و من بان طوق منت گردن را بلند

میکنم رضا ازان نوامی احسان آن شلم بافواه بگوید که زلیخا بند نیکو کار

جالست زنا عل شدم هکذا فی البیت الاحق بے لیودی بے

مصری و عدو توصیف صد شاه ای صد شهریار و ملک جان صرصر باد سخت و زان برابدی مقابل شود

و گرایدای میز جنک برابر صرصر کند نقاب بالکسر ریبے بند مدار رهن یعنی مفعول مرهون و مقید شد ر

نوعی از بازی که بنا لیش نرد گویند و آن شش خانه میباشد چون مهره بشتم خانه آمد بند گردد بدان الخ ل

حرف سمع و الف افت بنیل بالفتح یا فتن سخن پرداز حکایت کننده و روایت آرنده کاشانه راز عبارت از مقصد

تم نما در دشت حریم خانه ی شحنه بالفتح نگهبان رند که برای ضبط کار ها ے در شهر بگردد و هندش کوتوال

نامند و عسس نگهبان شب که محافظت دزدان کند کذا فی کتب اللغت و کلمه را درست الحق اللاحق اضافت

میدانست بسوی هوس و اضافت جان عظمت ای عرصه میدان هوس و جان طمع و هوس و طمع زلیخا را

منقر نموده میفرماید که هوس او در دیدن بود و طمعش بیقراری یا بدیده حالست فاعل گفت قوله که

چشم رمت الخ ای برحمت سوی من ببینی و کام امیدی بسیار میکردای در و بسیار ظاهر میکرد رضا مصور علی

بدا المفعول و بیت لاحق بصفت صورتین ست روان فی الحال قوله رخ خود در خدای آسمان کرد *

بدانکه در اخبار وارد ست که آسمان قبلهٔ دعاست لهذا بوقت دعا توجه بآسمان کرده شود که مستلزم اجابت

دعوت ست نه آنکه خدا تعالی را در آسمان مستقر میبوده باشد چنانکه عبارت خدای آسمان بدان موهم است

بود و مستقف همان دیده قوله فزودش میل زان الخ آنچه کلام ربانی ذاته سبحانی و لقد همت به و هم

بدو ناطق ست آنست که یوسف ع را میل طبعیه بزلیخا فته بود و میل طبعی که بے اختیار ست در تحت تکلیف
دخل نیست چه تکلیف ما لا یطاق غیر واقع ست بلکه نزد بعضے ممتنع مطلقاً عدم الوقوع قوله تعالی لا یکلف
الله نفساً الا وسعها صاحب میل طبعی سزاوار جرم و عقاب نیست فما رواه المولوی رح علی المعنی من
زیادة المیل لا لاختیاری الطبعی و النظر الی وجه زلیخا بل لذلک المیل تامل کذا فی بعض الشروح قوله
که بود من آن تا بنده الخ از تابیدن بمعنی توجه و التفات یوسف ع بسبب بدعاے زلیخا چشم و دل آمرای خوفی
از چشم و دل باشد ریختن زلیخا گرفت رضا خود کام کامی کسیکه مطلب خود خواهد بمطلب دیگری نپردازد و بمعنی سرکش
و شوخ بحق آنخدائی الخ اگر گوئی که زلیخا بت پرست بود این سوگند از و چگونه صادر شد گویم که زلیخا در آ
زمان مشرکه بود و اعتقاد بخدائی هم میداشت بلکه او تعالی را عالی تر میدانست چنانچه از مصرع ثانی پیداست
یا گویم این سوگند باعتقاد یوسف ست بعض الشروح قوله با ابن حسن جهانگیری الخ بیا موصوله که ادات
صله و کذا و در دو بیت لاحق بمحرابی کمان این مصرع تاکید ست چه سابق نیز ذکر ابرو شده است و میتواند
که لفظ محراب تبدیل عبارت نموده تکرار آنرا پسندیده باشد شرح قدیم جامه زیب صنعت مر است و تا مضاف
الیه سرو ست ای قد ست لبستر قد زیبا پوش توکه زیب دهنده جامه است آب دیده الخ ای هر زری کاری که در عشق نواز
من ظهور نمی آید مرتبه دار که جا نقشم تو آن خورند شرح قدیم داغ تو ای داغ فراق تو هوای شوق و هوس باغ
عبارت از وجود یوسف ع بوئی بتوجه اندک و در بعضے نسخ واقعست شیر و خرما جمع کردن کنایت از جماع
است و مقرر ست که شیر و خرما بهم آمیخته میخورند رضا قحط ای قحط هجر و فراق قوله درونها چون برونها الخ
درونها عالم ارواح که در حس نمی آید برونها عالم اجساد که محسوس و مبصر ست ای عالم بجمیع انواع خود مظهر
است و شارح قدیم از درونها اعضائی باطنی خواسته چون دل و استخوان و رگها و از برونها اعضای ظاهری
مراد داشته مثل دست و پای و محمد رضا فرموده که از ظهور اشیا رکوینه اول در علم الهی بود که آنرا صور علمیه
گویند و درونها از آن عبارت از مراتب دیگر است چون مرتبه ارواح و امثال آن واجب بود حبابے و
ثانی بیائی وحدت قوله بپاکان کز ایشان زاده ام من الخ اگر گوئی که قسم غیر از ذات حق و صفاتش بدون
اعتقاد آنکه و فا بمضمون آن واجب نیست مکروه هست بلکه بمذهب بعضی حرام ست و باعتقاد مذکور کفر پس
یوسف ع که پیغمبر است چگونه بسلف خود قسم خورده گویم قسم بغیر ذات و صفاتش برای تاکید کلام و ترویج آن
جائز ست چه قسم از سائر موکدات او کد است کذا افید و بعضے از شرح فرموده که حکم مذکور در شریعت ماست
نه در شریعت یعقوب علیه السلام والله اعلم تنگنا کنایه از هشت خانه و ایهام بآنکه قصه عصیان تنگ ظلمت قوله است از
زودانیکو سرانجام الخ ای شکار مطلوب که عاقبت او نیک باشد و بعد از مدت مدام القدر بهتر ست از صد

مقصود یکه زود در دام آید و عاقبت بر داشته باشد قوله سراسر دفتر ایشان نویسند + چه صد در کبائر از
پیغمبران بد تر ست و فاعل نویسند موکلان عذاب اند یا کراماً کاتبین یا قضا و قدر واز جام جام زهر مراد
است واز مستی مستی مرگ مراد ست و عزیزی بمعنی بزرگی و مهربانگی ست و کنیزی باعتبار خدمت گفتست
والا یوسف ع را بفرزندی گرفته بود برضا بجان دادن الخ ای در عطا جان که اشرف نعم ست مرا از کسی
نمیخواهد خرافات بالضم جمع خرافت افسانها و حکایات که خنده آرد و در سکندر بیت سخن دروغ کذا فی المدار
فی التاخیر آفات ای در فرصت کردن مطلوب از دست برود موانع بسیار پیش آید خوش افتادست ای
تماشای سوختن من بینی و خوش میشوی قوله مرا این دود آتش کی کند سود + مصرع جزاء مقدم ست
شرط آرای چون ترا از دود آتش من که آه ست گریه نمی آید ای بر من رحمت نمی کنی پس مرا این دود آه در چه
قوله ازین آتش چه دودم هست تابی + ای آه من نشان آتش درونی ست پس آتش دل را معلوم نموده
بر آتش دلم باب وصال مرحمت کن سبزه رنگ خنجر زهر آلوده قوله زساعد طوق وز ساقش کمر کرده شین
مضاف الیه کمر است و راجع بیوسف ای لبها را بوسه داد و ساعد خود طوق در گردن او انداخت و از ساق
خود مثل کمربند در میانش آویخت بشست یعنی تیر و هدف و صدف هر دو کنایت از وجود باطنی زلیخا
ست و تیر و گوهر کنایت از اندام یوسف ع و ضمیر دلش در بیت لاحق راجع بیوسف ست بحکم عصمت که انبیا
علیهم السلام از کبائر معصوم اند قوله یکی عقده گشادی دو ببستی + فاعل گشادی و بستی یوسف ع است یعنی
زلیخا را تنگ گرفتی بپاس خاطرش یوسف ع یک گره آزار خود را در ظاهر میکشاد اما دو گره دیگر در خفیه می بست تا از
شوخی سلامت ماند شرع قدیم قوله کزین دینار نقدم نیست یکدانگ + ای از دینار شرم من یکدام نیست
دوانگ شش حصه درم را گویند کما فی ترغیب الصلوة ای شرم تو از شرم من فوقیتی دارد و قال یوسف انت
تستحیی من الصنم فلا نستحیی من الصمد + آزرم بالمد تقدیم المعجمة علی المهملة شرم و حیا و صلح قوله
الف کرد از دو شاخش لام الف دور + الف کنایت از قامت یوسف ست و شاخ لام الف یعنی
دو شاخ رقم لا کنایت از انهای زلیخا ست بار پیوسته بودند چنانکه بیشتر گفته بود قوله زساعد طوق و از
ساقش کمر کرده + کات بزای فارسی مقراض کنایه از زبان باعتبار صورت نه باعتبار قطع عصمت یوسف و شمع
کافور کنایه از ذات یوسف ع ست بتقدیم میم کشائی کلید پیچ پیچ پره قفل که هندش بیجا گویند رخت کنایه از وجود یوسف
عزیمت یعنی قصد و این بیت حال زلیخا ست در هجران از مطلوب کار د بیکار او از آن فرمود که تنیدن تارها
هیچ فایده نیافت رضا انشا بالکسر ظاهر ساختن راز و شین عزیزش راجع بیوسف و مضاف الیه پیش و شین
غیرتش راجع بعزیز و مضاف الیه خانه عزیزش او خصمت مشهور آنست که زلیخا از شرم دیگر کسان که با عزیز بود

احتجاب نموده بودند بنابران عزیز او را فرموده که شرم مکن و آنچه میان تو و یوسف رفته است بی نوع صدق
بگوی بعض الشروح درین خلوت براهت الخ این بیت حالست از میم لیسیم که مضاف الیه است یعنی بیت لائق
خبر بنده عبرتست رضا قوله بقصد خرمن نسرینم آمد * نسرین گلی ست سپید که او را نستران هم گویند کذا فی المؤید
خرمن نسرینم یعنی وجود زلیخا ای بقصد غارت خرمن آمده قوله بر سنبل بغارت گل بتاراج * سنبل زلف و
گل رخسار ای خواست که رخساره و زلف مرا مس کند بحالیکه از باغبان که زلیخاست اذن نگیرد دست درپیش
آوردن مستعد بکاری شدن یعنی او در برادران ای باب خانه نیکبختی را بر خود مسدود ساخته و بدبختی روآورده
بران تنها و یا بروی الخ اثبات عصمت خود کند ای بحالیکه بی پرده نشده ام او را گرفته ام و بر جا دیده ای از استیلای غضب
هوش از وی رفت حلقه در گوش مطیع الامر عفاک الله جمله دعائیه است ای بخشد ترا ایزد تعالی و کافر نعمتی
ناشاکر و اوری غصه عتاب کردن عزیز یوسف قوله زن از پهلوی چپ شد آفریده * قصه مشهورست که بی بی
حوا رضی الله تعالی عنها از پهلوی چپ آدم پیدا شده است لهذا یک ضلع از اضلاع چپ آدم کم شده و
اکنون مرد را اضلاع دوازده دوازده اند و اضلاع راست مردان دوازده و از چپ یازده یعنی مرا تا دیده الخ
از ابتدائی وقتیکه من باو رسیده ام تا دم حال در سعی حصول مراد خود ست و چشم یعنی امید آن بنده ای بدکاره
ست آن بنده بعضے از شراح فرموده که تصویر معاشرت و مباشرت یوسف زلیخا بر سقف و دیوارهای آنخانه
دو شاهد دل اند برانکه حق بجانب یوسف است استفسار و تنقیح عزیز چه معنی دارد گویم شاهد این گفتگو در خانه
مصور باشد یا قبل از کشادن نظر بسقف و دیوارش والله سبحانه اعلم از راه برون گمراه ساختن و معنی ثانی بیان
اوست رحمة ساز نواختن عود و مانند آن قوله که گردد آشکارا سر نهان * ای چندان عذاب باید داد که به بد
کاری خود اعتراف نماید رضا قوله منه تهمت بگفتار دروغم * ای بگفتار زلیخا که دروغ و افترا نموده است
یا بدروغ گفتن من که عزیز گفتار مرا دروغ میداند متهم مکن مرا بعض الشروح شست ابهام یعنی انگشت
زنگیر یا زه گیر او دست و اضافتش بسوی همت بیانیه است زن خویش زلیخا الزاهدی الشاهد تملیخا ابن
عم زلیخا و کان صغیرا فی المهد هذا قول ابن عباس و فی الشاهد اختلاف عظیم اما اعتقاد المولوی قول
ابن عباس لانه موید بالحدیث الشریف حیات النبی صلی الله علیه هذا الشاهد من الاطفال السبعة
الذین تکلموا فی المهد بعضی گویند که شاهد پسر خاله زلیخا بعضے پسر خال او گفته و بعضی گفته که حکیمی بود راست گفتار و
درست کردار قبل ازین با عزیز یکجا بسبب بعضی گویند که مخلوقی بوده انسی و جنی که خدا تعالی برای اظهار پاکی
یوسف پیدا کرده بود کذا فی العجائب القصص و المدار بیان کتاب نظم و گفتار و نام یافتند بدیع سخن چنین فی غمازی یعنی
پرده داری باعتبار آنکه جمعی ایشان در ترتیب رضا قوله بر راه ننگ و نام خویش گشتی * الوان یعنی گردندگی و ثانی یعنی شش

قوله عزیزان را کند مکر زنان خوار ٭ در لفظ عزیزان تعریض بر عزیز مصر است از مصرع ثانی متبادر بذهن چنین است که نادان بطریق اولی گرفتار زنان است لیکن مضمون کلام خیر الانام علیه الصلوة والسلام آنست که نادان غالب است بر زن و دانا مغلوب است حیث قال نغلبن العاقل ولا نغلبن الجاهل بعض الشرفه مستوزین حرف لبوای باستغفار رو گریستن از عملنامه خود که حرف ناپسند که قصد نار است بتراش و بشو

قوله بخوش خوئی سمر شد در میانه ٭ ای عالم در حق عزیز چنین گفتن گرفتند که عزیز در کار زلیخا تحمل و خوشخوئی کرده باوجود آنکه از وی تقصیر صادر گشته و حال آنکه و انارا در کار زنان خوشخوئی نمودن لایق نیست غیرت کامله باید حاصل آنکه عزیز در عالم بعدم غیرت مشهور گشت شرح قدیم **قوله** زخوشخوئی به بدخوئی کشد کار ٭ ای زن بسبب تحمل مرد بدخو میشود و رضا دست از دهان برداشتن بگفتار آمدن و دست و زبان ایشان بریدن و دست بریدن خود ظاهر است و زبان بریدن باعتبار آنکه بعد از مشاهده جمال یوسف از طعن زلیخا خاموش شدند **قوله** نسازد عشق را کنج سلامت ٭ ای گوشه سلامت و عافیت از ملامت با عشق موافقت ندارد ای در عشق امید سلامت نیست بلکه رسوائی او بس خوش است آن گلزار زلیخا که یوسف خانه هفتم برده قصد بد و داشت **قوله** علامت را حوالت گاه گشتند ٭ ای عنان علامت گویا راست ایشان داده است که در ملامت کردن زلیخا انصاف بگذاشتند بهر نیک بدش اشارت بآنکه قصد زلیخا از خریدن یوسف و اکرام داشتن وی زلباس و طعام و مسکن و بنا و هفت خانه و تصویر هفتمین و ماننده که همه این بود که مراد وی از یوسف میسر آید بیت لاحق بیان سرزنش کردن و عبران بالکسر نام ملک حضرت یوسف که بزبان آن ملک میگفت محمد اکرم نفور صیغه مبالغه از نفرت در گشادن مستعد کام شدن و رستن و آوردن آنکه از او خاطرش را الم ای از جهت سنت بود زلیخا پیش یوسف خاطر یوسف را میل زلیخا نیست بخلاف ما اگر نزدیک ما یک دم نشستی انه لمقبول لمقبول زنان است و تواند که مقوله مولوی باشد و لولی وش گدائی گرد و سر در گوئی در و پیشان که ایشان را آواره محال میباشد کذا فی المدار و لولی وش کنایت از خوبرویان کوچه گرد بمقدار چشمه ای گیاه جشن مجلس شادمانی عید و نعمت تفسیر ناز است رضا **قوله** نور ز عکس در ظلمت شکافی ٭ ای چنانکه نور آفتاب ظلمت را می شکافت عکس و طلای آن شربت پاک صاف و سپید بود ظلمت را می شکافت چه شربت مصری و نبات سفید مهیا شده یعنی آنکه تحرکی د جنبش از عکس آن شربتها بر دیوارهای افتاده گویا نور بود که ظلمت را می ربود حاصل الشعر بسبب لبریز بالا مالا مارا و بزرگ گلاب ای پیالهای بلورین از شربتهای گوناگون پر کرده بود و در ان گلاب انداخته معطر ساخته بود رضا زرین خوان زرکش مطلع خور ٭ ای آن از جهت بودن خوانهای زرین آن را مطلع خورشید توان گفت ای باعتبار سرخی و رنگ بجوانهای جای افتان آفتاب است و از جهت بودن کاسهای سیمین بروی او را برجی پر ستاره توان گفت عنبر سفید رنگ

شرح قدیم طعم بالفتح خوردن ای طعام آن پرستاره توان گفت باعتبار سپید رنگ شرح قدیم طعم بالضم
خوردن ای طعام آن مجلس بخوردن قوت جسم بود و بوی خوش قوت جان قوله نوغ آورده حاضر مجالس
ای دران جشن از خوردنیهای چاشنی و چه اونی حاضر ساخت قوله پی حلواش الخ ای رونق شیرینی آن
بخوبان بود گویا از لب ایشان شکر گرفته شده و از دندان ایشان مغز بادام گرفته حلوا نموده شد محمد اکرم
بیت لاحق تختهائے حلوا را که بر یکدیگر نهاده بودند بناء مقرر و پالوده را خشت صحن قرار نموده بطریق تخییل
کسی از حلوا که اشرف انواع خوردنی ست بنا و فرش نسازد و شرح قدیم تخته قسمیست از حلوا که از آرد و روغن
مجموعه نموده بسیان کالبد منجمد سازند خشت و ازان آنرا خشت نامند و حلوا اقسام به روغن که صاف نموده در کالبد خشت
انداخته مثل خشت منجمد سازند رضا لوزینه نوعیست از حلوای که از لوز یعنی بادام و طعام سازند کذا فی المدار
بدهان پسند نمودن چنانکه میفرماید قوله چو گشته کام لوزینه را نها بجز خوش الخ بوی و عیب شیخ
نام زمانه لوزینه است ای آن زمان لوزینه را می خوردند از فرط شیرینی لبان خود بلکه لوزینه چون خوردے
خود طالب قبول از ایشان میشد که مرا بخورند زنان بحسب استدعائے او در دهان نبردندی بجز در دهان
بردن لوزینه بد بوئے و ناخوشی بر زبان ایشان رفتے و گفتندی که این لوزینه بس خوش نیست بلکه
مالس شیرین و خوش اند شرح قدیم و شارح دیگر میفرماید که حشو بلا فایده را گویند ای آن لوزینه
بلکه گفتندے که ترا گنجان بدهان ما نیست یعنی ایهامی آنکه نام آن بر زبان هم بسهو رفتی
حشو مابین الطرفین گفتندے ای همین ست که از دهان بر سازند انتہے و محمد اکرم رح گفته که حشو
نام حلواست که ابریشم ریزه ریزه کرده درو اندازند ای لوزینه را می خندند و بلکه گفتند که این لوزینه
را میخورند و بلکه گفتند که این لوزینه گویا حشو لست و آن بجسے شیرین است که در میان
نمی آید تامل زنانه میوه های الخ بیان آب ست که در مصرع ثانی واقع ست شیر بفتحتین ظرفی
گز باریک سازند و دران میوه اندازند ای آن میوه ها که در نوکرها انداخته بودند چنان تازه و لطیف
بودند که گویا نوکرهای آب پر کرده بودند و هو من النوادر کلک بکسر کاف تازی فتح لام کاره خورد که
باشد کذا فی المدار ترنج نام میوه ترش معروف که زرد رنگ باشد در کار خود تیز ای بر ان بسیار تیز شادی
انگیز باعتبار خوش رنگی صفر اول بمعنی زرد و فاقع بمعنی بسیار زرد تاکید اوست و صفر ثانی بمعنی
بیان نسبت کسی که مرض تلخ داشته ترنج و یرا نافع ست محمد اکرم رحمه الله تعالی بدین اندیشه ای
آمدن بشیلوه دامن بر فرق کشیدن توجه و مهربانی کردن رضا تکیه گاهیه اسے جائے
باعتبار آنکه معشوق در دل عاشق همیشه جائے گیر ست و فراموش نشود چو گل افسون

برنیاید + ای افسون دایه در وی موثر نشد چنانکه افسون عنادل بوقت سحر در گل موثر می شود که
گل بشگفد امید علم ای بخانه هفتم که گفته بودی **قوله** زمن خواهی بکام دل رسیدن + یا در خواب ۲م
محمد رضا و محمد اکرم رح **قوله** زخاتونان مصری شرمسارم + شرمسار ای اگرچه من پیش تو قدری
ندارم و سخن من بدرجه قبول نمی انجامد اما اکنون اجابت فرما و همراه من بیرون بیا تا از زنان مصری
شرمسار نشوم اگر بیرون نیائی خواهند گفت غلام زلیخا در فرمانش نیست شاید که خدمتش بوجه احسن نمیکند محمد اکرم
نمک خو یعنی چاشنی گیر و فزاینده ریش رضا نمک ریزی انعام فرمودن باعتبار کلام شیرین و ایهام با آنکه
سخنان تو که برخلاف مراد من از لبت صادر میشود گویا بر ریش دل من نمک پاشیدن ست ای ولم
ازان رنجه میشود **قوله** مده ره در هوای داریم فلک را ای از بیرون نه آمدن بفرمان من مردمان را
در شک مینداز که گمان خواهند کرد که زلیخا وفادار یوسف ع نیست ازان بیرون نمی آید **قوله** نگه میدار حق
الخ پیداست که هریک به نمک پرورده خود توجه میکند رضا ای حق من که پرورده نمک توام ضایع
مگردان بلکه برمن برحمت فرموده سوال مرا اجابت کن افسونگر کنایت از زلیخا و گرم صفت انفاس
است ای از سخنان گرم زلیخا دل یوسف ع نرم شد **قوله** تو پنداری که بود از مشک ماری + نقط مار
بمیم باید خواند ای گیسوی یوسف ع در میان حله سبز چنان می نمود که گویا یک مار ست که در حلقه سبزه
زده است شرح قدیم و در عامه نسخ تازه بتای فوقانیه مثناة یافته شد و آن سهو ناسخان ست
قصب نوعی از جامه که از کتان سازند حمایل بر کتف انداخته **قوله** کنیزی از پس زرین عصابه
ای از پس یوسف علیه السلام کنیز یکه عصابه بر سر بند و زرین واشت روان فقره و شین طشتش
مضاف الیه داشت است راجع بکنیزک باید دانست که آفتابه دادن بدست یوسف ع طشت بدست
دایه تا دست زنان مصری بشویانند برای اظهار فرمان برداری او ای یوسف علیه السلام بند فرمانبر دار
است و نیز بدین صورت یوسف علیه السلام بزنان نزدیک تر خواهد شد که از تیغ جمالش کف ها
ببرند واللہ سبحانه اعلم باز بمعنی جدا و ممتاز تیغ همان کزلک مذکور قلم کردن بریدن سرقلم کردن
نوشتن و او راجع بیوسف است **قوله** قلم دیدی که با تیغ ار ستیزد + الخ استفهام انکاری
است ای قلم را چون بکارد تراشیدن شود شنگرف سرخ او بر نیاید و آن قلم انگشتان
زنان مذکور عجب قلمی بود که از هر بند او شنگرف خون میریخت و تواند که استفهام تقریری
باشد و از شنگرف ریزه قلم مراد باشد ای چنانکه از قلم واقعی بوقت قطع شنگرف بیرون آید از قلم
انگشتان او نیز خون روان شد شرح قدیم **قوله** کشیدش جدول از سرخی الخ جدول کنایت از

خط چاک کز لک که بر کف افتاده بود و مقرر ست که گرد اگرد تقویم خط سرخ می کشند رضا زحد خود
ننهاده الخ بخلاف جدول واقعی که آبش از حد مخصره او تجاوز نکند بوصل خویشتن ای در زمانه همچنین
که مصوّر بوده نیک خوئی سازگاری والتفات نمودن مجلس نرفته حالست از فاعل سپردن دای مجرد
دیدارش دران مجلس جان بحق تسلیم نمودند محمد اکرم رحمة الله تعالی **قوله** جمالی یوسف ع آمد الخ
انتقال ست از مولوی رحمة الله که جمال یوسف علیه السلام عظیم از باده حسن شاهد حقیقیت
چه یوسف ع مظهر تام ست از مظاهر جمال آن جمیل علی الاطلاق و هر کس بقدر استعداد خود ازان خم
نصیبی برده است از مرگ و دیوانگی و بیخودی یکی را رستن الخ تفسیر مصرع اولست **قوله** نباید جز
بران بی بهره بخشود + کزان می بهره اش بی بهرگی بود + بی بهرگی بی نصیب و این بیت تفریع
بر ماسبق ای چون هر کس حسب استعداد و ذاتی خود از جمال یوسفی نصیبی رسیده کسی را مستی و از
پندار خود آراستن حاصل گشت و کسی را دیوانگی میسر شد و کسی را جانفشانی ارزانی گشت پس برایشان
ترحم لازم نیست چه نصیبی رسیده اند بلکه رحمت بران بی بهره و محروم باید کرد که از سبب عدم استعداد
خود از چنین خم بی نصیب مانده است ای یوسف ع را دیده بروی گرفتار نشده است چه ترحم بر مرحوم لازم
و سزاوار است شرح قدیم و از بی بهرگی زلیخا مراد داشتن چنانکه بعضی را بوهم رسیده از درک معانی
بی بهره است بلکه جز آن مراد است چه زلیخا هم نصیبی رسیده است که از عشق او همیشه مست و سرگردان
است تخصیص بر بی بهرگان مصری هم نالایق ست بلکه عام تر باید داشت خواه مرد خواه زن کما
لا یخفی علی العارف کذا فهم من تحریر محمد اکرم میل خریداری خریداریکه سابق از طلب متکثره
بوده باشد چنانکه از بیت لاحق می آید رضا یاری بیار وحدت و قراری بیار عظمت **قوله** چو شد
حالی ز یوسف ع گشتگان لال + جمال یوسفی را شاهد حال + حال اسم شد است و شاهد حال خبر آن
ز یوسف ع گشتگان لال صفت موصوف محذوف که زنان باشند و کلمه را بمعنی برای ست و این بیت شرط
است و بیت لاحق جزای آن ای درگاه حال زبانی که از مشاهده جمال یوسف علیه السلام گنگ
و لال گشته بودند برائی سرود او گواهی وقت شد ای کمال جمالش هویدا گشت پس زلیخا را
الخ شرح قدیم نوای معذرت ای سرود معذور داشتن زلیخا و بیت لاحق بیان نوا ست
حکم آوردن است که کسی را بمیراند و کسی را دیوانه سازد و کسی را پریشان کند و لفظ کرا در بیت
لاحق بمعنی هر کراست و کاف ثانی بمعنی کدام ست ای از نظارگیان جمال یوسفی کدام ست
که دل را فدای او نساخته باشد رضا . . . . واهم

آنست که کاف اول بمعنے کدام باشد و ثانی بیان آن فافهم و از سنگ مردم سنگدل مراد ست
و تواند که مبالغه باشد شین بادش در مصرع اول مضاف الیه دل سنگین واو داد بلفظ داد در معنی
مضاف است سخن ای در نصیحت کردن یوسف علیه السلام حق سخن ادا نمودند و در بندوی بوجه احسن کوشیدند
دریده پیرهن بمعنے مشهور و گل با نغاره‌ای نیک با بد است بخلاف تو که جمله نیکی هستی **قوله** درین دریا
که نه چرخش صدف هاست ۵ چون اربعه عناصر در درون نه فلک اند بنا بران افلاک را صدف ایشان
قرار داده و عناصر را جواهر گفته و شرف عناصر بیوسف بر آن ست که باعتبار کمال جمال خود
اشرف افراد انسان و انسان اشرف موالید سه گانه پس یوسف علیه السلام اشرف الاشرف شد بعض
الشروح و محمد رضا گفته که عناصر باعتبار ترکیب یافتن آدمی ایشان پدر یوسف علیه السلام اند و ظاهر است
که کمال فرزند موجب شرف پدر ست **قوله** مکن چون داشتت خدمتت گوش ۵ گوش داشتن
بمعنے نگاه داشتن و بمعنے محافظت آید کذا فی المدار و این جا بمعنے ثانی مراد است و مصرع ثانی
مفعول مکن ست ای چون حقوق خدمت ترا نگهداشته و ترا حق از دست نگذاشته پس تو نیز حقوق خدمتش
را ضائع مکن که هل جزاء الاحسان الا الاحسان بے حاجت ای بے نیاز که حق
تعالی ست دست اول بمعنے عاشق ست و ثانی بمعنے معشوق و پوست از سر کشیدن بدان
طور ست که قصابان پوست گوسفند را از سر بدر کنند محمد اکرم **قوله** نهد مادر بزیر پای فرزند
اشارت ست بواقع که در طوفان زنی فرزند خود را بر دوش گرفته بهر جائے که بلندی دیدے
مے شتافت عاقبت الامر چون آب مانند جانش بلب آورسیده فرزند را زیر پا آورد بعض الشروح
ضیق النفس گرفتگی دم و معنی مصرع ثانی آنکه آن زندان نشستگاه آن کس است که بمرگ سزاوار
هر بنا کنایت از سلاسل و اغلال و غیر قیود و قفل نا امیدی باین معنی که هر که دران گرفتار شود از
خلاص خود نا امید است محمد اکرم رحمة الله علیه غره صبح آغاز آن ای صبح بدء آن زندان مثل شب
تاریک میماند و هرگز روشن نمیشود و قاروره اقیرائی شیشه که دو قیر انداخته باشند و قیر روغن ست
سیاه که بر شتران گرگین بمالند و قاروره را تنگی لازم ست و رنگش رنگ چیزے باشد که درو دارند
متوکل بر وزن منفعل برگماشته شده مجاور بر وزن مفاعل همسائگی کننده رضا از دود آتش اے
از غلبه غضب یا از پس افروختن آتش در زندان شین سرنهشتش مضاف الیه خط تسلیم بمعنے اطاعت
ست لفظ بیم باضافت بیانیه ای از ترس عزیز خاطر را جانی ساز محمد اکرم رحمة الله علیه حصار
آفت ای واقع آفت و اضافت آفت بسوی ناپسند بیانیه یا لامیه است ای از لازم و از

گزند مثال یوسف ع مراوست واز ناپسند مثال زلیخا و زنان مصری قرب ای نزدیکی حق تعالی
قوله اگر تو مکر این مکارگان را مصرع ثانی صفت مکارگان ست وکذا مصرع اول از بیت لاحق
صفت آنهاست **قوله** نگردانی خبر مبتدا است اعنی لفظ مکر **قوله** ای وای بر من جزای شرط است رضا
وابیات لاحقه بیان مستجاب الدعوات بودن یوسف ع ست قضای حکم حق تعالی **قوله** همه از خود
پرستی خود پرستان ای چنانکه بت پرستان در پرستش بت باشند همچنان آن زنان پرستش
خود میکردند ای خود رای بودند شرح قدیم یا باعتبار آرایش گفته که خود ها را آرایش تمام کرده
بودند محمد اکرم رح خفاش آن خورشید ای دشمن یوسف ع سخت گشتی ای لب یار کوشش سوهان
آله آهنگران که بدان آلات آهنی مثل داس واره تیز می کنند وگرفتن سوهان را قبول کردن اثر
سوهان واز آهن ذات یوسف ع خواسته اند وسختی بمعنی سرکشی فن بمعنی کار کوره آتشدان آهنگران
شین نتواندش راجع بفولاد و فاعل کرد و گوید استاد است جادو زبان ساحر و فریب دهنده طفیل
ای تابع ومنقاد هامون کنایه از دنیا یا مصر و این دو بیت با دو بیت لاحق در زیر قول مرد و زن
داخل اند وچان بیقرار وکلمه را در کمان رامعنی برای ست منادی اسم فاعل بمعنی آوازه دهنده
واما در استعمال فارسیان بمعنی آوازیکه در شهر دهانند مستعمل شده وبیت لاحق بیان وی است
شین خراشیش وفراشیش راجع بخواجه وفراشیش کنایت از زن ست استصواب صواب
نیک پنداشتن غبار عبارت از بدگمان مذکور یا ملال خاطر بنه سرای منقاد شو پیش من ای خویش
با من ای خورم شو با ومن بی فرهنگ ای بیدانش و بی علم خشن بفتح یکم وکسر دوم درشت و سخت و در
بعضی نسخ بجای خشن کهن یافته شد هم کنایت از ساق سیمین طوق تسلیم باضافت لامیه ای برای فرو
شدن سر وابرو گردنش طوق نهادند محمد اکرم رح وکلمه حاشا را در مقام تنزیه و دوری استعمال کنند ای
محالست که ازین صاحب جمال بدکاری صادر شود پا کشیدن ترک دادن و مکر و ثانی فردوسی طوسی
مراوست کذا سمع محمد رضا عیار بالفتح والتشدید شوخ و بیباک مدار جسم مرده زندان زنجیر کوبان رقص
کنان از خوشی دیدار یوسف ع قید ارادت بند محبت و اشارت بآنکه قید او شان پیشتر باضطرار و ناخوشی
بود اکنون باختیار و نشاط مقربان شد طوق سعادت با این معنی که اگر در زندان نبودند بدیدار
یوسف علیه السلام مشرف نشدند بدل بفتحتین ای مبدل حور ای بالفتح زن سپید پوست
وسیاه چشم که سپیدی وسیاهی آن بر یک حال باشد وحور بالضم شمع اوست گلخن بالکسر
خانه که در وی آتش حمام بسوزند رضا گر دشنده باضافت بیانیه ای گرد خواری و درشتی و تند

بالفتح و یا مثلثه محقق است شرح قدیم و از طاق و منظر دروازه درون خواسته شده سندس بالضم نوعی از دیبا تنگ و نازک استبرق ابریشم سبز کذا فی المنتخب در انخانه اے بخانه علیحده از خانهای دیگر بساط بندگی مصلاے عبادت **قوله** نیفتد در جهان الخ مقوله مولوی رح است هر که بلا پیش آید در عقبش بوئے عطا همی رسد و عطا در حق یوسف علیه السلام از کید زنان رستن ز آب بالفتح خوی و عادت ناسپاسی ناشکرے اشاره بکریمه انه کان ظلوما جهولا درماندن عاجز شدن گگبر خندان یوسف ضمیر کش مضاف الیه خانه که در مصرع ثانیست دران زندان ای درخانه خود که از فراق یوسف علیه السلام مثل زندان گشته بود **قوله** بود خاصه پی آزار بلبل + پیداست که چون بخزان بلبلها گلها را نمی بینند از سوز سینه خود ها را خارها میزنند و خود ها را میرانند محمد اکرم رحمة الله علیه **قوله** ز غم چون بد بر آید الخ مقوله مولوی رحمه الله علیه در بیان وجه چاک کردن پیراهن و بیت ثانی تخیل این مضمون ست و فاعل میکشاید عاشق ست اے عاشق که از غلبه آتش فراق حبیب پیراهن را چاک میسازد گویا میخواهد که از سینه خود در می کشاید تا غم از اندرون بیرون رود و تمثیل حال هذا اما سیاتی من التخیلات همچو گل صفت مقدم مه رخسار ست و چون سنبل صفت مقدم موے عنبر مارست **قوله** چه بودش روی و از جان فشانی + اثبات مضمون سابق ست در و معطوف ست بر موی یعنی چون جان آدمی محبوس و جسم کثیف نیست که کسی را بدو دست رسد اما موی در و آثار مانند بدین معنے که بکندن ایشان جان را چندان آزردگی برسد که بکندے عضوی دیگر نمی رسد لهذا زلیخا موئے سر و رخسار را می کندید تا جان از جسد او بدر آید و از محنت فراق خلاص یابد شرح قدیم و محمد رضا گفته نشان بودن موئے و روئے مرجان را باین معنے ست که تا جان در بدن باشد موئے خوش رنگ باشد و روے تازه تر باشد بقصد هجر ای نیست جنگ کردن با فراق که دشمن عشاق ست ز خاک و آب و گل الخ اے از ریختن خاک بر سر و پاشیدن اشک از چشم تر چنین مے خواست که ازین هر دو کلابه ساخته رخنها که هجر از آن بدل می آید مسدود کند شرح قدیم لعل چون عناب کنایه از لبهاے سرخ و مصرع ثانی تخیل اولست **قوله** مگر میخواست تا بنشاند آنخوال + ای باعث لب گزیدن این بود که میخواست تا خونیکه از جوش دل بیرون مے رفت بنشاند ای بیرون رفتن نمیدهد و محمد رضا فرموده که در خواص عقیق نوشته اند اگر سائیده بر عضوی بمالند که از و خون روان باشد آن خون بند شود پس زلیخا که عقیق خود مے خست گویا براے استانیدن خون دل می گشت و الله سبحانه اعلم اگر گوئی این معنی منافی آنست که از سابق معلوم شد که بکندن موئے

از خواص عقیق ۱۲

براوردن جان میخواست ودر آخر داستان هم خواهد فرمود **قوله** همه اسباب مرگ خویش میخواست
الخ کہ گویم کہ بناء این دو معنی خواستن برخلاف اوقات ست کہ بوقت شدت محنت فراق مرگ خود
میخواست تا از شداید هجر خلاص یابد وبوقت هوش واختیار حیات خود میخواست بامید آنکه شاید که بایار
پیوندد تا رسد کہ گوئی کہ لفظ مگر دالست بر آنکه خواستن زندگانی مقصود زلیخا نموده بلکه مولوی بطریق
تخیل آورده که شاید مقصود وی بقائے حیات خود بود بامید مذکور والله سبحانه اعلم چو نیلوفر متعلق نیلے
است وبیت لاحق علت نیلی ساختن رخسار سرخست زخون دل الخ ای اشک سرخ بر روی او مثل سطور
روان میشود وبحسرت تمام میگفت که این کاریکه من الخ دستان مکر وفریب وایهام بد ستهانی جمع فلک
نوحه بالفتح گریه با ماتم شین بویش راجع بیوسف **قوله** چو گل عطرے دماغ خویش کردی ✤ ای چنانکه گل
معطر کننده دماغ ست آنچنان زلیخا از هر چیز بوی یوسف علیه السلام دماغ را معطر میساخت شرح
قدیم سوده بودی بیار خطاب به پیراهن وکاف بیان گفته محذوف است کذا فی البیتین اللاحقین
رهش را بوسه الخ شین راهش راجع بگریبان ذره رشته سیاه که پیراهن دامن وگریبان میدوزند رشته
جان شهرگ که مدار زندگی ست دست برد چالاکی وفیروزی یافتن پر از سیم ای آستین را پر از ساعد
سیمین خود کردے ومحمد رضا از سیم سیم واقعی مراد داشته تا امید از پابوسی حال ست از فاعل نمودای
وچابلوسی مفعول نمودیست اگرچه از چابلوسی یوسف ع محروم بود اما ببوسیدن دامن پیراهنش که پای
یوسف ع را بوسیده بود بچابلوسی دل خود تسلی ودلاسای نمود ای ازان دامن بوسی مبتهج وخورم
خورم مے شد گرد نعل ای گرد که بر نعل وجواهر آن تاج رسیده بود می افشاند میگفت که این الخ واو کاف
رابطه وبیان کلمهٔ آن از صدر مصرع ثانی ببیت لاحق محذوف ست آهوی صید افگن یوسف علیه السلام
که زلیخا را شکار خود ساخته وشین کمندش راجع بکمر بند عطف م را ز دو چادر مدار وشین نیازش عاید بزلیخا
وشین طرازش عاید بدامن ای از اشک سرخ دامن حله را نقش مے بست بجانی ای در بدله جان
دادن **قوله** بدو جفتش شود در دل گذشتے ✤ در هر دو شین عاید بزلیخا اول مضاف الیه دل ثانی مضاف
الیه طاقت طاق بمعنے جدا ای بدیدن نعلین که یک جا جفت بودی در دل زلیخا خیال جفت شدن
بیوسف ع گذشت وبآزار بے جفتی وجدائی خود از یوسف علیه السلام طاقت او دور شدے بجان
رسیدے ومحمد رضا شین اول راجع به نعلین نموده ای چون جفت شدن نعلین بیوسف ع در
دلش گذشتے (الی آخره) آل بالمد رنگیست سرخ که هندش لاکها نامند ونیز معصفر که
آنرا آل رنگ گویند کذا فی المدار وجدا علیحده علیحده چنان نیست که بعد از اختلاط باشد **قوله** به

نیکی چون نشد الخ ای چون به بهبود و مقصود خود نه رسید قصداً آزار خود کرد چنانکه در بیت لاحق میفرماید
و محمد رضا علیه چنین گفته که چون نخواست که بیوسف ع نیکی کند رغبت به بدی یوسف ع کرده و بزندانش
فرستاد **قوله** بسینه خنجر خونخوار میزد ای تیار بزدن خنجر میشد اما دیگران از دستش میربودند محمد اکرم
رحمة الله علیه وکذا لما سیأتی لا بد من مثل هذه الزیادة فانهم پاسبان دار مقرر ست که قصر شاهان
پاسبان می نشیند مبادا کسی بدخواه بکمند ببالا رسد جفای دهر ای بلای فراق که از دهر برو نازل شده بود
رضا شربت دار خادمی که شربت نوشاند ای اسیگفت که زهر بشربت آمیخته مرا بنوشان تا بمیرم
ضمیم دل میانه آن کذا فی المدارای بصدق و خلوص تمام لعل شراب سرخ کنایت از لب یوسفی و
جام از دهان زلیخا ای بوسه لبش نصیب تو بادا این بانجزی ای کار عقلی که عبارت ست از سر خود پر زد
دیوار زدن و خنجر بسینه خوردن و از قصر خود را نگونسار افگندن وما عدا ذلک مما ذکر انفا با خود آی ای
هوشیار شو و آرام گیر یا در دامن کشیدن آرام گرفتن و صبر ورزیدن **قوله** خوشه معطوف الیه ست بر
قول آواز و انه یعنی معنی چنین باشد ای بصبر از خوشه دانه بیرون آید که برای ابنای سبیل توشه راه شود
و گریبان دریده الخ حال از فاعل و این کاده کاریست که گریبان تا دامن دریده بود و پای خود در
دامن کشید چهره زندان مغرب یوسف ع مهر الخ اضافت زندان بمغرب و اضافت یوسف بمهر اضافت زلیخا
بفلک و اضافت اشک با نجم هر چهار تشبیهی ست ای مغرب که مانند زندان ست و آفتاب که مانند
یوسف ع ست و هکذا و لفظ چهره مفعول نهان کردن ست و کلمه را در بیت لاحق علامت اضافت چهره است
بسوی زلیخا و فلک و اضافت مهر بیوسف لامیه است و مهر بمعنی محبت و یوسف ع کنایت از آفتاب و این دو بیت
شرط است و بیت ثالث جزای آن معنی ابیات آنکه چون آفتاب بمغرب رفت و ازین همه فلک محسوس که بالا
پوشانیدن فهو چهره فلک از سینه سوز آفتاب در اشک انجم پوشیده شد ای روز بگذشت و شب آمد ستارگان
رونما شدند پس زلیخا واقعی را غم یوسف ع واقعی چنان خراب نمود که از چشم اشک سرخ ریختن گرفت فلله در
المحسن قدس سره حیث راعی کما داعی المناسبة والمقصود وهو معنی البلاغة لانها عبارة
عن مطابقة الکلام لمقتضی للمقام هکذا ینبغی ان یفهم المرام وما توفیقی الا بالله الملک **قوله**
شفق را شد از اشک او جگر خون و زان خون دامن گردون جگر گون و کلمه را علامت اضافت جگر است
بشفق و جگرگون بمعنی سرخ بسیار و شفق را آدمی مقرر نموده از دیدن اشک ریزی زلیخا واقعی جگر
شفق شد ای بر حال زلیخا برحم آورده از سبب خون شدن جگر شفق دامن آسمان سرخ شد
و محمد رضا رحمة الله علیه از آن خون اشارت بخون بگریستن زلیخا ساخته ای از خون زلیخا که خون

میگریستن گرفت و دامن او سرخ رنگ شد مشیمه بروزن رقیمه پرده از پرده‌هائے شکم و آن پوستیست
که در و بچه باشد مادر بچه کنایت از اندوه و از دلها دلهائے عشاق مراد است **قوله** ازان مادر که بر خود
باشد مادر کنایت از شب است ای ازین چنین مادر که بچه او خونخوار مردم است کدام کس بهره مند خواهد
بود هیچ عاشق از شب بهرهٔ خرمی نخواهد یافت کف راحت ای برائے صاف کردن از گرد و غبار بالین
اور اکدام کس بدست گرفته باشد و در بعضے نسخ بجاے بالینش بپایۓ او یافته شدی برائے آسودگی و خواب
آوردن بر پائے او کدام آسوده است رضا الخ **قوله** چراغ افروز بالینش الخ مقرر است که نزد بالین پادشاهان
و امیران همه شب چراغ افروخته دارند تا خانه روشن باشد محمد اکرم رح پر آب ای برونق و تازگی خود هست
یا نه همچنین حرف تردید با نون نفی در دو بیت لاحق محذوف باید دانست بقرینهٔ ای سابق پژولید بیاء دراۓ
هر دو فارسی پژمرده و پریشان منبل همان ولف تابدار هر لباس کنایت از عبارات مختلفه متحد المال همچو سر تا
دایه لفظ معطوف ست بر فاعل روان شد و مصرع ثانی حالست از دایه گهی چون شمع الخ این بیت اشارت
است بقیام و ثانی برکوع و ثالث بسجود و رابع بقعود **قوله** نه خود دور بوئے نزدیک نیست از خود دور باعتبار
بیخودی و بیهوشی بوئی نزدیک باعتبار آنکه در تماشائی جمالش محو شده بود و قریب بمکانی اینجا مراد ست چنانکه
عنقریب خواهی دانست یاسمن کنایت از رخسار و از لاله لاله سرخ مراد است ای خون میگریست **قوله** عبار
از دندان گل تر قامت زلیخا رطب کنایت از لب تازه وی اے گزیدن لب گویا چیدن رطب بود از نخل
تازه رضا رحمة الله علیه یا آبی برائے تقلیل است ای آرام اندک کم میداد ای نمیدانم و سیم زهر م مضاف الیه شیر
است و حرف تردید مصرع ثانی محذوفست ای دایه مرا شیر نمیداد ای و یا در شیرم زهر آمیختی **قوله** سر موی بد حاضر نمیشد
ای زلیخا پیش یوسف ع قدر یکسر مو نزدیک نمیشد و اگر نزدیک میشد از حضورش یوسف را معلوم نمی شد
ای یوسف ع نمیدانست که این طلعت زلیخاست بلکه از زندان میشمرد و شرح قدیم و محمد رضا این تفسیر مصرع
ثانی ست بیت سابق گفته ای یوسف ع مقدار یک سر موی بزلیخا حاضر نمیشد چرا که او میدانست که این زلیخا
است صبح خیزان سالکان که بوقت قصور خدمت و ریاضت خود یا از غلبه شوق حق تعالی گریه می کنند اشا
کنایت از تارکان سحر خوانی گفتن یاحی یاقیوم که از رسم بعضے دیار ست یا عبارت از بانگ نماز و سن بفتح
دال ای نفس سگ و فاعل فرو بست سم عقرب و مقرر است که سگان در وقت سحر حلقه دم در گردن انداخته خسپند
پس گویا آن دم گلوئی ایشان را از فریاد فرو بسته است گردن افراز مقرر ست که خروس در صبحگاهان گردن را بلند کرده
بانگ میزند بخدمت ای برائے تسلیم بسخمت یا روی بمعنے توجه پرده را باعتبار در شب کسی از جنس ع فزع در دو کوب
مانع نمیباشد هرگاه عاشق میکند کسی ازان خبر ندارد و غصه پرداز ای فسور کنند و غصه بسبب گفتگوئی کردن بخیال

باز آمدن و رفتن بسوی او و رضا فتگیر بمعنی آخر شب اما اینجا بمعنی تمام شب مراد است بقرینه مقابله روز که
در مصرع ثانی واقع محمد اکرم رح که تا بیند بجانش الخ فاعل بیند کنیزک محرم ست و شین راجع بزلیخا باری
بمعنی یکبار ست و نیز تلیه کلام فارسیان ست که بی قصد معنی در کلام خود می آرند رضا رح فرخ فال کسی که از
او فال نیک گیرند و دیدن او را شگون پندارند چنانکه رسم بعضی کسان ست و بسحرگاه بر سر راه می نشینند
چون کسی نیک روی پیش آید دستش گرفته بکار خود شاغل شوند شرح قدیم گل عبارت از رخ مبارکش
پژمردگی بیرونقی دلداده زلیخا بدیده در شگرگان لعل سفتی در که سفید میباشد کنایه از اشک و صاف سپید است
و لعل سرخ کنایه از اشک خونی پس در مصرع اضراب است ای بدیده در سفتی نه بلکه لعل سفتی ای اشک
سرخ ریختی محمد اکرم رح **قوله** مراد ویوارش از غم پشت بشکست ٭ مرا مضاف الیه پشت است از غم ای با
اندوه ای دیدن جائیکه آن ماه بر آن تکیه زده نشسته است مگر مراد از حسرت شکسته بعض الشروح **قوله** خوش
آن کز تیغ مهرش الخ ای بس خوش است این معنی که از تیغ محبت او تن من ذره ذره شده از روزن زندان
پیش آفتاب رویش سرنگون شده بیفتد پیدا است که از لذت شعاع آفتاب ذره ذره روزن خانه سرنگون
شده می افتد شرح قدیم **قوله** شود از گرد دامانش معطر ٭ معطوف است بر مصرع ثانی بیت که از زمین رنگ
برون آید زمین بنا بر آن ست که آن زمین از یوسف عم بهره ور میشود که بر آن میخرامد و از گرد موی او پر میشود
و زلیخا بی بهره است رضا رح گشت ای متغیر شده مزاج او از حرارت عشق از اعتدال بیرون شده که بقصد
اشارت گردد نقش این حرف ای نقش یوسف عم که از قطرات خون زلیخا بر روی زمین منقوش میشد رضا رح
قوله خوش آن کس گو رهائی الخ و این بیت با هفت بیت لاحقه صله آنکس و بیان حال وست از خود رهائی
یافتن از پندار خود فارغ شدن ای بس خوش ست آنکس از پندار وجود خویش بیرون آید و بوی یار از ذات خود
دریابد و خود و راز وی پرساز و چنانکه حال زلیخا بود که ما سبق بیانه از هوای آن یار و شین جانش مضاف الیه بی
دست و پی بالفتح رگ های کلان دولتخانه سرمد عبارت از ذات حق یا بقا بالله تعالی رضا گر آن جانان دل
پا بند ست وجود خود که کدام ست شبستان را قدم در چیزی نهادن ترک آن چیز دادن دولت با عدم عبارت
از مرتبه فنا فی الله و بقا مع الله قدم در چیزی نهادن داخل شدن **قوله** ز مادر هر که دولتمند زاید ٭
ای هر که در ازل بر سعادت و اقبال قرار یافته دولت و اقبالش مشکلگشائی همه عالم ست چنانکه در ابیات
لاحقه میفرماید محمد اکرم و تعبیر ازل بمادر بنا بر متابعت خدائیت و آنحضرت علیه السلام فرموده السعید من سعد فی
بطن امه والشقی من شقی فی بطن امه و ترا رسد که بمادر بمعنی خود گذاری چه امر مقرر شد ازل را فرشته بفرمان ایزدی
شکم مادر بانو نویسد بیمارداری معالجه و خدمت بیمار کردن و شین در مصرع ثانی مفعول خلاص دادن **قوله** گشاده

روشدی او را رضا جو * کشاده رو بمعنے خوشحال حالست از فاعل شدی و از تنگی و کشاد معنی حقیقی مراد است یعنے اگر بر کسے از زندانیان جای نشستن تنگ شدی بتدبیر و دانش جای او فراخ ساختی بحالیکه خود محال بودے چین بر جبین افگندے و تواند که اشارت باشد بآنکه چون یوسف ع داخل زندانیان شد از ایشان پرسید که مطلب شما از خلاص و گرفتاری چیست چهار صد نفر گفتند که ما را پیش تو گرفتار بودن بسیار بهتر است از خلاص و یکهزار نفر گفت اگر کرم فرمائی بتدبیرے ما را خلاص بخش پس بحسب مدعا ایشان نیز زنجیر و اغلال را اشارت کرد که همه فرسوده گشته از عضاء ایشان بر تخت پس گفتند اکنون چگونه بیرون شویم که مردمان ما را خواهند شناخت پس دعا فرموده که صورتهائے ایشان تغیر یافت بیرون شدند و کس ایشان را نشناخت کذا فی درة البیضاء غره بالضم ماه اول شب کنایت از چهره است سلخ بالفتح پوست کشیدن و آخر ماه ضد غره که بی نور باشد کذا فی المدار **قوله** ز زرداران کلید از زر گرفتے * ز زرداران اهل دولت که بزندان محبوس و با وی هم نشست بودند کلید زر و قفل تنگی هر دو باضافت بیانیه ای از دولتمندان زندانی زر که بآن مفلس دادی پس آن گویا کلیدے بود که بآن قفل تنگی را که تنگی باشد در ساختی محمد اکرم رحمة الله علیه گرداب کنایت از اضطراب و پریشانی حالست از جهت نادانستن تعبیر خواب خود و شاه زمان ساقی و طباخ را از آن محبوس کرده بود که بر ایشان گمان زهر دادن کرده بودند صفت ثانی بیانی علمت ای سوز عظیم **قوله** یکے را فرخنده خواب از نجاتش * یکی که ساقی ملک بود بخواب دید که انگور میفشارم و شراب میکنم و کاسه خاصه ملک بدست من ست و دیگرے که مطبخی بود بخواب دید که نان بر سر نهاده ام و مرغان از آن نان می خورند عاقبة الامر ساقی همان شد و مطبخی را بر دار کشیدند و مرغان از آن کله سرش بخوردند کذا فی الزاهدی شنفتن بکسر شین معجمه و ضم نون بمعنی شنیدن کذا افید بار حضور یعنی تعظیم و قربے سودا بے باتو بسیار نکوئی خواهم کرد یا اشارت بثواب اخروی باستخلاص بگناهی کوشیدن از اعمال صالح است **قوله** مے از قرابۂ قرب شهنشاه * می مفعول خورد ست و اضافت قرابه بقرب بیانیه است و قرابه بالفتح و التشدید آوند شراب از صراحی و مانند آن کذا فی المدار ای مقرب حضرت ملک شد فلاعبا بما قاله بعض الشروح آن تشدید الواو البنها للضرورة و اصلها التخفیف و الله سبحانه اعلم چند سال در زاهدی و درة البیضا نوشته که هفت سال در زندان بماند و بعضے شراح فرموده که دوازده سال بعد و حروف اذکرونی عند ربک بزندان غیرت محبوس بماند و یوید ما قال النبی صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم رحم الله اخی یوسف لو لم یقل اذکرنی عند ربک لما لبث فی السجن سبعا بعد خمس یعنی پنج سال پیشتر ازین محبوسی گذشته بود اکنون بسبب غیرت هفت دیگر

محبوس ماند که تکیه بر مخلوق کرد و بهذا حصل جمع بین ما قلناه اولاً و بین ما قاله بعض الشراح

چه هفت با پنج دوازده میشود مایوسی ناامیدی زندان بلای زندان که پراز بلا بود **قوله** رهین این و آتش کم پسند د + رهین فعلیست بمعنی مرهون ای او را امید اسباب ظاهری نمیخواهد و منت کس بر و نهادن نه پسندد بلکه خود شامل حال و کامل تال او میشود ذلک فضل الله یوتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم معض الشرح **قوله** بصدر عز معشوقی نشیند + معطوفست برگزیند ای بر مسند عزت معشوقی ایزد تعالی بنشیند رضا بسا قفلی ای بسیار مشکل اند که وجه کشاد آنها ظاهر نباشد چون کار دانا در هر کار علل بسیار انگیزد که این چنین چرا شد و آنچنان محالست و هکذا مصرع ثانی صفت کار داناست فی الفکر ترتیب امور معلومة للتادی الی مجهول فتامّل وانظر فیه **قوله** زانه متعلق به بیت لاحق است رضا ودیعت و در کشادش هر مرادی ودیعت بمعنی امانت نهاده ای اکثر مراد ها بکشایش وے بحصول می انجامد چنانکه بکشادن قفل خانه ودائع که نهاده باشد بدست آید شرح قدیم نوائب جمع نائب بمعنی حادثه **قوله** که دل زاں قوت بروئے دیده توشه + باعتبار نظارت و تازگی ایشاں خانست و در مصرع اول بے واو ست بمعنی او ستاده در ثانی بالف و واو معدوله ای طلب کرد و هم و خیال هر دو از قوای باطنه اند رضا اعراض بالکسر روئی گردانیدن و فراموش ساختن پرده از کار برداشتن و افشا نمودن عوض فروشدن باب و این کنایت از علم تعبیر است **قوله** باوصاف خودش وصاف حالند + اوصاف بفتح همزه جمع وصف ست و وصاف بالتشدید وصف کننده و بیان کننده و شین مضاف الیه حال است و عاید بسال ای هفت گاو که فربه و هفت خوشه که سبزند از نیکوئی هفت سال آخرین خبر بسان **قوله** که گوید آدمی نان و دهد جان + ای در طلب نان میرد و نان میسر نمیشود خوشتر ای شیرین تر از شکر ست ریاض جمع روضه بمعنی باغ بستان سرائے که در و باغ نشانده باشد این عمل کنایت از روئی مبارک یوسفی شاهی بیاے موصول که مصرع ثانی صله او ست و بیگناهے بیا تنکیر ازین نخانه متعلق بما قبل ست چون ثریا ای چناں که ستاره ثریا یکجا جمع هستند در انحانه ای بخانه هفتمین نقب بالفتح سوراخ زدن در دیوار خانه برائے وزدیدن متاعش یعنی مراد زنه ی کردن بهتر ست از خیانت کردن بخانه خود محمد رضا رحمة الله علیه فرموده که بهتر ازان گفته که حرمت رسیده بر بنده ذاتی ست که بهیچ وجه حلال نشود و حرمت مسروقه عارضی است انتهی آن شمع ای ذات بادشاه بیان که زاید بود کما متعرف زبان آتشین اے سوزان از غضب و فاعل کشاد شاه است ز دستانهائے پنهان ار لغ جاه مجرور متعلق پاک کرده است پنهان زیر پرده صفت دستانهای ست اے محبت های

عشق که بعد از زندانی شدن یوسف؊ بر زلیخا متراکم شده بودند پنهان او را الکه‌ها ای که پیش داشت و این اشارت ست
بکذب و افترا که بر یوسف؊ بسته بود اقرار متعلق است محض و نا مقید بشرطی از شروط رضا حصحص الحق
اشارت بکریمه است قالت امراة العزیز الآن حصحص الحق انا راودته عن نفسه
وانه لمن الصادقین ای اکنون آشکارا شد آنچه حق بود که من خواسته بودم یوسف؊ و فریب داده
بودم او را از نفس او بدرستیکه یوسف؊ از جمله راستان ست بعض الشروح دران غمها ای زندان غمهای زندانی
من ای زغمهائی که از عشقش بر سر من وارد شده بودند رضا جانے جفا کننده عبارت از زلیخا و تلافی
جبر نقصان و عوض رضا کاف که زندان بیان آزین محذوف است ای بباغ بودن او به است ازین
که در زندان باشد دیر بالفتح معبد لے عبادت خانه ترسایان و بالکسر و یاء پارسی و رنگ بسیار
طول ست محمد صلعم اکرم رح **قوله** خورشید اورنگ صفت شاه ای چنین شاه که خورشید تخت او ست
باعتبار علو رتبه شاه محمد اکرم رح و اظهر آنکه معنے خورشید اورنگ بلند تخت باشد والله سبحانه اعلم **قوله** دو رویه
تا بزندان ایستادند ✽ چنانکه رسم سلاطین که بوقت تکریم شخص فرش در راه افگنند و سپاه دو رویه
می ایستند خوشنوایان خوشگویان عبرانی و سریانی هر دو نام یکے از زبانهاست رضا فوفرازم گیے
ای بالائی اسپے متعلق شد روانه است و طبلها بدرها مفعول فشاندند است **قوله** خز بپا انداختند ایش
شین در مصرع اول عاید بیوسف؊ و مضاف الیه پاء است و در ثانی عاید بخز و اطلس و مضاف الیه
فرقست و پانداز فرش کهن کما مرفی صدر الکتاب ای فرق خز و اطلس را انداختن ای بپائی یوسف؊
بلند ساختند که در زیر این چنین شاهدے فرش شد سر تقدیم اکسون بالکسر جامه سیاه از کسوت ملک
محمد اکرم رح چون مه گردون تشبیه در جمال و درخشانیست نه در زمین بر اطلس رضا چو بخت ای چنانکه
کسے بخت را استقبال کند یا معنے آنکه چنانکه بخت یوسف؊ باستقبالش شتافته است که از زندان
رسته است **قوله** چو سرو گل رخ و شمشاد گل رنگ ✽ ای شکل بغلگیری یوسف؊ و بادشاه بدینحوا
شد که سرو گلرخ با شمشاد گلرنگ بیاویزد و درین ضمن تعریف جمال سلطان هم بدست رسید شرح قدیم
و محمد اکرم فرموده که سرو را گل رخ و شمشاد را گلرنگ ازان گفته که دستهای گل برای زیب سرو و
شمشاد می بندد و محمد رضا سرو گلرخ و شمشاد گلرنگ هر دو بمعنے محبوب گفته ای شاه مر یوسف؊
را چنان در بر کشید که محبوب را در بر کشیده شود **قوله** بگفتا باید ایام فراخی ✽ فاعل باید مضمون
بیت لاحق ست و مصرع ثانی صفت ایام فراخی ست اسے چنان ایام فراخی که سحاب از بارش
و دریا از جوش در مهلت و فرصت نیفتد بلکه بسیار خواهد بود خونی نشانان اسے عرق از جبین

ریزان **قوله** نهندش همچنان از بهر توشه * اسے در خوشه بگذارند و از خوشه بیرون نیارند تا دانه گنده نشود و کرم نخورد و تخم شایسته باشد کذا فی الزاهدی خصمان کنایت از کرم و بلائے دیگر رضا بمن تفویض کن الخ تخصیص یوسف خود را برائے این کار نه از هوائے نفس خود بلکه از کمال شفقت بود بر خلق الله رضا چاوشان نقیبان کیوان نام ستاره زحل که بر آسمان هفتم ست وطوق بمعنے سپر جنیبت کس بالفتح رکاب دارد و امیر خورد کوتل کش و مطیع الامر کذا فی الزاهدی ناشاد باعتبار فراق یار نگردد شاد بدے پارسی از برائے تنکیر آهنگ بالمد قصد و آواز نرم در سرود مدار خانه مرغان قفس و هدای حاصل شود و اگر زو بزاء معجمه خوانده شود فاعل دهد زمانه خواهد بود چون گلزار بود دش باعتبار مهیا بودن اسباب عشرت نماند اسباب دولت هیچ الخ شین مضاف دولت است و از اسباب دولت غلامان و کنیزان و متعلقان و همزادان و ما اشبه ذلک مراد باید اشت تا مخالفت سیاقی نباشد که خواهد فرمود **قوله** در انوقت که گنج و سیم و زر داشت * هزاران حقه پر در گهر داشت * و تواند که از راه مبالغه گفته باشد و فی الواقع خزاین بدست او باشند والله سبحانه اعلم افگار بکاف فارسی زخمی در بخور دیرانه و محنت خانه زلیخا که ویران پر از محنت بود **قوله** ولے بے باز از حرمان دیدار * بے بار اے بے غم و اندوه ای دلی داشتم که از غم و اندوه و حرمان دیدار فارغ بود و محمد رضا این مصرع را حال از فاعل دیدمی گفته در و دیوار منزل الخ میم روزم مضاف الیه دلست ای دیدن در و دیوار زندان از غرفه بام خود را از دل من غم را میزدود زنهار ای از این دولتهاے که مذکور شدند میم جانم مضاف الیه قالب است **قوله** چه دآه دایم دود آهش * ای چنانکه مدکتوبی که بر سر لفظ آه مینویسد چیز سیاه است آنچنان دود آه زلیخا بر سر او چتر سیاه بود که حوادث زمانه سوائے درد عشق یوسفی او را پناه کامل بود و مقررست که عاشق مهجور را هیچ غمے و اندوه سوائی غم فراق اثرے نکند و رنگ بفتحتین درختے که از چوب وے چوبه تیرے سازند و بمعنے تیر نیز آمده کذا فی المدار این جا معنے ثانی مرادست کنایت آه زلیخا پس این بیت تخیل دیگرست درحق دود آه زلیخا خون آب اشک سرخ فهو من قبیل لجین المساء اے آب که مانند خونست خوناب اے خون خالص **قوله** مژه میریخت آبے بر لب او * چنانکه رسم است که بر لب صاحب تپ گرم قطرات آب میریزند پس زلیخا که میگریست گویا بر لب خود آب میریخت رضا **قوله** بدل عقد محبت تازه کردے * یعنے از ریزش خونابه مژه بر رخساره را غازه مالیدن و در دل خود عقد یوسف علیه السلام را تازه ساختے بروے کار اسے در ظاهر دم نقد اے فی الحال مهر آن عقد مذکور بمهر خون جگر نیامدی رضا چون چشم خود ای چنانکه چشم او

در گریستن خونابه چشمه خون بود زخم رخسارش نیز چشمه خون شده بود ای ازان زخم هم خون روان
شدی و بیت لاحق تخییل این معنی ست هر یکی ای چشم دو زخم که بروئے او افتاده بود خط نجات
وفارغ خطی ای از یوسف علیه السلام خاص میخواست اما متخلص نمیشد **قوله** سمن زار نگ نیلوفر ہے
بست * تخییل مصرع اول است ای رنگ زانو را که سپید بود بروزن کف دست کبود میساخت
خاور مشرق وقیل مغرب کذا فی المدار ای چون عشق من با آفتاب ست باید که من نیلوفر باشم
چه او عاشق آفتاب است شرح قدیم صنوبر نام درختیست که میوه اش صورت مشت دارد
وبوقت **قوله** وزیدن باد خود را مشت میزند شرح قدیم ومحمد اکرم رحمة الله علیه واظهر آنست که
قول چون صنوبر صفت دل باشد وتشبیه در مشت و دور از فهم ست چنانکه محمد رضا رحمة الله علیه
گفته که صنوبر نام بار درخت وآن گاودم میباشد تشبیه دل با وصورت ظاهر است انتهی کلامه والله
سبحانه اعلم نگار ای نقش وزینت عارضی که بر کف وغیره دانسته شود ونگارین بمعنی منقش اے بحروف
خون منقوش شدی **قوله** نخواهد دلبرش نو نوشته خوانش * شین مضاف الیه دلبر ست نوشته خوان
صفت دلبر ست و نانوشته را خواندن بمعنی احوال ناپیدا بنور باطن معلوم ساختن و این مرتبه
اهل صفا خصوصاً انبیا را حاصل میباشد ای باوجود آنکه دلبر او مهتر یوسف علیه السلام که پیغمبر بود
نانوشته میخواند و احوال مخفیه او را معلوم نامه نوشته زلیخا را از اقلام انگشتان خوناب ریز صفحه کف
دست حروف غم و درد عشق مینوشت ای احوال غم خود را بدین منوال ظاهر میکرد و یوسف ع آن نامه را
نمیخواند ای بر احوال او رحمت نیاوردی نه باین معنے که حال زلیخا از و مخفی بود شرح قدیم و بعضے
شرح بجائے نو نوشته خوان پیوسته خوان نگاشته ای دلبری که همیشه او را میخواند و یا خوے طلبد منهیہ
ولایخفی رکاکته چون قیر صفت مو است ای موئے سیاه او سپید شده و بیت لاحق تخییل اینمعنے
ست تقدیر اے حکم الهی و مقرر ست که زاغ بمجرد دیدن تیر از خانه خود گریزان میشود و بوم مرغیست
نحس کنایت از هنگام پیرے که آدم را نحس اکبر ست که زپیسان بوم گیر و الخ مقرر ست که زاغ بر بوم
غالب است هر جا که او را دریابد خرابش کند و این طرفه است که بوم بر زاغ غالب شده موی سپید
را بوم گفتن بنا بر آن ست که بوم رنگ خاکی دارد و سپید ست شرح قدیم و تخصیص به پر بنابر آن
کرده که دیدن عجائب و صفت پیران ست که جهان گشته اند و صفت نوخیزان که بخانه مرهون اند
واز سیاهی سواد مردمک مراد ست ای از بس گریستن چشمانش تمام سپید شدند و مصرع ثانی
تخییل اینمعنے ست از نرگس زار چشمش الخ ای از چشمش که جائے رستن نرگس بود باعتبار صورت

قوله بشادی وزیر این طاق کج آئین + طاق کج آئین آسمان که گردش نام ساعد واز دو شین پوشیدن مضاف الیه چشمت واز رسوم عالمیانست که بوقت شادی لباس سپید دارند وبوقت ماتم سیاه پوشند پس مولوی رحمة الله سوال میکند که چشم روشن زلیخا بوقت شادی که یار پیش او هم صحبت بود لباس سیاه میداشت که مردمش سیاه بود پس بوقت ماتم که از وصال یار محروم و نا امید ست چرا لباس سپید پوشیده و حال آنکه این عکس رسم است و باز جواب میفرمائید قوله ز هندوستان مگر بودش نمونه + فاعل بود چشم ست ای شاید که چشم زلیخا نمونه بود زلیخا را و زلیخا این رسم را از هندوستان آموخته بود و رسم هندوستان معکوس ست که در شادی سیاه و در ماتم سپید میپوشند حاصل شرح قدیم و محمد رضا فرموده که از هنده کافر مراد است چه هند هر کار را بر عکس مسلمانان کنند چنانکه نوشتن از طرف چپ و شستن اندام از چپ و ماعدا فلک و نیز فرموده که تواند که از هندو بازیگر مراو باشند چه او هم در بازیگری سرنگون میکنند چون گل صفت روست چین و پیچی که بوقت پیری بر بدن و روی می افتد مصرع ثانی تفسیر اول قوله شکن در صفحه نسرینش در افتاد + ای بر جبین او از پیری چین پیدا شد افگندی بیای ماضی ای در جوانی که باختیار خود از چین برابرو افگندی اکنون بی اختیار جبین او پر چین شد و محمد رضا در وجه تشبیه بسر چنین نوشته که مسموع است که در ولایت سپر از نی سازند او بر چین نی باشد و از آشنائی ایرانی وطن پوشیده شد که سپر از چوب سازند و صفحه ظاهرش پر چین میباشد انتهی کلامه چون آب صفت رخ ست باعتبار نضارت و صفا قوله سرش چون حلقه همراز قدم شد ای چنانکه سر حلقه بپائی خود متصل میباشد و سر و پای او پیدا نمیباشد و در بیت لاحق از حلقه آن حلقه مراد ست که بیرون از در میباشد قوله از سرتا پا یا بمعنی تمام یعنی از بزم وصال تمام بیرون بود قوله درین نم دیده خاک از خون مردم + ای خاکی از بس خونریزی مردم نمناک شده است سرمایه کم شد عبارت از بینائی رفته معطل و معرا هر دو بمعنی خالی ست قوله ز مهد حریر حور بستر + ای بستر خاکی او بیاد یوسف از نهالین حریر که برائی خود گسترکنند بسیار بهتر بود بعض الشروح و شین خشتش مضاف الیه روی ست شمه بالفتح والتشدید اندک و بمعنی بوئیدن از لب ساختی الخ ای دهن او را پر از جواهر ساختی مثل درجیکه از جواهر پر باشد و تخصیص دهان برائی آنست که او اسپ وصف حسن یوسف از دهن بود رضا یوسفا بالکسر پوست درخت خرما که سوراخ باشد که رسم که زنان مصری و ایرانی و تورانی کمر بسته باشند محمد اکرم رحمة الله تعالی علیه قوله زهی بیچاره آن از پا فتاده + از اینجا تا آخر داستان قوله مولوی رحمه ست و لفظ زهی را در محل تعجب

تحسین استعمال کنند نوا بمعنی توشه ناساز ساخته و محمد رضا نوا بمعنی سرود گفته و ناساز بمعنی بی ساز
گفته و سرودیکه بی ساز باشد بیمزه و ابتر باشد **قوله** نباشد قوتی از بوی بارش ٭ قوت اول
بالتشدید بمعنی زور و استطاعت و ثانی بالتخفیف بمعنی خوراک و ضمیر بارش عاید به بیچاره و شین
بارش راجع بیار یعنی آنکه چون عاشق مهجور بیچاره را روزی از وصال یار نباشد ناچار قوت جان
خود از قاصد ولایت آن شهریار میگیرد ای بپرسیدن احوال او آرام یابد **قوله** گهی با باد از وی راز
گوید ٭ گهی از مرغی نشانش باز جوید ٭ از باد باد صبا مراد است که او را برید العشاق گفته اند و از مرغ
زاغ مراد است و از نشان علامت وصال خواسته چه از رسم عالم است که از زاغی بخانه مشتاقی
آمده نشیند و آواز کند او را بگویند که ای زاغ که اگر فلان کس در آمدنیست ازینجا پرواز کن و فاعل گوید و جوید
بیچاره است ای آن بیچاره مهجور گاهی باد صبا پیغامی بیار میفرستد و گاه از زاغ فال وصالش میگیرد
شرح قدیم **قوله** اگر سلطانش از راهی سواره ٭ از سلطان معشوقان مراد است و شین راجع به بیچاره
نبودش بحذف عاطف معطوف است بر برآید و بیت لاحق جزای شرط است ای اگر یارش از راهی سوار
شده باید دیدارش میسر نشود ناچار بگرد راهش خوش شود و از آواز سپاهش محفوظ گردد ز تنهایی چون
الخ ای در فراق یوسف که بعد از مفلس شدن کسی خبر یوسف نیاورده و در آن فرق بحالت
آمده الخ محمد اکرم **قوله** بدو کردند نی بستی حواله ٭ نی بستی بیاء وحدت و نی بسته خانه یعنی که
از نی سازند بستدش گزیده و چمن نامند و فاعل کردند قضا و قدر وقد عرفت الفرق بینهما سابقا
و شارح عبد الواسع در مصرع ثانی بیت سابق خواسته بمعنی طلبید بجای ساخت نوشته چه قافیه ساخت
بکار ست درست نمی آید و فاعل کردند درین بیت مردم گفته یعنی چون زلیخا از جهت نابینا بودن از
مردم طلبید که مرا بر سر راه یوسف خانه نیین ساخته بدهند پس مردم خانه نیین ساخته بزلیخا حواله نمودند
والله اعلم و مصرع ثانی صفت خانه است و موسیقار پرنده ایست که در منقار سوراخ بسیار دارد
و بقول بعضی یک صد و شصت سوراخ دارد و بوقت نواز هر سوراخش آوازی دیگر بر می آید ازین گونا
گونا گون از و صادر میشود و علم موسیقی هم از آن ماخوذ است کذا فی المؤید و نیز نام سازیست که درویشان
و شاهان دارند اما درین مقام بمعنی پرنده مراد ست لیکن خانه زلیخا مثل پرنده مذکور بود باعتبار آنکه
از هر نی آواز جداگانه برخاستی چنانکه در بیت لاحق میفرماید شرح قدیم **قوله** چو صیدی تیر بر گردن
نشسته ٭ تیر بر گردنش باصطلاح پارسیان عبارتست از خریدن تیر در پهلوی یعنی زلیخا در خانه نیین
که بس تنگ بود خسته و مجروح افتاده بود و از تنگی خانه تنها به پهلویش میخلید پس حالش مثل آن شکار

خسته بود که تیرها بجانش خلیده باشند شرح قدیم آخور بالمد طویله اسپان یوزاد اسپ قوی هیکل چنانکه

در مصرع لاحق **قوله** تگاور ابلقی چون چرخ فیروز ٭ تگاور بکاف فارسی تک زننده ابلق اسپ دو رنگ و تشبیه

بچرخ در وی دن ست وصله بالضم بمعنے پیوند و شب کنایت از خال سیاه و روز کنایت از خال سپید و

فاعل بسته اسپ ست ای خالهائے سیاهش با خالهاء سپیدش برابر شده بودند چنانکه در بیت لاحق

است شرح قدیم **قوله** گره بر خوشهٔ چرخ دُم او ٭ شکن در کاسهٔ بدر از سُم او ٭ خوشه چرخ برین سنبله

که صورت خوشه دارد یعنے آن اسپ بالا دور بود که سنبله گره دم اوست و گره در دم بستن از رسم

چوپالان یا بمعنے آنکه از مدت دم او که بس موزون بود گره در دل سنبله افتاده بود هذا هو الاقرب

باللفظ و بما فی المصرع الثانی که میفرماید که از کاسهٔ سم آن ابلق بکاسه ماه تمام شکست آمده بود یعنی

از موزونی تندی سمش بدر کامل شرمنده بود بعض الشروح و از اهل نعل زرین مراد ست **قوله**

ز سیم اختر رخشان سمتر اضافته سیم باختر تشبیهی ای میخچه سیمین او که مثل اختر روشن بود مسمر بالضم و التشدید

میخ زده شده حاصل آنکه نعل زرین او هلال بود و میخ سیمین بود که بر نعلش ثبت بوده اختر و نسخ

عبد الواسع این مصرع را بدین طور نوشته ز سیمش اختران رخشان مسمر و فرموده که رخشان مسمر مبتدا

است و ز سیمش اختران خبر مقدم ای میخهائے رخشنده سیم آن اسپ اختران از سیم بودند ای نعلهاش

از زر بودند میخهاش از نقره **قوله** زهر ماه نوش سیاره جستی ٭ ای از هر نعل او شراره برخاستی از

سبب خسته شدن سنگ نعلیش ٭ **قوله** گذشتی در شکارستان نخجیر ٭ این مصرع بحذف عطف معطوف ست

بر مصرع ثانی بیت سابق **قوله** اگر گردش نه بازو پس کشیدے ٭ فین ضمیر زده هر دو عاید با بلق مذکور

است پائی پس کشیدن واپس کشیده ماندن صرصر باد تند و تیز وزان ای باد صرصر بآن ابلق نمیتوانستے

رسیدن و بگردش اداش میرسد که گرد ابلق واپس ماندے و اگر بالفرض گردش واپس ماندے بگردش هم

نرسیدے شرح قدیم و آنانکه بانه و اسم عفو معهو خوانده از مرحله مقصود چون گرد پای پس کشیده اند **قوله**

هیچکس یک قطره از وے ٭ ای از بس تیزے رفتارش شارح قدیم میفرماید که وقتیکه اسپ گرم میشود

و عرق از و ریزان بر دو انا چار از سواری باند پویه و جستن آغاز کند بخلاف ابلق مذکور که از عرق اگر چه قطره

باشد اما جستن و پویه زدن نمیگرفت چه پویه افتن موجب بی آرامی سوار ست بلکه بسرعت تمام بهیج سابق

میرفت چنانکه میفرماید بخوش رفتن روان خود بود دیش سیل ٭ چو آن گرد آمده از قطره ها سیل ٭ خوش رفتن

رهوار و تیز رفتن شین بود دیش مضاف الیه سیل ست گرد آمده از قطره صفت مقدم سیل ست ای ابلق مذکور را

در حین سیلے قطرات عرق تیزوی هوائی رغبت بود مثل آن سیل که قطرات جمع شده باشد هر چند که قطرات

در تزاید باشند سیل به تیزی در هوائی روان میشود **قوله** بداندیش ار در آوردی بدان سر بسطل
ماه آب از چشمهٔ خور ❊ این بیت با سه ابیات لاحقه تفسیر گرفتی خدمتش گردون بگردن است و فاعل
در وای آسمان ست و شین آید با بلق سر در آمدن متوجه شدن مسطل بالفتح طشت بمعنی کنائی مراد
است که دران اسپان را آب مینوشانند یعنی اگر آن ابلق متوجه به آسمان شدے البته آسمانش
آب نوشیدن آفتاب بکنائی ماه خورانیدی شرح قدیم و عبدالواسع کلمهٔ آن اشارت باب نموده که در مصرع
ثانی واقع است لیے اگر با آب رغبت نمودے الخ کهکشان بفتح کاف اول راهی که در آسمان ست
که آنرا دده نیز گویند مدار و موید **قوله** ز شعر چشمه دار شب باضافت بیانیه و شب را چشمه دار باعتبار
ستارگان گفته شرح قدیم ماه و سال یعنی علی الدوام متعلق کردیست و فاعلش گردونست و کذا فاعل
گزیدے سبحه خوان مرغان ملائکه آسمان **قوله** دو پیکر بود از زمینش مثالے ❊ دو پیکر برج جوزا که صورت
دو شخص دارد که بالف دیگر پیچیده اند لهذا او را دو جسدین نامند و آجرج و دوالسه عوام بهتر از دو مشهور
است و مخفی نماند که مشابهت زین با برج محض در دو صورت بودن است ای برج مذکور نمونه زین
ابلق بود چندین باعتبار پیش و پس ذو جسدین ست بعض الشروح و محمد رضا گفته دو پیکر نام دو ستاره
ایست که از زیر جفت و از بالا جدا مثل دو شاخ که از یک بن رسته باشد فالتشبیه علی هذا احسن من الاول
بالفتح سخریه خنده و خوشی کذا فی المدار **قوله** بروے رشک مهر و ماه یوسف ❊ این مصرع صفت یوسف
است ای آنچنان روئے زیبا که رسیده است رویش رشک دهنده مهر و ماه اش و لفظ یوسف
تکرار دل ست و میم ذاعم مضاف الیه دل ست **قوله** ازان جان تازه کن آگاه گردد ❊ ای وقتیکه یوسف
نزدیک آید جان مشتاقان زندگی یابد پس جانهائے ایشان از قدم نازنین که تازه کننده جان ست
آگاه میشوند بیش از نیم ای زیاده ازین و بعد هذا و بیا رفارسی خواندن این جا غلط است عبدالواسع الا نه
صبوری ای از صبر و تخست دوری میخواهم با دست پیوندم و در بعضے از نسخ این مصرع چنین یافته
شد ندارم دوری الا از صبوری والله سبحانه اعلم دیگر تو دانی بعد ازان که مرا باین مدعا رسانی مختار
هستی او عبگر مرادهاے من ست بدست تست خواه دهی خواه نه هی جائے سختی شدیده و تصدیع مجید عبدالواسع
نا بود پیمودن ای بعدم رفتن و مردن شاه خور باضافت بیانیه و کذا تخت خاور اے آفتاب طلوع
نموده تنگنائے بیائی وحدت و تنگناے کوچه تنگ و تنگ نا از ان گرفته بود که تا عنان ابلق بدست
گرفته حال خود با یار بگوید **قوله** نفیر چاوشان طرقوا گو ❊ صفت چاوشان و طرقوا امر ست از
تطریق بمعنے راه دادن و خالی کردن راه اے فریاد بسا دادن که مے گفتند که راه خالی سازند بر

آسمان میشد و این لفظ گفتن رسم عرب ست چنانکه در دیار ما پوش پوش میگویند حاصل الشرحین و
پوش پوش غلط عام ست در اصل پیش پیش است ای پیشتر شو که راه خالی شود **قوله** بس بس
در صدر بیتین متعلق بیفتاد است که در بیت ثالث و ست بحال افتادن بمعنی مطلع شدن از حال کسی
قوله بجائے شد که او را کس مبیناد ؛ اے زلیخا بجائے رسید که حال او را کس نه بیند و حق تعالی نصیب
کس نکناد عبد الواسع آتش فشان بمعنے مصدرے ای آتش افشانی و سنگ سبوے تشکننده سبوے
جام سنگ راه مانع رفتن سنگ بر دل کوفتن ماتم کردن **قوله** تو سنگے خواهم از ننگ تو رستن ؛ سنگے
بیا خطاب و عبادت سنگ کردن مورث ننگ و عار است ای از پرستش تو بس میکنم و در مصرع
ثانی یا سنگی برائے عظمت است و اضافه گوهر بقدر بیانیه **قوله** بکارش زان شکست آمد درستی ؛
ای مشکل او آسان شد و وصالش بحصول رو آورد **قوله** که ای عشق ترا از زیر دستان ؛ یا ترا علامت
اضافت زیر دستانست بسوے عشق و زیر دستان بمعنی مغلوبیان که کنایه از عشاق است **قوله** بتان
الخ مبتلا است **قوله** عشق زیر دستان خبر مقدم است یعنی بتان ؛ بت تراشان و بت پرستان از
مغلوبان عشق تواند یعنے از بس شوق دیدار تو بت را صورت تو مقرر ساخته میتراشند و می پرستند و
مغلوبی بت باعتبار مغلوبی بت تراش است چه مغلوبی اصل موجب مغلوبی فرع است شرح قدیم و ابیات
لاحقه تعلیل این نه عامه است بطریق لف و نشر مرتب کسے در پیش الخ کسے بیا موصوله و شرح ثانی صله
اش عبد الواسع فرموده که این ابیات و تقدمات از زبان زلیخا بر وفق کیش بد مذهب باطل کفار ست که
بت را صورت لا یزد دانسته میتراشند و میپرستند بیان واقع نیست تعالی الله عن ذلك علوا کبیرا و باز آ
مقدمات باطله خود اعراض نموده میگوید که اگر دو و بت آورده م خدا ایل الخ و بشرف اسلام میشود انتهی کلامه **قوله**
چه باکست آنکه شه را ساخت بنده ؛ هذا توجیه ما قاله زلیخا سبحان من جعل العبد سعیدا و السید عبدا
از شاه ذات خود ساخته و از بنده یوسف ع و ازین ادبار و اقبالش بر بسم ؛ اقبال عبارت از شاهی و ادبار از
بد حالی ای تو چگونه بادشاه بودی اکنون چگونه بادبار رسیدے چه یوسف ع را از موت و حیات زلیخا خبرے نبود
طلعت را او هم نمیشناخت از بسیارے تغیر حال زلیخا و از جهت انقضاے مدت مدیده کذا فی درة البیضا
در یا بنده شاهی ترکیب توصیفی ست و صفت مقدم ست بر موصوف و یا شاهی موصوله است و مصرع
ثانی صله اش و مفعول در یابد بیت لاحق ست که میفرماید که **قوله** فروغ صبح صادق داد خواهان ؛ مزور قصه
گم کرده راهان ؛ مزور قصه بحذف عطف معطوفست که بر فروغی صدق الخ ؛ مزور قصه ے قصه که از خود افترا نموده
شود و هندوی بناوٹی نامند تباشیر نام وائیست سپید رنگ خوشبو و سرد مزاج و در محاورات پارسیان در آغاز

صبح دوم و اول هر چیز اطلاق میکنند و داند کو آغاز صبح مشابهت تمام دارد و بعض الشروح گم کرده راهان
کاذبان و مفتریان مردود دل بصیغه مفعول و ثانی بصیغه اسم فاعل باید خواند معنے ابیات آنکه جان و صد جان
فدای خاک آن سلطان صاحب عرفان باد که بیک آه مظلومی یا بیک نگاه محرومی صدق صادق را و
کذب کاذبان را در یابد که این دادخواه راست میگوید و آن دادخواه دروغ میگوید و بر خصم خود افترا
می بندد پس صادق القولان را جواب سود مند و روشن دهد و دروغ گوید را جزاء افترا و تهمت بستن بخشد.
قوله زهر ظالم که یک دینار رنگ ست ✤ رنگ بمعنی حاصلست و هیت لاحق ضمیر غین و وے عاید
بظالم ست و تظلم بمعنے فریاد کردن از ظلم کسے یعنی اگر عاملے ظالم که صد کس را آزرده باشد و آن صد تن
بادشاه آن زمان رفته برائے آن فریادی شوند و آن ظالم یک دینار پیش شاه رشوت گذارد و آن شاه فریاد
ایشان را بهرزه گوئی منسوب سازد و انصاف ایشان بحصول نرسد **قوله** که گردد یار نیک اندیش عاشق ✤
نیک اندیش بمعنے خیر خواه مضاف است بعاشق ای معشوق خیر خواه عاشق کند چنانکه از ابیات
لاحقه می آید بار اول بمعنے حضور ست و ثانی بمعنے درد و فراق بی بی زلیخا ای بی اختیاری و بیهوشی از هوش
رفتن بیهوش شدن فاعله زلیخا و شین عاید بیوسف ست و دراز و صالت حالست از فاعل شد که
بمعنی رفته است کو بکاف تازی مضموم بمعنی کی **قوله** بگفتا حاجتم آزرده جانے ✤ بگفتا بالف اشباع باید خواند
بمعنے آنکه زلیخا بیوسف گفت که حاجت من خوشنود و راضی ساختن آزرده جانے ست ایجان من
و در حامه نسخ بکلمه از مرقوم ست بدین نمط بگفت از حاجتم الخ ای زلیخا بیوسف گفت که از حاجت
خود آزرده جانے ام که ادا نمیشود **قوله** کسے را ضامن و روا سازنده حاجت خود نمیدانم و بعضے
برین تقدیر آزرده جانے را بخطاب خوانده اند پس بمعنے آنکه بیوسف میگوید که جان تو از قضاء حاجتم
پیش ازین آزرده شده است و آن اشارت ست بگریختن یوسف از پیش زلیخا بامداد آنست
که قافیه جانی و ضمانی برین تقدیر معروف و مجهول میشود و این چنین در کلام خجسته فرجام مولانا
عبدالرحمن بیشتر واقعست اگرچه بعضے این نوع قافیه قبیح پنداشته اند و از جمله اشعار مولوی رحمة الله
علیه یکے اینست **قوله** من نه تنها خواهم این خوبان شهر آشوب را کیست در شهر آنکه خواهان نیست
روئے خوب را چه که لفظ آشوب و خوب را بهم قافیه آورده ست مولانا عبدالواسع فرموده که در بعضے
نسخ چنین یافته شد **قوله** بگفت از حاجتم ارزد بجائے ✤ ارز یعنی اگر حاجتم بجان از روائی قیمت
جان ارزد از غیر تو نخواهم خواست ضامن حاجتم تو ئی انتهی اقسم گفتا در بعضے موخر ست از گفتار آن
کان فتوت بمعنی معدن جود و نجان آن معمار ارکان نبوت بمعنی برپا سازنده آداب پیغمبری هر دو عبارت از

ابراهیم و بیت لاحق بیان همه البیت و عبد الواسع واز معمار ارکان نبوت کعبهٔ معظمه خواسته و لاتخفی
فیه خلت بالضم و التشدید بمعنی دوستی اشارت بلقب خلیل الله و عبد الواسع خلعت نوشته ولباس خلعت
کنایه از پیراهن بهشتی ست که ابراهیم را در آتش نمرودی رسیده بود آب بقا آبحیات کنایه از دعائی مقرون
اجابت که بسبب آن کمال مروت زلیخا زندگی یافت بجوی رفته را تسلیح ای بجوی او آب رفته را باز آورد
جوی کنایت از بدن ست و آب از جمال و خوبی او قوله جوانی پیریش را گرد هاله ٭ با این معنی که اول
جوان بود و پس از پیری هم جوان عبد الواسع و با این معنی کذا فی حال پیری او را محیط شد و بر وے
غالب آمده او را مرفوع ساخت قوله خم از سرو گل اندامش برون رفت ٭ ای قد زیبنده اش باستقامت
رسیده و جبین پیمین او از برجبین انجامید سرو کالمعنے معامله و رونق بیشتر اول بیار فارسی و ثانی بباتازی باید خواند
قوله شکر چینیم زلعل نوشخندت ٭ نوش چند صفت بعلست تا مضاف الیه العلست ای از لب تو که شیرین
خنده است و بوسه گرم با کلام شیرین بشنوم چشمه سار چشمه کلان قوله نظر بر عیب بودش انتظاری ٭
شین مضاف الیه نظر ست و یاء انتظاری برائ عظمت ست و انتظار بمعنی اسم فاعل ست ای
نظر یوسف ع بر غیب منتظر تمام بود که ایام مشیت و جواب ایزد تعالی چه طور است آن عجز کوشش ای زلیخا که
کوشنده عجز بود و موج انگیزی از عبارت از بسیاری عجز اوست و قوله بالا عرششش الخ عبد الواسع
گفته هفت کس اند که نکاح ایشان بر عرش است زلیخا یکی از انهاست و الله سبحانه اعلم عین عاطفت
چشم عنایت حق گوهر ها اشارت بفرزندان ست قوله برسم معذرت الخ ای از مجلس بخاست و حاضر
آنرا عذر خواهی نموده در خانه در آمده از خادمان پرسید که زلیخا کجاست فرموده که او را بجلوت خانه من بر
عبد الواسع بعقد خویش یکتا الخ عقد بالکسر رشته که در مروارید بنظم در کنند سلک سیم خوانند قوله عروس نقاب
عنبرین بست بد عروس مه با اضافت تشبیهی ست اے ماه که ناز عروس بود نقاب عنبرین ظلمت است
پرده زر فشان تابش ماهتاب و شارح قدیم اضافت عروس را لامیه گفته ای شب که عروس ماه است باعتبار
بلند بودن ماه هر شب فیروزه طارم فلک کبود رنگ ای جهان در شب زفاف از ستارگان سعد روشن شده بود
و دان شب بود بازار کواکب منسخ شده بود و همه سعادت نازل بود که زلیخا بعد از عمری بیوسف ع پیوست
شرح قدیم و دیه لفظ چراغ افروز ایهام است آنکه در شب زفاف چراغها روشن کنند قوله شفق یاقوت ثریا گوهر
آمیخت قوله قت زعبارت از سرخی شفق و گونه عبارت از کواکب ای سرخی شفق در بیاض و اشراق ستارگان
زاید یه غائب شد شرح قدیم شعر شب با کنایت بیاضیه و شعر بالفتح جامه سیاه ابریشمی و در لفظ شعر ایهام است بر
مو و نقص در شب زفاف مشکین ظلمت برده شب قوله ز نور خط ظلام سایه الخ ای از بر آمدن آفتاب جمال یوسفی

ظلمت از خانه بدر رفت قال ابن عباس رضی الله تعالی عنه کان یوسف فی اللیل قمراً و فی النهار شمساً و فی السحر
کوکباً و انما یکون هو بنور ذلک المکان و قیل نبیاً انت احسن ام یوسف فقال هو اصلح منی و انا اصلح
منه کذا فی الزاهدی و عبد الواسع از ظلام پندار دهوش زلیخا مراد داشته ای باز آمدنش زلیخا بهوش آمد
چنانکه در بیت لاحق میفرماید قوله با نروی متعلق چشم انداخت ست که در بیت لاحق واقع ست حور بالضم
جمع حور بالفتح زنیکه سپید روی باشد و عین بالکسر جمع عینا زنیکه چشمش فراخ و کلان باشد عبد الواسع
گنج جواهر از زیر ناف تا بزانو درج گوهر محل مخصوص قوله نهادش پیش آن سرو گل اندام ✤ شین
نهادش مضاف الیه پیش ست و عاید بیوسف ع آنسروی گل اندام زلیخا مقفل حقه ای قفل زده مفعول
نهاده است و از بیت خازن عزیز مصر مراد است و از خاین نامحرم دیگر یرا که بالکسر عوض خورده و این
بیت تمثیل ماسبق ست و کذا و بیت لاحق قوله بدو گفت این گهر ناسفته چون ماند ✤ مخفی نیست
که بعد از دعای یوسف ع و اعاده جوانی زلیخا حاجت بیان سوال نیست چه با عود جوانی بکارت هم عاید
شده باشد مگر آنکه این سوال از قبیل تجاهل عارف گفته شود تا زلیخا عرض احوال خود کند و امثال این قوله
را استفهام استفساری گویند و مقصود از آن بسط کلام میباشد و منه قوله تعالی و ما تلک بیمینک یا موسی
بعض الشروح بتو بی آفتی الخ خبر است مبتدا را که نقد امانت ست و یاء آفتی برای تنکیر ست قوله این
زانچه می جستی ز من پیش ✤ استفهام انکاریست ای این وصال که بطریقه حلال میسر شده است بهتر
است از آن وصال که پیشتر از این میجوئی که آمد الخ کاف بمعنی کدام ست بطریق استفهام انکاری
زلیخا را چه صدقی بود الخ یاء صدقی برای عظمت است و این مصرع شرط است و مصرع ثانی
بیان علت او ست و ابیات لاحقه تفصیل فرموده است در عشق و جزاء شرط این بیت ست
که قوله دل یوسف ع بمهرش شد چنان گرم الخ ✤ و قوله چو صد نفش بود الخ اعاده شرط سابق
ست بسبب بعد عهد آن والله سبحانه اعلم قوله نبودی بازیش جز عشق بازی ✤ اگر گوئی که این بیت
مخالف آنست که در صدر کتاب گذشت قوله نبوده عاشق و معشوق کس را ✤ که از عشق بازی
لعبتان عاشقی زلیخا لازم می آید بلکه بطریق انبساط و بازیچه لعبت را عاشق مقرر ساختی و دیگر را معشوق
و خود از عشق فارغ بود بعض الشروح قوله بکوری در تماشای وی افتاد ✤ یعنی در تماشائی او بوده که پیر شد
و در تماشائی او بود که کور شد و در بعضی نسخ بجای در بی واقع ست ای پس از تماشائی او در زمان فرقت
و جدائی در کوری افتاد عبد الواسع زبس کشت طرب را الخ اشارت بکثرت جماع و کامرانی و مصرع ثانی
اشارت بکثرت غسل قوله ولی زور بر زلیخا پرده بشگاف ✤ ای از مهر ورزی یوسف ع پرده مجاز از دل زلیخا برخاست

و پرتو از آفتاب حقیقت برتافت ای بدولت عشق الهی کامیاب شده استلم بالضم غلبه قوله بلی در بوته
عشق مجازی + حاصل آنکه بکشیدن رنج بسیار در عشق مجازی که از کدورت جسمانی و موانع جسمانی پاک و
صاف شده بود پس بمجرد طلوع آفتاب عشق حقیقی خود را در ره دارد دکم شد ناگزیر حاجات خوردن و
آشامیدن و پوشیدن و خفتن و ماشبه ذلک قوله درین کار از تفاوت بی هراسم + ای بیش ازین پیراهن
ضید لنبعض بر من بود اکنون در پیراهن رسیدن سر بسر برابر شده ایم فی درة البیضاء انزل فی هذا الوقت
ملک و قال منها قصاص محبت بمحبت و طلب بطلب و عشق بعشق و هرب بهرب و تمزیق بتمزیق قوله مهندس
رابر و فکر نظر وقف + مهندس حکیمی که قدر هر چیز بداند و اینجا مصور خانه مراد است و وقف بمعنی سرف اب
باقی مصوران که شتانه تمام فکر و هم خود را برو صرف نموده پرداخته بود و اگر از مهندس تماشائی صاحب قلم
او واشته شود هم میتواند شمسه تصویریکه در میان سقف خانه سازند ای شمسه اش چنان روشن بود که آفتاب از نور
روشنائی پرده و از بس روشنی آن شمسه بظلمت از خانه منتفی کم شده بود و همه تابان میبود شرح قدیم
نیکبختان مصوران قوله ز زر تخته ز لعل تاب تختی + این مصرع با بیت لاحق صفت تخته است
ای یک پایه اش از زر بود پاره دیگر از لعل خالص و ضمیر از ی در بیت لاحق تخته عاید است نیکبختی
بیائے وحدت ای یک طالع مسند بنگاه وصل ای صحن اضافه بیانیه و بنگاه بمعنی جامه حریر و صدر بمعنی
آمده قوله کشیده شاهد دولت الخ حالست از فاعل کند که در مصرع ثانی است، و کذا الحال فی بیت
اللاحق ادبار بمعنی محرومی از باد سموم باد گرم وزان و اضافتش هجر بیانیه است کار بر آمدن بمعنی
رونق گرفتن رضا رحمة الله علیه تمادی بمعنی درازی مصدر تفاعل ست قوله دران دولت نخل الخ
فی درة البیضا ان زلیخا القیت مع یوسف سبعا و ثمانین سنة فولد الله منها احد عشر لدا ذکورا
والله سبحانه اعلم برفرزند ای ثمره فرزند قوله ره بیداریش زد رهزن خواب باضافه بیانیه ای خواب که
از راه بیدار ست نقاب نور بسته ای غرقه در نور بودند قوله زماهی که آب و گل رقم نه + ای اگرچه امان هستی بر
عالم اجساد رقم نه و از آن اعراض کرده بباغستان عالم ارواح بیا قوله دل یوسف ز طور خود بر دل شد +
ای دلش که بیشتر ازین در تدبیر جهان فانی و انصرام امور مملکت مشغول بود اکنون دل او از آن شغل برگشت
و متوجه به عالم بقا شد صحت سر عبارات از عالم ارواح متاع انس باضافه بیانیه ای نسبت ز بیجهان بردن
عبد الواسع نوشته که بعد از خواب دیدن سه روز بجهان مانده ست قوله هرگز هیچ مقبل را اندازه چه کسی از بادشاهان
مصر تمام تمام ملک مصر نخریده ست او یوسف در قحط تنگسالی تمام عالم مصر را خریده بود شرح قدیم گرفته است ای
دل شده است فارغ زتن یعنی بیخود حالست از مرادی در استغراق خود مرا بیخود بکش مثال بالکسر معروف بمعنی فرمان

نیز مدار است فرمان سلطنت آنجهان مرا عطا فرما نکوکاران انبیا و صلحا از اجداد و آباء یوسف علیه السلام پیشی گرفته خفا
رحم و عبد الواسع بتاء فوقانیه و پیشین بنون و قافیه نیز بنون درست می آید ای در قربت ایزد تعالی در
منزلت السابقون السابقون اولئک هم المقربون رسیدند انتهی کلامه ایشان زندگان را از دوای مناجات
سابقه در حضرت ایزد تعالی **قوله** نباید از کمان او خدنگی + کمان کنایت از زبان و خدنگ از قضا است
سریع الاجابت است شارح قدیم میفرماید که خدنگ در اصل خود رنگ بود ای چه پیکر رنگش اصلی باشد نه
عارضی و اکنون بکثرت استعمال خدنگ گشته والله اعلم ششدر بازی معروف کما مرای بگشاینده مشکل مرکب
بسته هستی رضا مفاتیح جمع مفتاح بمعنی کلید جبائر جمع جبیره و بمعنی عصابه که بر اندام شکسته می بندند یعنی درستی
دهنده دلهای خسته منتهی بحصول مطالب ایشان **قوله** که سائد در رکابش الخ بیان این قدر محذوف
ای زمان این قدر که سایر برکاب دیگر پای تو نیست این بشارت مژده مرگ و بشارت باعتبار ملاقات
الوین گفته و نیز اهل الله را تعلق دنیا بند دست فافهم هستی فراموش و لفظ هستی بمعنی گیتی ست یکی از
وارثان مراد یهودا ست که برادر کلان علاتی یوسف علیه السلام بود و با پسر خود نام ملک را و فرزندان خود را رضا
عبد الواسع مرز بالفتح زمین رانده شد و ولایت اندر ز بتقدیم را بر حمله بر معجمه ترجمه پند و نصیحت **قوله**
بمیعاد و وداع من رسانیدای در جائیکه من در دنیا وداع میکنم زلیخا را بیاد رید که از هم وداع
کنم چه مرا از ینجا بجانب رفتن فرمان نیست کما مر فی **قوله** امان نبود چه چرخ عمر فرسا الخ این بادای
میدان رحلت تو تو این واقع عزامت ای وداع ناکردن از من که او را تا دانست رضا بسبب بیای
وحدت زیبی بیای عظمت زان ای زان سبب بذکر ربلع بقا عالم ارواح فی خزانة العلماء رحلت
یوسف علیه السلام و هو ابن مائة و عشرین سنة و قیل ابن مائة سنین والله اعلم + نکهت
بالفتح و کاف تازی بوی و بکاف فارسی خواندن غلط است عبد الواسع **قوله** ز بس بالا گرفت آواز
فریاد + از بسیار بلند شدن آواز یا فریاد کنان گنبد آسمان پر صدا گشت تخته معروف که میت را
بران غسل دهند نیز هوششش باضافت بیانیه و شین هوشش مضاف الیه تن ای هوش که آفتاب
روشن و منیر ست در بدن از تن زلیخا برو نشد وا او بیهوش گشت چهارم روز که در معنی دهم روز باشد
و عبد الواسع بجای روز یار نوشته و معنی اش ظاهر چشمه خور کنایت از روی زلیخا که آفتاب حسن بود و در
بعضی نسخ بجای خور خون واقع شد **قوله** سمن را جلوه گاهی ارغوان کرد + ای رخسار سیمین
او از بس روانگی خون سرخ گشت **قوله** چو عرق فاخته و چشم روشن + عرق بالکسر و سکون را
جمله رگ و فاخته نام مرغی ست که از تاثیرش در چشم رگهای سرخ پیدا میشود و او را دیدن ستاره

سهیل نافع ست رضا پس عارض زلیخا گویا چشم روشن بود و خط گلگون و سرخ که بناخن بروی خود
می انگند گویا رگهای برخ بوده‌اند زان چشم روشن شرح قدیم تغابن خسارت و زیانکاری مدار آنجا عبارت
بسینه و این اشارت برخ است از کوفتن سنگ بر سینه مر سینه را جمع شدن خون سرخ میگردد از طمانچه
زدن بر رخساره مر رخساره را کبود رنگ مینمود ریحان کنایه از سرو بستان قد زلیخا سنبلستان کنایه از
فرق و تنگ بفتحتین بمعنی سبک شین عزمش عاید بیوسف علیه السلام و زین براسپ تنگ بستن
تیاری نمودن رضا **قوله** خویش از صفحهٔ نسرین بچیدم + خوی بفتح خای معجمه و واو معدوله عرق
صفحهٔ نسرین کنایت از عارض و شین خویش مضاف الیه صفحهٔ نسرین ست و مقرر ست که وقت
قریب مرگ عرق بر روی پیدا میشود و در بیت لاحق اشارت است بآنکه مریض را از پس پشت تکیه
سبیه داده می نشانند **قوله** گلاب از چشم خون افشان نخستم + گلاب کنایه از اشک سرخ یعنی مرا
بالستی که از چشم گریان خود گلاب گرفتمی و تن نازنین او بدان گلاب غسل کردمی چه در غسل صاحب
شکوهان گلاب را بکار میبرند حاصل آنکه بوقت غسل بروی توجه و گریه نکردم رفتعا ندوزی جمع کردن
ریسمان نزد کفن دوزان تن خویش کار دپیشه خون **قوله** چو از غم خارها در دل شکستند بدانکه از منزل خود
کوچ کردن بدون ملال خاطر بعادت محال ست بنابران بتخیل شعری میفرماید که چون لعل مردمان
از غم وفات یوسف ع ملال پیدا شد ازان منزل لهذا ازان کوچ کردند و جنازه یوسف ع برداشتند نوای
بینوائی فریاد مسکینی و خواری کنایه از نوحه ماتم و نیز آوازیکه براسلوب سرود مطابق نباشد و آنرا خارج از
آهنگ نیز گویند و این حال ست از میم نکردم درائی بیار مصدری ای دیوان و درا بفتح جرس آواز
کننده را گویند رضا **قوله** چو از بر زمین باوی نرفتم + این مصرع نظر بقافیه نخفتم غلط مینماید و صواب چنانکه در
نسخه صحیحه یافته شد آنست که **قوله** زمین زیر بر دوشش نرفتم + نرفتم از رفتن و جاروب کردن و زمین
مفعول اوست ازین زیانکاریکه چندین خدمات مذکوره از دست من رفته است جگرخواری ای
غم خوردن من بزیانکاری مذکور محرومی از دیدار دهم از خدمات مذکوره رضا + الا از گل من
ای بمرگ از بدن من بیرون خواهد شد اما در دلم همچنان ماند و گاهی ببدن نخواهد شد ز
خلوتگاه یوسف ع ای هزار سبار کش و در بعضی الخ راحت گاه یوسف علیه السلام واقع ست
قوله بجز خرپشته از خاک نمناک + خرپشته توده که نه مربع باشد و نه مثلث اگر گوئی
قبور بادشاهان ست ره منقش باشد و خرپشته بچه معنی فرموده گویم که چند ایام بعد از دفن
منقش و آراسته نکنند و نوحه ساخته بگزارند چه در آن وقت خلل در ملک در افتاده باشد

همت همه کس بانجام امور مملکت متعلق میباشد و بعد از مرور ایام وارتفاع فتنه بعد انجام هر
چونکه صلاح آید آراسته کنند شرح قدیم **قوله** زرخسار چو زرد از زرگر فتش + چو زر وصف رخسار است
باعتبار زردی زر و رنگ فراق رسیده بود یعنی فررا از ریختن اشک خونی در گوهر گرفت و گوهر آمود
نمود از نهادن رخسار زرد او را زر اندوده کرد رضا ابر گوهر سنج ای گریان و در بعضی نسخ بجائے ابر
مار واقع ست در خاک من ای بوجود **قوله** که نے از دیدگان آبش چکیده + ای هر کس که بدود
من آه که پیچ در پیچ شد و باسمان میرود و نظر گشاده است البته در چشمش آب گردیده است اے بر
حال من گریسته است و مقرر ست که نظر بود و گشادن موجب اشک ریزی نظار ست سینه صد
چاک مفعول همی بالدست که در مصرع ثانیست ای میمالید بحالیکه سینه صد چاک شده را بر
خاک می مالید رضا نرگستان کنایه چشم خانه و در بعضی نسخ نرگستان واقع شده والاول اظهر من
حیث القافیة والثانی من حیث العبارة زنرگس کاشتن در خاک خوشتر + ای نگهداشتن تخم
نرگس در کاسه چه فایده است او را بخاک باید کشت که مراشاره بکار آید **قوله** بود رسم مصیبت
بین مبهوت + مبهوت حیرت زده از بس درد و مصیبت و سیاه بادام افشاندن بر تابوت
است از رسم آن دیار است که در انجا بادام سیاه بسیار چنانکه در دیار ما خرما می افشانند زلیخا هم
اگر بوقت تابوت برداشتن حاضر بودے بادام سیاه بر تابوت افشاندی اما چون آن مسکین الخ
شرح قدیم بسان نوحه گران سیمبر را + نوحه گر زلیخا سیمبر یوسف ای بر زلیخا آنچنان نوحه کردند که زلیخا
بر یوسف ع زده بود کذا قاله عبد الواسع و محمد رضا نوحه گر بمعنے زن مطرب خواسته که باجرت بر مردگان
شهر نوحه میکنند و از سیمبر زلیخا مراد داشته ای چنانکه مطربه که بر مرده نوحه مے کند آنچنان حریفان زلیخا
از اولاد و کنیزان وغیره متعلقانش بر زلیخا نوحه کردند دیده اشکباران حال از فاعل شستند که النسل دهندگان
باشد و معنے مصرع آنکه زلیخا از اشک ایشان شسته شد چنانکه گل الخ **قوله** بسان غنچه کز شاخ
سمن رست ای چنانکه لباس غنچه سبز باشد آنچنان کفن زلیخا سبز رنگ بود شین فر تقش مضاف
الیه رح است اے زلیخا را از گرد فراق یوسف ع شستند رضا **قوله** ولی دانائی این شیرین
حکایت + کنایت از مولوی رح تحویل بر گردانیدن معنے بیت آنکه بهر طرف رود نیل که یوسف
را نهادندے از طرف دوم قحط در بار خاستے و چون یوسف علیه السلام را از قبر بیرون آوردندے
دو طرف قحط نماندے و دران طرف کلی خیریت مے شدے و فراخی مے گشت و در طرف اول
قحط و وبا بر خاستی بهمان یوسف علیه السلام را از جانبے بجائے که در تابوت سنگین الخ

رضا قوله شگاف سنگ قیرانداے کردند + قیر روغن سیاه که آب دران اثر نکند و چه در قیر بطریق
آتش میزنند که اگر بر روئے دریا یا حوضے دراندازند آتش درنگیرد و آتش نمیرد انداے زندان
است بمعنی گهگل ساختن کذا فی المدار ای شگاف سنگ تابوت را قیر انداوده مسدود ساخته
در قعر نیل درانداختند که آب دران اثر نکند و قحط وبا از هر دو جانب نیل دفع شد منقول ست
که آن در قیمتے بآن صدف دریا تا زمان حضرت موسے ع ودیعت مانده است پس حضرت موسی علیه السلام
خواست که صندوقش را از قعر دریا برآرد و به بیت المقدس فرستد که مقبره آبا و اجداد و علایقش
درانجاست لیکن کسی از مکان صندوق خبر نمیداشت مگر پیر هندسه فنی که او را رهبری کرده صندوقش
را برآورده به بیت المقدس فرستاد بعض الشروح قوله یکے شد غرق بحری آشنائی الخ اے
یوسف ع بخدا پیوست و زلیخا از یوسف ع جدا ماند و محمد رضا آشنائی بمعنے شناوری آورده و اضافت بحر
با آشنائی بر قلب است ای یکے در شناوری دریا واقعی رفت و یکے در بیابان جدائی حیران ماند و
این فرقت باعتبار ظاهر است والا ارواح را بعد مکانے و قرب از مجالست مانع نیست و ایراد آشنائی
و جدائی از تناسب ست و نیز گفته تواند که آشنائی بمعنے محبت باشد چه محبت ارزان صفا هر جا که باشد
دور و مبدل نمی شود اے یوسف ع در وصال و قرب و محبت زلیخا بود و زلیخا در فراق و بعد از
یوسف ع سوزان بود انتهی کلامه از وی اے از سوز عشق قوله خوش آن عاشق الخ ازین جا تا
داستان مقوله مولوی ست در مدح زلیخا هزاران فیض ای رحمت الٰهی قوله بجانان دیده الخ از
جانان علی الدوام مراد است چه مجازی که یوسف ع است و چه حقیقی که شاهد غیب است نکایت
بالکسر گزند بدشمن رسانیدن بزخم یا بقتل کذا فی المنتخب از دست رفته بمعنے مضطرب و از پا فتاده
بمعنے حاجت بر خویش پیچان بمعنے بسیار خشمناک و نیز اشاره بگردش فلکی که بر خود مے گردد و پائے
اژدهاے و زور آوری برائے عظمت است دم بالفتح قریب و دهان و اشارت بدمیدن مار گرزه معروف
است نخسته ای خلاص نیافته است نخسته است ای آزرده نساخته باشد قوله بهر اختر کزو روغن
چراغست + ای بمقابله هر ستاره که کلان چراغ و روشن ست بر جان آزادگان عالم سفلے داغے
عظیم نهاده است مرهمی و غمی بیائے تنکیر هزاران روزن اشارت بکواکب روشن عالم نور افلاک
ای اگرچه عالم علوی ازان منور ست لیکن عالم سفلے از بس ایذاے تاریک گذشتے نوری و سرورے
بیائے تنکیر و مصرع ثانی تفسیر مصرع اول ست قوله چو شیر آن روز دور ست از دورنگی
دے اشتبها کند با ما پلنگی + مخفی نیست که شیر در ولایت ما دو رنگے باشد شاید که هوای

رحمه شیر و یاری خواسته است چنانکه شیر کوهسارے یک رنگ و سپید میباشد و در معاینه فقیر هم
آمده است و کلمه آن باشارت بفلک ست و عبد الواسع بجاۓ آن از مخفف گرنوشته دپلنگی معنی
اتفاق و دورنگی است چه پلنگ بر کینه و دو رنگ میباشد یعنی آن فلک اگرچه در روز یک رنگ
است ای از حدوث نزول آفتاب و بلیات خالی است اما در شب دو رنگی و نفاق پیش میگیرد
و چه نزول آفات از آسمان در شب میباشد مولانا جلال الدین رومی قدس سره العزیز میفرماید
حادثات اغلب بشب واقع میشود و آراۓ ظهور ثمرات بلیات شبانه در روز میباشد لهذا افلاک را
با وجود یک رنگ شیر گفته ای اگرچه یک رنگ است ماده ظلم و آزار رسانی هم خالی نیست چنانکه
در بیت لاحق مصرع میفرماید و بما حرر ذلک، وظهر به الا استدراک فی قوله و بے شبها کند
الخ وحصل الجمع بین اللاحق والسابق فخذه صف وکن من الشاکرین و درین بیت الهام است
بآنکه فلک در روز بسبب اضمحلال نور کواکب و ضیاء آفتاب یک رنگ است و در شب از لمعان انوار
کواکب دو رنگ است هذا ما عندی فی حل هذا المقام المشکل والله سبحانه اعلم هل عند
غیری احسن من هذا چه رنگ است ای چه حاصل است روز یعنی در روز چون شیر در پے آزار
هست ای در شب چون پلنگ کینه خواه است جوال بالضم تنگے که در وقماش وغیره انداخته بر ستور
بار کنند و آنرا تنگ نیز گویند هندی بورا و جوال بودن هم صحبت بودن شرح قدیم **قوله** بے گردش
نمود این سبز طایم ✤ بستی تابش مه و خورشید انجم ✤ ای فلک کبود رنگ بر عالم عناصر بسیار گردش نموده
و خورشید و ماه و سایر کواکب بار بران بسیار تابش انداخته افتاد بسبب آن گردش تابش طبائع عناصر
چارگانه باهم موافق گشته اند و تیزی یک دیگر را دور انداخته اعتدال در میان خود ها پیدا آورده و آن
اعتدال بمذهب حکما مسمی بمزاجست پس آن طبائع مذکوره مرجان را که نور نسبت از انوار حق تعالی
دام مثال در بغل خود آورده اند حاصل آنکه از تاثیرات فلک و سیارات بدن آدمی از عناصر مرکب
شده و آن بدن مرجان را بند نموده تا جان بواسطه بدن مرادات دینی و دنیاوی حاصل کند
و این کلام خجسته فرجام مبنی بر مذاق حکماست که نزد ایشان فعل و انفعال در میان مرتبه
عناصر چارگانه بسبب گردش فلک القمر و تابش کواکب سیاره ست و سیارات را آبای
علوی خوانده اند و طبقات مرتبه عناصر را امهات سفلی نامیده اند حیوان و نبات و جماد را موالید
ثلثه گفته اند فاحفظ فانه تحقیق بالقبول دا لحفظ حقیق تا فرخ سر انجام اے بد عاقبت
باعتبار عدم دل تمام مرادات دینی و دنیاوی دوام کنایه از ابد است رضا **قوله** کند هر یک

باصل خویش پیوند + مقررست که هر یک از اصول چهارگانه بعد از موت حیوان جاید و راجع بکره خود شود و آتش بکره آتشیه و هوا بکره هوائیه و آب بکره آبیه میرسد پس بعد از انفکاک کند آنها فقط جوهر خاکی بر خاک افتاده میماند که اصلش کرهٔ ارضیه است و بدو لاحق کذا فی شرح سکندرنامه و آشیانه عبارت از بدنیست و مصرع ثانی حال ست مرغ آب و دانه عبارت از کامرانی جان و دل ست قوله امین دور سپهر و مهر گرمش + ای در بلندی و علو مرتبه فلک و در نور جوانی و روشنائی آفتابش مبین ای اورا عالی قدر و صاحب حیا و ترس و شرم مپندار که هیچ از کین الخ رضا قوله بمهرش دل کسی چون صبح کم بست + مهر محبت و آفتاب و تشبیه کسے بصبح در دل بستن ست به مهر فلک ای چنانکه صبح بآفتاب اوول ست که از و روشنی می یابد و تشبیه آن بشفق در نشستن بخوست حاصل آنکه هر که مثل صبح بمهرش فلک دل بسته است و امید وار از خیرش گشته البته یکبار مثل شفق در خون نشسته است اے رنجش کشیده ست شرح قدیم قوله ز سوزش کس دمی بیغم نیفتاد + سوزش برای حمله بمعنے چوب و سر باید خواند ای کسیکه از سرور بخشے فلک یکبار بیغم گذارده ست البته در عقبش سالها در ماتم افتاده ست پیراهن غنچه عبارت از پرده سبز ست که بالای بچه می باشد و رعه باسم والتشدید پیراهن را گویند و جواب این اسوله عدیده میکے ست که این همه کارها از جور فلک بوقوع آمده ست رضا دهان پر شعله باعتبار سرخی گل دل پر شراره اشارت بزیرها و دانه ها که درمیان را از واقع باشد شرح قدیم قوله که افگنده زپا سرو روان را + ای فلک سرو روان را از رفتار باز استانیده ست کذا قاله عبدالواسع و محمد رضا باعتبار کهنگی و خرابی گفته والاول اولی سوگوار بالضم وکاف پارسی ماتم و اندوهگین مدار قوله صنوبر با دل گشته بصد شاخ + تنش از تیغ خور سوراخ سوراخ + صنوبر مبتدا است و مصرع ثانی خبر آن با دل گشته الخ صفت صنوبر ست صد شاخ صد پاره و مقررست که سبزه صنوبر چاک چاک میباشد ای میوهٔ صنوبر که چون دل چاک وار ست تن آو از تیغ ظلم آفتاب چاک چاک شده و در مصرع اول ایهام ست بپریشانی میوهٔ صنوبر که بر شاخهائے پراگنده معلق است و در مصرع ثانی ایهام ست بسوراخداری درخت صنوبر که از تابش خورشید در چوبهائے درخت مذکور سوراخها می افتد شرح قدیم و محمد رضا رحمة از صنوبر بر درخت صنوبر مراد داشته نه میوهٔ او و صد شاخ باین معنے که درخت آنرا چاک کے مے باشد و دران کرمے باشد و شاخ شاخ بودن او از آفتاب باین معنے که از هست مجموعه درخت مذکور نور آفتاب از فرجهائے او بر زمین افتد و یا از تنش شاخ شاخ ست قوله زگل پرداغ پشت و روی گلشن

زنگ بیان داغ ست وپشت وروے عبارت از جمیع جوانب باغ ای گلهای باغ گویا داغها هستند
که برپشت وروی افتاده اند ودر بعضے نسخ بجائے گلشن گلبن واقع ست ومعنے اش ظاهرست
ناخن سمن کنایت از خارها که پیرامون سمن باشند ای سمن هم در ماتم ست ومحمد رضا از ناخن گلهای
سمن خواسته چه گلهائے او نوکدار باشند والله اعلم ومعنی بیت آنکه رقص درختان از جنبش باد از اندوه ست
نه از شادی وجمع آوردن درختان اشارت ست بانکه درختان یکجا شده حلقه بسته مانند زنان ماتم
دار در جوش اند ورقص ماتم میکنند رضا کوه برکوه اے بسیار ست چنانکه در سه ابیات لاحقه میفرماید
قوله بود کوکو زنان قمری زهر سو ✤ قمری بضم کاف مرغیست برصورت فاخته خوش لحن اما
در عرب فاخته وهر پرنده طوقدار را هم قمری خوانند کذا فی المدار کوکو بضم کاف تازی آواز
قمری هزاران بلبل هزار داستان ومصرع ثانی بیان نغمه اوست ولفظ کم در محاورات فارسیان
نفی استعمال یافته ای خوش آنکس که غم این باغ دنیا نخورد وباو تعلق نگرفت اے از وے
آزادست رضا **قوله** کرین چیز برون ناره کسے سر ✤ کاف بیان میگوید محذوف است
کرآن ور معنے خبر گرفت ست واین چیز اشارت بمخالفته فلک است که گرد عالم اژدها دا
حلقه زده است لمامرای فاخته گردنش در چیز واحاطه خط سیاه است مبسان حالی بیان این
مقال میکند که هرکس در دام فلک گرفتار واز جفاے او دل فگار اعتبار عبرت وپند گرفتن و
بهریک از افراد انسان ست رزان بتقدیم مهمله بر معجمه جمع رز بمعنے انگور **قوله** که یاراز یار جفت
ازجفت طاق ست ✤ ای یاران باغ از یک دیگر جدا گشته اند میوه از شاخ وبرگ از برگ
لهذا دم خزان از غم سرد ست رضا **قوله** که دوری بعد نزدیکی ضروری ست الخ ای اوراق درخت انگور
ازین غم زرد گشته اند که نزدیک افتادن از شاخها وپراگنده شدن ز یکدیگر آمده اند ومحمد رضا از دوری
دوری موسم بهار خواسته که با درختان ست آب ورنگ ای تازگی وزیب ومقرر ست که بوقت
خزان مرغان از باغ کناره میگیرند مگر زاغ که آنجا میباشد پس زاغ باعتبار رنگ سیاه خود
گویا لباس ماتم پوشیده ست وبر رفتن زیب باغ اندوه مے کند **قوله** نموده عور هر شاخے
بباغے ✤ دم طاؤس را پائے کلاغے ✤ عور بمعنے برهنه صفته مقدم شاخ فاعل نموده
دم طاوس مفعول اول آن و پاء کلاغے مفعول ثانی آنست ودم طاؤس عبارت از
شاخ سبز وتازه که از بسیارے گلها وبرگها رنگش چون دم طاؤس ست پائے کلاغ بشارت
از شاخ خشک وخالی از برگ وگل یعنی هر شاخ برهنه در هر باغ بوقت خزان دم طاؤس را

صورت پائی زاغ بخشنده است ای ازاں حالت ایں حالت آمده است **قوله** سر چادر فتاده
نسترن را ؛ ز خیمه رفته پوشش نارون را ؛ در مصرع اول علامت اضافه چادر است بنسترن
و در ثانی علامت اضافه پوشش ست بنارون و از چادر نسترن گلهای سفید مراد است و از پوشش
نارون برگها دران مراد است و چادر از سر افتادن بمعنے مصیبت ست چه در ماتم چادر از سر و انداخته
خاک بر سر می افشانند و پوشش از خیمه زدن بمعنی غارتیدن لباس ست چه رهزنان متاع را از خیمه آورده
غارت میکنند حاصل آنکه در خزان نسترن را اند فلک سر برهنه نموده به واویلا آمده است و نارون هم
لباس خود بغارت فلک داده است شرح قدیم **قوله** اناران تاج تارک نار وان را ؛ نار مبتدا
است و بیت لاحق خبر آن و آن تاج تارک الی آخر البیت صفت انار ست و نوی بمعنے تازگی و
رونق ست و صد پرکاله خون اشارت بسرخے میانه گل انار یعنے گلنار که او باعتبار بلند بودن بر سر
شاخ تاج درخت خویش است و باعتبار سرخے و خوش رنگے تازه سازنده باغ کهن ست چون
بوقت خزان در اوایل بشگفد دهان او پر خون ست و مقرر است که درخت انار در اوائل
خزان دیگر بار بشگفد و در آخر آن میوه او پخته شود و محمد رضا از انار میوه انار خواسته و نو
بخشیده او باغ کهن را باعتبار آنکه که میوه انار در خزان پخته مے شود و بجاے دهانش
درون در و منش نوشته و خندان آن عبارت از شگستن میوه است او صد پرکاله خون عبارت
از دانهاے سرخ وے یعنی میوه انار که تاج فلک و راحت است و باغ پژمرده را توشه بخشیده
است چون او را بشگنی صد دانه سرخ رنگ ازو پیدا آید و آن از جور فلک است که دلش پر خون ست
والله سبحانه اعلم **قوله** بآن خوبان بستان را شمامه ؛ بالکسر همان بهی مراد ست خوشبو و زرد رنگ
که هندش ناسپاتی نامند شمامه بالفتح غلوله مرکب از عطریات که در دست دارند و نیز آنچه بویند
از خوشبوئیها کذا فی المدار معصفر بر وزن مفعلل از باب فعلله بمعنی زرد رنگ شده گل معصفر به سبب آن شست
و بیت لاحق خبر آن و آن خوبان بستان الخ صفت ست یعنی میوه بهی که در دست خوبان کنایت از جهان ست
غلوله عطریان بود و از زیباے جامه خود زرد مید اشت اکنون در خزان برخش غبار نشسته است و اندوهگین
گشته زیرا که از درخت خود که یار غمخوار او بوده و دور افتاده است و مقرر ست که بهی گردناک و غبار آمیز میباشد
و محمد رضا رح از غبار پشم باریک خواسته که بر بهی میشود از یار پشم یار مراد داشته **قوله** زره سختی میخ و بر آب منهل
زره سختی بمعنی سخت و بعدن مضاف است به میخ منهل بالفتح چشمه آبخوار که در چراگاه و براه باشد منتخب اللغات
یعنی در بهار که باد بر زره آب بنده باف میبود و امواج باشکال زره ایراد اشت میبود اکنون بخزان از

سختی و یخ شدن آب حیاض و چشمها از عمل خود زنجیر سازی * موقوف و معطل مانده ست حاصل الشعر چنین
وچون برگ چنار مشابه به پنجهٔ آدمی ست و در خزان برطل میماند لهذا میفرماید که **قوله** چنار از دست برد
او مخفف اگر در دست برو چالاکی و غالب آمدن برو ثانی بالفتح سرما آستین شاخ بافته بیانیه ای شاخ که
بمنزلهٔ آستین ست مر برگ و برا یعنی اگر چنار پیش از خزان غلبهٔ سرما را بچشم خود مشاهده ساختی یا خبر سختی
سرما بگوش رسیدے البته دست خود را در آستین داشتی ای برگ خود را از شاخ بیرون نیاوردی پس در
خزان که دست بیرون آورده است از سختی سرما خبرش نیست که مقرر ست که در وقت سرما سخت دست
را در آستین را دارند شرح قدیم هکذا قال مولانا عبد الواسع و محمد رضا رح بجاے کلمه از کلمه از ترجمه من
تعلیلیه نوشته و دیدی و شنیدی را بیای خطاب گفته و نکرده بجائی نکردی نوشته و معنی چنان فرموده که در باغ
آوازهٔ سرما شنیده هستی و حالت چنار دیده که تا حال از بیم سرما برگ از شاخ بیرون نکرده است و لا یخفی ان
الذوق سماحته فالنصف **قوله** بهار آنست عالم را خزان این * آن اشارت به بعید و این اشارت بقریب آن
بهار آنست که بیشتر ذکر یافته و خزان اینست که حالا مذکور شد پس ازین خزان بهار غم افزاینده تر عالمیان ست
و از آن بهار این خزان غم افزا تر است فلا سرور فی وقت من الاوقات و حین من الاحیان چه
در بیت لاحق بمعنی چگونه است سر پر از ناز چین حال ست از آدمی که مضاف الیه فاعل ست هیچ از خورمی و
شادی نصیب آدمی نیست بحالیکه سر آدمی از ناز محبوبی پر ست آری ز مهر کبود طالع بهبود دست پس باید که
اول را از طمع شادی تهی کنی الخ و محمد رضا رح گفته ای آدمی بحالیکه سرش پر از نازچینی ست محبوب خدای
تعالی و اشرف موجودات است نصیب او بی نصیبی ست که همواره از کام بی بهره ست فکر از اوی عبارت
از طمع سلامتی ماندن از مصائب مکاره گردون بوقلمون ست و فی الحدیث سر بریوم قام المخلق
عبد الواسع **قوله** بغل بندگی آزاد الخ ای برنام آدمی خود از مقاصد غم مخور و به بندگی ایزد تعالی از غم آزاد
باش رضا و نظر بمصرع اول اظهر آنست گوئی بقید گرفتاری فلک از غمهائے جهان آزاد باش از هر چیزے
متعلق بریدن ست که در بیت لاحق ست و تار بندت مضاف الیه خاطر ست و میٔ بیار عظمت بجا صلاح
تعلقات دنیویه و مرادات بشریت ای دست همت بر کشاد یائی از تعلق ایشان بر کن و از محبت هر چیزے
از اشیائی فانیه دل را خالی و بباقی و ابدی توجه کن رضا رح آنکس عبارت از فلک چنانکه سیاق بر آن
دال ست و لعلک تقول ان فاعل الکائنات کلها هو الله تعالی فتقول نعم الا انه کما قلت
الا ان اسناد الافعال ظاهراتها هوا الی فلك العمر بسبب وضع الله سبحانه التاثیرات
فیه و قد سبق تحقیقه عنقریب فتذکر بته است ای کسیکه دل ترا باشیائی جهان بسته

است برای شکمت تعلق خاطر تو دست کشاده و مستعد است رضا الخ ور آواز درستی الخ ازینجا تا آخر
داستان تخصیص خطاب بطایفه پیران پای بسنگ بمعنی عجز و ضعف و پیری عبد الواسع ای فلک ترا از
جوانی به پیری رسانیده است روائی بیای مصدریه رفتار که لنگی را برهواری الخ علت عصا گرفتن ست
ای غرض تو از گرفتن عصا ای آنست که قامت خمیده را راست نموده برهوارے برو لیکن از و مرترا
سودی نخواهد بود زیرا که چون صرصر الخ شرح قدیم شاخ تازه اشارت بقامت راست و چوب خشک
عبارت از عصا تا بر ذات مضاف الیه پنجه طاقت رضا گیر هائے بیای مصدری ای قوت بطش وا خذ
چیزیکه بدان برخیز قالب انداخته شود فاعل کرد فلک ست بری دستی سوی هر کار الخ اشارت بحدیث
شریف است یشیب ابن آدم و شاب فیه خصلتان الحرص وطول الامل ای وقتیکه پیر شود آدمے
جوان شود درو دو خصلت یکی حرص تحصیل اموال دوم درازی امید که بسا مدت خواهم زیست و
چنین و چنان خواهم کرد پیر نشود کار از دست بر آمدن حاصل شدن کار **قوله** مکن خود را بزور پنجه
پنجه + ای بتکلف و مشقت چیزے را پنجه گرفتن که صاحب رعشه را بسیار دشوار است خود را در رنج
چند از بے بمعنی بیخبری و کم دانستی و شین بینشیں عاید بچشم و مفعول سرمه سائی است چو در بینش ترا
اینست الخ ای چون میخواهی که خود را بینا سازی در چشم سرمه مکن که سودے نخواهد داد باید که چشم دل را
بنور باطن منور سازی تا بدان جهان آخرین را تماشا کنی و محمد رضا رحمه الله معنی اینست سیرت راگم
شدن بینائے گفته **قوله** بے چشمانت کوری و تنگی + ای چشمان تو در کوری و تنگی یکسان شده اند پس
چاره علاج آن چشمان فرنگی که عینک چه است میکنی شرح قدیم و عبد الواسع لفظ یکی زاید و تکیه کلام گفته ای
چشمانت در کوری و تنگی رفته اند پس چه سازی الخ **قوله** ز سیمین سین که میمت را حلی بود + سیمین سین
دندان سفید و میم دهان و لام و بے بمعنی سی و دو چه عدد لام سی ست و عدد با دو **قوله** چو لب از
قبیل سحر حلال ست احتمال ست که ببالا متعلق باشد ای دندان تو زینت دهان ست چنانکه لب
زینت دهان ست و احتمال دارد که بپایان متعلق باشد ای چنانکه شمار لفظ لام و بے ست آنچنان شمار
دندانست لام و بے ست ای سی و دو ست هذا حاصل الشرحین و سحر حلال آنرا گویند که در نظم یا
در نثر لفظی را درج سازند که احتمال تعلق ببالا و احتمال تعلق بپایان درو جایز باشد **قوله** و زان عقد ثریا
چنان کسری فتاده + که کس را نیست زان کسری زیاده از عقد بالکسر سلک دندان و کسر در مصرع اول بمعنی
شکست است و در ثانی بمعنی ناقص که در تحت عدد تام نیاید چنانکه گویند اینقدر مبلغ کسری کم کند فی المدار
یعنی در سلک دندانت آنقدر شکست آمده که پیری دیگر را از آن شکست چیزے زیادتے و توفیقی نیست ای هیچ

پیران درین شکست برابراند پس از نادانی تست که بوقت گفتار وخاموشی ای علی الدوام آن شکست
را بلبهاء خود میپوشی واورا عیب میپنداری والله اعلم و محمد رضا رح از کس اعضاء دیگر خواسته ای هیچ
عضو دیگر را ازان دندان شکستی زیاده نیست زیرا که دندان از بن برآیند و دیگر اعضا اگرچه سست
میشوند لیکن بر حال خود میمانند و از نصف بدین آئین که سابقا مفصل مذکور شد از بس سختی و سستی ای از
بس جور فلک وست جهرے آن و تا شکسته مضاف الیه درستی ست زجائے بیای وحدت ای زهر
یک از اسباب جهان از خوردنے و نوشیدنے و پوشیدنے و ما عدا ذلک چنانکه رفتن دندان از خوردن شیرینیها
وطعام گرم واز تزله ماجرائے بیائی عظمت و بیت لاحق تفسیر اینمعنی ست و کم شدن تن خود ظاهرست و
کم شدن جان باعتبار کم قوتی روح حیوانی ست که مرکب جان ست رضا **قوله** جهان را کرده بر خویشتن
تنگ ＊ باعتبار کثرت تعلقات اینجهان دیگر عالم آخرت **قوله** دل و جانت پر از صد گونه وسواس ＊ روبے
بیرون ز عالم ناکس الراس ＊ مصرع اول حالست از فاعل روی ناکس مشتق ست از نکس بفتح نون
سرنگون کردن و بضم نون عود کردن و باز گشتن پس لفظ ناکس الراس بمعنی سرنگون و شرمسارست باین
معنی عود کننده ای بحالیکه دلت از صد وسوسه اینجهان پر باشد بآنجهان شرمسار شده بروی که چیزے نکرده ام
که بکار آید مرا یا پر وسواس بآنجهان روی بحالیکه دلت باینجهان مایل باشد پس گویا تو اینجهان فریبت
میروی پس سرنگون و عاید باشی بعض الشروح و در بعضے نسخ بجائی ناکس الراس همچو خناس واقعشده و
خناس نام شیطان ای رفتن تو چون رفتن شیطان باشد ای از اینجهان پر خطرات مانده است قوله بے
رفت و در بیت لاحق تا چرخت مضاف الیه ساقیست ای ساقی فلک مرترا جام مرگ بنوشاند بجائیکه
میل تو باین طرف باشد جالینوس نام حکیمی از کفره معاصر عیسی علیه السلام و قوله از دل متعلق ترست
و شین مضاف الیه دل نوری بیاے تنکیر و عالم گل بالکسر عبارت از دنیا ای دل او بنور ایمان روشن نشده
بود و عمر خود را از نشا عنصری در اکاذیب باطله ضائع نموده بود عبد الواسع بلب متعلق رسیده است
و فرج استر کنایت از قبر است چه در فرجه استر و خولست و خروج نیست کذا حا القبر فرجه بالضم رخنه
و محمد رضا فرج استر بیان فرجه گفته ای بمقدار فرج استر که تنگ باشد در گور میکشی رخ زودی که بدین
عالم دنیا خوش وقت شدی فرح را ای هوائی فرحت و خوشی و عبد الواسع بجیم نوشته بمعنی کشادگی
قوله رهے بگشا زین کاخ دل افروز ＊ ره عشرت بپند دیگر رهے بیاے عظمت ای معرفت
کامله حاصل کن و بنور باطن مکان خود را در بهشت در زندگی خود ببین رضا رح **قوله** کنی در حال
این عالم نگاهے ＊ اسے گاہے مقابل و غیرت در بے وفائی این جهان نظر کنی تا او را

ترک اده بکار آخرت پردازی **قوله** ادیم خاک کفش پافشارست ✤ اویم چرم خوشبو که از طلوع سہیل رنگ و بو میگیرد پافشار تنگ سازنده پا یعنی زمین گویا کفشے از بلغارست که تنگ و فشار است و دروی صد کوه مصائب چوں ریگستان واقع ست معلوم ست که چون نعلین تنگ باشد و ریگ هم در و جاگیر میشود آدمی را بسیار عاجز میسازد و اینچنین نعلین را انداختن اولی ست باید دانست که زمین ادیم گفتن بنا بر پسندگی اوست مرمحبان دنیا را و تنگ گفتن بنا بر آنست که پای آدمی در ان نمیرود چنانکه در کفش به تنگ میرود و بالا او میباشد حاصل الشرحین **قوله** برافگن پرده افلاک از پیش ✤ ای افلاک که پرده است برایزد تعالی چه آواز تمکن بکافی منزه است واو تعالی ازین پرده بیرون ست پس این پرده را برانداز و صفائی دل حاصل کن و بعالم نور پرواز کن محمد رضا رحپردگی پوشید کنایت از نور حق سبحانه و ذات او تعالی چنانکه در بیت لاحق میفرماید و بیش در مصرع ثانی بیائے تازی است ای حال از پرده نشین افلاک مردم مانده اکنوں زیاده ازان مباش واورا در باب رضاء ویائے نوری و سروری برائی عظمت ست از درد فرقت اعزاز درد فراق مرادات و مقاصد اینجهان فارغ نبری چه باایشان میلے نباشد تراو یا میل ور ذیل اجتناب از جهالات بند کمالات و لفظ دادو از آخر این فقره محذوف است بقرینه فقره اولی کما هو عادة الفن ای پائی محبت را در دامن پرہیز از جهالات برقرار دار دای در جهالات نرود **و قوله** لولاک الله الخ جمله دعائیه است تولاک الله تعالی ای دولت وارد ترا دیارے دہاد مرا ایزد تعالی کذافی المنتخب واقبال کنایت از عمر است **قوله** زمن کشتی که کار آید نیاید ✤ کشت بمعنے زراعت کنایت از عمل ست بمقتضائے الدنیا مزرعة الآخرة کار آید ای در آخرت نفع بخشد از من عبادتی که از خلوص دل باشد نیامده است و حسنات من بر سیئات برابر اند و تواند که مصرع ثانی تفسیر اول باشد ای عبادت من موجب وبال من ست چه سود اکنوں ای پشیمانی حال مرا نفع نیست دولت کنایت از عهده جوانی که وقت اکتساب کمالات ست یا سودی و بودی برائی عظمت ست و ما بران بخود مغفرت ایزد تعالی اجهل آباد بمعنے شهر جهالت بی علمی ای انشهرستانی نادانی بیرون شو رضا مرگان جاهلان که جهل موت است چنانکه در شرح قصیده فارسیه فرموده **رباعی** علم ست حیات جاودانی علما ✤ چشمی بکشا بچشمه سائر علما ✤ آن چشمه که خضر خود آب حیات ✤ بوداقتبنه من لدنا علما ✤ نوش بالضم و واؤ فارسی آب حیات و چیزے شیرین و تریاق و عسل کذا فی المدار بے نوش اسے لاعلاج و بیت لاحق تمثیل است و سارا نام حرم حضرت ابراهیم علیه السلام و هر چیز خالص کذا فی المدار مسطر علمدار و منقش

چو حلواء خام باشد الخ تمثیل است ای اعمال صالح فی حد ذاتها خوب اند لیکن بے اخلاص موجب
وبال از مثل حلواء خام **قوله** چو اخلاص آوری میباش آگاه ؛ وای در حصول وصف اخلاص بر پندار
خود اکتفا مکن بلکه همیشه آگاه باید بود که حصول اخلاص بے مشکل ست وجزائے خواص را میسر نیست
چه نفس را در اعمال دخلی تمام ست که عوام را از عبادت عجب وخود بینی پیدا می آید اعاذنا الله تعالی
عنه سید الانام علیه السلام فرموده که نفس شما در اعمال شما سریانی دارد که جان را در هر سوئے شما
است وفی الحدیث العالمون کلهم غرق الا المخلصون علی خطر عظیم عبد الواسع وبیت لاحق
ابتدائے پند دیگر ست ومصرع ثانی تفسیر اول ست محققان گفته اند الهالك للانسان حرصه علی
المطاعم والملابس بس عبد الواسع حشن نامه پشمین درشت کما م قنفذ بضم قاف وسکون نون وفا وذال
معجمه خارپشت که بهندش جهاه وکنڈسلا نامند یعنی جامه درشت خارپشت حصار اوست از مکاره
سرما وبارانچنان لباس کهنه وسخت قلعه تست از مکاره آفات ورجهای آن خارپشت آنست که چون
مار بجانب او دهان را کشاده قصد او کند خارپشت خود را در دهان او می اندازد وخود مار کند سر مار را
گرفته مهمیز داده علی الفور سر خود بجیب فرو برد وبار خود را بر خلدهائے او میزند همچنین تا آن مار را هلاک
سازد بعض الشروح هو در مدار ست که خارپشت که ترجمه قنفذ ست نام جانوری از چرندگان که بر پشت
خارها دراز دارد وچون سگ قصد او کند خود را بیفشاند وسگ را مجروح سازد بهندش سه نامند
انتهی کلامه چو روبه الخ ای اگر از جامه نرم خوشحال شده بپوشی البته ظالمان که سگ خصلت اند ترا آزار
خواهند ومقرر ست که پوست روباه را از سر کشیده پوستین میسازند خوان هر کسی الخ پند دیگر در رعایت
ولی نعمت ونمکدان کنایت از ولی نعمت ومنعم است که انگشت بر حرف نهادن عیب جستن با حسان
بر اصبا الخ پند دیگر است واحبا بفتح اول وکسر دوم وتشدید بائی موحده دوستان کذا فی المدار مدخلی
بخیلی حبه بالفتح وتشدید هفتم حصه از دانگ وپاره آن هر چیز منتخب فان القرض مقراض المحبة ای قرض
دادن وگرفتن موجب قطع وداد یاران ست یار خدائی ای وصل بالحق تعالی رضا یا معنے آنکه یاری
او از برای خدائے تعالی باشد نه از جهت طمع دنیاوی که الحب لله والبغض لله باشد عبد الواسع
کند تو آه ای در کارهائے سخت همراه ومعاون تو شود وقت غلط کاری ترا بصواب ماخوشت مضاف
الیه دست ای از گناهان دست ترا بگیرد بطریق رضا وعبد الواسع فرماید که در کارهائے ناخوب
که کار دنیا ست ترا دستگیری خوبتر کند ای نصیحت ترا ازان باز آرد وگمراه نسازد آتش ای شهوت گناه
آلایش ای معاصی **قوله** اگر نایدت زین دولت از دست ای شغل مع الله مدام از تو میسر نباید که دفتت

ازان مطالعه کتب کن که بیکار نشستن عارست **قوله** که دانش در کتب داناست در گور + ای علمای
پیشین از اهل تصانیف علوم و دانشهاے خود ها را در کتب نوشته رفته اند و آن علوم را با خود در گورها
نبرده اند پس از علوم ایشان بهره باید گرفت و ابیات لاحقه در وصف هر کتاب از کتب متقدمین ست ندیمی
ای هر کتاب ندیم تست پر مغز الخ گویا باعتبار آنکه از مطالعهٔ آنها مسایل و مطالب حاصل شود خموشی باعتبار
ظاهر رضا گل پیراهن یعنی محبوب نازنین کنایه از مضامین رنگین یا اوراق کتب مشکین عذاران اوراق
مرقوم آنها که همه یک رنگ اند و از نرمی بر یکدیگر روی و پشت نهاده انگشت بر لب زدن اشارت کردن
کسی را که بگفتار آید و ایهام بآنکه وقت گردانیدن اوراق انگشت بر لب نهاده تر نموده ورق را گردانیده
شود و این مصرع شرط است و بیت لاحق جزای آن و لطافت بجمع لطف است بمعنے نکته پاکیزه و آن بیت
اجمال است و ابیات لاحقه تفصیل آن و در ابیات لاحقه بیان علوم است از تفسیر قرآن و حدیث نبوی
و علم حکمت و علم حقایق صوفیه و علم تواریخ و علم نجوم و رمل و علم شعر حکمتهائے در جمع آوردن اشارت است
باقسام حکمت از الٰهی و ریاضی و طبعی و ما عداها **قوله** که آینده اخبارت رسانند + و آن علم نجوم و رمل است
عبد الواسع چون صافی درونان ای چنانکه اهل الله رهنمائے خلق اند آنچنان کتب ایشان رهنما اندرین مقاصد
ای مقاصد و معانی مذکوره که از کتب مرقومه بمطالعه آوری چنانکه در تفصیل گذشت محمد رضا **قوله** مکن از
مقصد اصلی فراموش + مقصد اصلی مشغولی بحق ای دست تو در کار باشد و دلت با یار و اگر بالفرض
در وقت مطالعه کتب متوجه تو از مقصد اصلی بالکلیه بآنها گردد باید که در رفتار و نشست و برخاست
ازو خالی مباش و بیت لاحق پند دیگر است و بیت ثالث تمثیل آن پند است **قوله** درون تیره از
میل زخارف + و در بعضے نسخ این بیت مقدم ست بر بیت مکن با صوفیان خام الخ و لفظ مکشا صیغه
نهی ست چنانکه محمد رضا و عبد الواسع نوشته اند پس برین تقدیر این بیت پند دیگر است و وصف صوفیان
خام نیست عبد الواسع زخارف بمعنی لذتهائے دنیا گفته ای بحالیکه دلت از شهوات لذات دنیا سیاه باشد
زبان در شرح حقایق صوفیه مکشا زیرا که معارف اگر چه الخ و بعضے نسخ مؤخر از آن ست پس برین تقدیر
صفت صوفیان خام ست و زخارف جمع زخرف ست بمعنے زر و هر چه آراسته باشد کذا فی المدار و بکشا
صیغهٔ اسم فاعل ست ای دل ایشان از میل زخارف ای آرایش دنیا و خزائن این سیاه
در زبان در بیان معارف و حقایق می کشایند و هذا جسارة صنارة فوقها اعاذنا الله تعالی
وسائر الاخوان عنها و رزقنا حبه و حب من احبه ولا وجدت الحقیقة فی الکسرة الموسومة بکر
و مه مو میوه کنایت از دل و از صل بریدن آن کنایت ست از تربیت پیر خام کار را رضا نارسیده بمعنی

خام قوله منه دست تهی از سیم و زر + بخر در دست پیر مهرپرور + دست تهی از سیم و زر ای خالی از
طمع دنیا و خالص لوجه الله سبحانه و تعالی پیر پرور صفت پیر اول ست که ای پیر یکه پرورنده دیگر پیرانست
یعنی اگر ترک حصول مرادات نفس کرده خواهی که بخدمت پیر بیا قوله شوی و دست بیعت و ارادات
بدستش ده نهی پس باید که دست خود در دست هر پیر ننهی بلکه بدست پیر کامل مکمل بینی که سعادت دارین
ازان خواهی یافت شرح قدیم و عبد الواسع بجائے پیر پروری سر سرور نوشته بمعنی صاحب راز و عرفان
و بجاے پیر اول پر بالضم ضد تهی خواسته ای کسیکه باطنش از معارف و اسرار پر ست و بیت لاحق
اللاحق پند دیگر ست غفلت امر ست از خفتن برخلاف قیاس ای زن مکن و مجرد باش کام اول
بکاف تازی و ثانی بکاف فارسی باید خواند بیندیش بیای عظمت و شین مضاف الیه ماه و عاید بنفس
سرکش قوله بدین نیست ره هر زن که کوبی + ای بقصد دفع شهوت و حصول عصمت از زنا هر زنے
را که طلب کنی صلاح باطنش را مقدم داری و طالب جمال ظاهرش مباش و شین کش مضاف الیه
سرخروے ست و عفاف بالکسر پاکدامنی از عصیان و زنا و کفاف بمعنے اندک چیزے که بر و اکتفا
نموده آید ای همان عفاف غازه روی او را کافیست قوله دران حله جمال خود ارد + فامل دارد
زن ست و مصرع ثانی بیان کلمه آنست و شین راجع بروی که در بیت سابق واقع است ای حله زیبائی
آن زن آنست که روی خود را از نامحرمان مستور داده و بیت لاحق پند دیگر ست و بیت ثالث علت
مشتمل بر تمثیل ما سبق قوله ز نور زندگی تاریک مانی + ای از سطوت سلاطین بقتل رسی قوله عزل
و نصف را گردی نشانه + کلمه را هر دو معنی برای ست ای برائے هیچ منصب و مرتبه دنیاوی پا در میان
منه ای مستعد او مباش و اختیار مکن زیرا که گاهی معزول شوی و گاهی منصوب که بس بیوفائی ست
نخوت بمعنی تکبر و فخر پند دیگر است قوله طلب مسکین بصد ارجمندے + ز تعظیم فزودن سربلندے +
سربلندی مفعول طلب است و بصد ارجمندے متعلق سربلندی ست ای اگر فرودستان را تعظیم دهی
البته بر سربلندی و ارجمندی بلند خواهی شد ای آنهان را تعظیم کن تا در تعظیم تو افزایند و تواند که متعلق
بطلب مسکین باشد ای اگر بر صد ارجمندی باشی و تعظیم فرودان را از دست مده که کار بزرگواران همین
است بعض الشروح و بیت لاحق تمثیل این معنی ست مطابق هر دو توجیه که شنیدی تامل و تعرف چون بمعنے
چگونه است ای عدو را ببین که چگونه از مقدم داشتن صفر که خالی از معنی ست و در معنی کمینه و کمتر است تضعیف
افزونی و زیادتی میاید چنانکه رقم پنج از تقدیم صفر پنجاه میشود و همچنین بیت الحق پند دیگر ست قوله از نعمت
فیاض قهو داست + اشارت بانکه چون حضرت تبارک و تعالی ارواح بنی آدم را خطاب بخر الست بربکم گفت

ملاّ منت بنا عهد بندگی بستند باز فرمود که اوفوا بالعهد ای اوف بعهدی کم ای بعهد بسته آید و فا کنند بعض الشروح و شارح دیگر میفرماید که اشارت ست بکریمه یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود و از عقود عهد مراد است و در بعضی نسخ بجای عهد عقود واقع است و الله سبحانه اعلم و بیت لاحق پند دیگرست ای بفضایل پدر خود اکتفا نموده مناز که پسر فلان ولی ام یا پسر فلان عالم ربانی ام بلکه بهتر خود شهره جهان باش و سرو از جمله سبزها علم است رضارح و بیت ثالث تمثیل است و شین یادش و شادش راجع با پدر است ای در خلوت ورا یاد کرده ثواب الله اکبر و قل هو الله احد بر روحش برسان و بیت لاحق پند دیگر است **قوله** نروید بیدرنگی دانه از خاک تمثیل سابق است و لفظ بیدرنگی در مصرع ثانی هم ملحوظ ست ای هر پندی و موعظتش که بتو رسد فراموش مکن بلکه در خزینه دل ذخیره وقت ساز و بهتری در معرض امتحان انداز چه بفراموش ساختن از وی سودی نخواهی دید چنانکه از سال دانه و قطره باران معلوم ست که دانه بیدرنگ از خاک نمیروید و قطره بیدرنگ صدف در شهوار نشود بعض الشروح **قوله** که گر در خانه کس حرفی بود بس ای اگر کسی در خانه است بیک حرف گفتن جواب آن حرف خواهد داد ای هر جا که دانشور ست بیک گفتن و پند فرمودن اکتفا میسازد و العاقل تکفیه الاشاره رضارح **قوله** چو دریای قدم جنبش نماید انتقال ست از نصیحت و موعظت فرما بفرزند خود بسوی حرمان حکم و تقدیر آن تقدیر که قهار و جبار ست و از غوک بی سامان ذات خود خواسته و بانگ غوک کنایت از نصایح مذکوره است ای چون تقدیر ایزد تعالی برائی مرد مکره وبی روان شد نیست موعظت و پند من کارگر و سودمند نخواهد شد کما قیل التقدیر یضحک علی انه دبیر پس در حق فرزند خویش همان بهتر است که از نصیحت کردن اعراض نموده در حق او دعا کنم که فضل ایزدی در هر کار ترا ساز گار باد چه دعای مستجاب تقدیر را هم بر گرداند کما ورد فی الحدیث الشریف و محمد رضا از دریا قدر فضل ایزدی مراد داشته ای فضل او تعالی ترا دستگیری کند و حاجت نصیحت من نیست و لا یخفی ان الالصق بعبارة البنین هو المعنی الاول فانصف دست کوتاهی از هوسهای نفس همت بلندی ای بمرضیات حقتعالی اراده ای فارغ از غیر او تعالی نیتی فانی الله است **قوله** نخورده سنگ طفلان جفا جو حال ست از فاعل بیفتد ای افتادن از دست ظالمان در حالت خامی بیوقار نیست بلکه بپختگی خود ی خود افتاده بود همزه تو شه و گوشه برائی عظمت ست و سنگ انداز بمعنی خوردن شراب همیشه بطور یکه روزی در میان معطل نشود ای از عیش و عشرت با خامان که غافلان اند و تن از یاد حق تعالی کناره گیر و از صحبت و طریقه پختگان که فانی فی الله و باقی مع الله اند بهره کامل بر گیر رضا **قوله** طمع بر از قناعت بیخ برین کلمه را در مصرع اول علامت اضافت بیخ است بسوی طمع و در ثانی علامت اضافت شاخ ست بسوی طلب بیشه قناعت

بیخ طمع وحرص را برآورد بسنگ توکل شاخ مطلب وهوس راشکسته کن همت قصد دل که باعث باشد
بر طلب باقی وترک فانی واین اولی درجه است ثانیه آنکه از طلب ثواب اخروی کناره گیرد تا آنکه بوعده
هائے جزای اعمال نه بیند مگر حق تعالی را درجه ثالثه آنکه از غیر ذات حق قطع کند تا آنکه بر اسما وصفات وهم
نایستد اصطلاحات صوفیه رضا عزلتگاه عنقا گوشه تجرد وگمنامی وفی اصطلاح الصوفیة العربیة ان یکون مع
الحق دائما ملا معتا النفس وهو بها رضاء + پشت پای زدن ترک دادن کذا قفا زدن نسی بالفتح برزن
میماندن آفتاب در برج جدی وآن اول ماه است از زمستان کذافی المدار ای تابستان وزمستان هم بر
مثال بهار وخزان بریک منوال میگذرد وفراق درمیان گذشته وحال ممکن نیست تشکل مدور آسمان با فصول
چهارگانه شادی بیار خطاب ابدی بدیدن وضع مکرر شاد بودن دور از عقل ست زیرا که مکرر را اگر سحر آمیز باشد
قوله زهستی روئی درنابود خود کن + تفسیر اول ست ای از پند خود خویش بیرون شود که زیان تست
وبفنا فی الله متوجه باش که سود تست قوله دلش مشغول غولان بپرواز + تفسیر مصرع اول وغولان
کنایت از اهل دنیا ست وغول دیو یست بیابانی که مردم را در دشت هلاک میکند ودیو یکه خود را در نظر
رنگارنگ مینماید کذافی المنتخب قوله فسون عشق بر دوران میاموز + دوران اهل دنیا که از ساخت قرب
حق سبحانه وتعالی ودرندائی غافلان از افسانه پردازی تو در عشق بازی بهره نخواهند یافت پس از گفتار عشق
که در کتاب مفصل ومطرز بانواع تخیلات گفتی بس کن وخاموشی گیر ومصرع ثانی تفسیر اولست گزاف
بالضم کاف فارسی گفتار بیهوده ولایعنی کذافی المدار یعنی خود را از گفتار لایعنی وبیفایده پاس محفوظ
دار قل الحق فاسکت ادسو یعنی سالک ودر مصرع ثانی اشاره ست بسعی انانجای ذکر خضر که مسمی بپاس
انفاس ست وسالکان راه حقتعالی بدان نمط ذکر کنند قوله نفس کزنه وی وآگاهی نیاید + ای دمیکه
از آدمی در غفلت از یاد حق برآید برای از دیاد عمر عارفان شایان نیست آن دم غفلت کشند چراغ حیات
است وافسون بخش عقل دانا ست یعنی آن دم داخل حیات نیست بلکه مرگیست بُف بالضم بای موحده
آواز یکه بدانکه چراغ را بکشند قوله سرآمد ظلمت کورے ودوری + ای عهد شباب که زمان کور بود نست
از ساخت قرب او بآخر رسیده است وآفتاب روشن پیرے وشیب که نوریست از انوار حق تعالی
برآمده است قوله الشیب نوری حدیث قدسی ست کاهم اول بکاف تازی وثانی بپارسی باید خواند
بجائے بیائی موحده ومصرع ثانی صلائش دیوی بیای ظلمت ای پیرے وثائی عشق کامل از آن حاصل
کنی چه رنگ اے پیر حاصل روسپیدی هائے رائیان افعال حسنه واعمال نیک از آن رنگ
ای ننگ معاصی که در وقت جوانی بصدور آمده باشد اے اگر سیاهی گناهان بر دولت حجاب

شده باشد بر موئے سپید وسمه وخضاب مکن وازان غم گریات الخ اے در غم پیری که گریه میکنی
گویا آب آن بر برف پیریست که میریزد و مقرراست که برف برکوه جمع میشود و بوقت گرما گداخته
میریزد عبدالواسع گریه بقلب اضافت گفته ای از برف پیری گریه غم تو آب برف ست عذرخواهی تو کردن
از گناهان گذشته آب برف همان از گریه رضا **قوله** ندانم زین سیاه کاری چه حاصل ؛ ای اگر بگریه وزاری
سیاهی معاصی را از دل نمیشوی باری زسیاه کردن موئے سپید بخضاب احتراز مکن تا سیاهی بر سیاهی
زیاده نشود و کذا قال عبدالواسع و محمّد رضا از سیاه کارے نوشتن اشعار وغیره مراد داشته وکوئی نسب
بالسابق والثانی باملاحق رعشه دست از راه از ضعف پیری تابی بیا، تنکیری ای هیچ روشنائی وکذا بی
ای رونقی فرخنده باغ باغستان شعر وسخن وی پای کلاغ کنایت از قلم سیاه که مشابه پائی زاغ است
قوله بدین پا راه طاوساں چه پوئی ؛ بدین پا ای بپای کلاغ مذکوره طاوسان کنایه از شاعران
کامل حبس محبوسان دنیا که قید ست مراحل خود که بفن بقلم خود راه شعرا متقدمین میپوید باین پائی خود از
بند سخن دنیا خلاصی مجوای تو بگمان خود پنداری که بفن شعر او سخن پرورے از قید دنیا آزاده وخلاص
هستم اما این فن هم بندست وخلاصی رستن ست الخ تکلیفها ای لطایف وصنایع شعریه که در نظم آورده
است ورد مانده همه الخ ای همه اشعار و تکلفهای نظامی ودر بعضے نسخ در دصد شور در بیرون برده
واقع است ای آوازهٔ عام شاعری او در جهان باقی است عبدالواسع **قوله** نیامد بهره مادر پرده
باشد ؛ ای نظامی را از نظم دل کشاده واشعار جانفزائے خود در پرده قبر یا هیچ فایده نیست اما
اورا از سر الهی وذکر و فکر که ماخوذ پرده است فایده هست **قوله** ندارد ان سرالا من اتی الله ؛
بقلب سالم ما سوی الله ؛ کلمهٔ من موصوله فاعل اتے ضمیر عاید الیه واسم الیه مفعول اتی والبا
فی بقلب متعلق باتی یعنی آن سر کز در پرده قبر نفع وبهره گرفته شود کسی شاعری نمیدارد مگر کسیکه
آمده باشد بسوے حق تعالی بدلے که ساده خالیست از خیالات ما سوی الله چه سر مذکور عبارت
از مشغول بودن بحق است که جز عارفان را میسر نیست شرح قدیم ودرین بیت تنبیه است بکریمه
یوم لا ینفع مالا و لا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم ای بالنعم فی السلامة عن
خیال ما سوا الله تعالے بعض الشروح وسه ابیات صفت آن قلب است که در شعر عربی
واقع است ای آن قلب سالم چنان باشد که در دنیا بصفات مذکوره متصف باشد عبدالواسع
قوله به پهلوے خود این دل را نیابی ؛ عود است بمخاطبه نفس خود ای دل سالم از ما سوائے
نخواهی یافت پس مصلحت آنست که از خود اعراض کنی و بصحبت وخدمت پیرے کامل و مکمل

پرسی تا دولت دل حاصل کنی واین کلام خجسته فرجام مبنی بر اعمال هست از حصول شرف بیعت
شیخ بهاؤالدین رحمة دولت حصول دل معنوی **قوله** که باشد روزه داری هر فه نان ÷ ای مصرع
با در بیت لاحق از مقوله مرد عارف ست ای اعمال ظاهره از نماز و روزه مطلوب اصلی نیست و
دیگرے و از هر کس میسر میشود بلکه مقصد اصلی تحصیل دل معنویست که مخزن اسرار حق تعالی باشد و آن
جز مردان راه حق را حاصل نیست و دیگرے بجز خدمت پیری کامل میسر نمیشود پس دامن اینچنین مرشد
کامل باید گرفت **قوله** بحمد الله که بر رغم زمانه ÷ محمد رضا رح علیه فرموده که جار مجرور دایم مقام مفعول
مطلق ست مر فعل محذوف را ای حمدت الله حمداً واین عاجز میگوید که متعلق ست با تکلم یا بلفظ و تکلم
می کنم بحمد خدا یتعالے که انخ و عبد الواسع متعلق بتم الکتاب گفته و فیه ما فیه رغم بفتح راء مهمله و سکون عین
معجمه خاک آلوده یعنی هندوے گهر اون یقال فی العرف فعلت کذا علی انف فلان ای علی خلاف
فراوه ای شکر ست مر ایزد را که برخلاف زمانه کتاب من بتمامه رسید چه مراد زمانه که مردم آزار است آن
بود که کتاب من ناقص ماندی وعنا بالفتح رنج کشیدن و ترا از و عبارت از علم عروض ست که اوزان
اشعار را بدان سنجند چنانکه شعر این کتاب برین وزن ست مفاعیلن مفاعیلن بهت باز وا رسیده
درستی اندیشه نظم اشعار **قوله** سرم بر داشت از زانو گرانی ÷ سرے من که در حالت فکر و اندیشه در بیان
اشعار باستخراج جواهر آبدار بر زانو افتاده ماندے از زانو از بالش گرانی بودی اکنون سر من که ببالا
آمده ست گویا گرانی را از زانو برداشته و دور ساخته است یا رهانی ای فکر و اندیشه قلم آن فارس مرکب
انخ فارس سوار انامل جمع انمله بفتح یکم و کسر سوم سر انگشتان قلم مبتداست این بیت با بیت لاحق صفت
اوست و بیت ثالث جز آن و از حبش دوات مراد است چه اهل حبش سیاه چهره اند و از دوم کاغذ
سپید چه اهل روم سپید فام اند **قوله** ز زانو افتاده بے مهد و ساده ÷ وساده بالکسر بالش و ز زانو افتاده کنایت
از استراحت کامله گرفتن ای قلم در قلمدان بے مهد و ساده جاگیر شده خطائی نام ولایتی که مشک او معروف
است مشک سائی حروف سیاه نوشتن و دوات مبتداست و بیت اول صفت اوست و بیت لاحق خبر آن
یعنی دوات که طبله سیاهی بودند ستیاری قلم حروف سیاه مینوشت اکنون دهان خود را بموم بند ساخته است
و مقرر که بوقت فراغت از نوشتن دوات را بموم بند میسازند که بگرد و غبار آلوده نشود و دهان طبله را آه دوات
و فاعل زد همان دوات با لتغایر الاعتبارے مختوم و مهر کرده شده اگر گوئی هرگاه قلم و دوات از نوشتن فارغ
شدند پس مولوی ابیات این خاتمه را چه مینویسند گویم که کلمه شعر ست که چون در نوشتن کتاب نزدیک فراغت
آیند خود را میگویند که فارغ شده اند و ابیات انسب که ظاهر ازین ابیات آنست که مولوی رح از تصانیف ساختن

بس کرده است و بعد ازین نظمی نخواهد فرموده حالانکه بعد ازین چند رسایل تصنیف کرده است چنانکه مسموع است که سلسلة الذهب از آخر این تصانیف اوست و بعده بوصال پیوسته مگر آنکه گفته شود که بعد از تسلیم فهم این معنی ازین ابیات مولوی را الحال عزم بر ختم تصنیف است و بعده خیال تنظم کرده باشد بآنکه بطریق شاعرانه میگوید که از تصنیف بس کرده ام و قصیده م چنین ست شرح قدیم یک پوست ای یک جلد دو صد برگ اوراق کتاب و گل عبارت از کتاب مجلد شده **قوله** که تا کی بر کند زیشان فلک پوست ✤ کاف در صفت واقع ست و پوست بر کردن خراب ساختن ای تا که فلک ایشان را خراب کند یعنی هرگز ایشان خراب نخواهد کرد شرح قدیم **قوله** نام عاشق و معشوق موسوم ✤ ای نام این کتاب یوسف زلیخا نهاده ام چنانکه بیت لاحق فرموده و آنکه در صدر کتاب او را محبت نامه گفته وصف است نه بطریق نام شرح قدیم نوبهارے بیابے عظمت کذا خار خارے یعنی او را خلجان و حسرت تمام ست گل روی کنایت از قصص و حکایات مضامین رنگین کذا لک هزار گل تازه و دو صد گل نرگس از قصص کنایت ست شاخ در شاخ ای بایکدیگر پیوسته نواسنجان گستاخ ای مرغان خوش آواز بی دهشت و بے حجاب **قوله** چو در پای درختان سایه و نور ✤ ای سیاهی حروف و سپیدی کاغذش بدین مثالست که در پایے درختان باغ سایه برگها و پرنور آفتاب جمع شده باشد چشمه دار حرفے که میانه خالی نوشته و چون صاد و طا و عین و میم و مانند آن از چشمه ساری متعلق جویبار ست ای جدول کتاب ازین طرف نیکت جویبار ست که از چشمه سار حروف خالی میان روانست چنان جویبار که از آب لطافت پرست ای بسیار زیبا و خوشرنگ ست لضا باهر و عبارت از نظارگی و خواننده این کتاب است و بر لب جویبار نشستن عبارت از خواندن کتاب ست و ضمیر آبش آید بجویبار مذکور یعنی جدول کتاب غم از دل شستن و ورکردن ملال خاطر بدیدن آن جدول که حروف مرقوم اند و همچنین عبارت از پیشانی آب این کتاب شستن بمطالعه لباس خوشوقت شدن بوی بوفا ای در حق جامی رح **قوله** کند این تشنه لب را قطره خواهی ✤ تشنه لب عبارت از مولوی رح ست تکلمه را بمعنی برائے قطره خواهی مطلب مغفرت کردن **قوله** قلم نساج این جنس فاخر ✤ نساجی بالفتح والتشدید بافنده حریر را گویند جنس فاخر عبارت از کتاب است که بیش قیمت است و آخر سال ماه ذی الحج را گویند چه ابتدا هر سال از ماه محرم ست و آخر رسانیدن تمام کردن و شین سالش مفعول رسانیده است یعنی از قلم که نویسنده این کتابست کتاب را بماهی ذی الحج تمام کردن ست **قوله** که باشد بعد ازان سال مجدد الخ این صفت سال مذکور ست ای سال تمامی این کتاب چنان سالی ست که سال آینده که زسر نو آغاز خواهد شد نهم سال خواهد شد از عشر نهم این از عقد نود و آن نهم عشر از جمله صد نهم ست پس مصرع ثانی بیان تاریخ این کتاب ست ما حصل آنکه هشت صد سال تمام بسته هجری پیشتر ازین گذشته و اکنون از صد نهم هشتاد

سال و هشت و بالائے آن بهم رسیده است پس مجموع سالهائے تاریخ این کتاب هشت صد و هشتاد و
هشت سال شدند بدینصورت ۸۸۸ھ ای از نهصد دوازده سال کم بود که این کتاب ختم شد و بعض الشروح
و شارح قدیم و محمد رضا و عبدالواسع سالهائے تاریخ از این بیت از نهصد سال یازده سال کم استخراج نموده
اند بهانا که مضمون کماینبغی در فهم نیاورده اند چه در لفظ مجد و تصریح چنانکه نهم سال هنوز آغاز شده است
و انحال هشتم سال ست از عقد نود تمام شده فافهم **قوله** هزار آمد ولیکن چار باره * ای چار فرد بیت
هست که بااین و عروس حجله غیب الخ و صله بالضم پیوند که در جامه پاریده دوزند و اضافتش تشبیهی
است و غیب اول بغین معجمه و ثانی بمهمله باید خواند عبدالواسع ای این کتاب من که از پرده غیب جلوه گر شد
و در عرصه ظهور آمده از عیب و نقصان نهی جیب امان باد **قوله** مبارک بر شه و ارکان دولت * غضنفر نسبتان
شیر صولت * لفظ باد در مصرع اول ملحوظ ست ای کتاب من بر سلطان چین و ارکان دولتش مبارک و
خجسته باد و مصرع دوم صفت ارکان دولتست و غضنفر بمعنے شیر شرزه و مرد با وهشت بهادر کذا فی المدار
و منتخب غضنفر نسبتان ای تهور و مردانگی پشت به پشت از آباو اجداد شیر انند شرح قدیم و محمد رضا بجائے
نسبتان هیبتان نوشته وهشتان و عبدالواسع بمعنے شیر شکلان نوشته والله اعلم به **قوله** بتخصیص آنجوانمرد
کش از دیر * نسب چون نام باشد شیر بر شیر * جوانمرد بمعنی سخی و یا بهادر ست و شین کش عاید ست بدو
و مضاف الیه نام ست ای کتاب من بر همه وزرا مبارک باد اما بر ذات خجسته صفات وزیر علی شیر که از
دیگر وزراء در شجاعت و سخاوت ممتاز عالی مقدار ست چه او از اهل انصاف است و لطایف جمیع
را کماینبغی در مییابد چنانکه خواهد فرمود و مصرع ثانی بیان آنجواهر و معدن امجد ست ایچنانکه نام وی
بر شیر است ای علی شیر همچنان نسبت او شیر بر شیر ست ای اسد بن الاسد ست و اشجع از دیگران **قوله**
یکے در از دژ خیبر کننده * یکے سرپنجه با گوران زننده * دژ بکسر دال مهمله و سکون یای فارسی قلعه و
حصار و خیبر بفتح خا معجمه و سکون یا حطی و فتح بای ابجد قلعه ایست مشهور از بلاد کفار که آنحضرت صلی الله
علیه و سلم را فتح نمیشد آخر الامر امیرالمومنین علی کرم الله وجهه درش را در باقته بشکست و فتح نمود کذا فی المدار
بدانکه درین بیت دو شیر ست که در بیت سابق گفته چه از دو شیر گفتن متبادر آنست که نام آن وزیر
شیر شیر باشد و این چنین ست که اسم علی شیر ست لهذا بیان آن دو شیر میکند و میفرماید که از دو شیر مذکور
یکی شیر آنست که دروازه قلعه خیبر را برانداخته است ای لفظ علی ست چه فتح کردن قلعه مذکور را از شمول و صاف
آن اسد الله ست که نامش علی ست و دیگر آن شیر ست که شکار کنندگان ای لفظ شیر ست چه شکار کردن
گوران وصف شیوه آن زننده ست که نامش بفارسی ست پس مجموع دو شیر بیان شدند علی شیر است

وهو المطلوب و در بعضے نسخ بجاے خیبر دران واقع ست و دران عبارت از اقالیم کفارست و هذا النسخة اولی من جهة حسن اتفاقیة لان البیت علی هذا النسخة یصیر ذو القافیتین و علی النسخة المشهورة اصلیت ۱۰۰ه و الله علم معما ساختن و پوشیدن **قوله** ورنه کی توان از فهم و ادراک ای باعث بر تعمیه جان ست که اندیشه عوام بنام آن عالی مقام رسد باعثش این اینست که نام را بر صاحب نام هم پوشیده سازم چه وزیر علی شیر در حل دقایق اشعار خسرده و آنست از وی هیچ لطیفه و دقیقه مخفی نخواهد ماند بلکه برو در نظم جواهر آبدار خود خللے تمام میدارد و چنانکه میفرماید که **قوله** کند در شعر طبعش موشگافی ؛ وزان موتوک کلکش شعربافی ؛ لفظ شعر در مصرع اول بالکسر و در ثانی بالفتح باید خواند و معنے مفتوح پیشتر و بسیار بار گفته شد که جامه سیاه را گویند که از موی بافند و لفظ کند در مصرع ثانی هم ملحوظ ست و موشگافی نادره کاری وزان موی از موشگافی و نادره کاری معنی بیت آنکه طبع علی شیر در نظم اشعار موشگافی و سحر کارے میکند و قلمش از موشگافی مذکور شعربافی کند ای کلکش در نوشتن اشعار منظومه خویش گویا شعر بافست چه حروف مرقومه بر صفحه کاغذ بجامه مذکور مشابهت تمام میدارد کذا فهم من شرح قدیم **قوله** نهد زین شعر مسکین دام دلها ؛ دهد زان شعر شعر این کام دلها ؛ این اشارت بتقریب و آن اشارت به بعید یعنی از نوشتن اشعار منظومه خویش که مثل جامه سیاه اند برائے دلها که عشاق مشتاق دیدن و بدن اشعار اند دام سیاه میسازد و از گفتن کلام شیرین خود دلهاے مشتاقان را کامیاب میکند ای از شنیدن کلامش بسیار خوش وقت میشوند و بیت لاحق بیان اینمعنے است **قوله** بسان نور منزل ختم بر ناس ؛ نور منزل کلام الله تعالی ای چنانکه قرآن مجید بر لفظ ناس بمعنے آدمی ست ختم شده است آنچنان کتاب من بذکر وزیر علی شیر که آدمیت و محرمیت ده و حصر ست ختم شده و کمال آدمیت و حسن اخلاق در غیر وی یافته نمیشود این حصر اضافیست پس نور را دیگر حقیقی ما را مناقشه دران راه نیابد **قوله** همیشه تا عطای در عالم ؛ کند طبع لئیمان شاد خورم ؛ این بیت با بیت لاحق مربوط ست ای تا آن زمان که گردش فلکی بعطائی خود خورم و شاد کننده طبع لئیمان ست که عبارت از دیگر وزراست دل علی شیر ابد الاباد باخداے تعالی خورم و شاد باد یعنی تا زمان بقا که طبع وزراء دیگر که لئیم طبع خورمی از عطا گردش فلکی دارند دل آن وزیر که کریم النفس ست خورمی از مشغولی حقتعالی دارد و عطاء در عالم در باب لئیمان عام ست خواه از طرف بادشاه باشد و خواه از جانبی دیگر هذا حاصل شرح قدیم و تخصیص لئیمان بخورمی و شادی از عطا دور عالم بنابران ست که کریمان غالباً تنگدست و کم مایه میباشند چنانکه مصلح الدین شیرازی میفرماید س کسی را که همت بلند افتد ؛ مرادش کم اندر کمند افتد ؛ فافهم و نخهٔ رضا از لئیمان مفلسان جهان را بعطار خود خورمی کند دل وزیر

باخدایتعالی چنان مشغول باد که از عطاء عالم یادش نیاید وحق تعالی اورا بعطائی منتهای خویش
بی نیاز کند و محتاج غیر خود نکند چون خامه خویش ایچنانکه قلم سیاه کار رست نامه خویش اعمال نامه خود **قوله**
ازین صحرا چو او خامه پی کن ✤ وزین سودا سواد نامه طی کن ✤ جواشتقق از جودت بمعنی اسپ تیز رفتار
پی کن ای لنگ ساز این صحرا اشارت به صفحات این کتاب ای اسپ را که در میدان صفحات کتاب
تیز رفتار پی کن ای لنگساز و شکسته کن این سودا اشارت به تخیلات شعریه که در نوشتن درج شده اند و سواد نامه
بمعنی مسوده کتاب نوشته خویش ای از نوشتن تخیلات و لطایف شعریه کتاب خود در نوردیده کن و پیچیده ساخته
بس کن و خاموش بنشین ز الحمد لله علی الاتمام والصلوة علی نبیه آخر الانام و علی آله الکرام
مدام اللیالی والایام بدان ای عزیز وافر تمیز که هنگام نظر ثانی این مسوده شرح خود این فقیر از شرح محمدی
رضا ارضاه الله تعالی بدست آمده پس بفضل ایزدی در اکثر مواضع کتاب تالیف فقیر و تحریر اوشان باهم
متعلق افتادند والحمد لله علی ذلک و هرجا که توجیهی مخالف و یا تحریری زاید یافته ام آن هم در المسوده خود
مضاف و ملحق نموده ام و اسم شریف اوشان را هم درج ساخته شد تا در میان تحریرات هر کس فرقی و
امتیازی باشد بعض الشروح در مسوده فقیر عبارت از شرح محمد باقیست رحمه الله و شرح قدیم از شرح
دیگر کنایه داشته شد که اسم مصنف آن فقیر را معلوم نشده اما آن شرح محمدی با در حل جمیع ابیات مشکله این کتاب
والانصاب کافی و وافی بودی این بوالهوس را هوس تالیف شرح دیگر که ساخته ام نشدی که آن شرح
قدیم عجب شرحیست لیکن از جهت اختصارش و عدم حل ابیات قدم هوس در میدان تالیف سخنان
هر کس زده شرح متوسط و وافی پرداخته شد تا متعلمان را بکار آید ترا باید که بنظر انصاف تامل فرمایی
واز راه مکابره و اعتناب بر نیائی و از دوستان امیدچنانست که در حق معدن المعاصی الانام احقر عباد الله
الملک العلام دعائی خیر فرمایند که حقتعالی از تقصیرات و زلات این گنهگار در گذشته و ذاتی خودش بشرف
و بمرضیات خود موافق داشته پس خاتمه روزی کناد بمنه و کرمه کمال کرمه بحرمة النبی صلی الله علیه و آله
وسلم و بحرمة آله و اصحابه و مشایخی من الطریقة الچشتیه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین ✤ ✤ ✤ ✤

تمت

الحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً والصلوة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه وسلم
و بعد ازکتاب فیض انتساب **شرح محمدیه** شرح یوسف و زلیخا من تصنیف علامه زمان فهامه
دوران محمد گلهوی علیه الغفران بحسن سعی تاجران نامی گرامی شیخ الهی بخش و محمد جلال الدین رزقهم
الله الغنی العظیم ساکنان لاهور بازار کشمیری

نعت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از فقیر اللہ تاجر کتب تخلص فقیر

مرحبا صل علی ہستم ثنا خوان رسول ﷺ
صد سلام از من بجسم پاک بر جان رسول ﷺ

آیت خلق عظیم آمد ز خلق مصطفےٰ
ہست در قرآن خدایش خود ثنا خوان رسول ﷺ

سینہ اش لوح معظم کلک او نون والقلم
خاتم مہر نبوت در قلمدان رسول ﷺ

رب اشرح لی دعا میکرد موسیٰ صبح و شام
شد الم نشرح بیان شان ذی شان رسول ﷺ

سر نہان ست او کاف ہا یا عین و صاد
کس نہ آگہ گشت زین اسرار شایان رسول ﷺ

نام او طٰہٰ و یٰسین جام او کوثر بدان
کام او انا فتحنا درج قرآن رسول ﷺ

قاب قوسین ابروانش چشم مازاغ البصر
تا ز انتظار ملک نوک ز مژگان رسول ﷺ

والضحیٰ رخسار تابان والقمر سیمای صاف
سورۂ واللیل وصف زلف پیچان رسول ﷺ

گر اسیر حلقۂ زلفش بلال آمد چہ شد
ماہ کنعان قیدی چاہ زنخدان رسول ﷺ

حضرت بوبکرؓ فاروقؓ ست عثمانؓ و علیؓ
حامئ دین نبی این چار ارکان رسول ﷺ

بضعۃ منی بحق فاطمہ گفتا نبیؐ
ز نخل بستان رسالت را حبت جان رسول ﷺ

حضرت حسنؓ و حسینؓ سید شباب اہل خلد
از ریاض باغ جنت ہر دو ریحان رسول ﷺ

جملہ ام المومنین بودند سادات النساءؑ
آیت تطہیر نازل شد بقرآن رسول ﷺ

حضرت نعمانؒ مالکؒ شافعیؒ حنبل امام
چار در بودند این چار ز ایوان رسول ﷺ

غوث اعظم قطب عالم خاص محبوب خدا
زو ست جاری تا قیامت بحر فیضان رسول ﷺ

ہست مردود از دل ہر کس گر و ز ایشان بتافت
گشت نافرمان شان عاصی ز فرمان رسول ﷺ

ای صبا ای پیک مشتاقان بدرگاہ نبیؐ
گو سلامم دست بستہ پیش ایوان رسول ﷺ

باز گو کای شاہ والا جاہ ملک دلبری
آرزومند درت دیدم ثنا خوان رسول ﷺ

یا رسول اللہ بحالش یک نگاہ مرحمت
آن مریض عشق را امید درمان رسول ﷺ

با دل بستہ فقیر خستہ می نالد نزار
در دیار ہند ثنا ہا از غلامان رسول ﷺ

بخط [illegible] حسین کاتب سکنہ [illegible] ضلع گجرات [illegible]

